

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Oddelek za zgodovino

Žiga Oman

EVANGELIČANSKI MARIBOR

MESTO IN NJEGOVA BLIŽNJA OKOLICA V ČASU REFORMACIJE
IN PROTIREFORMACIJE V 16. IN NA ZAČETKU 17. STOLETJA, S
POUDARKOM NA ČASU VRHUNCA IN ZATRTJA TUKAJŠNJE
EVANGELIČANSKE SKUPNOSTI MED LETOMA 1587 IN 1602

MAGISTRSKO DELO

Maribor, oktober 2010

EVANGELIČANSKI MARIBOR

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Oddelek za zgodovino

Žiga Oman

EVANGELIČANSKI MARIBOR

MESTO IN NJEGOVA BLIŽNJA OKOLICA V ČASU REFORMACIJE
IN PROTIREFORMACIJE V 16. IN NA ZAČETKU 17. STOLETJA, S
POUDARKOM NA ČASU VRHUNCA IN ZATRTJA TUKAJŠNJE
EVANGELIČANSKE SKUPNOSTI MED LETOMA 1587 IN 1602

MAGISTRSKO DELO

Mentor: doc. dr. Andrej Hozjan

Maribor, oktober 2010

IZVLEČEK

V pričujočem delu je v treh segmentih predstavljena stoletna zgodovina reformacije in protireformacije v mestu Maribor in njegovi bližnji podeželski okolici, od prve omembe tedaj nove vere ob vizitaciji leta 1528 do smrti zadnje znane evangeličanske osebe v mestu, leta 1637. Uvodoma je predstavljeno obdobje uveljavljanja nove veroizpovedi do sredine 16. stoletja ter njene prevlade med vodilnimi sloji mesta dve desetletji kasneje. Osrednji segment predstavlja obdobje vrhunca tukajšnje evangeličanske skupnosti med letoma 1587 in 1600, ko je ta imela lasten cerkveno-šolski kompleks, s pokopališčem, molilnico in šolo, stoječim pri gradu Betnava, južno od Maribora. Naposled je v tretjem segmentu predstavljeno obdobje protireformacije, ki je prineslo fizično uničenje betnavskega kompleksa ter postopen propad skupnosti, kot tudi izginotje evangeličanov iz mesta in njegove bližnje okolice pred sredino 17. stoletja. Delo temelji zlasti na neobjavljenih virih, katerih glavnino predstavlja kar obširna korespondenca med nadzorništvom betnavske cerkve, mariborskimi evangeličani, deželo Štajersko ter deželnim knezom in njegovimi oblastmi. Ob predstavitvi in analizi zgodovinskega razvoja je naloga pričujočega dela tudi odprava nekaterih zmot, ki so, zlasti v slovenskem zgodovinopisju, doslej veljale kot dejstva.

UDK:

94(497.4Maribor)"15/16"(043.2)

274(497.4Maribor)"1587/1602"(043.2)

Gesla: Maribor, Betnava, reformacija, protireformacija, zgodnji novi vek.

ABSTRACT

The following work presents, in three sections, the centennial history of Reformation and Counter-Reformation in the town of Maribor and its nearby rural area, from the first mention of the then new religion during the visitation of 1528 until the death of the last known protestant person in town in 1637. Initially, the period of the establishment of the new religion until the mid 16th century and its primacy among the town's leading social classes two decades later is presented. The central section presents the heyday period of the local protestant community, between the years 1587 and 1600, during which the community had its own church-and-school complex, with a cemetery, a house of worship and a school standing at the Betnava castle south of Maribor. Finally, the third section presents the period of Counter-Reformation that brought forth the physical destruction of the Betnava complex and the gradual demise of the community as well as the disappearance of protestants from both the town and its nearby area before the mid 17th century. The work is foremost based on unpublished historical source materials, the main part of them being the quite large correspondence between the Betnava church inspectorate, Maribor protestants, the land of Styria, and the land sovereign and his authorities. Next to the presentation and analysis of the historical development, doing away with some misunderstandings that have especially in Slovene historiography so far been taken for facts, is as well the objective of this work.

UDK:

94(497.4Maribor)"15/16"(043.2)

274(497.4Maribor)"1587/1602"(043.2)

Key words: Maribor, Betnava, Reformation, Counter-Reformation, early modern period.

PREDGOVOR IN ZAHVALA

V slovenskem zgodovinopisju je odprtih nemalo tem, katerih neraziskanost oziroma zgolj površinska raziskanost čudi, četudi so viri znani že desetletja. Enega takšnih primerov predstavlja zgodovina Maribora in njegove bližnje okolice, še zlasti Betnave, v času reformacije in protireformacije. Temu ožjemu prostoru se je v omenjenem obdobju slovenske zgodnjenovoveške zgodovine doslej posvetilo le malo temeljnih raziskav, kar še zlasti velja za slovensko zgodovinopisje. Tudi sam sem bil nemalo presenečen, ko mi je ob izteku mojega dodiplomskega študija moj tedanji in sedanji mentor doc. dr. Andrej Hozjan predlagal, naj za nadaljevanje študije analiziram vire, ki so bili nekaj pred tem odkriti oziroma, bolje rečeno, s strani slovenskega zgodovinopisja ponovno odkriti. Namreč viri za zgodovino evangeličanskega kompleksa, ki je v zadnjem desetletju in pol 16. stoletja stal v bližini gradu Betnava. Prvo vprašanje, ki se mi je ob tem porodilo, je bilo, mar ni bilo o tem že vse zapisano? Seveda temu, kot je v zgodovinopisju pravilo, nikakor ni bilo tako in že ob začetku raziskav, ki sem jih opravil v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, so mi pod roke začeli prihajati novi in novi viri, tako za Betnavo kot tudi za Maribor. Pričujoče magistrsko delo seveda nikakor ne pomeni končne besede pri raziskavah o zgodovini Maribora v obdobju reformacije in protireformacije, po drugi strani pa bi bilo tudi neumestno trditi, da predstavlja zgolj prvi korak. Kljub temu pa drži, da končni cilj le ni tako blizu, kot se morda zdi, saj v delu analizirani viri skoraj izključno sodijo v obdobje po letu 1587.

Moja iskrena zahvala gre na prvem mestu zlasti mojemu mentorju doc. dr. Andreju Hozjanu, ki mi je bil zmeraj pripravljen priskočiti na pomoč, tudi kadar je to presegalo njegove zadolžitve, ob nemalo zadregah, na katere sem med raziskovalnim delom naletel. Za nesebično pomoč, ki je podobno presegala njegove naloge akademskega svetovalca v času, ko sem, s pomočjo štipendije Štipendijske ustanove Republike Avstrije (Stipendium der Stipendienstiftung der Republik Österreich), opravljal svoje raziskave v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv, Graz), se zahvaljujem mag. dr. Rudolfu K. Höferju z Inštituta za cerkveno zgodovino Katoliške teološke fakultete Univerze Karla in Franca v Gradcu (Institut für Kirchengeschichte und Kirchliche Zeitgeschichte der Katholisch-Theologischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz).

Zahvala gre tudi dr. Dejanu Zadravcu, kateremu se še posebej zahvaljujem za posredovanje virov iz Arhiva škofije Krka (Archiv der Diözese Gurk), dr. Alešu Mavru z Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru za pomoč pri prevodih iz latinščine ter Franku Olafu Luckscheiterju za pomoč pri iskanju tudi v avstrijskih knjižnicah neredko težko dosegljive literature. Zahvaljujem se tudi vsem zaposlenim v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, Pokrajinskem arhivu Maribor ter vsem po raznih knjižnicah v Mariboru in Gradcu, ki so mi na kakršenkoli način pomagali pri nastajanju pričujočega dela.

Posebna zahvala za izdelavo poskusa rekonstrukcije zidu betnavskega pokopališča gre Vesni Kitthiya, u.d.i.k.a.

Za lektoriranje pričujočega magistrskega dela se zahvaljujem Nini Ančić, prof. slov. in angl. jezika.

Nenazadnje gre zahvala seveda Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije, ki je sofinanciralo moj podiplomski študij.

Na koncu bi se rad zahvalil še staršem in bratu ter vsem prijateljem in prijateljicam ter sorodnikom in sorodnicam, ki so mi ves čas stali in stale ob strani, še posebej Amaliji Zwerina in Philippu Rodošku, ki sta me za več mesecev tako toplo sprejela k sebi v času mojih raziskav v Gradcu.

Maribor, 21. oktober 2010.

Žiga Oman

KAZALO VSEBINE

1. VIRI IN LITERATURA ZA ZGODOVINO EVANGELIČANSKEGA MARIBORA ...	9
2. NAMESTO UVODA: ORIS ZGODOVINE REFORMACIJE IN PROTIREFORMACIJE V VOJVODINI ŠTAJERSKI V 16. IN NA ZAČETKU 17. STOLETJA	14
3. ŠIRITEV IN UVELJAVLJANJE REFORMACIJSKIH IDEJ V MARIBORU IN NJEGOVI BLIŽNJI OKOLICI: OD PRVIH OMEMB NOVE VEROIZPOVEDI DO SMRTI MARIBORSKEGA VIKARJA JURIJA SIECHLA (1528-1586)	21
3.1 Začetki uveljavljanja reformacijskih idej: od deželnoknežje vizitacije leta 1528 do nastopa mariborskega vikarja Jurija Siechla (1528-1554)	21
3.1.1 Deželnoknežja vizitacija in inkvizicija leta 1528: prvi zapisi o prisotnosti reformacijskih idej v Mariboru in njegovi bližnji okolici	21
3.1.2 Deželnoknežja vizitacija v letih 1544 in 1545	34
3.1.3 Uveljavitev augsburške veroizpovedi v Mariboru in mesto kot lastnik župnije sv. Janeza Krstnika	40
3.2 Maribor in bližnja okolica mesta v času vikarja Jurija Siechla (1554-1586)	46
4. EVANGELIČANSKI MARIBOR IN BLIŽNJA OKOLICA MESTA V ČASU DELOVANJA EVANGELIČANSKEGA CERKVENEGA IN ŠOLSKEGA KOMPLEKSA NA BETNAVI (1587-1600)	60
4.1 Konec medkonfesionalega miru v Mariboru in na okoliškem podeželju ter začetki vzpostavljanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju s sedežem na Betnavi (1587-1590)	60
4.1.1 Prelom v mariborski župniji: nastop vikarja Antona Manicorja leta 1587	60
4.1.2 Začetek vzpostavljanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju: nastop predikanta Sigmunda Lierzerja na Betnavi leta 1587	61
4.1.3 »Ker smo ločeni za življenje, bodimo tudi v smrti« – preprečevanje evangeličanskih pokopov kot eden temeljnih vzrokov za vzpostavitev evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju	69
4.1.4 Vzpostavitev evangeličanskega cerkvenega kompleksa na Betnavi (1588-1590) ...	79
4.2 Maribor in njegova bližnja okolica v času delovanja predikanta Sigmunda Lierzerja na Betnavi (1587-1593).....	89

4.2.1 Od Lierzerjevega prihoda na Betnavo do smrti nadvojvode Karla II. (1587-1590)	90
4.2.2 Maribor in njegova bližnja okolica od smrti Karla II. do Lierzerjeve odpustitve z Betnave (1590-1593)	107
4.2.3 Lierzerjeva odpustitev z Betnave leta 1593	123
4.3 Evangeličanski Maribor in njegova bližnja okolica od zaposlitve predikanta Jurija Lattenschlagerja pri betnavski cerkvi do predvečera njenega uničenja (1593-1599)	131
4.3.1 Konfesionalno dogajanje v času regentstva nadvojvode Maksimiljana (1593-1595)	131
4.3.2 Maribor in njegova bližnja okolica v času od vrnitve deželnega kneza nadvojvode Ferdinanda II. v Gradec do smrti Klemna Welzerja (1595-1598)	147
5. MARIBOR IN NJEGOVA BLIŽNJA OKOLICA PO UNIČENJU BETNAVSKEGA KOMPLEKSA LETA 1600	182
5.1 Maribor v času od uničenja evangeličanskega cerkvenega kompleksa na Betnavi do razpustitve okraja augsburške veroizpovedi na Dravskem polju (1600-1602)	183
5.1.1 Usodni januar 1600: deželnoknežja vizitacijska komisija v Mariboru in na Betnavi	183
5.1.2 Maribor in bližnja okolica mesta v zadnjih letih delovanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju pred njeno samoukinitvijo	193
5.2 Zaton evangeličanske skupnosti v Mariboru in njegovi bližnji okolici po letu 1602	202
5.2.1 Konfesionalno dogajanje do izbruha tridesetletne vojne	202
5.2.2 Maribor in bližnja okolica mesta od izbruha tridesetletne vojne do izgona evangeličanskega plemstva (1618-1629)	208
6. PRILOGE	217
7. POVZETEK	229
8. VIRI IN LITERATURA	242
8.1 Neobjavljeni viri in ostalo arhivsko gradivo	242
8.2 Objavljeni viri	242
8.3 Literatura	245
8.4 Pomožno gradivo	253
8.5 Pomožno gradivo na spletu	254

1. VIRI IN LITERATURA ZA ZGODOVINO EVANGELIČANSKEGA MARIBORA

Dobro stoletje zgodovine evangeličanskega Maribora v zgodnjem novem veku, od prve omembe reformacijskih idej v mestu do odhoda evangeličanskega plemstva 101 leto zatem, je bilo v zgodovinopisju doslej praviloma potisnjeno ob rob. Slednje še zlasti velja za slovensko zgodovinopisje, kar je, gledano skozi optiko dolgih desetletij prevladujočega nacionalno-kulturnega značaja le-tega, do neke mere razumljivo. V Mariboru in njegovi bližnji okolici je reformacija namreč potekala pravzaprav izključno v nemškem jeziku, vendar bi bilo trditi, da se je prav zato, v primerjavi s slovenskim zgodovinopisjem, avstrijsko (nemško) obdobju posvetilo neprimerno bolj poglobljeno, prav tako zgrešeno. Tudi v nemško govoreči oziroma pisoči historiografiji so namreč delo opravili praktično zgolj trije možje. Objektivne distance do dogajanja v mestu in na okoliškem podeželju je sicer manjkalo tudi njim, a hkrati so bile tudi med njimi velike razlike.

Brez da bi na tem mestu zatavali v pregled vseh objav, zlasti v slovenskem zgodovinopisju, ki so se tako ali drugače posvetile oziroma, bolje rečeno, obregnile ob čas, ko je v Mariboru in na okoliških plemiških posestvih prevladovala augsburška veroizpoved, je na mestu pregled najpomembnejših zgodovinopisnih del, tako literature kot objav virov, ki so se obdobju resneje posvetile. Predvsem skozi delovanje evangeličanskega kompleksa na Betnavi, ki je v zadnjih dveh desetletjih 16. stoletja obsegal pokopališče, molilnico, šolo, hiše pridigarja, učitelja in mežnarja ter nekaj pomožnih manjših zgradb.

Evangeličanski skupnosti, zlasti kompleksu na Betnavi, se je prvi obširneje, vendar še zmeraj dokaj skromno, še v 19. stoletju, posvetil Ignac Orožen, v prvem zvezku svoje obširne zgodovine lavantinske škofije.¹ Delo obenem vsebuje tudi nekaj objav virov, med drugim tudi o prvih omembah reformacijskih idej v mestu in njegovi bližnji okolici. Slednji so bili v slovenskem zgodovinopisju kasneje sicer zvečine povsem »spregledani«, vendar več o tem v naslednjem poglavju.

Po Orožnovih je v prvem desetletju 20. stoletja neprimerno več objav virov za zgodovino evangeličanskega Maribora sledilo v obeh zvezkih monumentalnega dela

¹ Ignacij Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 1: Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkowitz, Maribor 1875* (dalje: Orožen, *Das Bisthum*).

Johanna Losertha, *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II.*²

Obe deli, tako Orožnovo kot Loserthovo, sta občasno še šepali zaradi nekritične podaje virov.

Vsekakor velja na tem mestu izpostaviti tekst, ki ga je v svojem kratkem pregledu mestne zgodovine sredi dvajsetih let 20. stoletja k zgodovini evangeličanskega Maribora prispeval Gabrijel Majcen,³ saj je v njem mestoma podal precej lucidnejšo razlago le-te kot pa kateri od njegovih bolj znanih sodobnikov.

Kar se temeljnih del na temo reformacije in protireformacije v Mariboru tiče, je Orožnu in Loserthu z lastnim raziskovalnim delom sledil zadnji pastor mariborske (nemške) evangeličanske cerkve Ludwig Mahnert-Innsbruck, ki pa je bil od vseh tukaj že naštetih avtorjev in tudi sledečih gotovo tudi najmanj objektivni, vsaj če sklepamo po njegovem siceršnjem delovanju.⁴

Manhertovo delo je, z njegovim privoljenjem, v 30. letih 20. stol. nato dopolnil in objavil Erich Winkelmann, v petih zvezkih (zv. 54-58) časopisa *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich* (JGGPÖ).⁵ Prav Winkelmannovo delo je, kljub svojim pomanjkljivostim, še zmeraj temeljno delo o zgodovini reformacije v četrti med Muro in Dravo.

² Johann Loserth, *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II., Erster Theil - Die Zeiten der Regentschaft und die Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums in Innerösterreich 1590-1600*, *Fontes Rerum Austriacarum, Österreichische Geschichts-Quellen, Diplomataria et Acta*, Band 58, Wien 1906 (dalje: Loserth, *Akten 1590-1600*); isti, *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II., Zweiter Theil - Von der Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II. 1600-1637*, *Fontes Rerum Austriacarum, Österreichische Geschichts-Quellen, Diplomataria et Acta*, Band 59, Wien 1907 (dalje: Loserth, *Akten 1600-1637*).

³ Gabrijel Majcen, *Kratka zgodovina Maribora*. Cirilova knjižnica, XXI. zvezek, Maribor 1926 (dalje: Majcen, *Kratka zgodovina*).

⁴ O njem glej: Boštjan Zajšek, *Die Gründung der evangelischen Gemeinde in Marburg (1862) und ihre Entwicklung bis zum Ende des ersten Weltkrieges*, SHS, letnik 4, 2004, št. 1 (dalje: Zajšek, *Die Gründung*), str. 103-108.

⁵ Erich Winkelmann, *Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet*, JGGPÖ, zv. 54, 1933, str. 98-117 (dalje: Winkelmann, *Zur Geschichte*); isti, *Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, II. Die Zeit der beschränkt geduldeten öffentlichen Religionsübung, A. Die Regierung Karls*, JGGPÖ, zv. 55, 1934, str. 155-172 (dalje: Winkelmann, *Die Regierung Karls*); isti, *Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, II. Die Zeit der beschränkt geduldeten öffentlichen Religionsübung, B. Die Zwischenregierung nach dem Tode Karls II.*, JGGPÖ, zv. 56, 1935, str. 88-119 (dalje: *Die Zwischenregierung*); isti, *Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, Vernichtung des lutherischen Kirchenwesens unter Ferdinand II.*, JGGPÖ, zv. 57, 1936, str. 79-116 (dalje: Winkelmann, *Vernichtung*); isti, *Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, Der Geheimprotestantismus*, JGGPÖ, zv. 58, 1937, str. 35-69 (dalje: Winkelmann, *Der Geheimprotestantismus*).

Vsa naštetá dela, z izjemo Majcnovega, je v znanstvenem članku v 70. letih 20. stoletja prej manj kot pa bolj uspešno poskusil združiti še Jakob Richter. Članek⁶ glede žitja mariborskih evangeličanov ni prinesel veliko novega, še več, Winkelmannovo delo je v njem praktično zanemarjeno, čeprav naj bi ga čustveno obarvanega in nepopolnega, kot naj bi bilo, in do neke mere tudi je – vendar precej manj kot Richterjev članek – dopolnil.

Nekaj več je o zgodovini evangeličanskega Maribora kasneje prinesel prispevek Saša Radovanoviča,⁷ vendar zaradi prevelikega števila napak in nedoslednosti, ni za pričujoče delo relevantna objava. Kar pa ne velja tudi za prispevek Daše Pahor,⁸ v katerem se je avtorica posvetila tudi umetnostnozgodovinskemu vidiku evangeličanskega pokopališča na Betnavi.

Nove objave virov so sledile šele ob koncu leta 2009 ter ob koncu poletja 2010 – tik pred zaključkom pričujočega dela – v že 34. in 35. zvezku *Gradiva za zgodovino Maribora*. V slednjih je Jože Mlinarič objavil velik del obstoječih virov za zgodovino evangeličanskega Maribora in praktično vse za Betnavo, od leta od 1588 do 1602, ob njih pa še celotno obračunsko knjigo betnavskega cerkvenega kompleksa.⁹

Na tem mestu je potrebno opozoriti, da je bil leta 1945 del virov za zgodovino omenjenega kompleksa izgubljen.¹⁰

Viri, ki so medtem še ohranjeni, in so, ob naštetih objavah, temelj pričujočemu magistrskemu delu, se danes nahajajo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv, Graz), nekaj pa jih hrani tudi Arhiv škofije Krka (Archiv der Diözese Gurk) v Celovcu (Klagenfurt).

V Gradcu jih glavnino hranijo v Starem deželnem arhivu (Landesarchiv, Antiquum), v fondu Reformacijski dokumenti (Reformationsakten), in sicer v dveh krajevnih (örtliche Reihe) mapah, za Maribor (Marburg) in Betnavo (Windenu) ter v eni za predikante (Predigerakten), saj sta oba betnavska nosila priimek, ki se je začel z isto

⁶ Jakob Richter, Maribor v reformacijski dobi, ČZN, letnik 45=10, 1974, zv. 1, str. 89-105 (dalje: Richter, Maribor).

⁷ Sašo Radovanovič, Protireformacija v Mariboru in Radgoni, Glasilo, letnik XII, 2006, št. 1-2, str. 5-19.

⁸ Daša Pahor, Protestantska sepulkralna kultura na območju današnje Slovenije v 16. stoletju, Stati inu obstati: revija za vprašanja protestantizma, letnik 12, 2007, št. 5-6 (dalje: Pahor, Protestantska sepulkralna kultura), str. 134-159.

⁹ Jože Mlinarič, GZM, XXXIV. zvezek (dalje: Mlinarič, GZM XXXIV (enako ostali zvezki)); isti, GZM XXXV.

¹⁰ Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives (izd. Fritz Posch), Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 1, Graz 1959, str. 133.

črko. Nekaj fotokopiranih virov za betnavski kompleks se medtem že nahaja tudi v Pokrajinskem arhivu Maribor.

UPORABLJENE KRATICE:

ADG – Archiv der Diözese Gurk

ČZN – Časopis za zgodovino in narodopisje

GZM – Gradivo za zgodovino Maribora

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SHS – Studia Historica Slovenica

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv

ZČ – Zgodovinski časopis

OPOMBE K CITIRANJU IN TRANSLITERACIJI VIROV:

Letnica v kurzivi (npr. *1594*) pomeni naknadni, arhivski zapis letnice. Če je znan natančnejši datum, je zapisan v oglatih oklepajih – [] – enako kot popravki napačnih datumov v samih virih – [sic:].

Citirani deli virov, ki se nahajajo v besedilu pričujočega dela so, če so bili zapisani v kurenti, transliterirani s kurzivno pisavo, tisti, ki so bili zapisani v humanistični pisavi, pa s pokončno. Obratno je pri transliteraciji obeh virov v šestem poglavju Priloge, le da so v *Priloga 2* s kurzivo zapisane poklicne oznake oziroma oznake mestnih funkcij, ne pa drugačna pisava v viru. V *Priloga 3* so epitafi transliterirani z velikimi tiskanimi črkami, ki pa so, za razliko od samih napisov, enake velikosti.

Nadpisane črke so transliterirane v enakem zapisu, kot se nahaja v viru, denimo *Spor^{er}*, podpisane pa povsod, kjer so besede v viru okrajšane, bodisi z zavoji navzgor bodisi z zavoji navzdol, denimo *Strobelsp^{er}ger^{er}*. Razlike v velikosti črk v posameznih delih transliteriranega besedila so približno sorazmerne z razlikami med velikostjo črk v viru.

Konec posameznega folija v obeh prilogah označujejo tri prekinjene črtice: - - -. Presledek med vrsticami na nagrobnikih medtem označuje poševnica: /.

OSTALE OPOMBE K TEKSTU:

Denarno razmerje, ki je uporabljeno pri denarnih protivrednostih in izplačilih v tekstu je naslednje: 1 goldinar (gld) = 8 šilingov (ß) = 60 krajcarjev (kr) = 240 denaričev (d).

2. NAMESTO UVODA: ORIS ZGODOVINE REFORMACIJE IN PROTIREFORMACIJE V VOJVODINI ŠTAJERSKI V 16. IN NA ZAČETKU 17. STOLETJA

Mladi Štajerci, ki so študirali v Wittenbergu, so bili očitvidci prvih korakov reformacije, ko je Martin Luther leta 1517 nastopil proti odpustkom. Prihod novih idej v deželo ni bil daleč in prve sledi le-teh so se na Štajerskem pojavile najkasneje leta 1521, torej v letu Luthrovega izobčenja in obenem v letu prvega poročila o novi veri na slovenskih tleh, v Moravčah. Zgolj dve leti zatem je v Leobnu deloval že prvi evangeličanski pridigar v deželi, leta 1526 se je med privržence Luthrovega nauka štel že deželni glavar Sigmund pl. Dietrichstein. Reformacijske ideje so se na Štajersko širile preko študentov, zlasti tistih, ki so študirali v Wittenbergu, Tübingenu in Rostocku, tako tistih, ki še niso in onih, ki so že doštudirali, pa seveda trgovcev, obrtnikov, vojakov in celo romarjev, na Zgornjem Štajerskem pa tudi preko turingijskih in saških rudarjev. Širitev je potekala zlasti s pomočjo zelo razširjenega reformacijskega tiska, predvsem pamfletov, seveda pa tudi z ustno predajo.¹¹

Tudi na Štajerskem je reformacijsko gibanje sprva črpalo še iz naukov večih zgodnjih reformatorjev, med njimi Oekolampada, Rhegiusa in Zwinglija. Do leta 1530, ko je »oklicana« augsburška veroizpoved, pa se je tudi tukaj gibanje poenotilo pod Luthrovim naukom. Odtlej so tukajšnji evangeličani vseskozi poudarjali, da z drugimi »sektami« nimajo ničesar skupnega. Konsolidacija se je zaključila s sklenitvijo augsburškega verskega miru leta 1555, ko je *Confessio Augustana* postala sploh edina možnost pogovora evangeličanov s katoliškim deželnim knezom.¹²

Proti novemu gibanju je v deželi sprva skušala nastopiti salzburška nadškofija, vendar je bila cerkev v novih razmerah vse preveč nemočna za uspešno samostojno delovanje. Slika na terenu je razjasnila šele deželnoknežja vizitacija leta 1528, ko je močna postojanka reformacije že bil tudi Slovenj Gradec. Nasploh se je gibanje najbolj bliskovito in to po vsej deželi širilo od leta 1525 naprej. Plemstvo, ki je bilo ob duhovščini in meščantvu glavni nosilec uveljavljanja novega nauka, je tako že leta 1528 dokaj uspešno oviralo deželnoknežjo vizitacijo. Uveljavljanje novega nauka so mu, enako kot meščanstvu, omogočale zlasti odvetniške in patronatske pravice, ki sta si jih

¹¹ Karl Amon, Maximilian Liebmann, Kirchengeschichte der Steiermark, Graz-Wien-Köln 1993 (dalje: Amon, Liebmann, Kirchengeschichte), str. 138-139, 141 in 162-163; Metod Benedik, Protireformacija in katoliška prenova (dalje: Benedik, Protireformacija), v: Zgodovina cerkve na Slovenskem (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 118; Anton Ožinger, Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem (dalje: Ožinger, Kriza cerkvenega življenja), v: Zgodovina cerkve na Slovenskem, str. 96.

¹² Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 140 in 163.

nad cerkvami oba stanova marsikje pridobila že v srednjem veku. Hkrati so se nove ideje s plemstvom, med katerim so bile do leta 1530 že globoko zasidrane, razširile tudi v sam oblastni krog deželnega kneza.¹³

Kljub izvorno verskemu izhodišču spora je hkrati s konfesionalnim spopadom ves čas potekal tudi spopad med stanovi in deželnim knezom za prevlado v deželi. Vendar je potek dogodkov, in dejansko tudi njihov razplet, že zelo zgodaj odločil nadvojvoda Ferdinand I. (1521-1564), ko se je nedvoumno postavil na katoliško stran, augsburški verski mir s svojim določilom *Cuius regio, eius religio* pa je nato zapečatil usodo štajerskih evangeličanov. Seveda pa je odtlej pa do trenutka, ko o koncu evangeličanske Štajerske več ni bilo nobenega dvoma, minilo še skoraj pol stoletja.¹⁴

Ko se leta 1549 dežela, seveda mimo volje deželnega kneza, poimenuje kot dežela augsburške veroizpovedi, se je ustavni spor med slednjim in stanovi dokončno izenačil s konfesionalnim, hkrati pa sta se oba tudi zaostрила. Proti uveljavljanju evangeličanskega nauka v deželi niso zalegle več niti deželnoknežje vizitacije, ki so dobile zgolj nalogo ohraniti tisto cerkveno premoženje, ki še ni bilo izgubljeno. Po augsburškem verskem miru začnejo marsikje na Štajerskem lokalne skupnosti same voliti svoje župnike, s čimer so celotne župnije postale evangeličanske. Prav tako se je tudi med katoliško duhovščino vzpostavil do evangeličanov strpen odnos, ki pa je slednje le še okrepil. Evangeličani so v letih 1546-1564 doživljali svoje »zlati obdobje«, vendar je deželnemu knezu na drugi strani uspelo postaviti temelje kasnejši protireformaciji in rekatolizaciji. Nikoli ni odobril pridige »čistega evangelija«, podložnikom ni dovolil svobode veroizpovedi in tudi sekularizacijo cerkvenega premoženja mu je v veliki meri uspelo preprečiti. Na drugi strani so tudi evangeličani dosegli precejšnje uspehe, četudi negotove. Kot pomemben cerkvenopravni unikum je bila vzpostavljena deželna cerkev brez deželnega kneza – *de facto* deželno stanovska cerkev. V okviru slednje se je že z letom 1538 začelo vzpostavljati lastno šolstvo, evangeličanske pridige pa so bile omogočene v velikem delu dežele.¹⁵

Prvi dejanski koraki protireformacije so se medtem začeli leta 1564, s papeževo potrditvijo sklepov tridentinskega koncila (1545-1563). Istega leta je umrlega Ferdinanda I. v dolnjeavstrijskih deželah nasledil njegov najmlajši sin Karel II (1564-

¹³ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 139-141 in 163; Marko Košan, Reformacija in protireformacija v Slovenj Gradcu (1527-1629). Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino (dalje: Kronika), letnik 56, 2008, št. 3 (dalje: Košan, Reformacija in protireformacija v Slovenj Gradcu), str. 235-236.

¹⁴ Prav tam, str. 141-142 in 145-146; Ožinger, Kriza cerkvenega življenja, str. 103.

¹⁵ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 143-145

1590). Kljub njegovi mladosti pa evangeličanskim stanovom od njega ob dedni poklonitvi ni uspelo izsiliti, da bi jim priznal oziroma dovolil augsburško veroizpoved, zadovoljiti so se morali zgolj z obljubo, da bo mil in krščanski deželni knez. Karel II. je bil vseskozi trden katolik, čeprav so tudi na njegovem dvoru in celo v vladi še poldrugo desetletje od njegovega nastopa prevladovali evangeličani. Deželnoknežji konfesionalni položaj se je prvič okrepil leta 1571, s Karlovo poroko z bavarsko vojvodinjo Marijo pl. Wittelsbach. Vendar je sam že leta 1568 jasno pokazal, na kateri strani verskega spopada stoji, ko je njegov brat cesar Maksimiljan II., deželni knez dežel Avstrije nad Anižo in Avstrije pod Anižo, obema podelil versko svobodo, najmlajši brat pa mu je svetoval prav nasprotno. Karlova velika prednost, ki jo je pri protireformaciji imel pred svojim očetom, je bila v prvi vrsti posttridentinska reformirana (prenovljena) katoliška cerkev, katere moč je ležala zlasti v energičnem jezuitskem redu, papeških nunciaturah in t. i. škofih novega tipa. Jezuiti so se v Gradcu (Graz) nastanili leta 1572 in že naslednje leto ustanovili lasten kolegij z latinsko šolo, zlasti za šolanje posttridentinske duhovščine. Kolegij je papež leta 1585 nato povzdignil v univerzo.¹⁶

V času hudih osmanskih pritiskov je dežela pri pridobivanju verskih koncesij izkoristila svojo glavno moč proti deželnemu knezu, pravico do odobritve davkov. Slednje so deželnemu knezu, ko je želel razpisati nove, odobrili prav deželni stanovi. Nadvojvoda Karel je bil tako na deželnem zboru leta 1572 najprej prisiljen v verske koncesije štajerskemu plemstvu, njegovim družinam, sovernikom in poslom. V t. i. graški pomiritvi jim je deželni knez ustno zagotovil, da jih v njihovi vesti ne bo nadlegoval, njihovih predikantov ne bo izgnal, cerkva in šol pa ne zaprl, celo njihove odvetniške in patronatske pravice je obljubil pustiti na miru. Vsekakor je bilo to precej več, kot so v katerikoli evangeličanski deželi prejeli katoliki. Kljub pritisku stanov pa nadvojvoda ni klonil pred zahtevo, da bi besedo soverniki v obljubi zamenjal z besedo podložniki. Iz graške pomiritve je izšla štajerska evangeličanska cerkvena organizacija, ki ji je načelovalo cerkveno in šolsko ministrstvo. Ob slednjem je deželna cerkev slonela na deželnih nadzornikih, četrtih predikantih in ostali evangeličanski duhovščini, na vrhu katere je bil t. i. nadpastor ali senior. Že leta 1574 je profesor David Chyträus, izvirajoč iz Rostocka – iz tujine je nasploh prišla večina evangeličanske duhovščine v deželi – sestavil deželni cerkveni red, ki sta ga po t. i. bruškem (Bruck an

¹⁶ Prav tam, str. 146 in 148-150; Benedik, Protireformacija, str. 114-115 in 117; Johann Andritsch, Landesfürstliche Berater am Grazer Hof (1564-1619) (dalje: Andritsch, Landesfürstliche Berater), v: Innerösterreich 1564-1619 (ur. Alexander Novotny, Berthold Sutter), Graz 1968, str. 77-84.

der Mur) libelu leta 1578 sprejeli tudi Koroška in Kranjska, ne pa tudi Goriška, iz katere so bili evangeličani do naslednjega leta izgnani. Cerkevni red je ob liturgiji in upravi urejal predvsem nauk, zlasti zoper flacijanstvo. Ob cerkvenem je Chyträus istega leta sestavil tudi deželni šolski red, slovesno pa je odprl tudi novo deželno šolo v Gradcu. Le-ta je bila sprva zamišljena zgolj kot plemiška, vendar je bila odprta tudi za meščanstvo. Ker sta v njenem okvirju delovali tudi pravna in teološka fakulteta je v višjih letnikih imela visokošolski značaj, njena prioriteta pa je bila izobraževanje domače duhovščine, uradništva in učiteljev.¹⁷

Šest let po graški pacifikaciji so se verske koncesije z bruškim libelom razširile še na Koroško in Kranjsko. Vendar pa tudi s koncesijami iz leta 1578 mesta in trgi, z izjemo vseh treh deželnih glavnih mest, torej Gradca, Celovca in Ljubljane, ter Judenburga, niso pridobili praktično ničesar. Meščani in tržani so prejeli zgolj obljubo deželnega kneza, da jih ne bo nadlegoval v njihovi vesti, prepovedano pa jim je bilo medse spuščati predikante. Že »koncesija« miru v vesti sicer ni bila nemajhna gesta, saj so mesta in povečini tudi trgi spadali pod komorno in s tem neposredno pod deželnoknežjo oblast. Kljub temu je libel podpisalo 38 predstavnikov štajerskega plemstva in kar sedem predstavnikov štajerskih mest. Zapise, ki jih je kot »štajersko versko pomiritev« zbrala in shranila dežela, deželni knez medtem ni nikoli avtoriziral, kar je bilo ključnega pomena za nadaljni razvoj dogodkov.¹⁸

¹⁷ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 150 in 163-164; Benedik, Protireformacija, str. 122; Theodor Graff, Die protestantische Landschaftsschule und das Jesuitengymnasium in Graz, v: Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh), Klagenfurt/Celovec-Ljubljana-Wien-Graz-Köln, 1994 (dalje: Katoliška prenova in protireformacija), str. 524-525.

¹⁸ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 150-151; Evangelisch in der Steiermark: Glaubenskampf – Toleranz Brüderlichkeit, Ausstellungsführer (izd. Gerhard Pferschy), Styriaca, Neue Reihe, Band 2, Graz 1981, str. 58; Ožinger, Kriza cerkvenega življenja, str. 104.

Slika 01 Bruck an der Mur proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae¹⁹).

Na katoliški strani je bruški libel vseeno povzročil preplah in papež je h Karlu II. poslal nuncija, na pomoč pa so mu priskočili tudi Bavarci in Tirolci. Vse štiri strani so oktobra 1579 na Münchenski konferenci izdelale natančen načrt za protireformacijo. Sledilo je dobrih deset let nenehnih spopadov med nadvojvodo in njegovimi deželami, predvsem glede tolmačenja bruškega libela. Z letom 1580 se je najprej začela pospešena zamenjava evangeličanskih dvornih svetnikov s katoliškimi, proti koncu leta pa je deželni knez tudi prepovedal obisk deželne šole vsem, ki niso bili plemiškega stanu. Ker so že prej istega leta bile nadpastorju dr. Jeremiji Hombergerju prepovedane pridige in je pravkar v Gradec prispeli papeški nuncij izjavil, da bo protireformacija v dveh letih zmagala, so se razmere med deželo in deželnim knezom zaostrele do te mere, da je grozil izbruh državljanske vojne. Razmere so se umirile šele potem, ko je Karel II. omenjena ukaza preklical. Homberger je bil naposled leta 1584 iz dežele izgnan, k čemur je botrovala predvsem njegova napadalnost. Medtem so spori med obema stranema šli tako daleč, da se je dežela leta 1583 uprla celo vpeljavi gregorijanskega koledarja.²⁰

Razmere so se znova zaostrele leta 1585 z nastopom t. i. škofov novega tipa, Jurija Stobäusa (Stobeja) pl. Palmburg v lavantinski in Martina Brennerja v sekovski škofiji.

¹⁹ Georg Matthäus Vischer, Topographia Ducatus Stiriae: 1681, Band 1: Stich 1-279: A-N, Graz 1976 (dalje: Vischer, TDS 1681 I), slika 24.

²⁰ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 151-152; Johann Rainer, Die Grazer Nuntiatur 1580-1622, v: Katoliška prenova in protireformacija (dalje: Rainer, Die Grazer Nuntiatur), str. 291-292.

Že naslednje leto je bil v Gradcu onemogočen evangeličanski tisk, ki je odtlej v deželo prihajal zlasti iz Tübingena. Kaj kmalu je bilo konec tudi skupnih pokopališč in evangeličanom je bil pokop v posvečeni zemlji prepovedan. V zadnjih letih Karlove vladavine so se razmere tako znova zaostrole in ponekod je prišlo do pouličnih napadov na evangeličansko duhovščino ter uničenja nekaterih plemiških evangeličanskih cerkva. Vse to je pomenilo začetek vzpostavljanja samostojne cerkvene organizacije tudi na lokalni ravni. Vnovičnemu zaostrovanju navkljub do upora le ni prišlo, tudi zato ker je vodilni štajerski teolog Jakob Andreä, eden od avtorjev teksta *Formula concordiae*, izvirajoč iz Tübingena, vseskozi zagovarjal nauk »trpeče pokorščine«, kar je v praksi pomenilo poslušnost deželnemu knezu ne glede na vero. Drug razlog je bila seveda zmeraj prisotna osmanska nevarnost, ki je obema stranema dolgo časa onemogočala uspešen nastop ene proti drugi. Tako je bil, če parafraziramo tedaj priljubljeni rek, »Turek sreča obeh strani«, ne zgolj evangeličanske.²¹

Pomemben korak k rekatolizaciji dežele so pomenile deželnoknežje versko-reformacijske komisije, ki so se začele z letom 1587 in sta jih vodila po en prelat in en visoki vladni predstavnik, zmeraj ob podpori oziroma zaščiti vojaštva. Postopki so bili še v povojih, vendar so bile vizitacije neposredne predhodnice tistih iz let 1599 in 1600. Na odpor so komisije naletele zlasti v Poanižju, »trdnjavi« evangeličanskih baronov bratov Hoffman. Po smrti nadvojvode Karla, utemeljitelja protireformacije v dolnjeavstrijskih deželah, leta 1590, je nastopilo regentsko obdobje, saj njegov naslednik še ni bil polnoleten. Evangeličanom je bil v tem obdobju, pod nadvojvodoma Ernestom (1590-1593) in Maksimiljanom (1593-1595), dan še zadnji predah pred viharjem, ki se je začel leta 1596, z vrnitvijo Karlovega sina Ferdinanda II. (1596-1639) iz Bavarske v Gradec.²²

Ob vrnitvi še ne 18-letni nadvojvoda je lahko uspešno gradil na protireformacijskih nastavkih, ki mu jih je zapustil njegov oče in je, enako kot on, še leta 1596 zavrnil stanovske poskuse, da bi dedno poklonitev povezali z verskimi koncesijami, s čimer je bilo konec miru zlasti za mesta in trge. Dejanska protireformacija se je začela z letom 1597, ko je škof Stobäus postal deželni namestnik. »Premiera« je bila v Gradcu, od koder so bili pregnani vsi predikanti in učitelji, do leta 1598 pa je bila ukinjena tudi deželna šola. Oktobra 1599 je protireformacija naposled zajela vso deželo, ki so jo do

²¹ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 144, 152-153 in 155.

²² Prav tam, str. 153-154.

poletja 1600 obredle deželnoknežje vizitacijske komisije. Evangeličanom neplemiškega stanu sta na voljo ostala zgolj spreobrnitev ali pa odhod iz dežele.²³

Z letom 1600 je tako zgolj plemstvu ostala svoboda veroizpovedi, ne pa tudi njenega izvajanja, čemur se je izogibalo zlasti z odhodi k pridigam na sosednjo Madžarsko. Ob splošnem in vse močnejšem pritisku je začelo tudi med plemstvom naraščati število spreobrnitev, redke niso bile niti rodbine, ki so se razdelile na katoliško in evangeličansko linijo. Kljub temu je štajersko plemstvo skozi celotno tridesetletno vojno (1618-1648) ostalo zvesto deželnemu knezu, z izjemo zgornještajerske rodbine Hoffman, ki je morala deželo zaradi sodelovanja s češkimi in avstrijskimi uporniki tudi zapustiti. Plemstvo je enaka usoda kot njihove meščanske in druge sovernike leta 1600 doletela 28 let kasneje, ko je Ferdinand II. konsolidiral svojo oblast v Svetem rimskem cesarstvu. Postavljeni pred enako izbiro spreobrnitve in izгона je okoli 800 ljudi iz okoli 150 družin zapustilo deželo in po izteku enoletnega roka za izselitev, je bilo tudi na Štajerskem konec s strani deželnega kneza dovoljene augsburške veroizpovedi.²⁴

Kako je torej stoletni proces reformacije in protireformacije potekal na lokalni ravni, v deželnoknežjem mestu Maribor in njegovi bližnji okolici?

²³ Prav tam, str. 160-161; Benedik, Protireformacija, str. 131-132.

²⁴ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 162 in 164.

3. ŠIRITEV IN UVELJAVLJANJE REFORMACIJSKIH IDEJ V MARIBORU IN NJEGOVI BLIŽNJI OKOLICI: OD PRVIH OMEMB NOVE VEROIZPOVEDI DO SMRTI MARIBORSKEGA VIKARJA JURIJA SIECHLA (1528-1586)

3.1 Začetki uveljavljanja reformacijskih idej: od deželno knežje vizitacije leta 1528 do nastopa mariborskega vikarja Jurija Siechla (1528-1554)

3.1.1 Deželno knežja vizitacija in inkvizicija leta 1528: prvi zapisi o prisotnosti reformacijskih idej v Mariboru in njegovi bližnji okolici

Najstarejši znani ohranjeni vir, ki priča o pojavu reformacijskih idej v Mariboru in njegovi bližnji okolici, je protokol (zapisnik) deželno knežje vizitacijske komisije in inkvizicije za Štajersko²⁵ iz leta 1528.²⁶ Komisiji je bil, po več letih nespoštovanja deželno knežjih ukazov zoper širitev novih nauk, ukazan pregled tako duhovnega kot tudi materialnega stanja po župnijah. Prva skrb deželnega kneza Ferdinanda I. je bila pri tem ohranitev cerkvene in verske enotnosti svojih dežel ter nastop zoper prekrščevalce²⁷, saj zaradi finančne odvisnosti od dežele, torej plemstva, pravega nastopa²⁸ proti njemu ni zmožal. Slednje pa ni bilo zgolj eden poglavitnih nosilcev širitve novih idej, temveč tudi odločujoči dejavnik uveljavljanja le-teh.²⁹

²⁵ Vizitacijski protokol za Štajersko je od vseh vizitiranih dežel tudi edini ohranjen (Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 140).

²⁶ Največji salzburški arhidiakon, arhidiakon Spodnja Marka, v času nadškofijske vizitacije arhidiakonov v letih 1523-1525, namreč ni bil vizitiran. Tukajšnji arhidiakon, dr. Jakob Mangk, se je potrebe po vizitaciji sicer zavedal, vendar se mu zaradi grozeče osmanske nevarnosti trenutek zanjo ni zdel primeren. Preglavice sta mu obenem že povzročala tudi dva izmed prvih tukajšnjih pristašev Luthrovih idej, pridigarja Janez Werder in Ivan Egkenperger, katerih delovanje pa na ozemlju današnje slovenske Štajerske ni izpričano. Ob njiju se je pri nadškofu pritožil še čez oviranje duhovščine s strani posvetnih oblasti, razširjenost zakonolomstva in zahteve duhovščine, ki je pred podeljevanjem zlasti velikonočnih zakramentov, vnaprej zahtevala vsaj 3 kr plačila (Karl Amon, Die Salzburger Archidiakonensvisitation von 1523 - 1525 in der Steiermark, Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XII. Band, Graz 1993, str. 6, 15, 18-19, 33, 35 in 39-40; prim. tudi Winkelmann, Zur Geschichte, str. 99; Richter, Maribor, str. 89).

²⁷ Prekrščevalci sodijo še v predreformacijski, torej v srednjeveški katoliški duhovni svet, in z reformacijo niso imeli kaj dosti več skupnega kot obdobje, v katerem so delovali (Winkelmann, Zur Geschichte, str. 105), čeprav je prav to obdobje, ki je bilo od Luthrovega nastopa naprej več desetletij čas precejšnje zmede v duhovnih zadevah, zagotovo omogočilo tudi širitev prekrščevalskega gibanja.

²⁸ O kompleksnih odnosih med deželnim knezom in stanovi glej: Günther R. Burkert, Landesfürst und Stände: Karl V., Ferdinand I. und die österreichischen Erbländer im Ringen um Gesamtstaat und Landesinteressen. Forschungen und Darstellungen zur Geschichte des Steiermärkischen Landtages, 1. Band, Graz 1987.

²⁹ Anton Albrecher, Die landesfürstliche Visitation und Inquisition von 1528 in der Steiermark: Edition der Texte und Darstellung der Aussagen über die kirchlichen Zustände, Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XIII. Band, Graz 1997 (dalje: Albrecher, Visitation 1528), str. 56-60; Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 139-140.

Kot deželnoknežja je bila vizitacija, kljub svojemu namenu, instrument posvetne³⁰ in ne cerkvene oblasti. Celó sam salzbúrški nadškof, kardinal Matej Lang pl. Wellenburg³¹ (nadškof 1519-1540), je bil o vizitaciji obveščen šele tik pred zdajci.³² Deželnemu knezu je tako moralo biti že povsem jasno, da se cerkev sama ni bila več zmožna zoperstaviti širitvi novih idej,³³ kljub temu da je to v preteklih letih že poskušala tudi z lastnimi vizitacijami³⁴.

Sam protokol, kljub svojemu izrednemu pomenu, iz večih razlogov sicer ne nudi popolnega vpogleda v tedanje cerkvene in duhovne razmere v deželi. Eden izmed njih je shematski in zaradi časovne stiske dokaj površinski – mestoma celo površen – pregled, ki ga je komisija izvedla. Drugi, vsaj enako pomemben, pa je dejstvo, da zaslišanci zagotovo niso povedali vsega kar so vedeli ali mislili, še posebej, ko bi jih to lahko spravilo v nevarnost. Na ozemlju današnje Republike Slovenije³⁵ se je komisija

³⁰ Kot takšna je bila prva tovrstna vizitacija v habsburških dednih deželah sploh (Albrecher, Visitation 1528, str. 44).

³¹ Rojen leta 1468. V svojem času je bil eden najpomembnejših mož v Svetem rimskem cesarstvu in tudi izven njega. Izviral je iz ene najstarejših patricijskih družin v Augsburgu in se skoraj neposredno po koncu svojega študija (v Tübingenu, Ingolstadtu in na Dunaju), ki ga je končal kot pravnik, bliskovito povzpел v najvišje kroge posvetne oblasti. Že leta 1494 je postal osebni tajnik na cesarskem dvoru in le nekaj let zatem že bil ena najpomembnejših dvornih figur. Tako je bil leta 1498 povzdignjen v plemiški stan in se od leta 1507 imenoval pl. Wellenburg. Lang je bil vse življenje zelo ambiciozen mož in si je nenehno skušal povečevati dohodke, kar mu je dobro uspevalo zlasti pri pridobivanju nadarbin. Po neuspelem prevzemu škofije Chur (v Švici) je leta 1505 postal krški škof in že naslednje leto svoji škofiji uspel inkorporirati mariborsko župnijo in njej pripadajoče kamniško, selniško in malečniško (Sv. Peter pri Mariboru). Še naprej je ostal predvsem (posvetni) državnik in diplomat, ob tem pa leta 1511 postal celo kardinal in naposled osem let kasneje še salzbúrški nadškof. Medtem ko je krško škofijo izgubil do leta 1522, si je že leto pred tem pridobil izjemno dobičkonosno špansko škofijo Cartagena, leta 1535 pa še italijansko Albano. Umrl je v Salzburgu leta 1540 (Jakob Obersteiner, Die Bischöfe von Gurk (1072-1822), Klagenfurt-Celovec 1969 (dalje: Obersteiner, Die Bischöfe), str. 272-288).

³² Lang je komisiji svoja človeka, dr. prava Ambrozija Volandta in dr. svetega pisma dominikanca Vincenca Fürpecka, poslal šele 27. aprila, medtem ko je vizitacijska komisija s svojim delom začela že 8. maja. Svojo pot je začela v Gradcu, kamor se je vrnila 14. julija in 23. julija tudi uradno zaključila svojo nalogo. V skoraj desetih tednih je naredila čez tisoč kilometrov čez vso deželo (Albrecher, Visitation 1528, str. 60-65).

³³ Posvetno interveniranje v cerkvenih zadevah se je sicer uveljavilo že v 15. stol., ko je tudi papežem postalo jasno, da cerkev sama več ni bila zmožna zaustaviti propadanja cerkvenih oblasti. Obenem je tudi štajersko plemstvo že od leta 1518 opozarjalo na nered v cerkvenih zadevah, duhovščina pa, obratno, na vmešavanje posvetnih oblasti v le-te (Prav tam, str. 45-46).

³⁴ Ena takšnih je bila prav vizitacija salzbúrških arhidiakonotov v letih 1523-1525 (Prav tam, str. 47-49; Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 139).

³⁵ Komisija se je tukaj ustavila na postajah v Radljah ob Dravi, Slovenj Gradcu, Celju, Žičah, Mariboru in Radgoni (Bad Radkersburg), od koder so ob že naštetih (izvzemši mariborsko postajo) bile vizitirane v sledečem vrstem redu tudi naslednje v Sloveniji ležeče župnije: Remšnik, Vuzenica, Muta, Brezno ob Dravi, Škale, Šoštanj, Sv. Martin pri Šaleku, Šmiklavž pri Vodrižu, Št. Ilj pod Turjakom, Šmartno pri Slovenj Gradcu, Kotlje, Št. Janž pri Dravogradu, Sv. Vid nad Valdekom, Šmartno ob Paki, Mozirje, Rečica ob Savinji, Rogaška Slatina, Pilštanj, Podčetrtek, Sv. Peter pod Svetimi Gorami, Podsreda, Planina, Šmarje pri Jelšah, Šentjur pri Celju, Laško, Rogatec, Sv. Jernej v Zibiki, Prebold, Žalec, Polzela, Vitanje, Braslovče, Vranksko, Teharje, Nova Cerkev, Griže, Gotovlje, Ljubno ob Savinji, Slovenske Konjice, Slovenska Bistrica, Črešnjevce, Laporje, Ormož, Središče, Sv. Miklavž, Ljutomer, Apače, Sv.

zadrževala med 21. junijem in 5. julijem, z izjemo Ptuja, ki v vizitacijo ni bil vključen, kot edina župnija ob Lipnici (Leibnitz). Komisija je delovala iz t.i. *Geleger*, postaj v večjih krajih, včasih tudi v samostanih, iz katerih je vizitirala ne le rezidenčne, temveč tudi le-tej bližnje župnije.³⁶

Slika 02 (*levo*) Barthel Beham, 1531: nadvojvoda Ferdinand I. (vir: Wikimedia³⁷).

Slika 03 (*desno*) Albrecht Dürer, 1522: kardinal Matej Lang (vir: Wikimedia³⁸).

Mariborski *Geleger* je nosil zaporedno številko 24 in vizitacijska komisija je v njem delovala dva dni, v četrtek 2. in v petek 3. julija leta 1528. Ob mariborski, ki je na vrsto prišla kot zadnja, so bile – zgolj preko pričevanj tamkajšnje duhovščine in predstavnikov župljanov – vizitirane po sledečem vrstnem redu še naslednje župnije: Sv. Lovrenc na Dravskem polju³⁹, Limbuš, Hoče, Majšperk, Slivnica, Spodnja Polskava, Sv. Peter pri Mariboru (Malečnik), Jarenina, danes v Republiki Avstriji ležeče Lučane (Leutschach), Svečina, Lenart in Kamnica. Komisija si je torej zadala pregledati stanje v kar 13 župnijah v zgolj dveh dneh, od tega v vseh z izjemo mariborske zgolj po

Benedikt v Slovenskih Goricah in nazadnje Sv. Jurij v Slovenskih goricah (Albrecher, Visitation 1528, str. 231-259).

³⁶ Prav tam, str. 43-44, 60 in 65-67.

³⁷ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/49/The_Emperor_Ferdinand.jpg (pridobljeno: 18. april 2010).

³⁸ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/de/f/f2/WP_Matth%C3%A4us_Lang_von_Wellenburg.jpg (pridobljeno: 1. februar 2010).

³⁹ V sami ediciji vira je medtem narobe zapisano, da gre za Lovrenc na Pohorju (Albrecher, Visitation 1528, str. 250).

poročilih tamkajšnje duhovščine in predstavnikov župljanov. Iz naštetih župnij vizitatorjem ne o verskih zmotah ne o drugih nepravilnostih niso poročali zgolj iz Hoč, Spodnje Polskave in Lenarta.⁴⁰

Povečini so bile nepravilnosti, o katerih so komisiji poročali iz vseh trinajstih župnij, sicer posledica splošnih duhovnih, družbenih, cerkvenoupravnih in finančnih razmer, ki so Štajersko in ostale dolnjeavstrijske dežele pretresale deloma še iz časov pred nastopom reformacije. Sem gre šteti zakonolomstvo, spore o višini določenih plačil za duhovno oskrbo, gospodarjenje z župnijskim premoženjem in podobno. Pri kršitvah posta, odsotnosti ob prejemanju obhajila in slabi skrbi za beneficije se medtem že lažje govori o vplivu reformacijskih idej. Slednje je tako plemstvo kot tudi meščanstvo že začelo izrabljati tudi za kratenje in prisvajanje cerkvenih dohodkov, vendar je k zmanjševanju slednjih pogosto prispevalo več različnih faktorjev.⁴¹

Vsekakor pa je že za pridobitev nekega sicer omejenega vpogleda v tedanje stanje na cerkvenoupravnem in duhovnem področju, umesten tudi pregled nepravilnosti, ki niso bile nujno ali pa sploh ne povezane s širjenjem reformacijskih idej. Opozoriti velja tudi na število obhajancev (komunikantov) v posameznih župnijah, ki pa bo zaradi primerjave z njihovim številom ob vizitaciji v letih 1544 in 1545 predstavljeno v naslednjem podpoglavju.

Iz prvovizitiranega **Sv. Lovrenca na Dravskem polju** ni bilo nobenega poročila o zmotah v nauku, zgolj glede darovanja je komisija ukazala, naj se v župniji držijo splošne⁴² odredbe.⁴³

Tudi v **Limbušu**, po poročilu tamkajšnjega župnika Mateja Ernbergerja⁴⁴, komisija sprva ni našla nobenih nepravilnosti, ne v verskem nauku niti siceršnjih. Še istega dne pa je eden izmed kasnejšnjih zaslišancev domnevno urejeno podobo župnije spremenil.⁴⁵ Mariborski beneficiat Valentin Tolant⁴⁶ je namreč med vizitacijo

⁴⁰ Prav tam, str. 250-254.

⁴¹ Prav tam, str. 79-149.

⁴² Odredba je določala, da gre od darov perutnine, drobnice in mladih živali ter drugega, kar ni darovano na oltar, župniku ena tretjina, enako vse, kar je darovano na oltar, z izjemo oblačil, za katera je bilo določeno, da gredo, enako kot darovana velika živina, cerkvi. Odredba je veljala povsod, razen tam, kjer je komisija izrecno odredila drugače (Prav tam, str. 125-126).

⁴³ Prav tam, str. 250.

⁴⁴ Tudi *Erenberger*. Leta 1524 je postal beneficiat beneficija Naše ljube gospe pri kapeli na Lebarjih, pogoreli pred letom 1542, ki je stala pred severozahodnim delom mariborskega mestnega obzidja (Jože Mlinarič, Beneficiji v mestu Maribor do konca 16. stoletja, ČZN, letnik 44=9, 1973, zv. 1 (dalje: Mlinarič, Beneficiji), str. 83-85).

⁴⁵ Albrecher, Visitation 1528, str. 250 in 325.

mariborske župnije poročal, da je limbuškemu župniku vezal več »lutrovskih«⁴⁷ knjig, ta pa jih je nato več – število očitno ni bilo prav majhno, če mu ni posodil lastnih knjig, kar pa se zdi manj verjetno – poslal tudi Krištofu Händlu⁴⁸, še enemu mariborskemu beneficiatu.⁴⁹ Knjige sta tako Ernberger kot Händl predala komisiji in so jih kasneje z ostalimi, najdenimi v mestu, zažgali.⁵⁰ Da so s takšno lahkoto tudi med tukajšnjo duhovščino krožile prepovedane knjige, je najverjetneje treba pripisati predvsem medsebojnemu poznanstvu omenjenih beneficiatov. Vendarle oziroma prav zato lahko zgornji primer služi kot eden izmed reprezentativnih vzorcev širjenja (katerihkoli!) novih idej.

Slika 04 Grad Limbuš proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae⁵¹).

⁴⁶ Leta 1525 izpričan kot laični duhovnik v službi Salzburga (Norbert Weiss, Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600: Prosopographische Untersuchung, Band 10/2, Katalogteil, Graz 1998 (dalje: Weiss, Die Bürger von Marburg II), str. 328).

⁴⁷ Zapisnik vizitacijske komisije uporablja izraz »lutrovski« (*lutrisc*) za vse zgodnjereformacijske ideje in gibanja, tudi če so pripadale oz. sledile Zwingliju, Rhegiusu, Oekolampadu idr. Razlike med njimi za vizitacijo niso bile pomembne. Posebej so ločili zgolj prekrščevalce, zato podatkov o morebitni kompleksnosti in diverziteti zgodnjereformacijskih idej in gibanj na Štajerskem iz tega časa ni (Albrecher, Visitation 1528, str. 52).

⁴⁸ Leta 1520 je kot duhovnik in član bratovščine sv. Duha s privoljenjem mariborskega župnijskega provizorja ustanovil beneficij vernih duš pri oltarju karnerja sv. Mihaela (domnevno je stal nekje na mestu današnjega gledališča) na župnijskem pokopališču. Beneficij je bil zadnji ustanovljen v Mariboru pred letom 1600, vendar se v letih 1571 in 1598 nato ne omenja več (Mlinarič, Beneficiji, str. 64-66, 69 in 90).

⁴⁹ Albrecher, Visitation 1528, str. 250, 325 in 327.

⁵⁰ Prav tam, str. 327.

⁵¹ Vischer, TDS 1681 I, slika 226.

Iz **Majšperka** o nepravilnostih glede nauka ni bilo poročil. Edina pritožba se je nanašala na krstne pristojbine (*tauffgeld*), ki so bile očitno previsoke, saj je komisija ukazala, naj se župnija ravna po splošni odredbi⁵² glede določanja le-teh.⁵³

Medtem je iz **Slivnice** tamkajšnji vikar, Boštjan Geinschitz, komisiji poročal, da ima v župniji kar 60 župljanov, ki niso prejeli obhajila⁵⁴. Ena najvišjih števil v posamezni župniji v vsej deželi⁵⁵ je tudi v sami Slivnici pomenila okoli 10% vseh komunikantov.⁵⁶ Za kršitelje je komisija ukazala, naj se jih po vikarjevi pisni prijavi pokliče pred deželskega sodnika (v Mariboru⁵⁷), da jih bo le-ta kaznoval s po tremi dnevi zavora ob kruhu in vodi, nato pa naj gredo v roku 14 dni tudi k obhajilu.⁵⁸ Če tega ne bodo storili, naj jim zemljiški gospod zaseže zemljo, sami pa se naj, v izogib težjim kaznim in še večje (!) nemilosti, podajo iz dežele. Ker pa vikar kršilcev nato ni pisno prijavil,⁵⁹ do izvršitve najbolj drastičnega ukaza, izdanega v Mariboru, na koncu ni prišlo.⁶⁰

⁵² Vizitacijska komisija je za vso deželo določila plačilo takse ob krstu v višini enega krajcarja za čas med veliko nočjo in binkoštni, dva krajcarja za nezakonske otroke, sicer pa naj se ravna po starih običajih. Zakramenti so bili na ozemlju salzburške nadškofije, denimo obvezno plačljivi od leta 1490 naprej, čeprav je Majšperk seveda ležal na oglejskem ozemlju (Albrecher, Visitation 1528, str. 92-93).

⁵³ Prav tam, str. 251.

⁵⁴ Prejemanje obhajila je bilo sicer že pred reformacijo zreducirano na le nekajkrat na leto (npr. ob poroki, pred porodom ali romanjem, ob boleznih, sicer pa predvsem ob veliki noči), čeprav je do leta 1528 še dodatno upadlo. Vendar je o vplivu reformacijskih idej večinoma še težko govoriti in nasploh so bili vzroki za povečini eno- ali dvoletni izostanek zelo raznoliki (Prav tam, str. 95-98).

⁵⁵ Komisija je v deželi skupaj našela ok. 250 ljudi, ki niso prejeli obhajila (Prav tam, str. 96). Od teh jih je čez 75 bilo iz Maribora in njegove okolice, torej vsaj – število tistih iz Malečnika namreč ni znano – slaba tretjina vseh v deželi!

⁵⁶ Prav tam, str. 95 in 416.

⁵⁷ Mariboru vse pravice do deželskosodnega sodišča malo pred letom 1498 izroči Maksimiljan I., jih je pa mesto dotlej že nekajkrat imelo tudi v zakupu (Andrej Hozjan, Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja, SHS, letnik 2, 2002, št. 1 (Maribor skozi čas I.) (dalje: Hozjan, Mariborsko prebivalstvo), str. 32).

⁵⁸ Običajno je komisija v teh primerih kršiteljem dala naložiti tri do osem dni zavora ob kruhu in vodi, nakar so morali v roku od treh dni do osmih tednov vendarle prejeti obhajilo (Albrecher, Visitation 1528, str. 95).

⁵⁹ V teh primerih je bil nedvomno odločilen prav vpliv zemljiškega gospoda, ki je imel nadzor nad kršitelji (prav tam). Patronatski gospod slivniške župnije je bil prav tedaj samostan dominikank iz Studenic, ki pa ga komisija ni vizitirala. O razmerah v njem se je komisija zgolj pozanimala, vendar o zmotah v nauku očitno ni bilo poročil (prav tam, str. 403; Rudolf Karl Höfer, Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545: Edition der Texte und Darstellung zu Nachrichten über das kirchliche Leben, Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XIV. Band, Graz 1992 (dalje: Höfer, Visitation 1544/45), str. 239). Hkrati morda ni nepomembno, da so zemljiški gospodje na slivniškem gradu od konca 15. stol. bili Koloniči, iz Hrvaške izvirajoča plemiška rodbina, ki je bila evangeličanske veroizpovedi že vsaj od druge polovice 16. stol. naprej (Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte, Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 10, München 1962 (dalje: Pirchegger, Die Untersteiermark), str. 118; Jože Koropec, Ob urbarju gosposčine Slivnice pri Mariboru iz leta 1608. Zwitterjev zbornik, ZC, letnik 19/20, 1965-1966 (dalje: Koropec, Ob urbarju), str. 239). Lahko bi bilo namreč možno, da so bili Koloniči že v času vizitacije privrženi reformacijskim idejam ter bi se s tem, ob morebitnem pritisku, morda dal pojasniti tudi izostanek vikarju izrecno naročene pisne prijave kršiteljev. Ker je rodbina proti koncu in na prelomu 16. stol. igrala pomembno vlogo v evangeličanski skupnosti na Dravskem polju, več o njej v nadaljevanju.

⁶⁰ Albrecher, Visitation 1528, str. 251.

Podobno so tudi v **Malečniku** tamkajšnjemu župniku Juriju Zwellfferju⁶¹ naročili, naj preda pisno prijavo zoper vse kršitelje, o katerih je poročal, pristojnemu deželskemu sodniku, kar je tudi storil. Po drugi strani pa so se tudi tukajšnji župljani pritoževali čez višino krstnih pristojbin. Medtem ko število tistih, ki niso prejeli obhajila ni navedeno, je bil mariborskemu mestnemu sodniku izročen seznam kar 11 zakonolomnih župljanov, ki so živeli bodisi s svojimi deklami, bodisi s tujimi zakonskimi ženami in podobno, eden celo s svojo zakonsko ženo in še eno žensko hkrati. Skupaj je bilo v župniji resda okoli 900 komunikantov, vendar pa je število tovrstnih kršitev predstavljalo kar dobro šestino⁶² vseh (od šestdesetih), ki jih je komisija ugotovila v vsej deželi!⁶³

Tudi v **Jarenini** so, vendar kot kaže zgolj pod vplivom prejšnjih prijav, župniku Juriju Schefftschitzu naročili, naj pisno prijavi vse zakonolomce in tiste, ki niso bili pri obhajilu, saj vsaj sam o njih po protokolu sodeč ni poročal. Nepravilnosti so bile najdene zgolj pri zadušnicah⁶⁴ (*Seelgeratth*), za katere župljani niso več dajali toliko denarja kot dotlej, glede česar je bilo odrejeno, naj se ravna »po starem«.⁶⁵

Več težav so imeli v **Lučanah** (Leutschach), kjer komisija sicer ni naletela na zmote v veri, vseeno pa je vikar Jurij Goll poročal, da 14 njegovih župljanov (od okoli 1.400 komunikantov) ni prišlo k obhajilu. Tudi Goll pisne prijave pri pristojnem deželskem sodniku ni vložil, čeprav mu je bilo to naročeno. Več pritožb so medtem čez župnijo imeli župljani. Poročali so, da morajo župniku, ki ni bival tukaj, plačevati veliko denarja zaradi njegove odsotnosti (*so gross absentz geben*), župnišče in k njemu sodeči vinogradi pa so medtem vidno propadali. Komisija je naročila, naj vse nepravilnosti

⁶¹ Župnik v Malečniku je ostal do leta 1539, ko ga je zamenjal Jurij Zwalz (Jože Mlinarič, Župnija sv. Peter pri Mariboru do ustanovitve samostojnih župnij v njenem okviru v drugi polovici 18. stoletja, ČZN, letnik 45=10, 1974, zv. 2, str. 286).

⁶² Že zaradi tako visokega deželnega deleža zakonolomstva je težko govoriti o za tedanje čase bojda značilni ljudski nravnosti (Prim. Franc Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije (1228 – 1928), Maribor 1928 (dalje: Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije), str. 255).

⁶³ Tovrstne kršitve so bile tudi vsaj med duhovščino na ozemlju salzburške nadškofije v letih 1519-1525 bistveno bolj razširjene, čeprav prebivalstvo v nravnem življenju svoje duhovščine večidel ni videlo napak, na kar kaže že to, da so komisiji leta 1528 iz vse dežele poročali le o treh primerih konkubinata. Bolj zanimiv je izostanek tovrstnih poročil v mestih (Albrecher, Visitation 1528, str. 115, 251-252, 326-327 in 416).

⁶⁴ Reformacija je sicer že najkasneje leta 1525 zavrnila srednjeveško idejo vic, vendar to še ne pomeni, da so bili podložniki, ki so v tem času dajali manj ali sploh ničesar več za spominske maše, tudi sami privrženci novih idej. Seveda pa so gotovo rade volje sprejeli vsako razbremenitev, četudi je ta prišla kot moralni ali siceršnji pritisk njihovih, reformacijskim idejam že privrženih, zemljiških gospodov. Hkrati je pretiranim obredom za umrle iz teoloških razlogov ponekod nasprotoval tudi del katoliške duhovščine (Prav tam, str. 87-90).

⁶⁵ Prav tam, str. 88 in 252.

prijavijo »Ljubljancanu« (*dem von Laybach*) – najverjetneje je mišljen ljubljanski škof Krištof Ravbar⁶⁶ (škof 1488-1536) – da bo župnik naposled le uredil razmere.⁶⁷

Tomaž Schaff, župnik v **Svečini**, je medtem poročal, da župljani ne dajejo več 12 denaričev snopovne desetine⁶⁸ (*garben traid*) za kaplane. Vizitacijska komisija je nato ukazala oddajo denarja, saj sicer župnik ne bi mogel vzdrževati tukajšnjih treh kaplanov, hkrati pa župniku naročila, naj s prižnice izrecno objavi, da gre pri tem za ukaz kraljevih vizitatorjev.⁶⁹

Kljub temu da tudi iz **Kamnice** ni bilo poročil o zmotah v verskem nauku, je bilo v župniji kar nekaj težav. Tako se je župnik Nikolaj Grosman pritožil, da župljani kaplanom v podružničnih cerkvah nočejo več dajati hrane, nakar je komisija odredila, naj kaplanu, ko pride v cerkev ali dajo jesti oziroma po stari navadi en goldinar (!) ali pa lahko kaplan ostane doma.⁷⁰ Težava je bila tudi s ključarji (*zechleut*), ki niso želeli izstaviti obračuna svojih prihodkov in odhodkov. Več pritožb so imeli župljani. Ti so poročali, da zaradi pogostih menjav župnika župnišče močno propada, ter da je namesto nekdanjih sedmih sedaj le še šest duhovnikov, ki župniku pomagajo pri petju in vodenju bogoslužja. Tudi ustanovljenih maš trije duhovniki niso več vodili v skladu z ustanovitvenimi pismi; obenem pa so se župljani pritožili še čez župnikovo odvažanje vinskega posodja (sodov in škafov) iz župnišča (*Der pharrer fur von dem pharrhoff, das darzue gehort alls vasser, schaffer, gesteet der*⁷¹ *pharrer nit*). Komisija se je še enkrat zadovoljila zgolj z zahtevo, naj se v župniji držijo nekdanjega reda, v sporu glede odvoza vinskega posodja pa se naj obe strani pogodita pred pristojno instanco.⁷²

⁶⁶ Ravbar je leta 1509 postal administrator sekovske škofije, kar je ostal do leta 1536, medtem ko je bil v sekovskega škofa posvečen verjetno šele leta 1520. Prav tako je leta 1509 postal tudi koadjutor in naslednik admontskega opata. Izviral iz kranjske viteške družine in bil za ljubljanskega škofa imenovan, ko mu je bilo komaj 18 let. Dejaven je bil predvsem v diplomatski službi cesarja Maksimiljana I. in sprva je bil prav on mišljen za misijo v Moskvo, ki pa je nato šla Sigmundu pl. Herberstein. Kasneje je postal tudi kranjski deželni glavar (1529-1530), od leta 1532 do svoje smrti pa je bil tudi deželni namestnik Dolnje Avstrije (Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 101-102).

⁶⁷ Albrecher, Visitation 1528, str. 118, 252, 369 in 416.

⁶⁸ Spori glede desetine, na katere so vizitatorji naleteli leta 1528, so najverjetneje izvirali še iz sporov starejših od pojavov prvih reformacijskih idej na Štajerskem (Prav tam, str. 120-121).

⁶⁹ Prav tam, str. 252-253.

⁷⁰ Nasploh je bil finančni položaj štajerske nižje duhovščine ob začetku reformacijskega obdobja večidel zelo negotov (Prav tam, str. 129).

⁷¹ Sic: *dem*.

⁷² Prav tam, str. 118, 253-254.

Slika 05 Maribor proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae⁷³).

Maribor⁷⁴ je bil kot postaja, iz katere je vizitacijska komisija v mestu in njegovi okolici delovala, vizitiran natančneje kot okoliške župnije že zato, ker se je komisija o tukajšnjem stanju do neke mere lahko prepričala tudi na lastne oči. Vendarle pa se v dveh dneh, ki jih je imela na voljo, tudi v Mariboru ni pretirano spuščala v podrobnosti. Tako, denimo, ni vizitirala edinega samostana v mestu, torej minoritskega, o stanju v katerem se je komisija zgolj posredno pozanimala, pri čemer pa na zmote v nauku naj ne bi naletela.⁷⁵ Prvi dan, v četrtek 2. julija 1528, je komisija zaslišala cerkvene predstavnike, naslednjega dne pa še mestnega sodnika in nekatere meščane.⁷⁶

Pri vikarju Janezu Haubensacku⁷⁷ komisija ni našla zmot v verskem nauku, kot tudi ne pri nobenem izmed enajstih beneficijatov. Izjemi – vendar ne zapisana kot zmotna v nauku! – sta sicer dejansko bila že omenjena Valentin Tolant in Krištof Händl. Slednji je dejal, da bo izročil svoj delež knjig, obenem pa je zapisan tudi tik za seznamom malečniških zakonolomcev, kar kaže na to, da je moral biti kaznovan tudi sam. Tudi

⁷³ Vischer, TDS 1681 I, slika 247.

⁷⁴ Z bulo papeža Julija II. 3. februarja 1506 (do leta 1859, z izjemo let 1545-53, ko je bila v lasti mesta) je bila mariborska župnija inkorporirana krški škofiji, s čimer je tamkajšnji škof prevzel funkcijo mariborskega župnika (Jakob Richter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije, ČZN, letnik 43=8, 1972, zv. 2 (dalje: Richter, Inkorporacija in prodaja), str. 204 in 213-218).

⁷⁵ Albrecher, Visitation 1528, str. 403.

⁷⁶ Prav tam, str. 325-326.

⁷⁷ Pred letom 1528 je bil beneficijat, vendar ni znano pri katerem beneficiju, medtem ko je bil vikar najdlje do leta 1531, ko ga je nasledil Ožbalt Waitzler (Jože Mlinarič, Mariborska župnija do leta 1600, ČZN, letnik 44=9, 1973, zv. 2 (dalje: Mlinarič, Mariborska župnija), str. 244).

ostale duhovnike so izprašali glede »lutrovskih« knjig in same »sekte« v mestu, glede česar je beneficiat Janez (tudi Ivan) Jämsitz⁷⁸ dejal, da imata v mestu »lutrovske« knjige Ivan Stackhaimer in sam mestni sodnik, Krištof Willenrainer⁷⁹. Jämsitz je obenem poročal, da je v župniji malo duhovnikov, ki mašujejo in tudi malo ljudi, ki hodijo v cerkev. Glede slednjega je bil Maribor v deželi izjema (!), saj od drugod podobnih poročil ni bilo. Zadnji poimensko navedeni beneficiat, Krištof Weiss, pa je trdil, da glede »lutrovskih« zadev ne ve za nikogar.⁸⁰

Vsekakor je zanimivo, da je komisija kljub posesti prepovedane literature zapisala, da niti pri duhovščini niti v duhovnih zadevah nasploh ni naletela na nobene zmote.⁸¹

Glede siceršnjih nepravilnosti je vikar poročal, da k obhajilu ni prišel zgolj mojster Konrad Palbierär, kar je za župnijo s 1.100 komunikanti zanemarljiv podatek, obenem pa, da mu (vikarju) župljani ne želijo več oddajati ječmenske in vrtninske desetine. Ureditev te pritožbe je komisija ukazala mestnemu sodniku. Po drugi strani so župljani poročali, da se beneficiati niso več držali ustanovitvenih pisem.⁸²

Naslednjega dne, v petek 3. julija 1528, je vizitacijska komisija zaslišala mestnega sodnika Krištofa Willenrainerja in še 16 drugih meščanov, najverjetneje mestne svétnike in pomembnejše uradnike. Willenrainerju je komisija predala zapis zgoraj omenjene pritožbe, ki jo je moral urediti, obenem pa z zaporom ob kruhu in vodi kaznovati tudi nekega brivca Ivana, ker je v času posta⁸³ jedel meso. Mestnemu sodniku je bilo ukazano tudi kaznovanje zakonolomcev iz Jarenine in Malečnika, medtem ko sam zaradi posesti reformacijske literature, kot kaže, ni bil kaznovan. Od zaslišanih

⁷⁸ Tudi *Jantzetz oz. Janntschitz*. Že leta 1520 in pred letom 1542 je bil beneficiat beneficija sv. Marije Magdalene (in Marte) pri oltarju obeh svetnic v župnijski cerkvi (Mlinarič, Beneficiji, str. 70 in 85-86).

⁷⁹ Tudi *Wildenrainer*. Večkratni mestni sodnik (1523, 1528-29, 1532-33), ki je v verjetno najusodnejšem trenutku mariborske zgodnjenovoveške zgodovine odločilno prispeval k obrambi mesta med obleganjem s strani osmanske armade. Umrl je najkasneje enkrat v začetku leta 1543. Sama rodbina Willenrainerjev se je v mesto priselila enkrat na začetku 16. stol., k njeni uveljavitvi pa so ji pomagale tudi poroke s člani bogatih in vplivnih mariborskih družin, npr. Creätschi in Hoferji (Andrej Hozjan, Mariborsko mesto med 16. in 18. stoletjem, SHS, letnik 6, 2006, št. 2-3 (Maribor skozi čas III.), str. 310-311; Jože Mlinarič, Turki in Maribor v prvi polovici 16. stoletja ter družina Willenrainerjev, Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje (ur. Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Branko Marušič, Vincenc Rajšp), Ljubljana 2001, str. 262-265). Vsaj od druge polovice 16. stol. naprej so bili člani rodbine tudi med najvplivnejšimi evangeličani v mestu, zato več o njej v nadaljevanju.

⁸⁰ Albrecher, *Visitation 1528*, str. 80, 85-86 in 325-327.

⁸¹ *Es ist zwischen geistlichen undt des glaubens halben khain irrung befunden worden* (Prav tam, str. 326).

⁸² Prav tam, str. 325 in 416.

⁸³ Post je v tem času večidel že izgubil tisti pomen, ki ga je imel v srednjem veku. Čemu ga je mariborski brivec kršil, ni razvidno. Neupoštevanje posta je sicer že postalo simbol privženosti novim idejam, čeprav vsaj Luther ni bil proti postu, zgolj proti cerkveni zapovedi slednjega. Vendar večina ljudi v tem ni videla razlike in je verjetno z olajšanjem sprejela konec obremenjujoče zapovedi. V vsej deželi so medtem našteali okoli 50 kršiteljev posta (Prav tam, str. 130-131).

meščanov sta se v protokolu znašli zgolj dve poročili. Primož Hürnass, večkratni mestni sodnik,⁸⁴ je tako poročal, da je v cerkvi med pridigo prišlo do silovitega spora zaradi »lutrovskih« pridig (*vill krieg gehalldt von wegen der luthrisschen predigen*) med nekim mojstrom Ivanom, v času vizitacije vikarjem v Lipnici in nekim doktorjem iz minoritskega samostana, v času vizitacije gvardijanom na Ptuju, nakar je Hürnass mojstra Ivana sam odvedel iz cerkve. Drugi meščan, katerega poročilo je zabeleženo, je bil Ožbalt Pruelinger, ki pa je zgolj trdil, da o »lutrovskih« zadevah, o katerih je bil vprašan, ne ve ničesar. Medtem ne Klemen Neuschwert⁸⁵ ne ostalih 13 meščanov, ki poimensko niso navedeni, očitno niso dejali ničesar, kar bi se komisiji zdelo vredno protokoliranja.⁸⁶

Zelo pomenljiv je medtem vsekakor zapis, da je v mestu deloval trgovec s knjigami, Ivan Singer iz Innsbrucka, ki je tukaj prodajal (ni razvidno, če tudi ali izključno) »lutrovske« knjige. Slednje so mu zaplenili in jih sežgali, sam pa se je obvezal, da se bo v 14 dneh pojavil na zaslišanju v Gradcu, o čemer je komisija 5. julija (iz Radgone (Bad Radkersburg)) pisala tamkajšnjemu glavarju (*haubtman*).⁸⁷

V Gradec so mestnemu sodniku Andreju Frölichu, raztrgane in zavite v zapečaten prt, kasneje iz Maribora poslali tudi preostale knjige, ki so jih – glede na način, na kakšnega so jih poslali, najverjetneje v manjšem številu kot prvič – zasegli po odhodu komisije. Knjige naj bi v glavnem mestu dežele počakale nadaljnih navodil,⁸⁸ ki so brez dvoma pomenila sežig.

Iz protokola deželnoknežje vizitacijske komisije iz leta 1528 sicer ni razvidno, v kakšni meri so se v Mariboru in njegovi bližnji okolici zasidrale reformacijske ideje, so pa vsekakor že bile prisotne.⁸⁹ Reformacijska literatura je med tukajšnjo duhovščino

⁸⁴ Leta 1515 je prvič izpričan na nekem položaju, in sicer kot ključarski mojster (*Zechmeister*) bratovščine sv. Duha. Položaj mestnega sodnika je nato zasedal v letih 1519-20, 1525, del leta 1526, nato znova leta 1527 in morda še leta 1531, zagotovo pa nazadnje leta 1551. Med letoma 1524 in 1554 je večkrat izpričan tudi kot mestni svétnik, medtem ko je vsaj enkrat opravljal tudi funkcijo poverjenega mariborskega mestnega gradbenega mojstra. Poročen je bil z neko Dorotejo ter imel brata Jurija, kaj več pa o njegovem zasebnem življenju ni znanega (Norbert Weiss, *Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600: Prosographische Untersuchung, Band 10/1, Darstellungs-, Register- und Bildteil*, Graz 1998 (dalje: Weiss, *Die Bürger von Marburg I*), str. 108-109; isti, *Die Bürger von Marburg II*, str. 327-328).

⁸⁵ Iz zakona z ženo Jero je imel dve hčerki, Katarino, poročeno z graškim meščanom Ivanom Mairhoferjem, in Rozino, poročeno z mariborskim meščanom Krištofom Wienerjem. Klemen je umrl leta 1539 (Weiss, *Die Bürger von Marburg I*, str. 63; isti, *Die Bürger von Marburg II*, str. 406).

⁸⁶ Albrecher, *Visitation 1528*, str. 325-326.

⁸⁷ Prav tam, str. 327.

⁸⁸ Prav tam, str. 340.

⁸⁹ Zlasti slovensko zgodovinopisje je o tem sicer doslej povečini bilo drugačnega mnenja. Gruden se je vprašanja sicer komaj dotaknil (Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda, Družba sv. Mohorja v*

namreč že krožila in to brez očitnih težav. Po več knjig so posedovali limbuški župnik in dva mariborska beneficiata, od katerih je bil vsaj Krištof Händl še vsaj osem let prej vnet katolik. Vsi trije so tudi bili v povsem očitni navezi in vprašanje je, če ni v protokolu prav pri njih podan eden izmed vzorčnih primerov širjenja reformacijskih idej.

Tudi med meščanstvom – in okoliškim plemstvom – je moralo biti zanimanje za reformacijsko čtivo dokajšnje, če je tirolski trgovec s tovrstnimi knjigami menil, da se mu v mestu splača za nekaj časa ustaviti. V Mariboru namreč gotovo ni bil zgolj slučajno prisoten⁹⁰ prav tiste dni, ko ga je obiskala vizitacijska komisija. Tako poročila mariborskega beneficiata Jämsitza, da imata »lutrovske bukve« pri sebi v mestu dve osebi, celo sam mestni sodnik, nikakor ne gre jemati kot morebitno obrekovanje. Kvečjemu jih je potrebno prej razumeti kot pomanjkanje podatkov, saj je v mestu preprosto moralo biti več prepovedanih knjig, kot jih je zajel vizitacijski protokol. O tem jasno priča že zapis, da so jih več našli oziroma oddali še tudi po njenem odhodu, ko so bili tukajšnji prebivalci že bili v varstvu določene anonimnosti pred deželnoknežjo oblastjo. Da bi tudi tedaj bila oddana prav vsa reformacijska literatura v mestu, je zato malo verjetno. Obenem ne gre seveda pozabiti na že omenjeno »iskrenost« ob nastopih zaslišancev pred vizitatorji.

Prisotnost reformacijskih idej v Mariboru in v njegovi bližnji okolici med tukajšnjim meščanstvom in celo duhovščino je bila vsekakor dejstvo že leta 1528 in nikakor ni mogla biti povsem zanemarljiva. O tem ne priča zgolj dokajšnje zanimanje (vsaj)

Celovcu, Klagenfurt-Celovec 1912 (dalje: Gruden, Zgodovina slovenskega naroda), str. 606), nato pa je Kovačič postavil povsem kontradiktorno tezo, ki je več kot očitno zaznamovala tudi kasnejše raziskave, namreč da »V mestu še takrat o luteranstvu ni bilo nič znano [...]. Pač pa so bile tod že razširjene luteranske knjige [...]« (Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje: Zgodovinski opis, Slovenska zemlja: Opis slovenskih pokrajin v prirodnoznanstvem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru, VII. del, Ljubljana 1926 (dalje: Kovačič, Slovenska Štajerska), str. 265; prim. isti, Zgodovina Lavantinske škofije, str. 254). Slednje je povzel tudi Richter: »Ugotovila je sicer [komisija] v mestu versko mlačnost, toda luteranstvo še tukaj ni pognalo korenin« (Richter, Maribor, str. 90; prim. tudi Jože Mlinarič, Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadškofije XII. stoletje – 1786. Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228-1978 (ur. Anton Ožinger), Maribor 1978 (dalje: Mlinarič, Župnija sv. Janeza Krstnika), str. 142), čeprav o kakšni »mlačnosti« v viru samem ni nobenega govora. Natančnejši je bil Winkelmann, ko je zapisal, da v mestu v letu 1528 še ni zaslediti omembe vredne razširitve novega nauka (Winkelmann, Zur Geschichte, str. 100). Pri tem je treba dejstvo, da znanstvene edicije celotnega vira ni bilo do leta 1981 (neobjavljena doktorska disertacija) oz. 1997, kljub temu vzeti z rezervo. Orožno navajanje – ne pa tudi komentiranje – vira (Orožen, Das Bisthum, str. 568-570) je namreč vsaj glede Maribora (in posredno Limbuša ter deloma tudi Malečnika) dovolj podrobno, da do kasnejših zaključkov skorajda ne bi smelo priti. Nenazadnje je že Majcen, skoraj istočasno s Kovačičevo tezo, zapisal, da se je nova vera pri mnogih duhovnikih in meščanih že globoko ukoreninila (Majcen, Kratka zgodovina, str. 41).

⁹⁰ Tukaj se postavlja vprašanje, zakaj se ob – zagotovo vsaj kak dan vnaprej znanem – prihodu komisije v mesto ni umaknil iz njega, seveda, če se je sploh imel možnost kam umakniti.

mestnega (pismenega) prebivalstva za novi nauk – pri čemer zagotovo ni šlo (zgolj?) za kakšno morebitno »nedolžno radovednost« ali »privlačnost prepovedanega« – temveč tudi, sicer edini in hkrati posredno dokumentiran, srdit prepis o verskih zadevah, do katerega je v mestu prišlo še pred prihodom vizitacijske komisije. Večje število poimensko navedenih lastnikov prepovedanega čtiva med duhovščino je sicer potrebno seveda pripisati večji zavzetosti komisije pri odkrivanju zmot v vrstah le-te. Meščanstvo je bilo namreč vizitirano precej bolj površno, o čemer priča že majhno število zaslišanih, vendar je bilo med slednjim najverjetneje več posameznikov, ki so imeli v lasti reformacijsko čtivo, kot pa med duhovščino. O tem pričata kar dva primera zbiranja in uničenja prepovedane literature v mestu v precej kratkem času.

Razkol se je verjetno že začel kazati tudi v bratovščinah, vsaj če gre sklepati po primeru bratovščine sv. Duha. Ustanovitelj njenega beneficija, Krištof Händl, je namreč že prebiral »lutrovske« knjige in bil za to, kot kaže, tudi kaznovan, njen (nekdanji?) mojster, Primož Hürnass, pa je medtem nekega privrženca novih idej, po lastnem pričevanju, kar sam zvlekel iz cerkve.

Spregledati ne gre niti dejstva, da je bila mariborska župnija edina v deželi, iz katere so komisiji poročali o skromnem obisku maš. Da bi morda tudi tukaj že šlo iskati tudi začetni vpliv reformacijskih idej, saj je bilo zanimanje za pridige v vsej deželi še zmeraj veliko, je zaradi pomanjkanja podatkov sicer vprašljivo. Kljub temu je težko govoriti o kakšni posebni verski mlačnosti, ki bi bila značilna zgolj za Maribor; in če že, zakaj prav mesto ob Dravi? Odgovor gre prej iskati v več razlogih. Enega od njih bi šlo iskati v inkorporaciji župnije krški (Gurk) škofiji leta 1506 ter neurejenosti razmer, ki je iz nje sledila.⁹¹ Medtem se v tem, da so beneficiati, zadolženi za maše in pridige, ostajali brez denarja tako zaradi propadanja in prisvajanja beneficijev kot tudi v dejstvu, da ljudje v tem času niso več povsem brez zadržkov sprejemali vsega, kar jim je bilo nudeno s prižnice in so bogoslužja zmeraj bolj obiskovali tudi po lastni presoji⁹², že jasneje kažejo reformacijski vplivi.

Drugo pomembno vprašanje, ki se zastavlja, je, zakaj ni bil – s, kot kaže, izjemo Händla – nihče od imetnikov reformacijskega čtiva kaznovan. Odgovor nanj je najverjetneje treba iskati v sami deželnoknežji inštrukciji podanih blagih⁹³ ukrepih zoper kršitelje, če so se slednji le spokorili in zavrgli svoje »zmote«, razen v primerih,

⁹¹ Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 208-209.

⁹² Albrecher, Visitation 1528, str. 85-86 in 145.

⁹³ Čeprav sta komisiji pridružena predstavnika salzburške nadškofije lahko precej ostreje nastopala zoper duhovščino, se je komisija kot celota držala blažje deželnoknežje inštrukcije (Prav tam, str. 60-63).

ko je šlo za prodajalce reformacijskega čtiva – o čemer v mariborskem primeru priča predvidena kazen za Hansa Singerja – ter voditelje morebitnih uporov in prekrščevalce.

Še bolj nejasna je medtem slika razmer na okoliškem podeželju. Zakonolomstvo in nesprejemanje obhajila sta v Malečniku in Slivnici res predstavljala precejšen delež obeh tovrstnih kršitev v deželi, vendar so vzroki zanje verjetno prej ležali v siceršnji neurejenosti obeh župnij kot pa v prisotnosti reformacijskih idej. Ker župnij izven samih postaj vizitacijska komisija sama ni obiskala, temveč se je zanašala zgolj na ustna poročila tamkajšnje duhovščine in predstavnikov župljanov, zagotovo ni bila obveščena o vseh sporih in nepravilnostih v njih, še najmanj o tistih, ki bi za obe sprti strani lahko imele resne posledice. Hkrati pa je potrebno v tistem času kljub temu vsekakor že upoštevati tudi možnost moralnega in siceršnjega pritiska zemljiških gospodov, ki so si v posameznih župnijah še pred reformacijo že marsikje pridobili pravico do soodločanja v nekaterih bistvenih zadevah, tudi pri pastoralnem delu.⁹⁴ Takšen primer bi morda lahko nudila slivniška župnija.

3.1.2 Deželnoknežja vizitacija v letih 1544 in 1545

Naslednji za mariborsko bližnjo okolico relevanten vir iz zgodnjega obdobja reformacije na Štajerskem je zgolj fragmentarno ohranjeni protokol deželnoknežje vizitacijske komisije za Štajersko iz let 1544 in 1545. Slednji je glede podatkov o uveljavljanju reformacijskih idej – od leta 1530 naprej govorimo o augsburški veroizpovedi⁹⁵ – neprimerljiv s protokolom iz leta 1528, saj ne priča o morebitnih zmotah v nauku, posesti ali prodaji prepovedane literature, celo o siceršnjih nepravilnostih s strani duhovščine in župljanov večidel molči. Tudi tam, kjer so v njem zapisi o upadanju števila duhovščine, uborni bogoslužni opremi, propadanju beneficijev ter župnišč in samih cerkva, je namreč zmeraj potrebno imeti pred očmi več dejavnikov, ki so na naštetu vplivali vsaj enako, če ne še precej usodnejše kot širjenje novih idej. Omenjeni dejavniki so se začeli leta 1523 z oddajo tretjine letnih prihodkov (*Terz*) z vseh cerkvenih posesti in davčne doklade za prelate in duhovščino v višini treh soldov na vsakih 100 funtov davka, ki je bila sprejeta na deželnem zboru 6. decembra 1523 v Mariboru. Leta 1526 je sledila oddaja cerkvenega okrasja in dve leti zatem še oddaja

⁹⁴ Prav tam, str. 56, 89 in 126-127; Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 141.

⁹⁵ Prav tam, str. 140.

četrtnine dohodkov z imenjske posesti duhovščine in prelatov (*Quart*), nakar je svoje prispevalo še osmansko pustošenje v letih 1529 in 1532. K naštetemu je obenem treba prišteti tudi nove davčne doklade, ki sta jih leta 1528 zahtevala tako januarski kot decemberski deželni zbor. Prisivljanje cerkvenih dohodkov in posesti s strani plemstva in meščanstva je ob vsem naštetem lahko pogosto pomenilo zgolj pregovorno »piko na i«, še sploh, ker so splošne slabe finančne razmere v župnijah in med duhovščino tovrstno početje še olajševale.⁹⁶

Vsekakor pa sta, kot že nekaj let, širitev novih idej in finančni ter siceršnji kolaps cerkvene organizacije na Štajerskem šla z roko v roki.

Naloga deželnoknežje vizitacijske komisije, ki je delovala v letih 1544 in 1545, je bila precej drugačna od tiste iz leta 1528. Če je tedanja še bila mišljena kot branik pred širitvijo reformacijskih idej, je vizitacija v letih 1544/45 pomenila le še obrambo najzaneslivejšega vira deželnoknežjih dohodkov.⁹⁷ Deželnoknežja skrb je sprva šla predvsem vse bolj propadajočim samostanom, nato pa zaobjela še župnije in beneficije oziroma njihove gospodarske in finančne temelje.⁹⁸ Ker se v duhovne zadeve vizitacijska komisija neposredno ni več spuščala, nudi njen protokol zgolj zelo omejen vpogled v morebitno širjenje augsburške veroizpovedi po posameznih župnijah.

Župnije v mariborski bližnji okolici⁹⁹ so bile večidel vizitirane leta 1544, zgolj Kamnica, Malečnik in Selnica ob Dravi leto kasneje. Vizitacije same mariborske župnije krški škof Anton pl. Salamanca-Hoyos¹⁰⁰ (škof 1526-1551) medtem ni odobril, niti predložil urbarja ali predal poročila o stanju v njej, saj je nameraval njene temporalije in patronat prodati mestu, vendar več o tem v naslednjem podpoglavju.¹⁰¹

⁹⁶ Höfer, Visitation 1544/45, str. 59-63, 78, 93, 111 in 119-120.

⁹⁷ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 143.

⁹⁸ Höfer, Visitation 1544/45, str. 69-73.

⁹⁹ Mdr. v četrti med Muro in Dravo Svečina, Jarenina, Lenart, Kamnica, Malečnik in Selnica ob Dravi, v »slovenski« (*windisch*) četrti pa Limbuš, Hoče, Slivnica, Sp. Polskava, Sv. Lovrenc na Dravskem polju in Majšperk, skupaj torej enajst župnij (Prav tam, str. 160-161).

¹⁰⁰ Rojen leta 1504. Po materini strani je izviral iz španske plemiške rodbine Salamanca in Gabrijel pl. Salamanca, grof ortenburški, znani protežiranec Ferdinanda I., je bil njegov stric. Medtem je bil Antonov oče povzdignjen v plemiški stan leta 1520, ko je s Karlom V., katerega vojaški poveljnik in svétnik je bil, prišel v Sveto rimsko cesarstvo. Vzpon je bil Antonu dobesedno položen v zibel in pri 18 letih je postal koadjutor krškega škofa Hieronima Balbya (škof 1522-1526), ter ga nato, kot je bilo predvideno, tudi nasledil. Krški škof je ostal do svoje smrti leta 1551, ko ga je v Furlaniji, na poti na tridentinski koncil, umoril njegov lastni služabnik, bojda zaradi pol dukata neizplačanega plačila. Slednjemu se menda ne gre pretirano čuditi, saj naj bi bil škof znan po tem, da ni želel plačevati niti najzaslužnejših uslužbencev (Obersteiner, Die Bischöfe, str. 292-294 in 304).

¹⁰¹ Hkrati tudi sekovski škof in salzburški nadškof nista odobrila vizitacije svojih inkorporiranih župnij, torej Radgone oz. Ptuja (Höfer, Visitation 1544/45, str. 160-163 in 180-187).

Nasploh so podatki o župnijah zelo skopi, v mariborski okolici so izjema tako le zgoraj poimensko navedene župnije. Komisija je običajno zabeležila zgolj patronatskega gospoda, odvetnika in birmovalca (konfirmatorja) v župniji, število njenih birmancev (*Tabela 1*) in podružnic. Čeprav so birmo gotovo podeljevali zgolj na vsakih nekaj let (desetletij?), so razlike v številu obhajancev med letoma obeh deželnoknežjih vizitacij v posameznih župnijah precejšnje. Opazen je zlasti upad števila komunikantov v štirih župnijah, ki pa so se z raznimi težavami ubadale že leta 1528, zato upada najverjetneje ne gre pripisovati vplivu nove vere.

Tabela 1: Približno število obhajancev po vizitacijskih protokolih iz let 1528¹⁰² in 1544-1545¹⁰³ (nn = neznano število, nv = tega leta župnija ni bila vizitirana). Izvzemši Selnico ob Dravi, je vrstni red narejen po vizitaciji leta 1528.

Župnija	1528	1544/45	razlika
Sv. Lovrenc na Dravskem polju	500	600	+ 100
Limbuš	400	300	- 100
Hoče	600	800	+ 200
Majšperk	150	500	+ 350
Slivnica	1.300	1.000	- 300
Spodnja Polskava	250	300	+ 50
Malečnik	900	1.000	+ 100
Jarenina	600	800	+ 200
Lučane (Leutschach)	1.400	nv	nn
Svečina	700	200	- 500
Lenart ¹⁰⁴	1.500	nn	nn
Kamnica	800	500	- 300
Selnica ob Dravi	nv	800	nn
Maribor	1.100	nv	nn

Birmovalca sta bila bodisi salzburški nadškof bodisi oglejski patriarh, zgolj v Slivnici studeniška priorica, pa tudi pri patronatskih gospodih so močno prednjačile cerkvene ustanove oziroma funkcije. Izjemi sta bili zgolj hočka župnija, katere patronatski

¹⁰² Albrecher, Visitation 1528, str. 419.

¹⁰³ Höfer, Visitation 1544/45, str. 178-191, 238-240, 248 in 257.

¹⁰⁴ Ob zapisu za leto 1528, v katerem protokol navaja število 15.000 (sic) komunikantov, Albrecher (brez citiranja) navaja, da primerjava s številom komunikantov iz leta 1545 pokaže, da gre prej za desetkrat manj ljudi. Slednjemu seveda ne gre oporekati, vendar pa zapisnik vizitacije iz let 1544/45 ne navaja nobenega števila komunikantov v lenarški župniji (Albrecher, Visitation 1528, str. 416; Höfer, Visitation 1544/45, str. 179).

gospod je bil deželni knez in župnija v Majšperku, katere patronatska gospoda sta bila brata Jurij in Ivan pl. Lamberg.¹⁰⁵

Čeprav so tudi v odvetniški funkciji v omenjenih župnijah škofje in opati imeli primat, je tukaj plemstvo manj zaostajalo. Tako so si gospodje Limbuški iz neznanih razlogov prisvajali odvetništvo v Limbušu, v Hočah si ga je prisvajala rodbina Stubenberg. Glede odvetništva v Spodnji Polskavi se je medtem vodil pravni spor med kar štirimi rodbinami, in sicer med Auerspergi (Turjaškimi), Regali, Pragi in Herzenkrafti. Glede odvetništev Herbersteinov v Lenartu, Lambergov v Majšperku in Turjaških v Slivnici medtem ni bilo dvomov. Prav odvetniška funkcija pa je bila tista, ki je plemstvu na ravni župnij omogočala poseganje v dohodke le-teh, saj so odvetniki lahko od vsake nadarbine in gospodarske enote zahtevali dajatve ali celo prepustitev celih enot. Kljub temu pa ne gre vseh primerov pripisovati prav reformacijski miselnosti.¹⁰⁶

Slednja morda na prisvajanje res ni vplivala neposredno, vendarle pa je gotovo tudi na moralni ravni omogočala oziroma vsaj olajševala tovrstno početje, četudi je le-to imelo povsem materialno osnovo in jo gotovo v veliki večini primerov tudi je. V odvetniških funkcijah namreč zasledimo kar nekaj rodbin, ki so najkasneje v drugi polovici 16. stoletja že brez dvoma bile evangeličanske (npr. Herberstein, Prag, Regal in Stubenberg).

Boljši vpogled v stanje župnij tik pred sredo 16. stoletja nudi vizitacijski protokol za tri že omenjene, v četrti med Muro in Dravo ležeče župnije, vizitirane leta 1545.

Čeprav, kot nikjer drugod, niti v **Kamnici** komisija ni naletela na nobene zmote v nauku – kot že zapisano slednjih niti ni iskala – so bile razmere v njej vse prej kot rožnate. Krški škof je bil tako patronatski gospod kot tudi odvetnik župnije, konfirmator pa salzburški nadškof. Kamniški župnik je že dve leti bil Peter Nachtigall¹⁰⁷, ki je imel ob sebi zgolj enega pomožnega duhovnika, nekega beneficiata Martina. Če je vizitacijski protokol iz leta 1528 še poročal, da je bilo v župniji nekoč ob župniku sedem beneficiatov, prav leta 1528 pa še šest, so bile razmere leta 1545 neprimerno slabše. Nachtigall je tako tožil, da so bili v župniji še pred nekaj leti trije duhovniki, sedaj pa

¹⁰⁵ Prav tam, str. 178-191, 238-240, 248-249 in 256-257.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 79-85.

¹⁰⁷ Kamniški župnik je bil vsaj v letih 1543-1555, morda celo do leta 1567, ko je kot novi župnik že omenjen Blaž Termec (Jože Mlinarič, Kamnica in njena župnija do prve polovice 18. stoletja, Glazerjev zbornik, ČZN, letnik 48=13 (dalje: Mlinarič, Kamnica), str. 103-104).

zaradi prenizkih dohodkov ne more več dobiti nikogar. V manj kot eni generaciji je tako število duhovnikov v župniji padlo s sedmih na dva! Vsled pomanjkanja dohodkov sta propadli tudi obe kaplaniji pri župnijski cerkvi. Kaplanijo pri oltarju sv. Nikolaja so pridali župnijski cerkvi, ker se kaplan z njenimi dohodki ni mogel preživljati. Leta 1545 je pri oltarju dvakrat tedensko bral mašo zgoraj omenjeni duhovnik Martin, enako pri kaplaniji bratovščine Rešnjega telesa. Medtem se propadanje župnišča po letu 1528 ni zaustavilo, v slabem stanju je bila tudi sama cerkev, pri čemer pa je vsekakor potrebno upoštevati osmansko opustošenje Kamnice leta 1532. V slabem stanju so bile tudi vse tri podružnične cerkve, sv. Urbana na Šobru, sv. Križa v Gaju nad Mariborom in sv. Kunigunde v Zgornji Kungoti.¹⁰⁸

Bolj zanimivo je bilo medtem stanje v **Malečniku**, saj je župnija deloma prišla v posvetne roke. Krški škof, patronatski gospod in odvetnik župnije (konfirmator je bil salzburški nadškof), je namreč po smrti zadnjega župnika, Ruperta Schlättingerja,¹⁰⁹ leta 1543, uživanje župnije in njenih dohodkov doživljenjsko predal v roke Matiji Waitzlerju, kar je slednji pred tem tudi zahteval. Da pa posesti ne bi bile odtujene in podložniki ne bi bili prikrajšani za bogoslužje, je škof hkrati župnijo podelil še, sicer neposvečenemu, beneficiatu Filipu Feustritzerju. Na prošnjo slednjega je škof Waitzlerju župnijo podelil zgolj pod pogojem, da pri le-tej nastavi ali Feustritzerja ali pa kakega drugega sposobnega duhovnika. Število duhovščine je sicer ostalo enako kot leta 1528¹¹⁰ še dlje časa, saj je protokol leta 1545 poročal, da je nekdam imel župnik ob sebi še pomožnega duhovnika in občasno tudi kaplana. Tudi leta 1545 sta bila ob beneficiatu v župniji še dva duhovnika in čeprav župnika ni bilo, je število bogoslužij tako v župniji kot v njenih štirih podružnicah ostalo enako. Bolj kot za podružnične cerkve (sv. Marije na Gorci, sv. Martina v Dvorjanah in sv. Marjete v Pernici) je slednje zanimivo predvsem v primeru grajske kapele na herbersteinskem Hrastovcu, pri kateri je pred očmi znova potrebno imeti samo naravo komisije, ki se v zadeve veroizpovedi ni spuščala. Za razliko od kamniške so malečniško župnijsko cerkev po osmanskem požigu do leta 1545 zgledno obnovili (obnove po požigu sta že bili deležni tudi podružnici na Gorci in v Pernici), saj je komisija zapisala, da je v precej dobrem stanju.

¹⁰⁸ Höfer, Visitation 1544/45, str. 180-184.

¹⁰⁹ Leta 1540 je izpričan tudi kot upravitelj posesti mariborske župnije (Mlinarič, Mariborska župnija, str. 247-248).

¹¹⁰ Albrecher, Visitation 1528, str. 251.

Vendarle pa ne ključarja (Jurij Creätsch¹¹¹ in Jernej Khnechtl) ne župljani niso bili povsem enakega mnenja, saj so se komisiji ogorčeno pritožili čez Waitzlerja, ki da pušča cerkev in vse kar sodi k župnišču propadati.¹¹²

Iz **Selnice ob Dravi**, ki leta 1528 ni bila vizitirana¹¹³, medtem ni bilo nobenih izrecnih pritožb. Patronatski gospod in odvetnik je tudi tukaj bil krški škof, konfirmator pa salzburški nadškof. Protokol iz leta 1545 medtem poroča, da je tukajšnji župnik pred leti sicer ob sebi imel še enega pomožnega duhovnika, sedanji, Peter Lubše¹¹⁴, ki je bil na položaju približno eno četrtnetletje, pa ne več. Kljub temu je bil Lubše pripravljen znova nastaviti tudi enega pomožnega duhovnika. Bogoslužje je bilo vršeno kot nekoč, tudi v podružnični cerkvi sv. Janeza Krstnika na Janževi gori. Župnijska cerkev je bila v precej dobrem stanju, od Osmanov požgano župnišče pa po drugi strani še ni bilo obnovljeno.¹¹⁵

Ob navedenih sta zanimiva še dva zapisa iz leta 1544. Nasploh je najbolj pomenljiv zapis,¹¹⁶ da so v **Hočah** propadle (*sein gar abkhomen*) vse tri tamkajšnje bratovščine (Rešnjega telesa, Naše Gospe in sv. Nikolaja),¹¹⁷ v **Viltušu** pa je komisija vizitirala kapelo na Viltuškem dvoru, ustanovo gospodov Viltuških, oziroma imela tak namen, poročilo namreč ni ohranjeno¹¹⁸.

Ohranjeni deli vizitacijskega protokola iz let 1544 in 1545 so precej skopi in zgolj iz njih samih je le stežka moč dobiti vpogled v tedanje stanje morebitne razširjenosti nove

¹¹¹ Najverjetneje gre za premožnega mariborskega meščana, večkratnega mestnega svétnika ter v letih 1535 in 1546 tudi mestnega sodnika. Jurij Creätsch je v virih izpričan od leta 1527 do svoje smrti leta 1569. V letu 1528, letu obiska deželnoknežje vizitacijske komisije, je bil tudi špitalski mojster mariborskega špitala. Njegov istoimenski sorodnik, ki je proti koncu 16. stol. sodil med pomembnejše mariborske evangeličane, je bil sin Jurijevega bratranca Ulrika Creätscha. Slednji je bil ob Jurijevi smrti leta 1569 tudi njegov najbližji živeči sorodnik (Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 152 in 154-158).

¹¹² Höfer, *Visitation 1544/45*, str. 184-187, 603.

¹¹³ Po letu 1524 je v Selnici kot župnik izpričan Janez Veichtpacher, leta 1536 pa Nikolaj Glognitzer (Jože Mlinarič, *Selnica pri Mariboru do začetka 18. stoletja*, ČZN, letnik 50=15, 1979, str. 123).

¹¹⁴ Poslovenjena oblika priimka, vzeta iz literature, v viru *Lub*, pri Slekovcu *Lubse*. Z bratom Lovrencem sta izvirala iz Braslovč, čeprav so ju običajno zapisali kot izvirajoča iz Laškega (*de Tiffer*). Vikar, včasih podobno kot mariborski v virih imenovan tudi župnik, je v Selnici ostal do svoje smrti spomladi 1551. V duhovnika je bil posvečen leta 1516. Leta 1541 ga je ptujski arhidiakon prezentiral za beneficiata beneficija sv. Andraža v cerkvi sv. Ožbalta. Šest let zatem je Peter nato že sam izpričan kot ptujski arhidiakon (PAM, Fond Matej Slekovec (dalje: PAM, Slekovec), škatla (šk.) 14, Duhovniki do XVI veka, št. 609 in 611; Höfer, *Visitation 1544/45*, str. 187; Richter, *Inkorporacija in prodaja*, str. 215-216).

¹¹⁵ Höfer, *Visitation 1544/45*, str. 187-189.

¹¹⁶ Pri bratovščinah namreč obstajata dve možnosti, bodisi so bile verskega bodisi obrtnega značaja (Prav tam, str. 99). Vsekakor bi bilo zelo nenavadno, da bi v dobrem poldrugem desetletju propadle kar vse obrtniške bratovščine v župniji, zato se kot verjetnejša možnost kaže, da je do propada bratovščin prišlo – na takšen ali drugačen način, naj je bil konfesionalne ali gospodarske narave – vsled uveljavljanja augsburške veroizpovedi.

¹¹⁷ Prav tam, str. 239.

¹¹⁸ Prav tam, str. 191.

vere v posameznih župnijah. Vendarle je iz ohranjenega razviden vpliv, ki ga je plemstvo – večidel že privrženo augsburški veroizpovedi, h kateri se je od leta 1549 mimo volje deželnega kneza prištevala tudi sama dežela¹¹⁹ – skozi odvetniško funkcijo imelo oziroma želelo imeti v posameznih župnijah. Tudi neplemiško prebivalstvo si je mestoma že pridobivalo vpliv v njih, čeprav se je cerkev seveda še kako zavedala nevarnosti, ki jih je slednje prinašalo s seboj in se poskušala temu še zoperstavljati. Nazoren primer slednjega je razviden iz poročila iz Malečnika. Skoraj tričetrtnski padec števila duhovščine v Kamnici pa gre, prej kot širjenju in ukoreninjanju nove vere, pripisati predvsem slabemu upravnemu, gospodarskemu in finančnemu stanju, ki se je v župniji vleklo že vsaj dve desetletji, olje na ogenj pa je nato prililo še osmansko opustošenje kraja.

O vplivu ukoreninjanja nove vere med podložniki medtem verjetno najbolj neposredno priča podatek, da so bile v Hočah do leta 1544 razpuščene vse tri tamkajšnje bratovščine. Če leta 1528 iz tukajšnje župnije vizitacijski komisiji še niso poročali o nobenih zmotah in so tudi leta 1544 bile, kot kaže, vsaj gospodarske in upravne zadeve v njej urejene, pa propad vseh tukajšnjih bratovščin verjetno že kaže tudi na prisotnost augsburške veroizpovedi. Vprašanje ostaja zgolj, ali je do tega lahko prišlo zaradi moralnega in siceršnjega pritiska ter vpliva okoliškega, reformaciji že privrženega plemstva, denimo preko odvetniške funkcije, ki jo je v župniji imela rodbina Stubenberg ali pa morda celo že vpliva bližnjega Maribora.

3.1.3 Uveljavitev augsburške veroizpovedi v Mariboru in mesto kot lastnik župnije sv. Janeza Krstnika

O uveljavljanju reformacijskih idej v Mariboru, v desetletju po prvi deželnoknežji vizitaciji leta 1528, ni znanega praktično ničesar. Vsekakor pa je v tem času augsburška veroizpoved vsaj med vplivnejšim meščanstvom že pridobila dovolj privržencev, da so si iz svojih vrst že lahko izvolili mestnega sodnika, prvega izpričano augsburške veroizpovedi, Kolmana Holzmann¹²⁰. Holzmann je mesto namreč leta 1541 zastopal

¹¹⁹ Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 143.

¹²⁰ Mariborski mestni sodnik je bil v letih 1538-1539, 1542, 1554 in 1556. Mesto je v letih 1541 in 1556 zastopal pri prizadevanjih dežele za doseg do deželnoknežjega priznanja augsburške veroizpovedi. Obenem je bil v letih prenove mestnega obzidja poverjeni komisar za gradnjo bastije pri mestnem gradu. Z ženo Katarino sta imela devet otrok, pet sinov (Jurij, Ivan, Lenart, Kolman, Adam) in štiri hčere (Ana,

pri pogajanjih dežele z deželnim knezom, da bi ji slednji priznal augsburško veroizpoved. Glavno vlogo pri uveljavljanju le-te v četrti med Muro in Dravo pa je tedaj, ob Radgoni (samo mesto sicer v četrti ni ležalo) in seveda okoliškem plemstvu, igral prav Maribor.¹²¹

Dogodek, ki je mariborskim evangeličanom sredi 16. stoletja nedvomno šel zelo na roko, čeprav ga, kot kaže, na konfesionalni ravni niso znali ali zmogli izkoristiti, je bila prodaja mariborske župnije mestnemu magistratu leta 1545.

Prodaja je svoj izvor imela v nedomišljeni inkorporaciji mariborske župnije krški škofiji 3. februarja 1506, saj se je kmalu pokazalo, da je župnija Straßburgu (sedež krških škofov v bližini Celovca (Klagenfurt)) predvsem v breme. Že leta 1514 so tako stekli celo pogovori med Matejem Langom in njegovim znancem, tržaškim škofom Petrom Bonomom, mentorjem Primoža Trubarja, o inkorporaciji mariborske župnije tržaški škofiji, dokler cesar Maksimiljan I. temu leta 1515 ni naredil konca.¹²²

V naslednjih letih je tako uveljavljanje reformacijskih idej, ki so Maribor dosegle še prihodom vizitacijske komisije leta 1528, pomenilo zmeraj večje upadanje dohodkov župnije. Odločilni finančni udarec pa ji je, ob raznih že omenjenih dajatvah za protiturško obrambo, septembra 1532 zadalo pustošenje osmanske armade. Tako neposredno kot zaradi stroškov obnove in ponovne naselitve lastnih posesti ter dajatev zaradi obnovitvenih in novih del na mestnem obzidju.¹²³

Krški škof Anton pl. Salamanca-Hoyos je tako leta 1544 tožil, da je imel v 18 letih od prevzema škofije z mariborsko župnijo že dvatisoč funtov izgube in je vsled tega predlagal njeno prodajo mestu, hkrati s prodajo in mariborske izšlih župnij v Kamnici, Selnici ob Dravi in Malečniku. Škof, znan kot slab gospodar v lastni škofiji, je ob finančnih razlogih za upravičenost prodaje navedel tudi duhovne, od pomanjkanja primernih duhovnikov ter zanemarjanja obiska bogoslužij in pridig s strani meščanov, do slabe možnosti nadzora zaradi oddaljenosti škofijskega sedeža od župnije.¹²⁴

Katarina, Elizabeta, Marjeta). Jurij je bil kasneje član šesterice v Mariboru, kjer je bil meščan in tukajšnji uradnik salzburškega nadškofa tudi Krištof Kaluder, mož njegove sestre Katarine. Dve Kolmanovi hčerki sta se medtem omožili v Leoben (Ana) oz. Radgono (Elizabeta). Holzmann je moral biti eden najpremožnejših meščanov, saj so ga someščani enkrat sredi 16. stol. posredno obtožili, da naj bi v mestu vodil več poslov kot polovica mesta skupaj. Umrli je leta 1565 (Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 313-315; Winkelmann, Zur Geschichte, str. 101-102).

¹²¹ Prav tam, str. 101.

¹²² Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 208-211.

¹²³ Prav tam, str. 212.

¹²⁴ Prav tam, str. 208-213.

Pogajanja o prodaji župnije mestu so se začela oktobra 1544, vodila pa sta jih stolni prošt Silvester Peck kot zastopnik krškega škofa ter mestni sodnik Rupert Haidfalk¹²⁵ kot zastopnik mesta. Pogodba je bila naposled sklenjena 24. aprila 1545, vendar jo je deželni knez odobril šele 25. januarja naslednjega leta. Papeževe odobritve cerkvenopravno neveljavna pogodba seveda nikoli ni prejela kljub škofovemu zatrdilu, da jo bo – na stroške mesta – pridobil. Še bolj v oči bijoče je dejstvo, da mesto škofiji nikoli ni poravnalo kupnine v višini 900 funtov kljub večkratnim opozorilom, od katerih je vsaj eno prišlo s strani deželnega kneza. Tako je mesto 24. aprila 1545 takorekoč v dar prejelo vso posest mariborske župnije z župniščem vred, s čimer je član mestnega sveta Ivan Seckhel¹²⁶ postal upravitelj župnijske posesti.¹²⁷ Obenem je mesto prejelo pravico do predlaganja ne le vikarja v Mariboru, temveč tudi v Selnici ob Dravi in župnikov v Kamnici in Malečniku. Pravico je bila sicer omejena, saj je ob predaji župnij službujoča duhovščina lahko ostala, deželnoknežja odobritev pogodbe leta 1546 pa je prinesla tudi določilo, da za duhovnike mesto ne sme nastavljati takšnih, ki so naklonjeni »zmotam, zapeljivim naukom, sektam in drugim napakam«, temveč zgolj tiste, ki se držijo »naše stare krščanske vere«.¹²⁸

Po začetnih letih miru so proti koncu desetletja sledile prve pritožbe tukajšnje duhovščine, zlasti čez laično prisvajanje nadarbin beneficijev ter volil beneficiatov. Prva pritožba je prišla spomladi leta 1547, in sicer s strani bratov Lubše, limbuškega župnika in mariborskega beneficiata in nekdanjega vikarja Lovrenca¹²⁹ ter ptujskega arhidiakona in selniškega vikarja Petra. Ob tem je prav neverjetno, da naj bi šele prav njuna pritožba administratorju salzburške nadškofije Ernestu vojvodi Bavarskemu (administrator 1540-1554) čez samo pogodbo, zaradi neke krivice, ki jima je bila z njo storjena, slednjega

¹²⁵ Več let je bil mestni svétnik, mestni sodnik pa v letih 1544-45. Leta 1552 je izpričan kot upravitelj mariborske župnije. Vsaj enkrat je bil poročen in imel iz zakona z Elizabeto sina Vančka (*Hanslein*). Umril je ok. leta 1574 (Weiss, *Die Bürger von Marburg I*, str. 58,109; isti, *Die Bürger von Marburg II*, str. 277-278).

¹²⁶ Tudi *Seckl*. Kot mestni svétnik je izpričan v letih 1545, 1548, 1555 in 1560. Leta 1555 je bil hkrati tudi mestni blagajnik (*Kammereinnehmer*). Z ženo Magdaleno sta imela pet otrok, sinova Kolmana in Blaža ter hčere Katarino (rojeno v Innsbrucku), Barbaro in Ano. Katarina je bila poročena z mariborskim meščanom Krištofom Pisom, Barbara pa s ptujskim meščanom Adrijanom Weixlerjem (Weiss, *Die Bürger von Marburg I*, str. 58; isti, *Die Bürger von Marburg II*, str. 512).

¹²⁷ Mlinarič, *Mariborska župnija*, str. 249.

¹²⁸ Richter, *Inkorporacija in prodaja*, str. 213-216.

¹²⁹ Lovrenc je imel bogato duhovniško kariero, saj je bil župnik oziroma vikar v kar štirih župnijah, hkrati pa tudi beneficiat večih beneficijev naenkrat, npr. kar treh leta 1553. V duhovnika je bil posvečen leta 1522, šest let kasneje je izpričan kot kaplan v Slivnici, leta 1542 pa kot župnik v Limbušu in beneficiat beneficija sv. Magdalene in Marte v Mariboru. Mariborski vikar je moral biti že pred letom 1547, zagotovo pa znova v letih 1552-1553, vendar ga mestne oblasti tedaj niso priznavale. Leta 1553 je nato znova izpričan kot župnik v Limbušu, tri leta zatem v Malečniku, v letih 1557-1567 pa v Hočah (Prav tam, str. 214-218; Mlinarič, *Mariborska župnija*, str. 249).

sploh opozorila na obstoj le-te. Dve leti po njenem podpisu in poldrugo leto po začetku pogajanj!¹³⁰

Naslednje pritožbe so bile natančnejše. Prvi dve, ki sta sledili v letih 1549 in 1550, sta si bili zelo podobni, v obeh primerih so se tudi pritožili po štirje mariborski beneficiati, leta 1549 pa tudi že omenjeni kamniški župnik Peter Nachtigall. Leta 1550 so tako Lovrenc Lubše, Jurij Božič, Klemen Otta in Mihael Vicovič¹³¹ na salzburškega nadškofa naslovili celo vrsto raznih zlorab. Ob že omenjenem prisvajanju premoženja, namenjenega mašnim ustanovam, je šlo zlasti za različne načine izenačevanja duhovščine z meščani, kar je pomenilo grobo kršitev njenih privilegijev. Lubše se je tako pritoževal, da mu je mesto za hišo, ki je bila oproščena dajatev, naložilo oddajo kar 40 funtov denaričev,¹³² ko se je temu uprl, pa mu je prepovedalo prodajo lastnega vina v Mariboru. Tožniki so našteali tudi tri primere prisvajanja zemlje in dohodkov beneficijev s strani mesta ter hkratnih zahtev po plačilu davka in drugih bremen z istih posesti. Beneficiju sv. Magdalene in Marte je mesto medtem odvzelo dohodek, ki ga je prejemal od mesarjev. Vendar se mestne oblasti niso ustavile zgolj pri tem, zahtevale so celo nadzor nad beneficiatom lastno posestjo, ne zgolj nad nadarbinsko. Že omenjeno izenačevanje duhovščine z meščani je beneficiatom prineslo še dodatne nevšečnosti. Mesto jim je namreč nalagalo razna bremena, bojda celo težja kot ostalim meščanom. Bili so se dolžni javljati mestnim oblastem, če so jih slednje citirale k sebi, opravljati pa so morali tudi nočno stražo ter z orožjem stati pred mestnimi vrati in mostom. Pomanjkanje denarja, in kot kaže, celo časa je vsekakor vodilo tudi k propadanju duhovnega delovanja beneficijev. Mestne oblasti so tako zahtevale razne služnosti v župnijski cerkvi in ves denar, ki se je nabral pri obredih, hkrati pa je bil karner na mestnem pokopališču zaprt že čez deset let, kar je vodilo v propad beneficija sv. Mihaela, pa tudi beneficij dvanajstih apostolov je bil že več let brez beneficiata. Zadnjo pritožbo je na nadškofa naposled naslovil še Lovrenc Lubše sam, in sicer 10. marca 1550. Na nadškofov odziv je nato moral čakati kar celih devet mesecev (!), ko je slednji od mestnih oblasti naposled le zahteval konec zlorab in nasilja, saj so Lubšetu že

¹³⁰ Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 215.

¹³¹ Slovenjeni priimki povzeti po Mlinariču, kjer pa je kamniški župnik Nachtigall zapisan (preveden) kot Slavec (Mlinarič, Beneficiji, str. 70) oziroma Slavič (Mlinarič, Kamnica, str. 103).

¹³² Znesek, ki ga naj ne bi oddajali niti najpremožnejši meščani. Hišo, ki je stala tik ob pokopališču ob župnijski cerkvi in naj bi bila zelo velika in lepa, je mestu za rotovž zapustil še Janez Jämsitz, vendar pod pogojem, da bodo njegovi nasledniki, beneficiati beneficija sv. Magdalene in Marte, oproščeni vseh dajatev od nje (Mlinarič, Beneficiji, str. 70).

dvakrat vdrli v hišo in ga skušali iz nje pregnati, nadlegovali pa so ga tudi na druge načine.¹³³

Res je sicer, da je administrator nadškofije Ernest že leta 1547 ukazal rešitev župnije iz laičnih rok v roku treh mesecev, vendar je tedaj prejel zgolj opravičilo krškega škofa in, blago rečeno, zelo nenavadno argumentiran odgovor mariborskega magistrata. Slednji se je pred obtožbami na svoj račun namreč branil s pojasnilom, da je župnijo mesto prevzelo zaradi izboljšanja bogoslužja, kar je uredilo tako, da je župnišče spremenilo v sodišče in zapor, na pokopališču pa dalo postaviti sramotilni oder (*prechl*). Zares bizaren argument o izboljšanju duhovne oskrbe župljanov! Nadalje so iz mesta pisali, da je moral mestni (v funkciji deželjskega) sodnik med drugim kaznovati tudi dva kamniška duhovnika, ki sta se sprla in se začela pretepati. Krški škof je medtem v svoje opravičilo znova navedel preveliko oddaljenost župnije in prenizke dohodke za vzdrževanje primerne duhovnika za to, da je župnijo prodal, svojega predstojnika pa skušal pomiriti z zatrdilom, da še naprej sam potrjuje od mesta predlagane duhovnike ter dodal, da mestnim oblastem ne more ukazovati.¹³⁴

Ob očitno resnejših pritožbah čez ravnanje mestnih oblasti, ki so sledile v letih 1549 in 1550, je bil 27. avgusta 1550 k nadškofovemu tajniku, nekdanjemu sekovskemu škofu Krištofu Lambergu, citiran sam mestni magistrat, ki pa se pozivu ni odzval. Mesto je zaščite pred nadškofom nato prosilo kar deželnega kneza, češ da že imajo novega vikarja, Jurija Meustha¹³⁵, deloma pa so že obnovili tudi župnišče in nenazadnje bi stroški potovanja v Salzburg presegli letne dohodke mariborske župnije.¹³⁶

Novi zapleti so nastali leta 1551. Kmalu zatem, ko je bil škof Anton pl. Salamanca-Hoyos umorjen, in ga je kot salzburški upravitelj do izvolitve novega škofa zamenjal njegov prošt Silvester Peck, je umrl tudi Peter Lubše, ki je bil tedaj med drugim tudi vikar v Selnici ob Dravi. Mariborske mestne oblasti so želele izpraznjeno mesto sprva podeliti mariborskemu beneficiatu Klemnu Otti, ki pa ga ni želel sprejeti, saj naj bi bilo župnišče še naprej¹³⁷ v slabem stanju, župnijske posesti pa neobdelane in visoko zadolžene (za čez 300 funtov). Lubšetovo zapuščino so mestne oblasti sicer s Peckovo privolitvijo zasegle, vendar jih je slednji opomnil, da se je kot dedič po svojem bratu

¹³³ Prav tam, str. 70-72.

¹³⁴ Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 215.

¹³⁵ Ob Lovrencu Lubšetu je edini znani mariborski vikar iz obdobja, ko je bilo mesto lastnik župnije (Prav tam, str. 216; Mlinarič, Mariborska župnija, str. 249).

¹³⁶ Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 216.

¹³⁷ Tudi po letu 1545 obnova očitno ni napredovala (prim. Höfer, Visitation 1544/45, str. 188).

javil tudi Lovrenc. Peck je slednjemu obenem pisal, da mu, željam Salzburga navkljub, mariborske župnije ne more predati dokler ne bo izvoljen novi škof.¹³⁸

Krško stolico je še leta 1551 zasedel Janez pl. Schönburg¹³⁹ (škof 1552-1555), ki je 7. julija 1552 na Straßburg citiral mariborski mestni magistrat. Tokrat se je slednji opravičil zaradi preteče vojne nevarnosti; kot takšno jo je zelo resno dojemalo vsaj mesto. Istega leta je škof za svojega vikarja v Mariboru naposled le imenoval Lovrenca Lubšeta, vendar pa ga mesto ni želelo priznati. Šele sedaj se je v dogajanje vmešal tudi deželni knez, ki je 15. januarja 1553 ukazal vrnitev župnije škofiji, zaradi neizplačane kupnine in poseganja mesta v duhovne zadeve župnije. Če so bili argumenti mestnih oblasti leta 1547 bizarni, so bili sedaj naravnost cinični. Magistrat je namreč trdil, da za nastalo situacijo ni odgovoren sam, temveč pokojni krški škof Anton, saj jih je prav on prosil naj prevzamejo župnijo. Deželni knez je 23. marca 1553 nato zahteval pojasnila tudi od krškega škofa in mu obenem ukazal, naj Lubšeta, ki naj bi živel s poročeno žensko¹⁴⁰, zamenja s sposobnim in katoliškim vikarjem. Škof je nastavitev Lubšeta sicer opravičeval s tem, da ga je sam spoznal za sposobnega in spretnega duhovnika, obenem pa vseeno priznal, da je bil Lubše v sporu z mestom ter da je zoper njega prejel vrsto pritožb. Slednje obenem niso prišle le iz mariborske in limbuške župnije ter njenih štirih podružnic, kjer je bil vikar oziroma župnik, temveč še od treh beneficijev.¹⁴¹

Mestne oblasti so bile, kmalu po odločilnem vmešanju deželnega kneza v spor, 18. aprila 1553 pripravljene škofiji vrniti župnijo, kar se je naposled zgodilo 17. maja istega leta. Že naslednjega dne je bil za mariborskega župnika imenovan Gregor Gradarius¹⁴². Župnika v Malečniku in Selnici ob Dravi, Krištofa Barbeya in Janeza Emericha (oz. Amorinija), na škofovo prošnjo in deželnoknežjo odobritev, medtem nista bila zamenjana, saj naj bi svoji župniji vodila bolje od svojih predhodnikov, Maksa Weinzlerja v Malečniku in Petra Lubšeta v Selnici ob Dravi.¹⁴³

¹³⁸ Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 216.

¹³⁹ Izviral je iz Bavarske. Do prevzema krške škofije, ki jo je vodil do svoje smrti, je bil opat benediktinskega samostana Melk v deželi Avstriji pod Anižo (Obersteiner, Die Bischöfe, str. 305-308).

¹⁴⁰ Richterjev zapis, da je živel »pohujšljivo s poročeno ženo,« (Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 217) je malce dvoumen. Lahko da je s tem mišljeno, da je bil Lubše poročen z žensko, s katero je živel, kar se zdi še najverjetneje ali pa, da je živel z žensko, ki je sicer bila poročena, vendar ne z njim, podobno kot v primerih, ki so bili vizitacijski komisiji leta 1528 sporočeni iz Malečnika.

¹⁴¹ Prav tam, str. 217-218.

¹⁴² Tudi *Grdarin*. Mariborsko župnijo je vodil zgolj dobro leto, do svoje resignacije 15. junija 1554. Že leta 1528 je, ob vizitaciji žičkega samostana, izpričan kot pomožni duhovnik v Slovenskih Konjicah, leta 1542 kot župnik v Slivnici, dve leti kasneje pa v Črešnjevcu. Po odhodu iz Maribora je leta 1567 izpričan kot župnik v Laškem in savinjski arhidiakon (Albrecher, Visitation 1528, str. 247; Mlinarič, Mariborska župnija, str. 249).

¹⁴³ Richter, Inkorporacija in prodaja, str. 218.

S sklenitvijo pogodbe o prevzemu mariborske župnije je mesto za več let dejansko dobilo svojo lastno cerkev, pri čemer pa je zanimivo, da nastale situacije sicer vse vplivnejše meščanstvo augsburške veroizpovedi, kot kaže, ni znalo ali pa (še) ni zmoglo obrniti v svoj prid tudi na konfesionalnem področju. Zlorabe s strani mesta, zoper katere so se pritoževali skoraj izključno zgolj beneficiati, ki so bili najbolj na udaru, so vsekakor izvirale iz vpliva reformacijske miselnosti.¹⁴⁴ Vendar vmešavanje v župnijske zadeve, kot kaže, ni v vseh osmih letih nikoli preseгло denarnega okoriščenja in morebiti zgolj privoščljivega izenačevanja duhovščine s preostalimi meščani.

Vsekakor je Maribor še pred sredino 16. stoletja že postal mesto, v katerem so vsaj med vplivnejšim meščanstvom najverjetneje že prednjačili tisti augsburške veroizpovedi. V naslednjih desetletjih pa lahko o tem govorimo sprva sicer še zgolj s precejšnjo gotovostjo, kaj kmalu pa tudi že povsem brez dvoma.

3.2 Maribor in bližnja okolica mesta v času vikarja Jurija Siechla (1554-1586)

Jurij Siechel je mariborsko župnijo prevzel po kratkem obdobju službovanja svojega predhodnika, vikarja Gregorja Gradariusa, s podpisom pogodbe s krškim škofom Janezom pl. Schönburg, dne 15. junija 1554, v kateri se je podpisal kot *Georgius Siechell von Steyn plebanus in Marpurgo*.¹⁴⁵

Kot mnogi drugi katoliški duhovniki v deželi¹⁴⁶ je tudi Siechel celotno obdobje svojega službovanja v Mariboru na konfesionalnem področju nastopal umirjeno in strpno, celo združevalno. Augsburška veroizpoved je bila le nekaj let pred njegovim nastopom sprejeta za uradno veroizpoved dežele, seveda mimo volje deželnega kneza,

¹⁴⁴ Albrecher, Visitation 1528, str. 85-86.

¹⁴⁵ Siechel je v Maribor prišel z ozemlja oglejskega patriarhata, kjer je bil ordiniran v Vidmu, s strani oglejskega vikarja Luke Bisantia. Tudi pripono *von* je potrebno jemati kot izvirajoč iz Kamnika in nikakor ne kot pl. Stein oz. Kamniški. Umril je v Mariboru, enkrat pred 12. junijem 1586. Jurijev oče Valentin, sicer kamniški meščan, ki je bil v letih 1542-1544 vrhovni upravitelj kraljevega proviantnega urada na Madžarskem in verjetno prav zaradi dobrega opravljanja službe prejel naziv pl. Oberburg oz. Gornjegrajski. Jurijeva mati Jera, ki so jo pokopali v mariborski župnijski cerkvi naj bi medtem, sodeč po nagrobnem napisu, ob svoji smrti 23. maja 1580 imela kar 106 let. Družina je sicer menda izvirala iz okolice Gornjega grada, kjer se je priimek v poslovenjeni obliki Žehelj – ki jo je, ob obliki Žehel, prevzel tudi del slovenskega zgodovinopisja – menda ohranil še danes. Zgolj za primerjavo – gotovo namreč ne gre za isto osebo – je tudi v Kamniku v letih 1559-1565 izpričan župnik Jurij Siechel (PAM, Slekovec, šk. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 1114 in 1183; Mlinarič, Mariborska župnija, str. 250-251 in 260; Orožen, Das Bisthum, str. 559; Richter, Maribor, str. 91-92; Winkelmann, Zur Geschichte, str. 103).

¹⁴⁶ Karl Amon, Abwehr der Reformation und Rekatholisierungsversuche in Innerösterreich unter Ferdinand I. und Karl II., v: Katoliška prenova in protireformacija, str. 410-411.

pa tudi v Mariboru je bila že dobro desetletje kar solidno zasidrana. Razmeram v mestu, kjer so vsaj na vodilnih, in z vidika tukajšnjega uveljavljanja veroizpovedi odločilnih položajih, že prevladovali pripadniki augsburške veroizpovedi, se je Siechel povsem prilagodil. Kot mnogi njegovi katoliški stanovski kolegi in sodobniki je bil očitno tudi sam prepričan, da bo za ponovno združitev (zahodnega) krščanstva največ storil prav s strpnim in spravljivim delovanjem. Dokler je bil krški škof, ki je seveda vseskozi močno vplival na odnose med mariborsko župnijo in na njenem ozemlju živečimi evangeličani, še Urban Sagstetter¹⁴⁷ (škof 1556-1573), vsaj spočetka še delujoč v podobnem duhu¹⁴⁸ kot Siechel, slednjemu njegov odnos do evangeličanov ni povzročal nobenih preglavic. Sagstetter je Siechla v mestu obiskal vsaj leta 1567, vendar so podrobnosti o njegovem obisku skorajda povsem neznane. Iz obdobja do prihoda Krištofa Andreja pl. Spaur¹⁴⁹ (škof 1573-1603) na čelo krške škofije je Siechlovo konfesionalno delovanje v vsaj pretežno, če ne morda že večinsko evangeličanskem mestu, večidel neznan, saj čez vikarja ni znana nobena neposredna pritožba v

¹⁴⁷ Rojen leta 1529, po smrti njegovih staršev med osmanskim pustošenjem Avstrije pod Anizo leta 1532 ga je posvojil Janez Sagstetter, skrbnik v tamkajšnjem Gutensteinu. Na Dunaju je študiral teologijo in bil leta 1550 posvečen v duhovnika. Kot zelo nadarjen govornik je še v letu škofijskega maziljenja 1556 postal tudi dvorni pridigar in svetnik cesarja Ferdinanda I. Krško škofijo je vodil do smrti, več let pa je bil hkrati tudi administrator dunajske (1561-68). Sprva je v konfesionalnih zadevah nastopal še umirjeno in strpno, vendar je kasneje začel odločneje nastopati zoper širjenje augsburške veroizpovedi. Po Ferdinandovi smrti je postal glavni svetovalec njegovega sinu, nadvojvode Karla II. v verskih in državnih zadevah, leta 1569 je postal tudi deželni namestnik. S slednjega položaja je odstopil 1572, razočaran nad določili graške pacifikacije. Umril je leta 1573 na Straßburgu (Obersteiner, Die Bischöfe, str. 310-328).

¹⁴⁸ Kot sicer enega najpomembnejših zunanjih znakov pripadnosti augsburški veroizpovedi – ob neupoštevanju posta – je namreč, v skladu s papeškim breve izdanim v posttridentiskem času 15. aprila 1564, tudi Sagstetter dovolil na ozemlju svoje škofije obhajati pod obema podobama (kruha in vina), vendar zgolj tistim, ki se temu niso želeli odreči. Breve je za svoje dežele pridobil še Ferdinand I., da bi s tem preprečil odpad vernikov od katoliške vere, s čimer pa so bile dejansko zgolj cerkvenopravno priznane razmere, ki so jih verniki izsilili že pred dlje časa (Jože Mlinarič, Maribor od začetkov do sredine 18. stoletja (dalje: Mlinarič, Maribor od začetkov), v: Maribor skozi stoletja (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec), Razprave I., Maribor 1991 (dalje: Maribor skozi stoletja), str. 189; Winkelmann, Zur Geschichte, str. 103). To dejstvo je odmevalo že v Ferdinandovem generalnem mandatu iz 1554, ko je bila za vse, ki so obhajali pod obema podobama, zagrožena zgolj nekakšna nedefinirana kazen (Mlinarič, GZM XXI/20). Dovoljenje sta sicer tako oglejska kot salzburška sinoda 1576 umaknili (Jože Mlinarič, Prizadevanja sekovskih škofov Martina Brennerja (1585-1615) in Jakoba Eberleina (1615-1633) kot generalnih vikarjev salzburških nadškofov za katoliško versko prenovo na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617-1619, Acta ecclesiastica Sloveniae, letnik 5, 1983 (dalje: Mlinarič, Prizadevanja), str. 44).

¹⁴⁹ Rojen leta 1543 v južnotirolski rodbini baronov Spaur in Valor. Je predstavnik nove generacije katoliške duhovščine, saj si je svoj izobrazbo pridobil pri jezuitih. Ob tem je bil še kot po naravi bojevit mož eden glavnih nosilcev protireformacije v Dolnji Avstriji. Zaradi tega je bil pri evangeličanih osovražen do te mere, da so se ga enkrat v Gradcu celo fizično lotili, vendar so škofa uspeli ubraniti njegovi služabniki. Krško škofijo je vodil do resignacije 1603, že 1601 pa je prevzel vodenje škofije Brixen, v kateri je ostal do svoje smrti leta 1613 (Obersteiner, Die Bischöfe, str. 332-336 in 346-348).

konfesionalnih zadevah. Stanje se je spremenilo šele z nastopom novega škofa, ki je do evangeličanov brž vzpostavil nepopustljiv in konflikten odnos.¹⁵⁰

Vendar je Siechel, preden je padel v nemilosti pri svojih predstojnikih, z očitnim gospodarskim talentom, ki ga je morda podedoval od svojega očeta,¹⁵¹ uredil tudi katastrofalne gospodarske razmere v svoji župniji, od katerih so mnoge imele izvor še v pustošenju¹⁵² osmanske armade leta 1532, pa tudi v mestnem lastništvu župnije med letoma 1545 in 1553. Ob prevzemu mariborske župnije je tako Siechel tožil, da v župnišču ni našel nobene osebe, na katero bi se lahko zanesel oziroma ji zaupal. Dohodki župnije so bili zaradi odtujevanja in zastavljanja njenih posesti in pravic pod Siechlovimi predhodniki in predstojniki, tudi s strani salzburškega nadškofa in krškega škofa, zelo nizki in temu primerno je bilo slabo stanje župnijskih poslopij ter zanemarjenost in slaba obdelanost njenih vinogradov. Zgolj popravilo župnišča bi tedaj zahtevalo čez 200 gld. Svoje so k poraznemu finančnemu stanju župnije dodale tudi njene obveznosti do škofovih ljudi, ko so se le-ti mudili v mestu, kar ni bilo redko. Vendar Siechla slabo gospodarsko stanje njegove župnije ni spravilo v obup in odstop tako kot njegovega predhodnika. Razni viri namreč pričajo o tem, da se je že na začetku svojega službovanja energično lotil sanacije župnijskega gospodarstva ter župniji na vso moč poskušal, tudi z dolgimi in težkimi pravdami zoper cerkveno in posvetno gospodo, povrniti odtujene ji posesti in pravice. Pri tem se je povečini izkazal za uspešnega, zlasti glede žitne in vinske desetine. Za dosego svojih ciljev se je bil primoran pravdati tako s svojim nesojenim predhodnikom Lovrencem Lubšetom, v tem času že župnikom v Malečniku, s plemiči, kot so bili Andrej pl. Graben,¹⁵³ Jurij baron Herberstein z gradu Hrastovec, Luka Székely (Zekel)¹⁵⁴ in dediči Andreja pl. Mecknitz, najdlje pa s

¹⁵⁰ Mlinarič, Maribor od začetkov, str. 189; Richter, Maribor, str. 91.

¹⁵¹ Prav tam.

¹⁵² Posledice tega je skušal na različne načine odpraviti takoj po prevzemu župnije, tako s preprečevanjem združevanja kmetij kot z naseljevanjem novih ljudi na opustošenih in opustelih posestih. Na njih so morali interesenti v natančno predpisanem roku znova zgraditi hiše in gospodarska poslopja, sicer jih je predal novim (Mlinarič, Mariborska župnija, str. 252).

¹⁵³ Do svoje smrti leta 1556 v Mariboru je bil lastnik gosposčine Gornji Maribor, kot zadnji potomec rodbine, v lasti katere je gosposčina bila od leta 1456 naprej. Njegova vdova Poliksena (roj. pl. Reichenburg) se je nato poročila s Sigmundom Welzerjem, mlajšim bratom Klemna Welzerja (StLA, Fam. Archiv Welzer (dalje: StLA, Welzer), šuber (š.) 1, zv. 1, biografija Welzerjev, 1574 [kasnejši prepis]; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 21; prim. Orožen, Das Bisthum, str. 319-320; Richter, Maribor, str. 93).

¹⁵⁴ Luka Kövendi Székely oz. Zekel (1500-1574), baron ormoški, je bil eden najpomembnejših štajerskih plemičev 16. stol. Večino življenja je posvetil vojaški službi na vojni krajini, pretežno v Slavoniji, kjer je večkrat opravljal visoke funkcije, tik pred koncem vojaške kariere pa je postal tudi vrhovni poveljnik celotne vojne krajine (1567-68). Vseskozi je bil zaupnik vladarjev, obenem pa v odličnih odnosih tako s cerkveno gospodo kot z deželo. Sicer je kljub vnetemu prigovarjanju njegovih sodeželanov, naj se spreobrne, vse življenje ostal vnet katolik, medtem ko je njegov starejši sin Jakob na krajini prestopil med

pripadniki meščanskega stanu, dediči nekdanjega mariborskega mestnega sodnika Primoža Hürnassa. Kot gospodaren zemljiški gospod je natančno pregledal tudi vse urbarje in registre, ki so jih zapustili njegovi predhodniki in pri nekaterih desetinah (npr. v Selnici ob Dravi) ugotovil, da je bila njihova vrednost celo višja od zakupne. Vendar se Siechel ni ustavil zgolj pri tem, opravil je namreč tudi temeljno delo gospodarsko umnega zemljiškega gospoda in leta 1571 sestavil, po lastnih besedah z veliko stroški in truda, dotlej najpopolnejši župnijski urbar.¹⁵⁵

Medtem so beneficiji še naprej bili na udaru mestnih oblasti kljub koncu lastništva letih nad župnijo. Pravice nad njimi si je sicer znova lastil krški škof, vendar je že leta 1567 moral Siechel škofu vsled pritožb beneficiatov podati poročilo o stanju mariborskih beneficijev. Zgolj nekaj let kasneje, 1571, pa je bilo medtem že kar sedem od devetih beneficijev v rokah mesta, ki je od njih zgolj še črpalo dohodke in o nastavitvi beneficiatov očitno sploh ni več razmišljalo. Je pa Siechlu v času njegovega službovanja uspelo doseči dokajšnjo izenačitev dajatev beneficijev župniji in jim za njihovo oddajo določiti isti rok, namreč martinovo.¹⁵⁶

Ne več zgolj skozi odnos do beneficijev ali v posedovanju evangeličanske literature izpričuje Maribor od izvolitve Kolmana Holzmanna za mestnega sodnika leta 1539 naprej svojo zmeraj bolj evangeličansko podobo. V nasprotju z Radgono tukaj evangeličani sicer nikoli povsem ne prevladajo, kljub temu pa so vsaj kakšnega pol stoletja odločujoča veroizpoved v mestu. Holzmann, ki je že leta 1541 zastopal Maribor v neuspešnih pogajanjih dežele z deželnim knezom, da bi ji slednji priznal augsburško veroizpoved, je mesto v verskih zadevah znova zastopal pred deželnim knezom, tedaj že cesarjem Ferdinandom I. na Dunaju leta 1556. Tokrat je bil v družbi dveh graških županov, bivšega (Simon Arbeiter) in trenutnega (Mihael Einpacher) ter mestnih sodnikov iz Radgone (Ulrik Kurtz) in Brucka na Muri (Krištof Daucher). Predstavniki Maribora so kasneje sedeli tudi v odboru za pripravo novembrskega deželnega zbora leta 1569, tri leta kasneje, še pred graško pomiritvijo, pa se je mesto že prištevalo k augsburški veroizpovedi. O evangeličanskem Mariboru tako lahko govorimo že

kalvince (Andrej Hozjan, Vojak na krajini – Prispevek k biografiji Luke Kövendi Székelyja/Zekela, barona ormoškega (1500-1574), v: Ormož skozi stoletja V. (ur. Marija Hernja-Masten, Nevenka Korpič, Zdenka Kresnik), 1. knjiga, Ormož 2005 (dalje: Hozjan, Vojak na krajini), str. 231-239). Pri Pircheggerju ga medtem zasledimo celo kot evangeličana (!), po analogiji, da je to pač moral biti, če je že bil eden izmed vodilnih plemičev Štajerske (Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 84).

¹⁵⁵ Mlinarič, Mariborska župnija, str. 250-252 in 258.

¹⁵⁶ Prav tam, str. 251; Mlinarič, Beneficiji, str. 68 in 72.

najkasneje leta 1572. Na konfesionalno odločilnem meddeželnem zboru (generalnih stanovih) v Brucku leta 1578 je Maribor nato zastopal večkratni mestni sodnik Baltazar Herbstberger¹⁵⁷. V Brucku so ob treh prelatih ter 32 gospodih in vitezih so na meddeželnem zboru sodelovala tudi štiri mesta. Ob Gradcu in Judenburgu sta to bila Radgona in Maribor¹⁵⁸, ki je na seznamu mest, ki so pristopila k bruški pacifikaciji, zapisan celo na drugem mestu, čeprav verske svobode sploh ni prejel, prav tako kot je ni Radgona. Meščani pa so bili počaščeni¹⁵⁹ že zato, da so na deželni zbor sploh lahko poslali svojega zastopnika.¹⁶⁰

Na deželni ravni je Maribor tako že vsaj od leta 1541 moral soditi med najpomembnejša mesta z evangeličanskim vodilnim meščanstvom na Štajerskem in se je leta 1578 že lahko postavil ob bok glavnemu mestu dežele augsburške veroizpovedi, Gradcu, drugemu najpomembnejšemu evangeličanskemu mestu dežele, »viteškemu mestu« (*Ritterstadt*) Judenburgu¹⁶¹ ter strateško izjemno pomembni in skoraj povsem evangeličanski Radgoni. Podobno visoko mesto je predstavnik Maribora, Boštjan Wagner,¹⁶² namreč takoj za graškimi in radgonskim, imel tudi v prošnji 19 štajerskih

¹⁵⁷ Iz tega gre sklepati, da je bil mestni sodnik morda tudi v tem letu. Herbstberger, po obrti pek, je kot mestni svétnik sicer izpričan v letih 1566-67 ter 1574, kot mestni sodnik pa v letih 1565, 1572, menda je bil sodnik tudi leta 1574, zagotovo pa znova v letih 1577, 1581 in 1583. V letih 1563-64 je bil mestni zakladnik. Maribor je na deželnem zboru prvič zastopal že leta 1565 v Gradcu, kamor sta ga spremljala tudi mestna svétnika Lamprecht Gueller in Rupert Meysl. Baltazar je imel brata Krištofa in Melhiorja ter sestro Barbaro in Marjeto. Poročen je bil dvakrat, prvič z neko Marjeto, drugič pa z Marto, hčerjo radgonskega meščana Jakoba Rega in njegove žene Magdalene (Mlinarič, GZM XX/36; Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 301-303).

¹⁵⁸ Ker se je v Gradcu že začel izbruh kuge, je med mesti za izvedbo konfesionalno odločilnega deželnega zbora nekaj časa bil v igri – ob Radgoni in Ptuju – tudi Maribor, saj se je deželi zdel Bruck, ki ga je predlagal deželni knez, precej neprimeren kraj (Johann Loserth, Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert, Stuttgart 1898 (dalje: Loserth, Die Reformation), str. 253), kar le še dodatno govori v prid tezi o pretežno evangeličanskem Mariboru.

¹⁵⁹ Pri tem je zanimivo, da je Loserth omenjeno čast postavil v narekovaje (Prav tam, str. 259).

¹⁶⁰ Prav tam, str. 257-259; Loserth, Die protestantischen Schulen der Steiermark in sechzehnten Jahrhundert. Monumenta Germaniae paedagogica, Band 55, Berlin 1916 (dalje: Loserth, Die protestantischen Schulen), str. 100; Paul Dedic, Der Protestantismus in Steiermark im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation, Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, letnik 28, zv. 2, št. 149, Leipzig 1930 (dalje: Dedic, Der Protestantismus in Steiermark), str. 47; Winkelmann, Zur Geschichte, str. 101-102.

¹⁶¹ Ne le, da je bil Judenburg edino mesto, ki ni bilo hkrati glavno mesto dežele in mu je deželni knez priznal pravice iz bruškega libela, v njem je delovala tudi edina evangeličanska deželna šola ob graški. Judenburg je bil sicer prav tako deželnoknežje mesto, vendar si je tukajšnje plemstvo, skupaj 36 gospodov in vitezov, še pred bruškim libelom ustvarilo močan evangeličanski center okoli cerkve oz. kapele sv. Martina. Zgolj za območje okoli slednje ob judenburškem starem gradu, pa je libel dejansko tudi veljal (Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 150; Johann Andritsch, Unser Judenburg: Eine kurzgefaßte Stadtgeschichte, Judenburg 1975, str. 79 in 82).

¹⁶² V virih se prvič pojavi leta 1565 kot mestni zakladnik in mestni svétnik, v letih 1572-1577 kot mestni davčni uradnik ter v letih 1570-1585 kot uradnik – gotovo upravitelj – mariborske župnijske cerkve. Mestni sodnik je bil v letih 1567, 1578-1579, 1583-1584 in menda še 1586. Iz zakona z ženo Zofijo je imel več otrok. Vdova njegovega sina Sigmunda se je kasneje poročila z Davidom Strobelspergerjem, hči

mest in trgov leta 1582, ko so slednji plemstvo dežele prosili, naj pri deželnem knezu izprosijo, da jih naj v verskih zadevah ne loči od plemstva, torej da jim naj prizna enake pravice.¹⁶³ Prošnja je že bila posledica prvih protireformacijskih ukrepov, ki so sledili münchenski konferenci oktobra 1579.

Iz sedemdesetih let 16. stol. sta se medtem ohranili dve zgolj navidezno obrobni pričevanji, ki ponujata vpogled v konfesionalne in medkonfesionalne razmere tudi v samem mestu.

Pri tem je z vidika uveljavitve augsburške veroizpovedi sicer manj pomembno, da je leta 1574 slovenski kaplan poročil Siechlovega kaplana Davida Schallerja. Že iz doslej navedenega je namreč razvidno, da takšno početje niti med predano – vprašanje je sicer do kakšne mere – katoliško duhovščino ni bilo nobena redkost, vsemu zatiranju le-tega navkljub. Bistveno večjega pomena za razumevanje odnosov med veroizpovedima v mestu je namreč podatek, da je na prvo adventno nedeljo leta 1576, po zaključeni pridigi v župnijski cerkvi, mestni¹⁶⁴ organist, ki ne le da je bil evangeličan (!), temveč tudi znan »zapeljevalec mladine«¹⁶⁵, skupaj s svojimi učenci s stopnic kora zapel evangeličansko pesem *V hudi stiski kličem k Tebi (Aus tiefer Not schrei ich zu dir)*. Vsled tega naj bi meščani zapustili cerkev, v kateri je pri maši ostalo¹⁶⁶ le nekaj kmetov.¹⁶⁷

Iz zapisanega je razvidno, da je v Mariboru najkasneje oziroma vsaj leta 1576 že deloval evangeličanski učitelj, kar pomeni, da je bilo za vzgojo novih generacij mariborskih evangeličanov, vsaj za nekaj časa, poskrbljeno kar s strani same župnije!

Kordula pa z Andrejem Storchom mlajšim. Boštjan je umrl leta 1593 (Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 534-535).

¹⁶³ Johann Loserth, Acten und Correspondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. (1578-1590). Fontes Rerum Austriacarum, Diplomataria et Acta, Band L, Wien 1898 (dalje: Loserth, Akten 1578-90), št. 143, Prošnja zastopnikov 19 mest in trgov Štajerske gospodom in vitezom, 17. marec 1582, str. 290.

¹⁶⁴ Plačevalo ga je namreč mesto (Hozjan, Mariborsko prebivalstvo, str. 38).

¹⁶⁵ S tem je seveda mišljen v svoji primarni funkciji župnijskega učitelja, kar Orožnu, za razliko od kasnejših avtorjev – kljub temu, da so ga citirali! – ni ušlo (Orožen, Das Bisthum, str. 570; prim. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, str. 691; Kovačič, Slovenska Štajerska, str. 269; Richter, Maribor, str. 92). Prav učitelj, tako katoliški kot evangeličanski, je namreč zmeraj opravljal tudi službo cerkvenega zborovodje in nasploh je bila njegova funkcija ena ključnih v življenju vsake župnije (Albrecher, Visitation 1528, str. 104-105).

¹⁶⁶ Kar je gotovo treba razumeti tako, da kmetje niso razumeli, da gre za »nepravo« pesem in ne, da ne bi razumeli samega jezika (prim. Kovačič, Slovenska Štajerska, str. 269). Obenem je iz zapisanega razvidno, da gre za podatke, ki so prišli s katoliške strani, zato Kovačičeva teza, da »je takrat še tudi znaten del meščanstva bil nasproten novemu nauku« (prav tam), sploh v luči ostalih podatkov, ne vzdrži kritične presoje.

¹⁶⁷ Winkelmann, Zur Geschichte, str. 103.

V zanimiv spor se je Siechel medtem zapletel v Kamnici. Še pred sredo februarja 1577 je tamkajšnji župnik namreč postal Janez Mischat (tudi *Mischet*, *Michat*), ki je dotlej bil župnik v Lovrencu na Pohorju. Mischat v Kamnici sicer ni dolgo ostal, saj ga je že naslednje leto izrinil in zamenjal Siechlov protežiranec Ivan Gačnik¹⁶⁸. Poskusu njegove umestitve so bili kamniški župljani z Mischatom vred skrajno nenaklonjeni in so mu očitali celo »sektaštvo«, da je poročen in da je bil zavoľjo obojega že tudi zaprt. Pripadnosti novi veri ga je Mischat medtem sumil, ker naj ne bi želel blagosloviti vode in oznaniti svečnice. V odgovor na te obtožbe je Siechel Mischata obtožil, da sploh ni posvečen ter da je bil pri božičnem obredu pijan, njegov učitelj pa da je prepeval evangeličanske pesmi. Zgolj mesec dni kasneje je Siechlu in Gačniku župljane že uspelo pridobiti na svojo stran in slednji so sedaj krškemu škofu poročali, da je spor začel Mischat, Gačnik pa naj bi se ravnal po katoliškem nauku. Krški škof je kmalu imel dovolj spletkarjenja in župljanom odgovoril, da bo dal odstraniti tako Mischata kot Gačnika ter jim namesto obeh nastavil župnika, ki bo vešč slovenskega jezika. Kljub temu je škof Siechlu ukazal dati zapreti Mischata, do česar pa ni prišlo, saj se je slednji umaknil v Jarenino, kamor pa si mariborski vikar, bojda zato, ker bi naj tam bilo največ upornih kmetov, ni upal.¹⁶⁹

Kateri od obeh župnikov je bil v verskem oziru bolj kompromitiran, tukaj sploh ni pomembno. Spor namreč ni ležal v veroizpovedi, temveč v gospodarskih koristih, ki si jih je lahko Siechel obetal od kamniške župnije, če bi mu uspelo v njej nastaviti svojega kandidata. Ko je Gačnik naposled pomladi 1578 za okroglih deset let¹⁷⁰ očitno prevzel župnijo, je bilo mariborskemu vikarju za »sektaškega« Mischata namreč že povsem vseeno.

Več poročil o konfesionalnih razmerah in medkonfesionalnih odnosih v Mariboru se je medtem ohranilo iz časa po prelomnem letu 1579. Siechel se je odtlej namreč večkrat znašel tako na udaru krškega škofa Spaurja kot tudi salzburškega nadškofa Janeza Jakoba Kuen Belassyja (nadškof 1560-1586). Iz Salzburga so mu tako očitali, da mirno gleda na uveljavljanje nove vere v svoji župniji in glede tega ničesar ne ukrene, hkrati

¹⁶⁸ Leta 1577 je v Jarenini izpričan župnik Janez Gačnik (PAM, Slekovec, šk. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 230).

¹⁶⁹ Mlinarič, Kamnica, str. 105-106.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 106.

pa na krškega škofa naslovili inštrukcijo za vizitacijo mariborskih šol¹⁷¹ (!) ter preverbe, če se v župniji pri spovedi in obhajilu držijo določil¹⁷² salzburških in oglejskih sinod.¹⁷³

Tako je dne 14. januarja 1580 krški škof, ki je bil obenem tudi tajni svétnik in deželni namestnik nadvojvode Karla II., Siechla citiral predse v Gradec na sedež deželnega namestništva. Tukaj je moral Siechel škofu »z usti in roko« (*mit mund unnd hannd*) pri svoji duhovniški časti priseči, da bo vestno in marljivo opravljal »naše pravo katoliško bogoslužje in pridigarsko službo«¹⁷⁴ (*unnsern waren Catholischen Gotsdiennst unnd Predigambt*) tako v svoji župnijski cerkvi kot v njenih podružnicah in beneficijih. Nadalje je prisegel, da ne želi biti – kar je potrebno razumeti kot, da ne bo več – ne poročen niti živeti v konkubinatu (*unnd khein Uxoratus noch Concubinarius sein wolle*) ter da bo slednje preprečeval tudi pri beneficiatih in duhovščini v svojih podružničnih cerkvah. Če pa se kateri ali celo več duhovnikov ne bi ravnalo po katoliški veri, jih nikakor ne bo trpel, ne po župnijah ne v beneficijih, temveč bo namesto njih poiskal druge, sposobne duhovnike. Za takšne primere se je Siechel obvezal, da bo o vseh novih duhovnikih obvestil krškega škofa in jih dal v potrditev njegovemu ordinariju, v skladu z določili tridentinskega koncila. Nadalje se je v skladu s škofovo odredbo moral zavezati, da mu bo mariborska župnija za njegove štipendiante (*Stipendianten oder Allumnus*) – v Straßburgu je škof namreč kasneje ustanovil eno prvih bogoslužnih semenišč v dolnjeavstrijskih deželah¹⁷⁵ – letno in vsako leto, še posebej dokler bo sam vodil župnijo, dajala dva velika štrtina dobrega vina (*zwen starckhe Startin wein, aines gueten gewax unnd Trunckhs, auch einer gueten schwarzen Waag*), namreč škofovim ljudem, malo po martinovem, začeni s tekočim letom 1580.¹⁷⁶

Ob vsem navedenem pa se v Siechlovi prisegi niti z besedo ne omenja ostrejši nastop zoper same evangeličane. Slednji morda v citiranju pred dvornega namestnika niti ni igral resnejše vloge. Protireformacija se je po münchenski konferenci namreč šele začela, vendar pa je tudi v njenem okviru – in ne zgolj v okviru katoliške prenove –

¹⁷¹ Skoraj brez dvoma je tukaj morala biti mišljena zgolj ena, in sicer župnijska šola.

¹⁷² Po slednjih je bilo pomembno predvsem, da so bili župniki dolžni spovedovati posamič ter si pri vernikih z razlago prizadevati, da ostanejo pri prejemanju obhajila pod eno podobo (Mlinarič, Maribor od začetkov, str. 189).

¹⁷³ Prav tam.

¹⁷⁴ O tem, da mora poskrbeti tudi za verski pouk, o katerem piše Richter, vir medtem ne govori, čeprav gre, drugačnemu citiranju navkljub (*Škof. arhiv v Celovcu, LXII, fasc. III, 6* (Richter, Maribor, str. 91)), brez dvoma za isti vir.

¹⁷⁵ Prav tam.

¹⁷⁶ ADG, Fond Alte Temporalien, karton (k.) 138, fascikel (f.) 1580, pisna prisega g. Jurija Siechla, župnika v Mariboru, 14. januar 1580.

istega leta, torej 1580, v Gradcu začela delovati tudi papeška nunciatura¹⁷⁷. Nadzor nad življenjem duhovščine je tako odtlej postal še ostrejši, saj se je vanj končno vključil tudi Rim.

Slika 06 Neznani avtor, 1569: nadvojvoda Karel II. (vir: Wikimedia¹⁷⁸).

Vzpostavitev graške nunciature in začetek prvih deželnoknežjih protireformacijskih ukrepov seveda nista šli niti mimo mariborskih evangeličanov. Tako je Franc Lang¹⁷⁹, v Mariboru živeči evangeličanski deželni uradnik, tedanjemu deželnemu maršalu Viljemu pl. Gera 18. marca 1582 pisal, da je že kmalu po zaključku januarja 1581 potekajočega deželnega zbora spoznal in da v tem ni bil sam, »da se je s strupenim hujskanjem sedanjega v deželo prispelega nuncijsa, v verskih zadevah pokazala velika nevarnost«. Obenem je iz njegovega pisma razvidno, da je dežela želela preveriti trdnost stanov v augsburški veroizpovedi in od njih želela ustrezna poročila. Od mest najverjetneje kar seznam meščanov, ki so se prištevali med evangeličane. Kot je razvidno iz Langovega pisanja, se je Maribor pri tem obiral kar leto dni in šele ko je Lang, naveličan čakanja na mestne oblasti, svoje priznanje deželi 4. februarja 1581 predal na lastno pest – ob

¹⁷⁷ Rainer, Die Grazer Nuntiatur, str. 292.

¹⁷⁸ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/da/Anonym_Erzherzog_Karl_II.jpg (pridobljeno: 4. junij 2010).

¹⁷⁹ Več o najpomembnejših lokalnih akterjih (Franc Lang, Klemen Welzer, idr.) iz časa vrhunca evangeličanskega Maribora in njegovega konca, v zadnjem desetletju 16. in prvih letih 17. stol., v naslednjih poglavjih.

vednosti Klemna Welzerja, Ivana Krištofa pl. Eggenberg, Davida Paulija¹⁸⁰, vmes že umrlega Vida Heineggerja¹⁸¹ in drugih – so se slednje zganile. Vendar ne s predajo lastnega, zamujajočega priznanja privrženosti augsburški veroizpovedi, oziroma posameznih meščanov le-tej, temveč s pritožbo poverjenikom¹⁸² čez Langovo samostojno ravnanje.¹⁸³

Iz zgornjega je razvidno, da je prva faza protireformacije, morda prav nuncijev prihod v Gradec, že zarezala v samozavest vsaj dela mariborskih evangeličanov. Mariborske mestne oblasti so se namreč zgolj nekaj let prej odločno postavile za bruški libel ter mesto že celo desetletje javno razglašale kot predano augsburški veroizpovedi. Medtem gre odgovor na vprašanje, zakaj se je izpostavil prav Lang morda iskati v tem, da si je kot deželni uslužbenec želel na tak način, češ kako zvest deželi in pogumen (*ohne allen scheuch vorsteunder geferlikhait*)¹⁸⁴ da je, pridobiti izboljšanje položaja in s tem plačila. Seveda ob predpostavki, da je bilo Langovo priznanje edino, ki je iz Maribora kljub previdnosti (omahovanju?) oziroma oportunistu mestnih oblasti, prišlo.

Če je bila njegova vizitacija avgusta 1581 še namenjena predvsem najpomembnejšim zgornještajerskim samostanom,¹⁸⁵ je nuncij Germanik Malaspina¹⁸⁶ 9. novembra 1582

¹⁸⁰ Mariborski meščan. Leta 1586 se je neuspešno potegoval za mesto poštarja mariborske vojnopoštne postaje, čeprav ga je pri tem podprl celo poveljnik slavonske vojne krajine Vid Hallegg. V letih 1587 in 1589 je nato izpričan kot mestni svétnik, leta 1589 pa je bil tudi deželni proviantni uslužbenec. Imel je sorodstvene povezave z Radgono, saj je bila njegova svakinja Otilija žena tamkajšnjega meščana Gašperja Albomairja (Andrej Hozjan, Mariborska vojnopoštna postaja in poštarji v 16. stoletju, ČZN, letnik 70=35, 1999, zv. 1-2 (dalje: Hozjan, Mariborska vojnopoštna postaja), str. 113; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 36-37).

¹⁸¹ Najverjetneje kak sorodnik znanega dravskopoljskega evangeličana Tiburcija Heineggerja. Vid je umrl leta 7. avgusta 1581, njegova druga žena, Ana roj. pl. Eibiswald (Ivniška) pa 5. januarja istega leta. S prvo ženo je medtem imel štiri sinove, ki so dotlej tudi že umrli. Od najstarejšega do najmlajšega so to bili Adam, Walther, Andrej in Ivan. Nagrobnik Vida in Ane se danes nahaja na zunanji steni mariborske stolnice (glej *Priloga 3*).

¹⁸² Najlažje je poverjenike označiti kot deželno (stanovsko) izvršilno administracijo oz. neke vrste »vlado«. O nastanku in razvoju štajerske poverjeniške uprave glej predvsem: Wolfgang Sittig, Landstände und Landesfürstentum: Eine Krisenzeit als Anstoss für die Entwicklung der steirischen landständischen Verwaltung, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Band 13, Graz 1982 (dalje: Sittig, Landstände und Landesfürstentum).

¹⁸³ StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, XI: Reformationsakten, örtliche Reihe: Windenau (dalje: StLA, Betnava), š. 51, Franc Lang Viljemu pl. Gera, 18. marec 1582.

¹⁸⁴ Prav tam, Franc Lang Viljemu pl. Gera, 18. marec 1582.

¹⁸⁵ V prvi vrsti benediktinskemu samostanu Admont, kjer so se vizitatorji mudili večji del avgusta (Johann Rainer, Sabine Weiß, Die Visitation steirischer Klöster und Pfarren im Jahre 1581, Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XXX. Band, Graz 1977).

¹⁸⁶ Izviral je iz severnoitalijanske rodbine mejnih grofov in bil ob svojem prihodu na položaj prvega graškega nuncija 28. septembra 1580 star okoli trideset let. Njegovo delovanje je zaznamovala zlasti ostra in uspešna protireformacijska drža, zaradi katere ni bil osovražen zgolj pri evangeličanih, temveč je prišel v spor celo z graškimi jezuiti in iz njihovih vrst izhajajočim osebnim spovednikom deželnega kneza. Predvsem pa je bil zaslužen za to, da je nadvojvoda Karel II. kmalu po njegovem prihodu v Gradec začel z zamenjavo svojih evangeličanskih svétnikov s katoliškimi. Novembra 1584 je bil Malaspina iz Gradca

naposled vizitiral¹⁸⁷ tudi mariborsko župnijo in Siechla natančno zaslišal o njegovem življenju in delovanju. Zaslišanje je pokazalo, da je vikar pred prisego v Gradcu leta 1580 živel v konkubinatu – kar nakazuje že navedeni vir – in imel iz tega razmerja tri hčerke. Od teh je bila ena poročena v Kamniku, preostali dve pa v Mariboru. Glede poroke najmlajše hčerke je bil očitno obtožen, da je za njeno poročno gostijo poskrbel kar v mariborskem župnišču, vendar je Siechel to zanikal. Gostija je po njegovem pričevanju sodeč namreč potekala na ženinovem domu, ki sicer ni bil katolik, vendarle pa se je Siechel lahko pohvalil oziroma opravičil, da je šlo za samega mariborskega mestnega sodnika, Adama Haidfalka¹⁸⁸. Tudi sicer je Siechel priznal, da se njegov strpni in vključujoči odnos do evangeličanov v njegovi župniji ni spremenil. Nekateri »heretike«, predvsem plemstvo, je namreč dovolil pokopati v župnijski cerkvi, celo poročal jih je, vendar po katoliškem (!) obredu. Nadalje je Siechel priznal tudi, da je k evangeličanom po potrebi odhajal celo na dom, kar je opravičeval s tem, da bi v nasprotnem primeru le-ti k sebi poklicali evangeličanskega pridigarja.¹⁸⁹ Tudi obhajal je še pod obema podobama, češ da je to pač prišlo v navado. Celotna evangeličanska literaturo je imel v lasti, dovoljenje zanj bi naj dobil že leta 1558 na Dunaju, pa tudi od pokojnega krškega škofa Urbana Sagstetterja, kljub temu pa je za pridige, ki si jih je pisal sam, uporabljal zgolj katoliške knjige. Zaradi šibkega zdravja je medtem maševal zgolj ob praznikih, je pa v skladu z odredbo iz leta 1580 vodil matično knjigo (tako stare se za mariborsko župnijo sicer niso ohranile). Nadalje je dejal, da moli brevir in hodi k spovedi, sam pa spoveduje posamično in ne daje splošne odveze. Siechel je priznal celo, da se ga v družbi včasih napije, vendar pri tem ne povzroča škandalov,

poslan za nuncija k cesarju Rudolfu II. v Prago (Andritsch, Landesfürstliche Berater, str. 93-94; Rainer, Die Grazer Nuntiatur, str. 292).

¹⁸⁷ Čeprav je bil s strani nuncijev obiskan vsaj dvakrat, se Maribor v dosedanjih objavah nunciarnih poročil ne omenja, z eno povsem posredno izjemo, da je tod potovalo vojaštvo namenjeno na krajino (Johann Rainer, Nuntiatur des Girolamo Portia und Korrespondenz des Hans Kobenzl 1592 – 1595, Publikationen der Abteilung für Historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom: 2. Abteilung, Quellen: 2. Reihe, Nuntiaturberichte: Sonderreihe Grazer Nuntiaturberichte, Band 3, Wien 2001, str. 101). Tako se edina relevantna omemba mesta nahaja v neobjavljeni doktorski disertaciji Andreasa Raucha, ki pa je tudi glede slednje zapisal zgolj, da je nuncij Girolamo Portia (nuncij 1592-1606) leta 1595 mdr. vizitiral tudi Maribor (Andreas Rauch, Die Tätigkeit des Grazer Nuntius Portia in den Jahren 1595/96-1600: Nach den Akten der Grazer Nuntiatur (neobjavljena doktorska disertacija), Graz 1956 (dalje: Rauch, Die Tätigkeit des Grazer Nuntius Portia), str. 13).

¹⁸⁸ Funkcijo mariborskega mestnega sodnika – ki jo je torej imel še pred oz. najkasneje leta 1582 – naj bi po Weissu sicer opravljal menda zgolj v letih 1586 in 1589. Leta 1591 je evangeličanski cerkvi na Betnavi podaril – kot edino nadarbino, ki jo je kdaj prejela – svoj vinograd v Slivnici. Umrl je leta 1597 (Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 276-277).

¹⁸⁹ Grožnja ni bila povsem iz trte izvita, saj je rodbina Stubenberg v tem času že več desetletij vzdrževala evangeličanskega pridigarja (predikanta) v Cmureku (Mureck) (Winkelmann, Die Regierung Karls, str. 157).

medtem ko se je predpisanega posta tako ali tako držal, saj naj že štiri leta ne bi jedel mesa, razen ko je bil bolan.¹⁹⁰

Kljub temu Siechlovega ravnanja niti nuncijska vizitacija ni spremenila in Malaspina ga je zaradi verskih zadev že 21. januarja 1583 citiral k sebi v Gradec. Obenem mu je krški škof iz istih razlogov, namreč da za zajezitev širitve »nove vere« v mestu ne naredi ničesar oziroma zelo malo, želel celo odvzeti župnijo. Vendar so ga tokrat pred izubo položaja rešili prav dobri odnosi, ki jih je, tako na osebni kot na medkonfesionalni ravni, vseskozi negoval z mariborskimi evangeličani in s tem tudi s pretežno že evangeličanskimi mestnimi oblastmi. Mariborski mestni svet se je namreč Siechlu postavil odločno v bran in se v zadevi obrnil tako na deželnega kneza kot na salzburškega nadškofa. V svojih prošnjah so mestne oblasti poudarjale Siechlovo vneto katolištvo, njegovo izjemno skrb za župnijo (obnovo župnišča, povrnitev župnijskih desetih) ter da je mestu zmeraj stal ob strani, tudi ob raznih nesrečah (kugi, požarih in grozeči vojni nevarnosti), ki so Maribor pestile v letih njegovega službovanja.¹⁹¹

Meščanom je naposled uspelo in Siechlu je bilo dano mariborsko župnijo vsaj v podobnem, če ne v morda celo v enakem duhu kot poprej, voditi do svoje smrti leta 1586.

Vendar tudi preostala tri leta Siechlovega službovanja niso bila povsem brez težav. Tako so beneficiji še naprej ostali pretežno v rokah mesta, kateremu so služili zgolj kot dodaten vir dohodkov. Že v letu nuncijske vizitacije mariborske župnije se je zato krški škof zaradi zlorab beneficijev pritožil pri deželnem knezu, ki je 20. maja 1582 resda ukazal odpraviti tovrstne nepravilnosti, vendar brez uspeha. Mestne oblasti so nadvojvodi Karlu II. v sicer ponižnem – vendar glede na dejansko stanje naravnost lažnivem – odgovoru zapisale, da si želijo, da bi bili vsi beneficiji zasedeni in da bi beneficiati živeli v Mariboru, kjer pa temu ni tako, odgovornosti za takšno stanje ne nosi mesto. Obenem so Mariborčani trdili, da je sposobne duhovnike težko dobiti. Slednje je medtem najverjetneje res še odslikavalo dejansko stanje. Meščani so trdili tudi, da premoženja beneficijev ne dajejo v zakup, še več, po njihovem zatrdilu je bil edina tovrstna izjema beneficij, ki ga je beneficiatu podelil sam deželni knez. Vloga slednjega je bila dejansko protipravna, saj je namesto podelitve enega beneficija, do

¹⁹⁰ Richter, Maribor, str. 92; Mlinarič, Maribor skozi stoletja, str. 189.

¹⁹¹ Mlinarič, Mariborska župnija, str. 252; Richter, Maribor, str. 92; Winkelmann, Zur Geschichte, str. 103.

česar je imel pravico, podelil kar tri. Kot beneficiati slednjih so izpričani Andrej Prenner, Andrej Backhess in Janez Krstnik Gallenus,¹⁹² dotedanji dvorni kaplan deželnega kneza.¹⁹³

Siechel je medtem ob koncu svojega službovanja prišel tudi v spor z deželo zaradi rubeža, ki mu je grozil ob njegovih davčnih zaostankih. Ko se je namreč v tej zadevi jeseni leta 1585 čez Gregorja Präbsta, četrtnega rubežnika v četrti med Muro in Dravo, pritožil pri poverjenikih, so ga slednji ostro zavrnilo in mu ukazali, naj preneha z nasilnim vmešavanjem v njegovo delo.¹⁹⁴

Obdobje Siechlovega službovanja je temeljnega pomena za razumevanje dogodkov, ki so v Mariboru in v njegovi bližnji okolici sledili po njegovi smrti. Siechlovo medkonfesionalno delovanje je bilo do pripadnikov evangeličanske veroizpovedi v mestu ne le spravljivo in strpno, temveč dejansko vključujoče. Od šolanja, porok – izpeljanih kar po katoliškem obredju, če gre verjeti Siechlu – do pogrebov, celo – znova, če gre verjeti Siechlu – pri samem bogoslužju. Pa vendar, zakaj Siechlu ne bi šlo verjeti?¹⁹⁵ V več kot tridesetih letih njegovega konfesionalno združevalnega delovanja tukajšnji evangeličani namreč dejansko niso imeli nobene potrebe po vzpostavljanju lastne cerkvene organizacije. Le čemu bi si nakopali takšne stroške, če pa jih je tukajšnji, resda katoliški, vikar obhajal pod obema podobama, jih poročal, obiskoval na domu – verjetno ne zgolj v časih stiske (bolezen, smrt), temveč morda celo v časih veselja (krst otrok) – in jim dovoljeval pokope svojcev v (katoliško) posvečeni zemlji, pri sami župniji pa – vsaj nekaj časa – zaposloval celo učitelja, ki je bil znan, torej izpričan evangeličan? Petja evangeličanskih pesmi v župnijski cerkvi in poroke vikarjeve hčerke s samim evangeličanskim mestnim sodnikom tako ne gre jemati kot nekakšna izjemna, od siceršnjega stanja v mestu ločena dogodka, temveč kot zgolj dve izmed zaradi zoba časa pač redkih ohranjenih pričevanj o dejanskem medkonfesionalnem sobivanju v Mariboru v tretji četrtini 16. stoletja. Eden najboljših dokazov, ki govorijo v prid navedeni tezi, je – kot bo razvidno iz nadaljevanja – namreč

¹⁹² Od leta 1588 je bil beneficiat beneficija sv. Florijana. Ko so ga meščani leta 1598 s slednjega odstavili, so bili, po Gallenusovi pritožbi čeznje pri deželnem knezu, citirani v Gradec (PAM, Slekovec, šk. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 233; Mlinarič, Beneficiji, str. 88).

¹⁹³ Mlinarič, Beneficiji, str. 73 in 88.

¹⁹⁴ StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, V: Registratur (dalje: StLA, Registratura), knjiga (kn.) 214, registraturno-ekspeditna knjiga (dalje: RE oz. E (ekspeditna knjiga)) 1585, fol. 191, 210'-211 in 403.

¹⁹⁵ Nenazadnje so enako leta 1595 trdili mariborski evangeličani sami (StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, XI: Reformationsakten, örtliche Reihe: Marburg (dalje: StLA, Maribor), š. 45, mariborski mestni sodnik, svét in občina augsburške veroizpovedi poverjenikom, 1594 [po 27. aprilu 1595]).

prav dogajanje, ki je z nastopom njegovega ostro protireformacijsko zagnanega naslednika, ne sicer neposrednega, sledilo v prvih letih po Siechlovi smrti.

Spore, ki jih je župnija vodila s posamezniki, mestom in celo samo deželo, je medtem potrebno obravnavati kot – do mere, ko je to pač še mogoče – ločene od konfesionalnega dogajanja, saj je šlo povečini (delna izjema so beneficiji) zgolj za gospodarske spore, ki so bili povsem vsakdanji tudi med posameznimi evangeličani samimi ali pa so jih le-ti vodili z deželo, najsi so bili plemiči ali meščani.

Obdobje Siechlovega službovanja kljub zaostritvi odnosa njegovih predstojnikov do njega samega v prvi fazi protireformacije pod nadvojvodo Karlom II., gre tako vsekakor jemati ne le kot čas mirnega sobivanja, temveč kot neke vrste *de facto* »ekumensko« obdobje v zgodovini zgodnjenovoveškega Maribora.

Obenem je Siechlovo obdobje pomenilo izredno močno naslonitev tukajšnjih evangeličanov na katoliško cerkveno organizacijo in s tem praktično odvisnost od nje. Zanje je bilo vikarjevo delovanje v resnici povsem medvedja usluga, saj je za več desetletij zavrlo vzpostavitev evangeličanske cerkvene organizacije, ki se je bila nato prisiljena po hitrem postopku vzpostaviti šele, ko je mariborsko župnijo prevzel dosledno katoliški vikar in je tudi okoliške podeželske župnije že zajel tok protireformacije.

4. EVANGELIČANSKI MARIBOR IN BLIŽNJA OKOLICA MESTA V ČASU DELOVANJA EVANGELIČANSKEGA CERKVENEGA IN ŠOLSKEGA KOMPLEKSA NA BETNAVI (1587-1600)

4.1 Konec medkonfesionalega miru v Mariboru in na okoliškem podeželju ter začetki vzpostavljanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju s sedežem na Betnavi (1587-1590)

4.1.1 Prelom v mariborski župniji: nastop vikarja Antona Manicorja leta 1587

Po smrti Jurija Siechla, ki je ves čas dolgoletnega službovanja imel z evangeličani na ozemlju mariborske župnije ne zgolj strpne, temveč celo vključujoče odnose, je 12. junija 1586 mariborski vikar postal malečniški župnik Luka Gleich¹⁹⁶. Vendar pa Gleich, podobno kot že Siechlov predhodnik Gradarius, ni prav dolgo ostal na čelu mariborske župnije, saj je s položaja odstopil po manj kot letu dni, namreč 24. aprila 1587. Še manj časa je zdržal Gašper Zedelmann, ki je župnijo prevzel že tri dni po Gleichovem, očitno že dlje časa napovedanem odhodu, vendar je še pred koncem leta tudi sam odstopil od nje.¹⁹⁷

Vendar, ali gre tukaj res sprejeti Richterjevo tezo, da sta bila oba odstopa posledica zaradi premoči evangeličanov v Mariboru hudo oteženega položaja katoliške duhovščine v njem?¹⁹⁸ Hitro resignacijo obeh vikarjev bi šlo prej iskati v njuni nedoraslosti splošni – tako gospodarski kot konfesionalni – situaciji v župniji, podobno kot pri Siechlovem predhodniku Gradariusu. Prav Siechel je namreč čez trideset let s svojim umnim gospodarjenjem in najmanj diplomatskim medkonfesionalnim ravnanjem vseskozi dokazoval prav nasprotno. Pri tem pa mu je seveda pomagalo tudi njegovo zasebno življenje. Kakršnikoli so že bili neposredni oziroma uradni razlogi za hitra odstopa Gleicha in Zedelmanna, svojemu položaju očitno nista bila dorasla in župniji s takšnimi predstojniki ni moglo dobro kazati. Nedvomno je to naposled postalo jasno tudi krškemu škofu, ki je tokrat le poskrbel za sposobnega in času doraslega vikarja, delujočega v duhu protireformacije, čigar prihod v mesto ob Dravi je naposled prinesel popolno cezuro s Siechlovim obdobjem.

¹⁹⁶ V Malečniku je deloval v letih 1585-91, dokler ni tudi tam odstopil (Mlinarič, Mariborska župnija, str. 260).

¹⁹⁷ Prav tam.

¹⁹⁸ Richter, Maribor, str. 92.

Zedelmana je namreč po njegovi resignaciji še pred koncem leta 1587 kot novi mariborski vikar zamenjal Anton Manicor¹⁹⁹, ki je na položaju ostal vse do svoje smrti 18. julija 1601.²⁰⁰ Njegov prihod je pomenil dejanski začetek protireformacije na ozemlju mariborske župnije, kateri je načeloval vse do odločilne zmage katoličanov, četudi samega zatona augsburške veroizpovedi v župniji ni več doživel.

Nastop novega mariborskega vikarja sovpada tako s prvimi zametki tukajšnje evangeličanske cerkvene organizacije kot tudi s protireformacijskim dogajanjem, ki je na širšem območju Dravskega polja hkrati pomenilo prav pospešitev vzpostavljanja tukajšnje evangeličanske cerkvene organizacije, ki, vsled Siechlovega medkonfesionalnega delovanja, dotlej tukajšnjim evangeličanom očitno ni bila nujno potrebna.

4.1.2 Začetek vzpostavljanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju: nastop predikanta Sigmunda Lierzerja na Betnavi leta 1587

Od kod se je Sigmund Lierzer²⁰¹ »vzel« preden je, najkasneje leta 1583, prišel na Dravsko polje ni znano, niti natančneje kje je do leta 1587 bival in služboval. Vsekakor

¹⁹⁹ Tudi *Manincor* oz. *Manicordius*. Izviral je iz južnotirolskega Caseza v Nonstalu (Valle di Non) in bil pred prihodom v Maribor župnik v Metnitzu, na severu Koroške. Bil je bližnji sorodnik istoimenskega namestnika krškega škofa Spaurja (ki je obenem sam izviral iz bližine Nonstala) in je s tem verjetno moral imeti pri škofu določen vpliv. Obenem je tudi na Dunaju tem času deloval Ciprijan Manicor (*Manichor*), izvirajoč iz istega kraja kot mariborski vikar. Manicor je bil, ob svojem odločnem protireformacijskem delovanju, znan tudi po sporih s podrejenimi mu vikarji ter številnih poročilih in pritožbah, ki jih je krškemu škofu pošiljal zaradi mariborskih beneficijev, beneficijev in mestnih oblasti. V spore se je zapletel predvsem zato, ker si je, sicer neuspešno, več let prizadeval pridobiti vse beneficije v mestu (Mlinarič, Beneficiji, str. 73-75; isti, Mariborska župnija, str. 260; isti, Župnija sv. Janeza Krstnika, str. 157; Orožen, Das Bisthum, str. 560; Richter, Maribor, str. 92-93; Winkelmann, Die Regierung Karls, str. 158).

²⁰⁰ Mlinarič, Mariborska župnija, str. 260; Winkelmann, Die Regierung Karls, str. 158.

²⁰¹ V službi dežele Štajerske je bil od leta 1581. V letih 1583-84 je prvič izpričan kot evangeličanski učitelj nekje na Dravskem polju, leta 1587 pa prvič v predikantski službi – čeprav je predikant bil že od leta 1581 – in sicer na Betnavi. Po odpustitvi z Betnave poleti 1593 je sprva vsaj še ostal na Dravskem polju, nato pa vsaj do konca aprila 1594 služil kot vojaški predikant Wolfä Viljema barona Herbersteina ter tedaj nekaj časa tudi edinokrat izpričano bival v Mariboru. Od tod je odšel v Beljak, od koder pa se je moral zaradi bamberškega pritiska kmalu umakniti. Leta 1596 se je še zadnjič mudil v Mariboru, ko je kot vojaški predikant služil pod Sigmundom Friderikom pl. Trautmansdorff, nato pa je še istega leta postal predikant v evangeličanski cerkvi sv. Martina v Judenburgu. Lierzer je bil vsaj dvakrat poročen in imel iz prvega zakona dva sinova, iz drugega zakona z Marijo, s katero se morda poročil – če ni bila morda že njegova tretja žena – najkasneje leta 1593 med svojim službovanjem na Betnavi (torej je morda bila domačinka), pa še dva otroka. V Judenburgu je ostal do svoje smrti 1. septembra 1597. Loserthova navedba, da je bil v letu 1597 pridigar v Radgoni, tako ne drži (StLA Betnava, š. 51, obračun nadzorništva pokojnega gospoda Klemna Welzerja nad betnavsko cerkvijo (dalje: *Obračun*), fol. 36; prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589; prav tam, š. 52, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. avgust 1584; StLA, Maribor, š. 45, zapis ustnega poročila Ivana Gladesa in Mihaela Tschähämba

pa je Lierzer prvi poimensko znani evangeličanski predikant²⁰² (pridigar) na Dravskem polju.

Slika 07 Dravsko polje proti koncu 17. stoletja (vir: Karte der Steiermark).²⁰³

Lierzerjevo nastarejše ohranjeno pisanje je z dne 12. avgusta 1584, ko je poverjenike prosil denarne pomoči za svojega pomočnika Janeza Jakoba Reisnerja²⁰⁴. Iz prošnje je

nadvojvodi Maksimiljanu, 11. januar 1593 [sic: 1594]; StLA, Landschftliches Archiv, Antiquum, XI: Reformationsakten, Predigerakten: Sigmund Lierzer (dalje: StLA, Lierzer), š. 61, Sigmund Lierzer poverjenikom, 1593; prav tam, intercesija Klemna Welzerja poverjenikom za Sigmunda Lierzerja, 28. julij 1596; prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, 29. julij 1596; prav tam, reverz na zaposlitev Sigmunda Lierzerja v Judenburgu, 1. avgust 1596; prav tam, Marija Lierzer poverjenikom, odgovor le-teh 20. septembra 1597; prav tam, Marija Lierzer poverjenikom, odgovor le-teh 16. avgusta 1599; StLA, Registratura, kn. 223, RE 1594, fol. 111; prim. Loserth, Die protestantischen Schulen, str. 115).

²⁰² V izogib zamenjavam s katoliškimi pridigarji, kljub identičnosti obeh izrazov, bo za evangeličanske v tekstu uporabljen izraz predikant, saj se v veliki večini primerov uporablja tudi virih.

²⁰³ Georg Matthäus Vischer, Karte der Steiermark 1678: Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio (priređil Walter Neunteufel), Graz 1976.

²⁰⁴ Sin Vida Reisnerja, rojenega v štajerskem Voitsbergu, doktorja biblije in superintendanta v Wormsu. Vid je svojega zakonskega sina Janeza Jakoba leta 1578 poslal v avstrijske dežele, kjer je kot učitelj služboval tako v deželi Avstriji nad Anižo, na Štajerskem pri Offu pl. Teuffenbach ter na Koroškem pri Maksimiljanu Jewornickhu iz Raven na Koroškem. Lierzerju je pri poučevanju pomagal od jurjevega 1584. Denar je sprva potreboval, ker naj bi se na očetovo željo kmalu vrnil v Worms (in zato ni sprejel

razvidno, da je bil Lierzer tedaj nekje na Dravskem polju najverjetneje že eno leto zaposlen kot učitelj v službi deželnega cerkvenega in šolskega ministrstva. Sicer je že bil od ministrstva preverjeni in potrjeni predikant, vendar sta z Reisnerjem, kot kaže, zgolj poučevala otroke, ki so jih Lierzerju pošiljali v uk. Med slednjimi sta bila tudi Lierzerjeva sinova.²⁰⁵

Lierzer je moral biti pri deželi prvič zaposlen že leta 1581, vendar je bil nato iz nje za dve leti, v času prvega obdobja protireformacije po münchenski konferenci, neznan kam izgnan. Leta 1589 je namreč zapisal, da je predikant že vse od leta 1581 naprej ter da je v vmesnem času dve leti bedno, brez lastnih dohodkov živel tudi v izgnanstvu (*ich die ganze zeit meines predigambts von den '81 Jar an bishero, auch da ich in Exilio in die zwey Jar ohne besöldung armsällig gelebt*). Enako je tudi njegova vdova Marija jeseni 1597 zapisala, da je bil njen pokojni mož v službi dežele že 16 let, kar so potrdili tudi poverjeniki. Trditvi v prid govorita tudi dve drugi Lierzerjevi pisanji, ki sta zgolj navidezno v nasprotju z zgornjimi. Tako je že leta 1584 Lierzer zapisal, da je eno leto preživel – oziroma da je še pred enim letom bil – v izgnanstvu (*in exilio*). V prid slednji tezi govori tudi njegovo pismo iz leta 1593, v katerem je zapisal, da je na Dravskem polju kot predikant zaposlen že deset let (*in das Zechent Jar in Trafeld meinen anbevolchnen Ampt*), torej je pred izgnanstvom verjetno služil nekje drugje na Štajerskem.²⁰⁶

Tako sicer drži, da je Lierzer na Dravskem polju deloval še pred Manicorjevim prihodom v Maribor, da pa bi bil iz Gradca sem poslan z nalogo vzpostavitve tukajšnje evangeličanske cerkvene organizacije oziroma kar same skupnosti,²⁰⁷ pa medtem ne vzdrži kritične presoje. Kot bo namreč razvidno v nadaljevanju, je vzpostavljanje evangeličanske cerkvene organizacije na lokalni ravni potekalo prav na pobudo samih lokalnih skupnosti.

nobene resnejše službe), nato pa je izvedel, da je tam izbruhnila kuga. Ker mu je primanjkovalo denarja celo za pot v Voitsberg (verjetno k sorodnikom), je Lierzer, ki mu s svojo učiteljsko plačo ni mogel pomagati, poverjenike zanj prosil za 14 gld denarne pomoči, nakar so mu slednji odobrili 6 gld (StLA, Bentava, š. 52, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. avgust 1584).

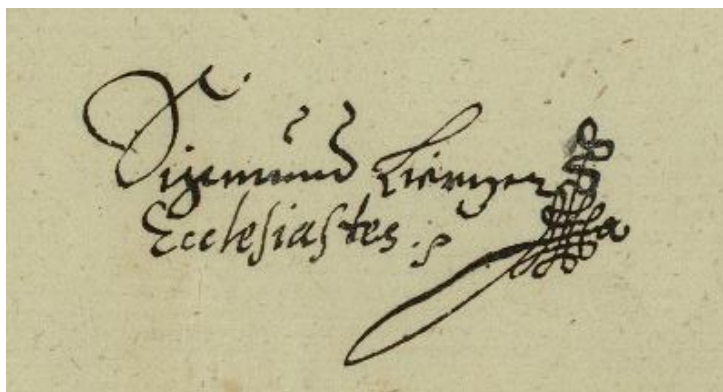
²⁰⁵ StLA, Bentava, š. 52, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. avgust 1584.

²⁰⁶ StLA, Bentava, š. 52, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. avgust 1584; prav tam, š. 51, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589; StLA, Lierzer, š. 61, Sigmund Lierzer poverjenikom, 1593; prav tam, Marija Lierzer poverjenikom, odgovor le-teh 20. septembrom 1597.

²⁰⁷ Prim. Richter, Maribor, str. 93.

Slika 08 Pečat Sigmunda Lierzerja iz leta 1589.²⁰⁸

Slika 09 Lastnoročni podpis (*Manu Propria*) Sigmunda Lierzerja iz leta 1589.²⁰⁹

Predikant dravskopoljskih gospodov in deželanov augsburške veroizpovedi je Sigmund Lierzer formalno postal 1. julija 1587. Najkasneje tedaj je začel na betnavskem gradu, ki je bil v lasti Wolfa Viljema barona Herbersteina²¹⁰, najverjetneje v tamkajšnji grajski

²⁰⁸ Na njem je lepo vidno heraldično božje jagnje s praporjem, s čimer gre skoraj brez dvoma za poklicni in ne družinski pečat (StLA, Betnava, š. 52, reverz na zaposlitev Sigmunda Lierzerja, evangeličanskega pridigarja dežele Štajerske na Dravskem polju, s strani poverjenikov, 1. januar 1589).

²⁰⁹ Prav tam.

²¹⁰ Začetnik betnavske linije rodbine Herberstein, najmlajši sin Jurija Sigmunda in njegove žene Marjete pl. Pötschach ter mlajši brat Jurija Friderika s Hrastovca in Jurija Krištofa z Viltuša. Wolf Viljem je bil vojaški poveljnik v službi cesarjev Rudofa II. in Matije, posebej bi se naj izkazal zlasti leta 1594 pri osvojitvi Petrinje. Betnavo je kupil 12. marca 1587, od Jurija Székelya (Zakla). Slednji jo je, ko je pri 24 letih postal polnoleten za prevzem dediščine, prejel od betnavskega upravitelja Maksimiljana pl. Khuenburg, ki je v upravo prejel dve leti prej, sicer je bila v lasti Székelyev od leta 1555. Wolf Viljem se je poročil trikrat, prvič z Ano, hčerjo Krištofa Reinpuechla pl. Welz in Marjete Leisser, s katero je imel štiri sinove (Maksimiljan, Wolfgang Krištof, Janez Viljem in Gundakar) in dve hčerki (Benigna, Felicija). Podobno kot njihov oče so se tudi Maksimiljan, Janez Viljem in Gundakar izkazali v vojaški službi, prvi v beneški (proti Osmanom v Dalmaciji), drugi v nizozemski in tretji v cesarski. Po Anini smrti se je Wolf Viljem poročil z Elizabeto pl. Seenuß, s katero je imel sina Jurija Andreja, ki je v poklicu prav tako sledil

kapelici²¹¹, opravljati evangeličansko bogoslužje. Svoje delo je nato več kot leto dni opravljal na lastne stroške in moral obenem preživljati tudi svojo družino ter vzdrževati konja, da je lahko bolj oddaljene vernike – predvsem plemstvo – sploh obiskoval. Njegovo čimprejšnje plačilo je bilo tako urgentna zadeva skupnosti dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi²¹². Stroške, ki jih je Lierzer imel v prvem letu svojega delovanja na Betnavi, so mu dravskopoljski evangeličani naposled poravnali 1. oktobra 1588, z enkratnim zneskom v višini 100 gld, ko so ga proti letnemu plačilu v višini 200 gld tudi uradno zaposlili kot svojega predikanta.²¹³

Slika 10 Betnava proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae²¹⁴).

svojemu očetu in umrl v braunschweiški vojaški službi. Do leta 1607 je umrla tudi Elizabeta, saj se je tega leta Wolf Viljem poročil z Ivano, roj. pl. Kolonić, vdovo Ehrenreicha Welzerja pl. Spiegelfeld in Niederwallsee. Medtem je Wolf Viljem umrl leta 1619. Dve leti kasneje je kot lastnik Betnave še izpričan njegov drugi sin Wolf Krištof, že leto zatem pa nečak Vid Sigmund, sin Jurija Krištofa (Matjaž Grahornik, Prispevki k starejši zgodovini Miklavža do konca 16. stoletja, Kronika, letnik 58, 2010, št. 2, str. 324; J. A. Kumar, Geschichte der Burg und Familie Herberstein: In drei Theilen, Dritter Theil - Die jüngereren, von Andreas von Herberstein und Ursulen von Teufenbach entsprossen, Linien, Wien 1817 (dalje: Kumar, Geschichte der Burg und Familie), str. 75, 87-88 in 90; Jože Mlinarič, Graščina Betnava pri Mariboru, Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 24, 1976, št. 1, str. 17; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 106; Matej Slekovec, Sekelji - Rodoslovna in životopisna razprava, samozaložba, Ljubljana 1893, str. 46; Monika Stumberger, Die Welzer - Genealogie und Besitzgeschichte einer steierischen Adelsfamilie (neobjavljena doktorska disertacija), Graz 1979 (dalje: Stumberger, Die Welzer), str. 233).

²¹¹ Marijina kapela, sodeča pod župnijo Hoče, posvečena 8. novembra 1511 (Orožen, Das Bisthum, str. 319).

²¹² Slednji okraj (*gezirk*) sicer verjetno ni bil mišljen kot teritorialna enota, temveč prej kot organizirana konfesionalna skupnost, evangeličanska občina (*gmain*). Njegovi člani, predvsem tukajšnje plemstvo, so namreč živeli tako v četrti med Muro in Dravo kot v celjski četrti, ki pa sta bili teritorialni upravni enoti dežele.

²¹³ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588; prav tam, Obračun, fol. 36.

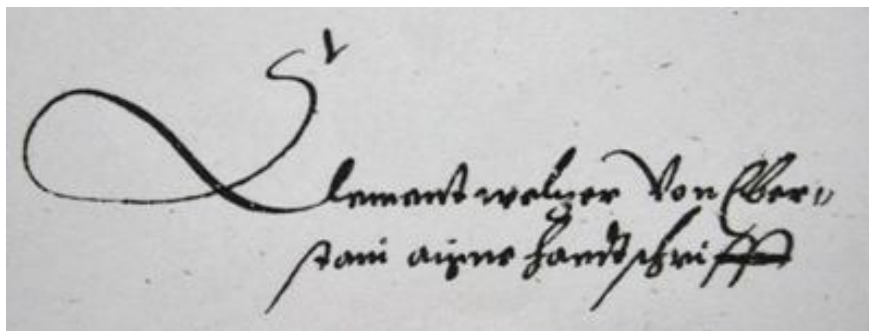
²¹⁴ Georg Matthäus Vischer, Topographia Ducatus Stiriae: 1681, Band 2: Stich 280-495: O-Z, Graz 1976 (dalje: Vischer, TDS 1681 II), slika 479.

Lierzerju so do jeseni 1588 določili tudi dva nadzornika (*inspectorn*), ki sta morala bdeti nad njegovim delovanjem in obenem skrbeti še za vzpostavitev dravskopoljske cerkvene organizacije. Nadzornika sta bila Krištof pl. Prag²¹⁵ ter Klemen Welzer pl. Eberstein in Tellerberg²¹⁶, starosta in gonilna sila tukajšnjih evangeličanov.²¹⁷

²¹⁵ Lastnik gosposčine Gromberk, ki jo je leta 1580 kupil od Zofije Scheyrer, sestre Jurija Aigla, kateremu je deželni knez Gromberk leta 1551 dal v fevd. Od leta 1580 je bil Krištof tudi lastnik gosposčine Jamnik in menda je prav on dal zgraditi oz. vsaj prenoviti dvor v Pragerskem. Več let je bil v deželni službi, v letih 1584-1585 tudi kot prisednik davčne komisije. Poročen je bil z Ano, s katero je imel dva sinova, Janeza in Jurija Krištofa. Ob očetovi smrti, pred 28. septembrom 1594, ko je Ana že zapisana kot vdova, je skrbništvo nad njima prevzel Lovrenc Egk iz Hungersbacha. Krištof pl. Prag je svojim dedičem ob smrti obenem zapustil kar 45 knjig, večinoma v latinskem, grškem in nemškem jeziku, med njimi pa tudi tri v slovenskem jeziku! Njegova vdova je nato na Gromberku ostala do svoje smrti leta 1604, nakar jo je nasledil sin Janez. Slednji je gosposčino leta 1629 prodal Sigmundu Ludviku pl. Dietrichstein iz Zgornje Polskave, sam pa se je iz dolnjeavstrijskih dežel najverjetneje moral izseliti. Rodbina Prag je v dolnjeavstrijske dežele medtem prišla že proti koncu 15. stol., in sicer iz Prage. Tako je npr. Ladislav pl. Prag že leta 1490 izpričan kot koroški deželni maršal, bil pa bi naj tudi imetnik Slovenj Gradca (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 23; StLA, Registratura, kn. 214, RE 1585, fol. 49; Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, v: Zbornik občine Slovenska Bistrica I (ur. Janko Čar, Jože Koropec, Vojteh Osojnik, Ivan Serbec, Ferdo Šerbelj), Slovenska Bistrica 1983 (dalje: Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice), str. 117-118, 122 in 137; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 123, 128 in 144; prim. tudi Franc Pajtler, Frajštajnski in pragerski dvorec, v: 750 let župnije sveti Štefan na Spodnji Polskavi (1249-1999) (ur. Franc Pajtler), Spodnja Polskava 1999 (dalje: 750 župnije sveti Štefan), str. 86).

²¹⁶ Dokazljivo je bil v letih 1554-1561 oskrbnik in upravnik stubenberškega gospostva Vurberk, deželni knez nadvojvoda Ferdinand I. pa mu je leta 1563 podelil Sv. Marjeto na Dravskem polju. Leta 1566 je zabeležen tako kot (deželni) proviantni mojster kot tudi kot imetnik Pohorskega dvora, leta 1569 pa že kot gospodar slednjega. Vsaj v letih 1570-1573 je bil deželnoknežji rubežnik in v tej službi pregledal ter na novo sestavil urbarje za gospostva Slovenske Konjice ter urada in (deželnoknežjega) gradu Maribor (1570), kot tudi gospostev Radgona (1572) in Arnež (1573). Leta 1572 je bil rubežni imetnik gospostva Maribor, naslednje leto pa nekaj časa tudi upravnik mariborskega deželnoknežjega gradu. Slednji položaj je moral nato novembra 1573 prepustiti deželnoknežjemu svétniku Gašperju Raabu. Naslednje leto je deželni knez nadvojvoda Karel II. Welzerju proti odkupni vsoti 7.100 gld predal zarubljeni grad Heimburg, severovzhodno od Velikovca, ki ga je Klemen odkupil za svoja sorodnika Mavricija in Wolfa Rumpfa, ter mu je pripadal do smrti prvega. Še naprej, vsaj do leta 1588, je ostal deželnoknežji komisar. Hkrati je bil tudi skrbnik sina Ivana pl. Tattenbach in otrok Jurija Regalla. Poročen je bil dvakrat, prvič z Magdaleno oz. Marušo Gall, hčerjo Galla pl. Mareitsch, vdovo Danijela pl. Lamberg zum Rotenbichl ter nekega pl. Hollenburg. Z njo je Klemen imel svojega edinega otroka, sina Mavricija (u. 1576 v nesreči na lovu). Po Marušini smrti, spomladi 1580, se je septembra 1582 vnovič poročil, z Mariborčanko Magdaleno Paradeiser, vdovo nekega pl. Raunach. Z njo Welzer ni imel otrok, zato je za svoja dediča določil svojega starejšega brata Lenarta in njegovega sina Gebharda. Umrl je poleti 1598, njegova žena pa naslednje leto. Rodbina Welzer je izviralala iz Wöłztala na Štajerskem in imela več vej, med katerimi je Ebersteinska (naziv pl. Eberstein prejme 1563) izviralala iz rodbine goriških ministerialov. Člani rodbine so bili pogosto upravitelji, uradniki, skrbniki in glavarji v službi tako posvetnega kot cerkvenega plemstva. Zelo zgodaj so tudi prevzeli novo veroizpoved. V Mariboru se prvič pojavijo najkasneje leta 1556 s Sigmundom Welzerjem, Klemnovim mlajšim bratom. Klemen je sicer imel, ob Lenartu, še dva starejša brata, Jurija in Ivana ter, ob Sigmundu, še dva mlajša, Baltazarja in Seifrida, pa tudi mlajšo sestro Ano (StLA, Welzer, š. 1, zv. 1, biografija Welzerjev, 1574 [kasnejši prepis]; prav tam, zv. 2, podelitev naziva pl. Eberstein, 13. avgust 1563 [kasnejši prepis]; StLA, Betnava, š. 52, [delno ohranjena] oporoka Klemna Welzerja pl. Eberstein in Tellerberg, 1. maj 1589; Mlinarič, GZM XII/85; Stumberger, Die Welzer, str. 26, 139, 186-188, 227 in 432-433). Navedbe Klemna Welzerja na gradu Gornji Maribor med letoma 1587 in 1589 oz. celo v letih 1587-1598 v literaturi pa gre medtem pripisati predvsem napačnemu branju Orožna (Orožen, Das Bisthum, str. 319-320; prim. Jože Curk, Grad Gornji Maribor, ČZN, letnik 58=23, 1987, zv. 2 (dalje: Curk, Grad Gornji Maribor), str. 246; Jože Koropec, Mariborski grajski zemljiški gospostvi v 16. stoletju, ČZN, letnik 58=23, zv. 2, 1987 (dalje: Koropec, Mariborski grajski zemljiški gospostvi), str. 293; Richter, Maribor, str. 93).

²¹⁷ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 36-36'.

Slika 11 Lastnoročni zapis Klemna Welzerja pl. Eberstein in Tellerberg iz leta 1589 (fotokopija).²¹⁸

Medtem ko ni znano, kje na Dravskem polju je Lierzer do leta 1588 bival, pa je gotovo le, da ni živel v Mariboru, saj ga nihče od tukajšnjih meščanov ni želel nastaniti pri sebi in tudi vsaj eden od okoliških plemičev je zavrnil takšno možnost,²¹⁹ kar je bilo sicer v nasprotju z običajno prakso. Tako najverjetneje tudi ni nikoli bival na katerem od tukajšnjih gradov oziroma dvorov. Naposled mu je do jeseni leta 1588 le uspelo dobiti bivališče na pristavi v zaselku *Fliessen*²²⁰ pod Slemenom pod Viltušem²²¹. »Razmajana koč« (*paufelligen hütten*), kot jo je poimenoval Lierzer, je bila v lasti edinega tukajšnjega evangeličana, ki ga je bil pripravljen nastaniti na svoji posesti, mariborskega meščana Luke Hoferja²²². Vendar težave s predikantovim novim bivališčem niso bile

²¹⁸ Prav tam, š. 52, [delno ohranjena] oporoka Klemna Welzerja pl. Eberstein in Tellerberg, 1. maj 1589.

²¹⁹ Winkelmann, *Die Regierung Karls*, str. 159.

²²⁰ Mlinarič ga je umestil kot ležečega nekje med Viltušem in Bresternico (Jože Mlinarič, *Gospoščina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588*, ČZN, letnik 43=8, 1972, zv. 2 (dalje: Mlinarič, *Gospoščina Viltuš*), str. 224).

²²¹ Od leta 1587 v lasti baronov Herbersteinov, do leta 1613 v lasti Jurija Krištofa, starejšega brata Wolfa Viljema z Betnave. Jurij Krištof je grad in gosposčino Viltuš odkupil od Székelyev (Zeklov). Luka Székely (Zekel), baron ormoški, je namreč leta 1555 Viltuš, skupaj z graščino in posestjo Betnava, za 17.000 glđ kupil od Wolfa Engelbrechta pl. Auersperg (Turjaški), kranjskega deželnega maršala in moža Lukove sestre Suzane (Hozjan, *Vojak na krajini*, str. 242; Kumar, *Geschichte der Burg und Familie*, str. 87; Mlinarič, *Gospoščina Viltuš*, str. 225).

²²² Pri tem je naravnost ironično, da so Hoferja po obisku deželnoknežje komisije v mestu leta 1589, njegovi sovorniki in celo sami poverjeniki sumili odpadništva v katoliško vero, čeprav je bil prav zaradi svoje veroizpovedi istočasno tudi v nemilosti pri deželnem knezu. Da bi se razbremenil deželnoknežjega pritiska, je še pred tem deželo zaradi zaščite prosil za zaposlitev, ki jo je še istega leta kot deželni proviantni uslužbenec tudi prejel. V deželni službi je znova bil še vsaj leta 1594. V letih 1589-97 je večkrat izpričan kot mestni svetnik, leta 1595 kot mestni zakladnik in nazadnje leta 1597 še kot mestni sodnik, čeprav ni bil potrjen. Istega leta je bil tudi odstranjen iz mestnega sveta. Zaradi svoje veroizpovedi in s tem povezane nemilosti pri deželnem knezu, je bil v Gradcu kar dvakrat tudi nekaj časa zaprt. Z ženo Regino sta imela hčer Julijano, ki se je poročila z Ivanom Willenrainerjem, vendar sta oba pred majem 1593 umrla, njun mladoletni sin Ehrenreich pa je začasno prišel v oskrbo Ivanovega bratranca, Sigmunda Willenrainerja. Luka Hofer je medtem umrl leta 1599 (StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang poverjenikom, 7. junij 1589, s prilogo deželnoknežji ukaz, pred 7. junijem 1589; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 12. junij 1598; StLA, Maribor, š. 45, mariborski mestni sodnik, svet in občina augsburške veroizpovedi poverjenikom, 1594 [po 27. aprilu 1595]: StLA, Registratura, kn. 218, RE 1589,

omejene zgolj na njegovo slabo²²³ stanje. Slednje je namreč še sodilo pod mariborsko deželno sodišče in s tem pod okrilje deželnoknežjega mesta, tako da dolgoročno Lierzer tukaj ni mogel ostati. Druga težava je bila v njegovem dostopu do betnavskega gradu, katerega je lahko dosegel po dveh poteh. Bolj tvegana izmed obeh je bila, vsaj od nastopa Antona Manicorja kot mariborskega vikarja naprej, tista skozi mesto in čez most, medtem ko je bila uporaba viltuškega broda²²⁴ glede morebitnega preganjanja sicer bistveno varnejša, hkrati pa precej bolj nezanesljiva, saj je bila odvisna od vremenskih razmer: ob deževjih zaradi naraslih voda, pozimi pa zaradi ledu na Dravi. Predikantu so tako morali čimprej najti boljše bivališče, ki bi ležalo bližje Betnavi.²²⁵

Slika 12 Viltuš proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae²²⁶).

Iskanje novega bivališča za dravskopoljskega predikanta je medtem predstavljalo manjšo od obeh glavnih težav, s katerimi so se morali tukajšnji evangeličani spopadati.

fol. 121'; prav tam, kn. 223, RE 1594, fol. 109 in 262; Mlinarič, GZM XVI/18; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 308-309; Winkelmann, Die Regierung Karls, str. 168-169; isti, Die Zwischenregierung, str. 113).

²²³ Tako mu je šele proti koncu oktobra mariborski meščan in lončar Tomaž Brueder obnovil neuporabno lončeno peč v hiši (StLA, Betnava, š. 51, obračun, fol. 41').

²²⁴ Brod je dal napraviti še Luka Székely (Zekel), da bi z njim povezal Viltuš s svojo posestjo na desnem bregu Drave, v Bistrici pri Dravi in Radvanju – pa tudi Betnavo, na kar so se, namreč zoper konkurenco svojemu mostu, pritožili Mariborčani. Brod je pristajal zahodno od Bistrice pri Dravi, svoj privez pa je imel pod viltuškim gradom (Mlinarič, Gosposčina Viltuš, str. 225 in 231).

²²⁵ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 41'; prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588; prav tam; Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589; prav tam, š. 52, Dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, 1588 [pred 17. decembrom].

²²⁶ Vischer, TDS 1681 II, slika 477.

Kot precej bolj perečo so namreč dojemali nevarnost, da kmalu ne bodo nikjer več imeli možnosti pokopati svojih pokojnikov.

4.1.3 »Ker smo ločeni za življenja, bodimo tudi v smrti« – preprečevanje evangeličanskih pokopov kot eden temeljnih vzrokov za vzpostavitev evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju

Zgornji citat²²⁷ sekovskega škofa Martina Brennerja²²⁸ (škof 1585-1615) je katoliška duhovščina začela v letu 1587, ko je slednji navedene besede tudi izrekel, dosledno in brez milosti izvajati po celotnem Dravskem polju, o čemer se je ohranilo kar izčrpno poročilo tukajšnjih evangeličanov.

Do najbolj drastičnega primera je pri tem prišlo v **Vidmu pri Ptuju**, najkasneje enkrat proti koncu leta 1587. Tedaj so »še posebej nahujskani« (*aus sonderbaren anschiffung*) kmetje oskrunili grob in truplo pravkar pokopanega Székelyevega služabnika Andreja Mutschengrädta. Kmetje so namreč odkopali njegov grob in odprli krsto, njegovo truplo pa čez pokopališki zid vrgli v jarek, ki je tekkel pod njim. Ko je Székelyev oskrbnik Borla²²⁹ želel pokojnika nato znova dati pokopati, so mu kmetje to preprečili in da ne bi bilo truplo izpostavljeno živalim, ga je moral slednji s precejšnjimi stroški prepeljati na Vurberk²³⁰ in ga dati pokopati tam. Na Vurberku so morali, znova z

²²⁷ [W]eil man im Leben getrennt sei, soll man es auch im Tode sein (Loserth, Die Reformation, str. 535).

²²⁸ Rojen 1548 v Dietenheimu pri Ulmu (danes v nemški zvezni deželi Baden-Württemberg). Leta 1574 je v Padovi zaključil študij teologije in postal zasebni učitelj Montfortov in Fuggerjev v Ingolstadtu, leta 1582 pa stopil v službo salzburške nadškofije, kjer je bil leto kasneje posvečen v duhovnika. Dve leti zatem, 5. maja 1585, je postal sekovski škof, kar je ostal do svoje resignacije leta 1615. Brenner je sodil med reformne škofe, kot sta bila npr. Jurij Stobäus pl. Palmburg v lavantinski in Krištof Andrej pl. Spaur v krški škofiji. Leta 1591 je postal generalni vikar nadškofije za njeno celotno štajersko ozemlje, medtem ko je ponujeni mu položaj deželnega namestnika zavrnil. Od prevzema sekovske stolice naprej je vodil več vizitacij, med katerimi se je mudil tudi v Mariboru. Med slednjimi sta odločilnega pomena bili deželnoknežji vizitaciji Štajerske in Koroške v letih 1599-1600. Po resignaciji leta 1615 ga je kot sekovski škof nasledil njegov nečak Jakob Eberlein, sam pa je umrl jeseni naslednjega leta (Rudolf Karl Höfer, Bischof Martin Brenner als Gegenreformer und katholischer Reformator, v: Katoliška prenova in protireformacija, str. 21-22 in 28-36).

²²⁹ Leta 1587 je Borl prevzel Jurij Székely (roj. 1563), skupaj s skrbništvom nad svojim mladoletnim bratom Karlom in polbratom Nikolajem, ki sta gospostvo po njegovi smrti tudi podedovala (Dejan Zdravec, Gospostvo Borl od nastanka do leta 1801, v: Cirkulane – svet Belanov (ur. Martin Prašnički), Cirkulane 2005 (dalje: Zdravec, gospostvo Borl), str. 78).

²³⁰ Od 1583 sta si vurberško gosposčino delila brata Jurij starejši (stari grad), ki je bil vnet evangeličan in Janez Friderik pl. Stubenberg (novi grad). Slednjega je leta 1594 zamenjal njegov brat Franc (umrl najkasneje 1599), Jurij pa je gosposčino, z izjemo cerkve in družinske grobnice, leta 1616 prodal Filibertu Schranzu, slednji pa tri leta kasneje Wolfgangu Sigmundu baronu Herbersteinu (StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Juriju pl. Stubenbergu in Tomažu Steiblu, 29. oktober 1599; Jože Koropec, Srednjeveški Vurberk, ČZN, letnik 39=4, zv. 1, 1968 (dalje: Koropec, Srednjeveški Vurberk), str. 122-123).

nemalo težavami in stroški, pokopati tudi očitno v **Mariboru** živeča Ivana Avgušтина pl. Siegersdorf²³¹ in ženo Jurija Adama Regalla²³², saj ju mariborski vikar kljub prošnjam ni dovolil pokopati na ozemlju svoje župnije. Še dlje je za pokop svoje zaradi bolezni umrle hčere²³³ morala odpotovati Mariborčanka Valburga Posch, ki ji je šele v Govčah²³⁴ v Savinjski dolini lahko zagotovila poslednji počitek. Zgolj Ana Luschnik²³⁵ je še imela dovolj poguma – ali pa je bila dovolj obupana – zoperstaviti se volji in prepovedi mariborskega vikarja ter nedavno v Maribor prispeli ostri deželno knežji prepovedi²³⁶ pokopavanja evangeličanov. Svoji hčeri in pokojnega zeta Ulrika Hurnassa je namreč dala »na silo« (*mit Gewalt*) pokopati zunaj mesta, na pokopališču primestne podružnične cerkve sv. Ulrika. Prav zoper pokope evangeličanov pri slednji sta leta 1588 izšla dva deželno knežja ukaza, saj je bilo deželnemu knezu sporočeno, da so pri cerkvi najprej pokopali »nekatoliško žensko imenovano Hurnasinja« (*ein uncatholisches weib Hurnasin genant*), ob njej pa kasneje naskrivaj še ne dolgo pred tem pri »zopni veri privrženemu predikantu« (*zu den widerwärtigen Religion anhängigen Predicanten*) krščenega Leuzendorfferjevega²³⁷ otroka.²³⁸ Pri sv. Ulriku naj bi sicer dotlej zvečine pustili pokopavati izven pokopališkega zidu (*alda sunst menigkhlich von wannen der muer gebracht, unverwhert begraben wirdt*).²³⁹

²³¹ Umrli je v Mariboru, kamor so morali Lierzerja vsled Manicorjevega preganjanja med polnočjo in eno uro zjutraj vtihotapiti, da mu je lahko dal poslednje zakramente (StLA, Betnava, š. 51, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589).

²³² Nekje od tridesetih let 16. stol. naprej so bili Regalli približno eno stoletje lastniki Rač in nekaj desetletij manj tudi Frajštajna (Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 124 in 127).

²³³ In ne svoje matere (prim. Richter, Maribor, str. 94).

²³⁴ V Govčah so imeli svojo (zidano) cerkev in pokopališče, ki je bilo precej večje od betnavskega, evangeličani živeči v celjski četrti (Daša Pahor, Protestantska cerkev v Govčah pri Žalcu, Zbornik za slovensko umetnostno zgodovino, Nova vrsta, letnik 41, 2005 (dalje: Pahor, Protestantska cerkev v Govčah), str. 59-77).

²³⁵ Tudi *Lusnigg*, rojena Dräxler. Za Betnavo je denar nazadnje prispevala novembra 1591, medtem ko je sama kot pokojna prvič omenjena 4. septembra 1592, ko je zanjo Krištof Rudolf pl. Wilfersdorf izplačal znesek v višini 40 gld cerkvi, ki ga ji je volila v svoji oporoki z dne 7. junija istega leta (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 13' in 16').

²³⁶ Prav tam, ukaz deželnega kneza Karla mariborskemu mestnemu sodniku in svētu, 24. februar 1588.

²³⁷ Brez dvoma je mišljen mariborski meščan Martin Leuzendorfer, ki je v letih 1590, 1593 in 1596 izpričan tudi kot mestni svétnik. Njegov oče je bil plemeniteni ptujski meščan Janez, ki se je ukvarjal z železarsko trgovino in tako vzpostavil stike z Leobnom. Martinova mati Marjeta je po drugi strani izvirala iz južnonemške družine Funck, ki se je ukvarjala s trgovino na daljavo. Imel je pet bratov in sester, od katerih sta dva brata delovala v Leobnu, Sigmund je bil tam celo 30 let župan. Martinu in njegovim bratom je nadvojvoda Karel leta 1582 obnovil stare plemiške svoboščine ter jim izboljšal grb in podelil pravico do uporabe rdečega voska. Martin se je leta 1578 oženil z eno od hčera Ivana Hallerja starejšega, sestro Ivana Hallerja ml. Kot evangeličan je v mestu izpričan še leta 1608, potomci rodbine pa so v Mariboru posamič izpričani še po 18. stol. (Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji 1608, str. 135; Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 58; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 285 in 361-362).

²³⁸ StLA Betnava, š. 51, ukaz deželnega kneza Karla mariborskemu mestnemu sodniku in svētu, 24. februar 1588; prav tam, ukaz deželnega kneza Karla mariborskemu mestnemu sodniku in svētu, 6. april 1588.

²³⁹ Prav tam, š. 52, Dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, 1588 [pred 17. decembrom].

Manj poguma, namreč da bi se osebno zoperstavil evangeličanskemu plemiču, je medtem na drugi strani pokazal Jurij Stibaler,²⁴⁰ župnik iz **Spodnje Polskave**. Z bratom²⁴¹ umrlega Seifrieda pl. Dietrichstein²⁴² se je sprva namreč še sporazumel in mu dovolil pokop v župnijski cerkvi, nato pa še pred pogrebom odjezdil od župnišča. Tudi mežnar se je potuhnil in ključe cerkve skril pri ključarju ter mu le-te prepovedal komurkoli predati. Kljub temu je pogrebcem naposled s precej truda ključarja le uspelo pregovoriti. Šele ko je bil Dietrichstein naposled le »na silo spravljén v zemljo« (*mit gwaldt in die erden gebracht*), se je polskavski župnik znova oglasil, s pismom vdovi umrlega, Uršuli, v katerem je zapisal, da pri svoji cerkvi ne bo več dovolil pokopavati »sektašev« (*sektische*).²⁴³

Slika 13 Spodnja Polskava proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae²⁴⁴).

²⁴⁰ Kot župnik v Polskavi je izpričan med letoma 1572 in 1588 (Jože Koropec, Spodnja Polskava v obdobju 550-1800, v: 750 let župnije sveti Štefan (dalje: Koropec, Spodnja Polskava), str. 19 in 67), vendar je povsem mogoče, da je položaj imel že pred tem času in še po njem.

²⁴¹ Verjetno je mišljen Franc pl. Dietrichstein, ki je z bratom in njegovimi polskavskimi podložniki 1584 deželnemu profosu (šefu deželne policije) skušal prepričati, da bi v zapor odpeljal Gregorja Škofiča (priimek je poslovenil Koropec), upornega kmeta in nekdanjega viničarja, podložnika Krištofa pl. Prag (Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice, str. 120).

²⁴² Ok. 1560 je kupil gospostvo Zgornja Polskava. Poročen je bil z Uršulo, roj. pl. Siegersdorf, s katero sta imela dva sinova, Sigmunda in Erazma. Seifrid je umrl v Mariboru, pred 14. decembrom 1588, ko je Uršula že zapisana kot vdova. Da je pred smrtjo lahko prejel poslednje zakramente, so morali Lierzerja znova vtihotapiti v mesto. Očeta je sprva nasledil Sigmund, ki pa je do 1597 tudi sam umrl, nakar sta gospostvo prevzela njegova mati in še mladoletni brat Erazem (StLA, Betnava, š. 51, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589; prav tam, Obračun, fol. 2'; Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice, str. 120; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 126; Mlinarič, GZM XXXIV, str. 73).

²⁴³ StLA, Betnava, š. 52, Dravskopoljski gospostve in deželani poverjenikom, 1588 [pred 17. decembrom].

²⁴⁴ Vischer, TDS 1681 II, slika 321.

Zanimivo je bilo tudi ravnanje župnika v **Hočah**, Ahaca Adaquaticusa²⁴⁵. Tako slednji sprva, bojda zaradi zagrožene deželnoknežje kazni v višini tisoč (!) ducatov, sploh ni želel pokopati nekega, na Pohorskem dvoru umrlega, služabnika tamkajšnjega upravnika Zaharije Schneeweisa²⁴⁶, nakar je služabnikovo truplo kar štiri dni nepokopano ležalo na pokopališču. Šele po štirih dneh ga je župnikov pomožni duhovnik naposled dal pokopati na srenjskem pašniku (*auf öffentlicher gemain, unnd viech tratten*). Izredno visoka zagrožena deželnoknežja kazen je medtem morala zrasti na župnikovem zeljniku. Kasneje je namreč za nekega, prav tako na Pohorskem dvoru umrlega, Schneeweisovega kletarja zahteval še »zgolj« 30 gld plačila, da ga bi dal pokopati znotraj pokopališkega zidu, ko pa mu denarja niso izplačali, ga je dal pokopati izven zidu, najverjetneje na istem mestu kot prej omenjenega pokojnika. Na istem pašniku je najverjetneje svoj grob dobil tudi neki služabnik Jurija Adama Regalla. Regallovega služabnika župnik sprva sploh ni želel pokopati nikjer, nato pa se je proti plačilu enega goldinarja le »omehčal«.²⁴⁷

Podobne pritožbe zoper skrutitve grobov in izsiljevanje visokih plačil za pokope na pokopališčih so sicer prihajale iz vse dežele in položaj je nasploh bil enak po celotnem Dravskem polju, tako v Mariboru kot na Ptujju in tudi na podeželju.²⁴⁸ Časi, ko sta obe veroizpovedi bolj ali manj mirno sobivali ena ob drugi, so bili končani, Dravsko polje je dokončno vstopilo v obdobje protireformacije.

Vse to je sicer bilo, kot so dravskopoljski evangeličani v pismu tudi sami zapisali, poverjenikom že dobro znano in prav z njihovo denarno pomočjo so lahko na Betnavi začeli z gradnjo pokopališča za dravskopoljski okraj augsburške veroizpovedi, svojega »božjega polja« (*Gots Ackher*) oziroma »zveličavne livade« za svoje duše (*damit wier die säligmachende weide, unserer seelen auch gehaben mügen*).²⁴⁹

²⁴⁵ Župnik v Hočah je bil v letih 1587-1591 (Orožen, Das Bisthum, str. 308).

²⁴⁶ Od leta 1587 je bil lastnik gospostva Kozje (severno od Brežic), v letih 1587-1588 upravnik stubenberške posesti Pohorski dvor in v letih 1590-1594 oskrbnik Frama, posesti štajerskih deželnih maršalov. Slednjega je leta 1594 tudi odkupil in njegov lastnik ostal do svoje smrti leta 1603, ko ga je nasledil sin Janez Jakob (Jože Koropec, Vinogradništvo na Framskem do Francovega katastra, v: Ojnikov zbornik: cerkev, država, pravo, zgodovina, Historia iuris, 1. zvezek, Maribor 2002 (dalje: Koropec, Vinogradništvo na Framskem, str. 193-194; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 117 in 239).

²⁴⁷ StLA, Betnava, š. 52, Dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, 1588 [pred 17. decembrom].

²⁴⁸ Prav tam; Loserth, Akten 1578-90, št. 514. cerkvene pritožbe na deželnem zboru 1589, 23. februar 1589, str. 653; prav tam, št. 518, drugo pritožbeno pisanje štajerske dežele v cerkvenih zadevah, 20. marec 1589, str. 661).

²⁴⁹ StLA, Betnava, š. 52, Dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, 1588 [pred 17. decembrom].

Vendar pa niti poverjeniki niso kar sami od sebe po deželi vzpostavljali lokalnih evangeličanskih cerkvenih organizacij. Predlogi za evangeličanska pokopališča so tako v primeru Betnave kot tudi že več let pred tem v Radgoni²⁵⁰ in v Slovenj Gradcu²⁵¹ namreč morali najprej priti s strani lokalnih skupnosti. Slednje so obenem vsaj do neke mere že morale vzpostaviti lastno cerkveno organizacijo, kateri je dežela šele nato bila pripravljena tudi finančno priskočiti na pomoč. Za poverjenike je bila vsaka širitev in utrjevanje »edine zveličavne veroizpovedi« sicer še kako dobrodošla, vendar so se obenem še predobro zavedali, da to s seboj prinaša tudi precej dodatnih stroškov za že tako obremenjene deželne finance. Poglavitna denarna skrb dežele je bila namreč protiturška obramba, levji delež le-te pa je z vzdrževanjem Slavonske vojne krajine nosila prav Štajerska,²⁵² pri tem pa odobritve večjih zneskov sploh niso bile v pristojnosti poverjenikov, temveč deželnih zborov²⁵³.

Pozne začetke vzpostavljanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju je pri tem treba pripisati²⁵⁴ predvsem predhodnemu obdobju mirnega sobivanja obeh veroizpovedi, zlasti pod Siechlom v Mariboru. Podobno je verjetno držalo tudi za Ptuj, dokler ni tam kot novi župnik nastopil Boštjan Cobel.²⁵⁵ Podeželje je medtem, kot kaže, vseskozi ostalo znotraj katoliškega občestva, seveda z izjemo večine tukajšnjega plemstva ter vsaj dela njihovih uslužbencev. Medtem sta bila oba Dravskemu polju najbližja predikanta pred Lierzerjevim prihodom na Betnavo v službi rodbine

²⁵⁰ Winkelmann, Zur Geschichte, str. 107-108.

²⁵¹ Košan, Reformacija in protireformacija v Slovenj Gradcu, str. 238.

²⁵² Harald Heppner, Die Steiermark und die Militärgrenze in Kroatien, v: 800 Jahre Steiermark und Österreich 1192-1992: Der Beitrag der Steiermark zu österreichs Größe (ur. Othmar Pickl), Graz 1992 (dalje: Heppner, Die Steiermark und die Militärgrenze), str. 217.

²⁵³ StLA, Registratura, kn. 217, RE 1588, fol. 216'.

²⁵⁴ Loserth je medtem vzroke za vzpostavitev evangeličanskega cerkvenega kompleksa na Betnavi pripisal bruški pomiritvi in samovoljni razlagi le-te s strani meščanstva, ki si jo je tolmačilo kot odobritev popolne verske svobode tudi zase. Sploh pa ne vzdrži Loserthovo sklepanje, da so si mariborski evangeličani kmalu (!) po bruški pomiritvi vzpostavili lastno cerkev (Johann Loserth, Der Huldigungsstreit nach dem Tode Erzherzogs Karls II. 190-1592, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, II. Band, 2. Heft, Graz 1898 (dalje: Loserth, Der Huldigungsstreit), str. 12-13). Med Bruckom in Betnavo zeva namreč celo desetletje.

²⁵⁵ Tudi na Ptujju naj bi se namreč protireformacija začela z nastopom novega mestnega župnika, do katerega pa ni prišlo šele ok. leta 1587 (prim. Winkelmann, Die Regierung Karls, str. 158 in 169), temveč že kakšnih šest let prej, ko je ptujsko župnijo od Gašperja Unholda (1561-1581) prevzel Boštjan Cobel (tudi *Khobl*, *Cobelini*). Cobel je izviral iz Kranja, izobrazbo pa je prejel pri jezutih v Gradcu, kjer je do leta 1589 bil tudi kaplan. Na Ptujju je medtem ostal do leta 1599, ko je postal prošt v Dobrli vesi (Eberndorf) na Koroškem, kjer je ostal do svoje smrti oktobra 1602 (PAM, Slekovec, šk. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 458 in 482; Jože Mlinarič, Ptujška župnija v času reformacije ter protireformacije in katoliške prenoje, v: Statut mesta Ptuj iz leta 1513: Mednarodni simpozij Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru, Ptuj 5.-7. november 1997, Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj, Gradivo in razprave, zv. 2, Ptuj 2003 (dalje: Mlinarič, Ptujška župnija), str. 54 in 56).

Stubenberg, eden v Cmureku (Mureck), drugi pa na Vurberku.²⁵⁶ Na Vurberku je bilo očitno tudi edino pokopališče, ki je evangeličanom od leta 1587 ostalo na voljo in še to se je, ker kot družinsko seveda ni bilo namenjeno pokopu večjega števila ljudi, hitro polnilo.

Onemogočanje pokopov je bilo v tej fazi protireformacije tako njeno edino učinkovito orožje zoper evangeličane, med katerimi so nekateri, zlasti tisti »šibke vere«, prav zavoľjo zadnjega počitka začeli sprejemati katoliško veroizpoved.²⁵⁷

Slika 14 Vurberk proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae²⁵⁸).

Tukaj je naposled konec leta 1587 odločno nastopil neutrudni Klemen Welzer, ki se je še predobro zavedal potrebe po lastnem evangeličanskem pokopališču, s tem pa tudi po denarju, ki so ga na Dravskem polju obenem potrebovali še za vzdrževanje svojega predikanta. Welzer je tako 26. decembra 1587, morda kar na lastno iniciativo, svojega sla Mateja s prvo tovrstno prošnjo za denarne prispevke za pokopališče in vzdrževanje predikanta poslal k dravskopoljskemu evangeličanskemu plemstvu. Matej je odjezdil na Pohorski dvor, slivniški grad,²⁵⁹ v Rače,²⁶⁰ Fram,²⁶¹ Gromberk, Zgornjo Polskavo,

²⁵⁶ Winkelmann, Die Regierung Karls, str. 157 in 170.

²⁵⁷ Prav tam, str. 161.

²⁵⁸ Vischer, TDS 1681 II, slika 492.

²⁵⁹ Kot imetnik gradu Slivnica je leta 1588 in januarja 1589 še izpričan Aleks Moscon, sicer je grad bil v lasti baronov Koloničev. Leta 1493 ga je dal zgraditi Jurij Kolonič, začetnik iz Hrvaške izvirajoče rodbine, ki je baronski naziv prejela leta 1588. (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 3-3'; Mlinarič, GZM XXXIV, str. 81; Koropec, Ob urbarju, str. 240; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 118; Constant von

Frajštajn,²⁶² v Jablane,²⁶³ na lamberški dvor,²⁶⁴ v Muretince,²⁶⁵ na Vurberk in Hrastovec.²⁶⁶

Pisne obljube (izjave) finančne pomoči so sicer začele pritekati še leta 1588, obljubljenega denarja pa Welzer kljub temu deloma ni videl pred letom 1589, medtem ko se ga je ob bogoslužjih nabralo zgolj za vzorec.²⁶⁷

Še pred koncem februarja 1588 so se na poverjenike naposled obrnili tudi dravskopoljski gospodje in deželani. Da bi lahko zaposlili lastnega predikanta in si postavili lastno pokopališče, so poverjenike prosili za 200 gld pomoči, češ da so z enakim zneskom pomagali tudi evangeličanski skupnosti v Mürztalu na Zgornjem Štajerskem, ki je imela enake težave. Vendar so jim poverjeniki 24. februarja odgovorili, da to ni v njihovi pristojnosti, zato naj počakajo na prihajajoči deželno in dvorno pravdo (*Landts- und hofrechten*), za kateri so upali, da jim ne bosta nič manj naklonjeni, kot sta bili evangeličanom v Mürztalu. Medtem so glede predikanta dravskopoljskim svetovali, naj ga, ko ga bo cerkveno in šolsko ministrstvo preverilo in razglasilo za sprejemljivega »v življenju in doktrini« (*de vitae & doctrinae genere*), kar zaposlijo in tudi sami vzdržujejo. Dva meseca kasneje, 28. aprila, so jim poverjeniki

Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Zwölfter Theil: Kläcel-Korzistka, Wien 1864 (dalje: Wurzbach, BLKOe XII), str. 358).

²⁶⁰ V lasti rodbine Regall so bile nekje od tridesetih let 16. stol. pa do najkasneje leta 1628 (Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 124). Leta 1588 so izpričani štirje predstavniki rodbine: Ivan Adam, Sigmund, Ehrenreich in Jurij Adam (Mlinarič, GZM XXXIV, str. 81-82).

²⁶¹ V letih 1588-91 je kot imetnik posesti izpričan Abraham Gabelkhover, najverjetneje pa je to bil že od pomladi 1587 naprej (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 8' in 13'; Koropec, Vinogradništvo na Framskem, str. 193).

²⁶² Grad je ležal južno od Slovenskih Konjic in bil od 16. stol. v lasti Regallov. Leta 1588 je kot *zu Khranichsveld und Freienstein* izpričan Sigmund Regall, ki je do leta 1590 za seboj že zapustil vdovo Magdaleno. Slednja je sicer Welzerju še izplačala denarno pomoč, ki mu jo je obljubil njen pokojni mož, vendar mu je obenem dejala, da je bil to tudi zadnji denar, ki ga bo od nje prejel. Po Koropcu naj bi medtem lastnika gradu bila leta 1579 Jurij Adam Regall, v letih 1586-1601 pa Janez Adam Regall z ženo Ano (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 10'; Mlinarič, GZM XXXIV, str. 81; Kos, Vitez in grad, str. 274; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 127; prim. Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice, str. 121).

²⁶³ Posest je po svoji pokojni ženi Ani, roj. pl. Auersperg (Turjaški), moral podedovati Gabrijel baron Tahy, ki je leta 1588 v Jablanah tudi izpričan (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 8, 41 in 85; Richter, Maribor, str. 95).

²⁶⁴ Najverjetneje je mišljen dvor v dravskopoljskih Apačah. Po delitvah lamberske gosposčine Majšperk, ki so sledile od leta 1570, je namreč nastala tudi ločena posest Spodnji Majšperk, ki so jo upravljali z dvora v Apačah. Od tod je prišla leta 1588 tudi obljuba denarne pomoči Andreja pl. Lamberg za Betnavo, vendar ni bila nikoli izplačana (Mlinarič, GZM XXXIV, str. 73; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 101-102).

²⁶⁵ Lastnik posesti je v tem času še bil Jurij Székely (Zekel), baron ormoški, ki pa jo je kasneje zaradi dolgov izgubil (Mlinarič, GZM XXXIV, str. 75; Zadravec, Gospodstvo Borl, str. 78).

²⁶⁶ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 40.

²⁶⁷ Od sredine julija 1588 do konca decembra 1589 je Welzer za betnavsko cerkev skupaj prejel znesek 1.302 gld 10 kr 1 d, vendar je od te vsote 900 gld odpadlo na deželo. Dravskopoljski evangeličani so tako za lastno cerkveno organizacijo namenili 402 gld 10 kr 1 d, torej manj kot tretjino celotne vsote, od tega sam Welzer 25 gld (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 1-6').

svetovali še, naj poskrbijo za dovoljšnjo zalogo kamenja, opeke, apna in lesa, da bodo lahko pokopališče – ko bo denarna pomoč za slednje odobrena – kar najhitreje postavili.²⁶⁸

Odločitev dežele je nato padla šele poleti. Julija 1588 so poverjeniki Welzerju oziroma dravskopoljskim evangeličanom naposled odobrili enkratno pomoč v višini 200 gld za izgradnjo pokopališča. K temu je septembra prišlo še 100 gld (torej polletno plačilo) za vzdrževanje predikanta. Denar so poverjeniki poslali po v Mariboru živečem in delujočem deželnem fiziku (zdravniku), doktorju Janezu Homeliusu Secundusu,²⁶⁹ ki se je tedaj mudil v Gradcu.²⁷⁰

S tem so bili julija 1588 naposled le položeni finančni temelji betnavske evangeličanske cerkvene skupnosti oziroma cerkve.

Preden pa so dravskopoljski evangeličani sploh lahko sploh zaprosili za denarno pomoč dežele pri gradnji svojega pokopališča in sklenili pogodbo za začetek gradnje, so seveda potrebovali zemljišče zanj. Slednje jim je na njihove prošnje najkasneje do začetka julija 1588, od zemljišča svoje pristave ob gradu na Betnavi, predal Wolf Viljem baron Herberstein.²⁷¹

Pogodbo o izgradnji pokopališča sta za dravskopoljski okraj augsburške veroizpovedi Welzer in Homelius naposled lahko sklenila 14. avgusta 1588, in sicer z zidarskima

²⁶⁸ StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, III: Verordnetenprotokolle (dalje: StLA, Poverjeniški protokoli), k. 353, zv. 1102 (1585-1588), fol. 221-221' in 233-233'.

²⁶⁹ Janez je, kot kaže, moralo biti ime že njegovemu očetu, zato *Secundus*, drugi. Še pod cesarjem Ferdinandom I. je bil plemeniten, čeprav meščan naj ne bi bil nikoli. V deželni službi je nato bil od leta 1564. Kot doktor medicine je prvič izpričan deset let kasneje in je v deželni službi moral ostati najkasneje do leta 1584. Nato mu je (morda (vnovična?) desetletna) zaposlitev morala poteči, saj je še pred januarskim deželnim zborom leta 1585 prosil za ponovno zaposlitev pri deželi. Kot deželni fizik jo je prejel 5. aprila 1585, tudi vsled smrti dr. Jakoba Schabra, njegova letna plača pa je znašala 300 gld. Poročen je bil dvakrat, prvič z Rozino (zakon izpričan leta 1574), hčerjo Sigmunda Willenrainerja, drugič pa z Elizabeto, roj. Khrundtner. Za zdravnika je leta 1600 študiral tudi njegov sin Ehrenreich, za katerega pa ni znano iz katerega zakona je izviral. Janez je umrl pred 16. aprilom 1601, ko je njegova žena Elizabeta že zapisana kot vdova, nakar so v Mariboru še leta 1608 bili brez lastnega zdravnika in so se morali posluževati ptujskega. Homelius je bil kar premožen človek in imel mdr. tudi imenje v Razvanju in Slivnici. Nekaj časa je bil zaradi nekdanje ungnadske posesti v Bresternici pri Mariboru tudi v sporu z Matejem Ammanom, dokler je ni leta 1592 naposled dobil slednji (StLA, Betnava, š. 51, dr. Homelius poverjenikom, 11. november 1589; StLA, Registratura, kn. 214, RE 1585, fol. 121', 318 in 334; prav tam, kn. 219, RE 1590, fol. 44; prav tam, kn. 68, E 1600, fol. 30; prav tam, kn. 69, E 1601, fol. 80'; prav tam, kn. 76, E 1608, fol. 79'; StLA, Landschaftliches Archiv, Antiquum, VI: Kasse und Rechnung (dalje: StLA, Blagajna), kn. 26 (1588), fol. 52'; Mlinarič, GZM XV/78; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 25 in 90).

²⁷⁰ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 1.

²⁷¹ Prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588; prav tam, š. 52, Matej Amman poverjenikom, 10. april 1589.

mojstroma in mariborskima meščanoma²⁷² Nikolajem Khüttom in Benediktom Riüarjem²⁷³. Predvideni stroški gradnje so znašali kar 405 gld 30 kr. Pokopališče naj bi bilo po pogodbi kvadratne oblike, s stranicami dolžine 16 klafter, torej okoli 28,5 m²⁷⁴, s čimer je predvidena površina pokopališča znašala okoli 813,5 m². Za notranjo stran pokopališkega zidu je bila nadalje predvidena razdelitev na loke, široke 5 čevljev (ok. 1,5 m), s stebriči vred globoke 2 čevlja (ok. 60 cm) ter z medsebojno razdaljo čevlja in pol (ok. 45 cm). Za pokopališki zid je bilo medtem predvideno, da bo v celoti iz kamna ter visok 2 klaftri (ok. 3,5 m), širok čevelj (ok. 30 cm) – šele temu je nato potrebno prišteti globino posameznih lokov, sicer njihova zgoraj navedena globina ni smiselna – ob tleh pa enkrat več (ok. 60 cm). Predvidena sta bila dva vhoda: glavni, ki se ga je iz kamna obvezal izklesati kamnosek Anton Philipp²⁷⁵ in naj bi bil okrašen s štirimi »zobci« (*zinnen*)²⁷⁶, ter stranski vhod, ki naj bi pokopališče povezoval s predikantovim bivališčem. Pokopališki zid naj bi bil pokrit s strešniki in na vseh štirih vogalih imel vogalne »zobce« z linami (*egkhzinen mit höllen*), čeprav je bilo sprva zgolj govora o »nečem primernem«. Na zunanji strani bi naj zid bil iz malih klesanih kamnov, na notranji pa gladko poravnan in pobeljen, da bi ga lahko kasneje poslikali, do česar pa, vsaj po Welzerjevem obračunu sodeč, ni nikoli prišlo. Pokopališče je bilo naposled končano najkasneje enkrat poleti 1589, ko so tudi kamnoseku Philippu izplačali njegovo plačilo za izdelavo kamnitega glavnega portala na pokopališče. Na roko jim je pri

²⁷² Da bi morda bila vsaj v tem času evangeličana, skoraj ni verjetno (o njiju gl. Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 125-126 in 435-436), kar verjetno velja tudi za veliko večino obrtnikov, delavcev in prevoznikov, ki so tako ali drugače sodelovali pri raznih gradnjah na Betnavi. Khütt in Riüar (*Rore*) sta medtem leta 1602, skupaj z Andrejem Kharninischem, za 150 gld izvedla popravila na mariborski župnijski cerkvi, Riüar pa je istega leta obnovil tudi župnijsko šolo (Mlinarič, GZM XXI/28-29).

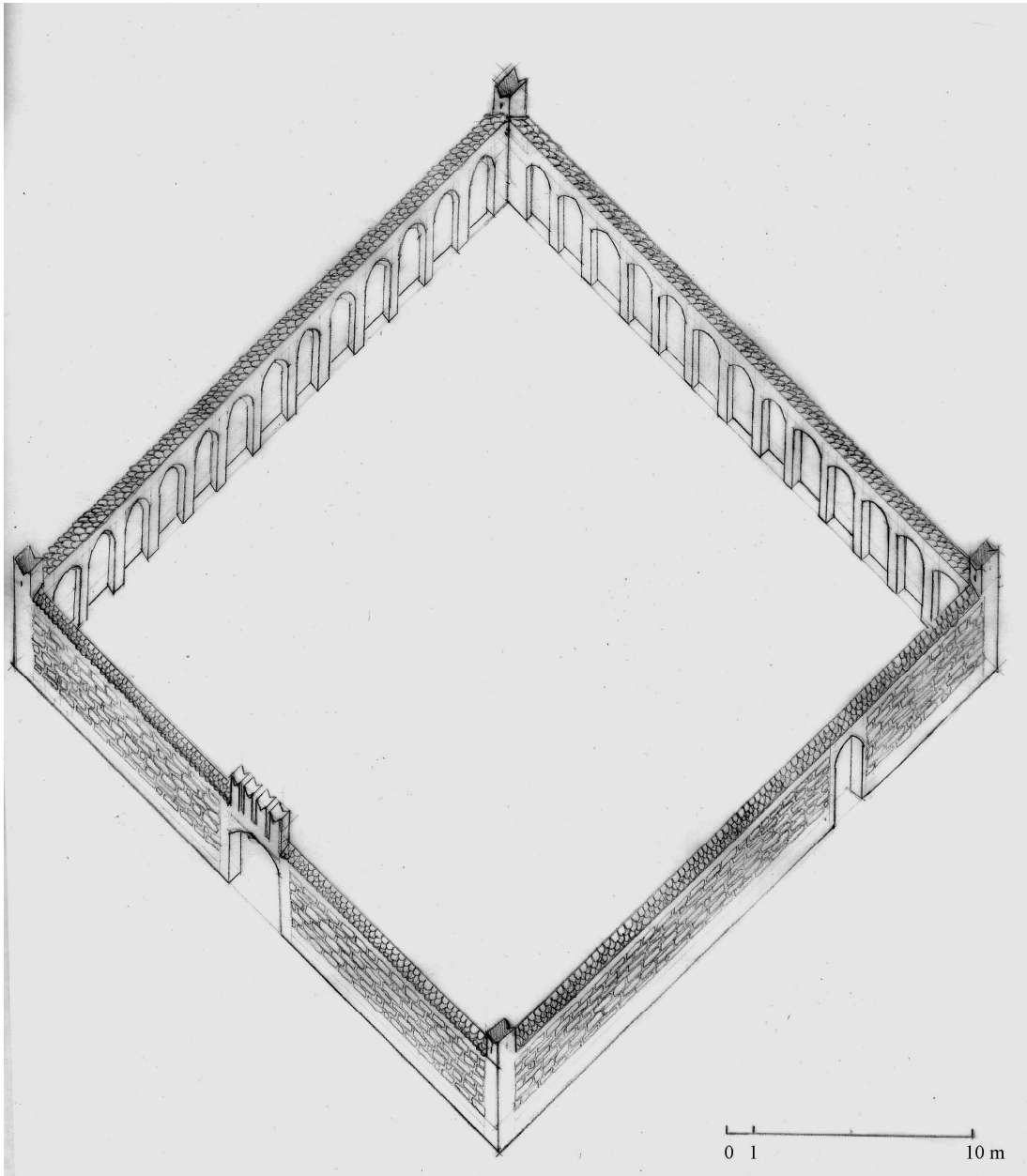
²⁷³ Morda je v Maribor prišel iz Italije kot *Benedetto da Riva* (Pahor, Protestantska sepulkralna kultura, str. 143).

²⁷⁴ S konca 18. stol. sta znani najstarejši štajerski (graški) dolžinski meri, ki ju je še mogoče prevesti v metrični sistem. Graška klafta, ki se je delila na 6 čevljev, je tako merila 1,782695 m, čevelj pa 0,297115 m (Robert Baravalle, Zur Geschichte des Grazer Maßes, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, letnik 25, 1929, str. 75-76). Medtem je Daša Pahor v svojem prispevku uporabila klaftro dolžine ok. 1,8 m, kar je sicer še dovolj blizu graški meri, ob njej pa čevelj dolžine ok. 33cm (Pahor, Protestantska sepulkralna kultura, str. 143). Tukaj se seveda že kaže kar 10% odstopanje, saj razdelitev klaftre dolžine ok. 1,8 m na šest delov pomeni čevelj dolžine ok. 30 cm in ne ok. 33 cm.

²⁷⁵ Stanujoč v Mariboru (StLA, Betnava, š. 52, št. rač. 8).

²⁷⁶ Pod temi »zobci« oz. nadzidki si je treba predstavljati obliko podobno branikom na obzidju (Johann Christoph Adelung, Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen: Zweyter Theil, von Seb – Z, Leipzig 1801 (Elektronische Volltext- und Faximile-Edition nach der Ausgabe letzter Hand Leipzig 1793-1801, na: <http://www.zeno.org/Adelung-1793/L/Adelung-1793+Bd.+4.>), str. 1719 (pridobljeno: 20. marec 2009; Anton Alois Wolf, Deutsch-Slovenisches Wörterbuch: Zweiter Theil M-Z, Ljubljana 1860, str. 1943).

gradnji šel tudi kamnolom, ki so ga nad Betnavo (nekje na Pohorju) »našli« še pred koncem leta 1588.²⁷⁷

Slika 15 Poskus rekonstrukcije zidu evangeličanskega pokopališča na Bentavi, na podlagi pisnih virov.²⁷⁸ Aksonometrija M 1: 200 (avtorica: Vesna Kitthiya, u.d.i.k.a., 2010).

²⁷⁷ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 38-39; prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588; Pahor, Protestantska sepulkralna kultura, str. 142-144 in 154-155.

²⁷⁸ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 38-39.

4.1.4 Vzpostavitev evangeličanskega cerkvenega kompleksa na Betnavi (1588-1590)

Izgradnja lastnega pokopališča je pomenila drugi korak pri vzpostavljanju evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju, po nastavitvi predikanta na Betnavi. Prav slednje, namreč svobodno izvajanje evangeličanskega bogoslužja, se je po zgolj dveh mesecih, gotovo zaradi deželno knežjega pritiska, končalo, vendar je Welzerju nato še pred decembrom 1588 uspelo Wolfa Viljema barona Herbersteina pregovoriti, da ga naj ponovno dovoli.²⁷⁹

Dvomesečni izpad²⁸⁰ bogoslužja na Betnavi je dravskopoljske evangeličane naposled prisilil, da so začeli razmišljati o lastnem bogoslužnem prostoru. Sprva so si še zamišljali dokaj kompleksno konstrukcijo. Le-ta naj bi sicer bila iz lesa, vendar naj bi obenem slonela na treh zidanih stebrih na eni strani, na drugi pa na pokopališkem zidu. Na omenjenih stebrih so predvidevali postavitev nekakšnega mostička, ki bi bogoslužni prostor, molilnico oziroma avditorij (*Auditorium*), povezoval s predikantovo hišo – postavitev katere je prav tako že vseskozi bila bolj ali manj nujna – tako, da bi slednji lahko vanj stopil od zgoraj, verniki pa od spodaj, skozi glavni vhod. Obenem bi pod omenjenim mostičkom verniki lahko ob slabem vremenu pustili svoje konje in vozove.²⁸¹

Seveda so se s temi načrti takoj pojavile nove finančne težave, Welzerju pa dotlej ni uspelo zbrati niti dovolj denarja za dokončanje pokopališča. Druga težava je bila v tem, da so za vsak poseg na zemljišču pokopališča potrebovali tudi Herbersteinovo privolitev, slednji pa se je dotlej že enkrat uklonil deželno knežjemu pritisku. Dravskopoljski evangeličani so za svoje nemoteno delovanje potrebovali redno pomoč dežele, za katero je Welzer znova prosil poverjenike ob pripombi, da bi četrtna pomoči prišla iz celjske četrti. Tokrat se je nanje obrnil posredno, preko svojega osebnega prijatelja, Viljema pl. Gera.²⁸²

Vendar tudi njegovo posredovanje pri poverjenikih ni prineslo uspeha. Slednji so se sicer strinjali z zaposlitvijo predikanta in postavitvijo avditorija, vendar tega niso bili pripravljeni tudi finančno podpreti. Welzerju so tako odpisali, da so gospodje in deželani tudi drugod po deželi sami vzdrževali svoje predikante, zakaj bi torej bili

²⁷⁹ Prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588.

²⁸⁰ V tem času so bogoslužja bojda imeli kar na prostem (*Dedic, Der Protestantismus in Steiermark*, str. 94).

²⁸¹ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588.

²⁸² Prav tam.

evangeličani na Dravskem polju izjeme. Naposled so mu le svetovali, naj se s svojo prošnjo obrne na naslednji deželni zbor, enako tudi dravskopoljskim evangeličanom kot skupnosti, ko so se slednji obrnili nanje, saj obremenjevanje dežele z novimi izdatki ni bilo v njihovi pristojnosti.²⁸³

Na deželnem zboru so prošnjam z Dravskega polja sprva sicer le deloma ustregli, vendar je bilo tudi slednje izrednega pomena. S 1. januarjem 1589 je bil namreč Sigmund Lierzer sprejet v deželno službo. Odtlej ni bil več zgolj predikant dravskopoljskih gospodov in deželanov na Dravskem polju, temveč je postal predikant v službi same dežele ter s tem prišel ne le pod njeno zaščito, zagotovljeno mu je bilo tudi (bolj ali manj) redno in zanesljivo plačilo.²⁸⁴

Iz ohranjenega reverza (*Priloga 1*) na Lierzerjevo zaposlitev (*Bstallung*) je razvidno, kakšno inštrukcijo (*Instruction*) je od dežele prejel za opravljanje svoje službe.

Živeti je seveda moral spodobno in trezno, kot se je za zvestega krščanskega in cerkvenega služabnika na tako visokem položaju spodobilo. Vestno je moral brati in preučevati božjo besedo ter jo pravilno predajati in pridigati svojim poslušalcem (*Auditoribus*), katerim jo je obenem moral znati kar najbolj razumljivo, preprosto in kratko predstaviti, razložiti in vtisniti. Kar pa bi bilo – namreč s strani njegovih poslušalcev – zoprno in nasprotujoče »čistemu nauku svetega katekizma«, je moral, kot se je spodobilo, s skromnostjo in strogostjo kaznovati. Svete zakramente je moral dajati tako, kot jih je določil Kristus in se je po njih ravnala deželna cerkev (pod obema podobama) ter jih predajati po v deželnem cerkvenem redu določenem čtivu (*lectionibus*) in obredju (*Ceremoniis*). Bolne je moral obiskovati brez odpora in odlašanja ter k njim odhajati na lastno pobudo, tako k revnim kot k bogatim, ter jih tolažiti z zdravilnimi izreki iz svetega pisma. Svojo cerkveno službo je moral nasploh opravljati vestno in marljivo, brez nepotrebnih sporov, se povsem ogibati verskim preprirom, predvsem pa ni smel brez vedenja in dovoljenja svojih nadrejenih ničesar dajati v tisk (*und durchaus ohne vorwissen und erlaubnus nichts in druckh verfertigen lassen*).²⁸⁵

²⁸³ Prav tam; prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 8. december 1588; prav tam, š. 52, Dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, pred 17. decembrom 1588; prav tam, poverjeniki dravskopoljskim gospodom in deželanom, 17. december 1588.

²⁸⁴ Prav tam, š. 52, reverz na zaposlitev Sigmunda Lierzerja, evangeličanskega pridigarja dežele Štajerske na Dravskem polju, s strani poverjenikov, 1. januar 1589.

²⁸⁵ Prav tam.

Poslušen je moral biti svojima, s strani deželnega cerkvenega in šolskega ministrstva izmed dravskopoljskih gospodov in deželanov določenima, nadzornikoma, Klemnu Welzerju pl. Eberstein in Tellerberg ter Krištofu pl. Prag. Nastaniti se je moral v bivališču, kjer mu bo kasneje odkazano, brez vedenja in dovoljenja svojih nadrejenih – torej v prvi vrsti obeh nadzornikov – pa tudi ni smel nikamor odpotovati. Še enkrat so v pogodbi ponovili, da mora živeti, kot se za resnično zvestega krščanskega učitelja in dušnega pastirja spodobi, umirjeno, trezno in bogu všečno; kar je med drugim pomenilo, da ni smel nikogar obrekovati ali jeziti, pa tudi do svojih poslušalcev ni smel biti gospodovalen. Nadalje se je moral ogibati za božjega služabnika neprimernemu ravnanju, zapijanju (*volsauffen*), vinotočem oziroma gostilnam (*öffentlicher Weinheüser*), druženju z neresnimi (*leichtfertigte*) ljudmi, igranju iger na srečo, prepiranju, pretepanju, posojanju denarja z obrestmi in podobnemu. V celoti se je moral ravnati po Kristusovem nauku, kar najbolj primerno služabniku krščanske cerkve, kot je predpisano v apostolskih pismih (*S. Paulo 1. Timot. 3. und Tit. 1.*). Tudi pri gospodih in deželanih, pri katerih je služil, se je bil dolžan na njihove stroške javiti, ko ga bodo potrebovali.²⁸⁶

Lierzerju je bilo določeno letno plačilo v višini 200 gld, s katerim se je moral sam v celoti preživljati, prejemal pa ga je od dravskopoljskih gospodov in deželanov. Hkrati je bila njemu in njegovim zajamčena pravna in siceršnja zaščita s strani dežele, vse dokler bo ravnal v skladu z določili zaposlitve.²⁸⁷

V primeru pa, da sam iz utemeljenih razlogov ne bi več mogel opravljati službe pri deželni cerkvi ali pa bi ga poverjeniki sami želeli, vsled njegovega kršenja enega ali več členov inštrukcije, odstaviti, mu je bil zagotovljen polletni odpovedni rok.²⁸⁸

Vsega naštetega se je *Ecclesiastes* (pridigar) Sigmund Lierzer 1. januarja 1589 pri svoji duhovniški časti obvezal in prisegel držati, kar je potrdil s svojim pečatom in lastnoročnim podpisom.²⁸⁹

Čeprav je bil Lierzer odslej razbremenjen vprašanja, kako si priskrbeti denar za svoje življenje in bogoslužno delovanje, saj je bil v skladu z zaposlitveno pogodbo odvezan potrebe, da se vzdržuje sam, pa se samo vprašanje zagotavljanja njegovega plačila ni bistveno spremenilo.

²⁸⁶ Prav tam.

²⁸⁷ Prav tam.

²⁸⁸ Prav tam.

²⁸⁹ Prav tam.

Dežela je njegovo vzdrževanje namreč še naprej v pretežni meri prepuščala dravskopoljskim evangeličanom, saj je sama zanj namenjala zgolj ¼ vsote za njegovo plačilo, torej 50 gld. Naposled so 24. marca 1589 poverjeniki vendarle ugodili²⁹⁰ tudi njihovi, nanje po koncu deželnega zbora naslovljeni, prošnji in za betnavsko cerkev odobrili nov enkratni znesek v višini 300 gld za postavitev »preproste hiške« (*schlechten heüßls*)²⁹¹ za predikantovo bivališče. Preostale stroške pa so medtem, da ne bi preveč obremenjevali deželne blagajne, še naprej prepustili poravnati skupnosti sami, češ da si bo že znala priskrbeti denar za svoje potrebe. Omenjene sklepe so poverjeniki 24. marca 1589 v komisijskem pismu (*Commissionschreiben*) naložili Mateju Ammanu pl. Ammansegg²⁹² predati Welzerju in ostalim na Dravskem polju. Ammanu je bilo naročeno, naj še posebej poudari denarne odobritve dežele tukajšnjim evangeličanom, od Welzerja in ostalih pa naj pridobi ustrezna ustna poročila, namreč o dogajanju v Mariboru in na Betnavi. O predstojećem Ammanovem obisku v Mariboru so poverjeniki istočasno obvestili tudi Welzerja.²⁹³

²⁹⁰ Na sestanku so poverjeniki (Ivan Friderik baron Hofman, Viljem pl. Gera, Viljem baron Windischgrätz, Maksimiljan pl. Khienburg in Matej Amman) sprva še razmišljali o zgolj 200 gld pomoči za Betnavo ter še enkratnem znesku za nadzornika. Amman je sprva celo predvideval, da bi tretjino ali četrtno zneska za gradnjo hiše prispevali z Dravskega polja, da bodo nekaj vsekakor morali prispevati, pa se je strinjal tudi Khienburg. Obenem so od Wolfa Viljema barona Herbersteina želeli, da bi še vnaprej dopuščal izvajanje pridrig v svojem gradu ter deželi predal še zemljišče za postavitev predikantove hiše. Vendar so bili poverjeniki še zelo previdni – gotovo v strahu pred morebitnimi posledicami z deželnoknežje strani – saj je Amman vztrajal pri tem, da se na Dravsko polje v zadevi ničesar ne piše, temveč se jim njihovo odločitev preda ustno po enem deželanu – Ammanu – ki naj bi se glede hiše tudi osebno pogodil z baronom Herbersteinom (StLA, Poverjeniški protokoli, k. 354, zv. 1103 (1588-1593), fol. 60-61; StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Mateju Ammanu, 24. marec 1589).

²⁹¹ V svoji previdnosti, da ja ne bi izzvali nadvojvodovega gneva – ali pa se evangeličanom na Dravskem polju pokazali kot preveč radodarni in bi le-ti začeli postavljati vedno višje zahteve – so šli poverjeniki celo tako daleč, da na sestanku hiše niso omenjali zgolj s pomanjševalnico, temveč jo je Amman imenoval kar kočica (*Hüttl*). Še več, sprva jo je skušal celo »zakamuffirati« v mrliško vežico (*Tottenheüßl*), vendar so *Totten* nato le črtali, morda iz pietete (StLA, Poverjeniški protokoli, k. 354, zv. 1103 (1588-1593), fol. 60'-61).

²⁹² Matej Amman pl. Ammansegg z Grottenhofa je bil ena najpomembnejših osebnosti na Štajerskem ter v Notranji Avstriji svojega časa. Njegov oče Gašper, ki je bil leta 1556 povzdignjen v plemiški stan, je izviral iz Regensburga. Matej je, kljub temu da je bil evangeličan, prvo znano službo imel kot sekretar sekovskega škofa Petra Persika. Nato je še vse do osemdesetih let 16. stol. imel in vzdrževal tudi dobre odnose s salzburško nadškofijo. V deželno službo Štajerske je stopil leta 1564 in v njej ostal vse do svoje smrti in bil zaradi svojih zaslug, tako na političnem kot na verskem področju, leta 1578 sprejet celo med štajerske deželane. Kot deželan se je nato posvečal predvsem utrjevanju in obrambi konfesionalnih pridobitev. Bil je dvakrat poročen in imel iz obeh zakonov skupaj osem otrok. Med njegovo številno posestjo, ki jo je začel pridobivati od leta 1565, je bila tudi Vuzenica, medtem ko je naziv pl. Ammansegg od leta 1587 nosil po svoji hiši v Lipnici. Umrle je 17. oktobra 1601 in med 50 knjigami, ki jih je za seboj zapustil, je bila tudi *Biblia Sclavonica* (Johann Loserth, Matthes Amman von Ammansegg, ein innerösterreichischer Staatsmann des XVI. Jahrhunderts, Wien 1918 (dalje: Loserth, Matthes Amman), str. 5-13, 25-38, 40-46 in 66-68).

²⁹³ StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Mateju Ammanu, 24. marec 1589; prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 24. marec 1589.

Amman se je v Mariboru mudil na začetku aprila 1589, vendar pri prepričevanju Welzerja in ostalih prisotnih v dokončnost odločitve poverjenikov ni bil uspešen. Naklonjeno pa mu ni bilo niti vreme, saj so ga ves čas spremljala pomladanska neurja. Tako so se 5. aprila 1589 zaradi nevihte pri Welzerju oglasili zgolj Wolf Viljem baron Herberstein, Krištof pl. Prag in Ivan Gregor Regall. Denar za predikanta in njegovo bivališče, skupaj 350 gld, je Amman skupaj s pismom poverjenikov predal Welzerju, nakar je slednji dejal, da bo dravskopoljska skupnost tudi sama prispevala denar, obenem pa tudi predlagal, koliko naj bi posamezniki prispevali. Amman je zbrane nato opozoril, da imajo že sedaj previsoke stroške (čez 500 gld) in ker vse zidajo – namesto, da bi gradili preprosto, iz lesa – morajo računati, da bodo slednji sčasoma še višji. Zatorej naj se ne čudijo, zakaj jim dežela nasproti prihaja s tako malo pomoči, se bo pa pri poverjenikih kljub temu zavzel, saj gre nenazadnje za »krščanske« zadeve, še za dodatnih 300 gld enkratne pomoči. Tako da ne bo že enkrat končano zgolj pokopališče, temveč tudi predikantova »hiška« in molilnica. Slednje morda niti s pomočjo omenjene vsote ne bo dokončano, vendar naj bi dravskopoljski skupnosti dalo vsaj čutiti naklonjenost, ki so jo do nje gojili poverjeniki. Ob tem pa naj bi od dežele odobreni denar tudi pripadnike skupnosti vzpodbudil k lastnim prispevkom. Welzer je Ammana namreč pred tem prosil, naj jim dežela za dokončno vzpostavitev verskega življenja odobri enkratno pomoč v višini 600 gld za gradnjo predikantove hiše ter 100 gld letno za njegovo vzdrževanje, saj so bili prispevki iz same skupnosti od večjih pripadnikov le-te nizki in nezanesljivi (*gering unnd ungewis*). Medtem naj bi se drugi pritoževali, da jim je Betnava predaleč in bi kompleks raje videli stati na Ravnem polju²⁹⁴. Hkrati je Welzer ob morebitni odobritvi denarja upal tudi na pomoč v delovni sili in materialu iz Maribora, podobno kot se je to zgodilo v Radgoni. Prošnjo po pridobitvi enakega zneska od dežele je Welzer obenem naslovil tudi na Viljema pl. Gera.²⁹⁵

Welzerjevo vztrajanje je naposled obrodilo sadove in poverjeniki so mu še istega dne, ko so prejeli Ammanovo poročilo, namenili zaželenih 600 gld enkratne pomoči za izgradnjo predikantove hiše ter 100 gld letno za vzdrževanje predikanta. Obenem pa so

²⁹⁴ Lastnik in ustanovitelj gosposčine Ravno polje je bil Jurij Sigmund pl. Stubenberg, brat Jurija starejšega in Janeza Friderika z Vurberka ter Franca s ptujskega Malega gradu. V virih je prvič omenjena leta 1586, tri leta zatem pa je že veljala za evangeličansko oporišče (Koropec, Srednjeveški Vurberk, str. 122-123).

²⁹⁵ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer Mateju Ammanu, 8. april 1589; prav tam, Matej Amman poverjenikom, 10. april 1589; prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 15. april 1589.

Welzerju predlagali, če bi mu to seveda ustrezalo, znesek 600 gld enkratne pomoči prejeti od mesta Maribor, iz vsote njihovih davčnih zaostankov.²⁹⁶

Welzer je moral biti zadovoljen z razvojem dogodkov in v svoji – šele od 17. točke naprej ohranjeni – oporoki, sestavljeni 1. maja 1589, je šele porajajoči se betnavski cerkvi volil visokih 500 gld, naloženih s 5% obrestmi pri deželi, ki naj bi jih cerkvi po njegovi smrti izplačevali po 25 gld letno. Če pa bi, »bognedaj« (*das doch Gott der herr mit gnaden verhüetten welle*), prišlo do tega, da ne na Betnavi ne na celotnem Dravskem polju verskega življenja (*Religions wesen*) ne bi bilo več, je denar namenil špitalu v Mariboru.²⁹⁷

Stvari so se za dravskopoljsko skupnost – vsaj glede vzpostavljanja lastne cerkvene organizacije – vsekakor začele obračati na bolje. V začetku julija 1589 je Welzer tako lahko v pismu Viljemu pl. Gera zapisal, da se je Wolf Viljem baron Herberstein le ponudil deželi s ščitnim pismom (*schermbrief*) predati v njeno last zemljišče, na katerem je stal šele nastajajoči betnavski cerkveni kompleks, za kar so ga poverjeniki želeli prositi – in ga očitno tudi so – že na marčevskem sestanku. Dotlej zgolj v uporabo predanemu zemljišču je Herberstein obenem pridal tudi kos zemlje za predikantov vrt. Poverjeniki so se s tokratnim predlogom takoj strinjali, najbrž tudi zato, ker sama predaja ni pomenila dodatnih stroškov za deželo. Do konca meseca so pogovori že napredovali do te mere, da so se vpleteni lahko začeli ukvarjati s podrobnostmi predaje. Welzer je tako Viljemu pl. Gera pisal – medtem ko ga je prosil za nasvet, ali naj kopije pogodbe pošlje še bratoma Wolfa Viljema – da je bil od pisarja zahtevan kar najboljši prepis pogodbe, iz katere ni smelo izhajati, da gre morda za kakšen nakup, temveč da gre za darilo deželi na prošnjo slednje. Izogniti se je bilo torej treba morebitnim dvoumnostim, hkrati pa je pogodba morala biti antedatirana za nazaj, s 1. januarjem 1589. Dopisovanje med Welzerjem, Herbersteinom in poverjeniki je naposled do 2. septembra 1589 privedlo do predaje zemljišča deželi. Wolf Viljem baron Herberstein ga je tako »za vse večne čase in v imenu vseh svojih naslednikov za izgradnjo pokopališča in ostale verske zadeve« (*zu erpauung aines Gots Akher und in anderweg Ad Pius Usus*) predal deželi v njeno last (*zu freyen aigen*).²⁹⁸

²⁹⁶ Prav tam, Matej Amman poverjenikom, 10. april 1589; prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 21. april 1589.

²⁹⁷ Prav tam, [delno ohranjena] oporoka Klemna Welzerja, 1. maj 1589.

²⁹⁸ Prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 8. julij 1589; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 19. julij 1589; prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 31. julij 1589; prav tam,

Sedaj že deželno prostolastno zemljišče je merilo 32 klafter (ok. 57 m) v dolžino in 16 klafter (ok. 28, 5 m) v širino, s čimer je imelo okoli 1.627 m² površine. Iz tega je razvidno, da je pokopališče zavzemalo kar polovico celotnega zemljišča. Le-to je bilo zamejeno vsaj s petimi mejnimi kamni²⁹⁹ in je z eno stranjo gledalo proti gradu ter ležalo ob »potočku«, ki teče iz njegove smeri, z drugo pa proti Mariboru, kjer je (izpostavljeno) ležalo ob deželni cesti.³⁰⁰

Vsemu napredku navkljub pa težavam tukajšnjih evangeličanov še kar ni bilo videti konca. Gotovo vsled vnovičnega deželnoknežjega pritiska je Wolf Viljem baron Herberstein namreč še pred, že omenjenim, sestankom poverjenikov 24. marca 1589 znova prekinil izvajanje bogoslužja v svoji grajski kapelici na Betnavi. Poverjeniki so ga zato prosili, naj slednje vendarle še naprej dovoli, saj da se verniki bogoslužij radi udeležujejo, njim samim pa obenem tudi ni bil znan noben primernejši kraj, kjer bi jih lahko izvajali. Najkasneje do začetka julija jim je Herberstein prošnjo sicer le odobril, kljub temu pa je moral biti pritisk nanj očitno premočan, saj je že v začetku avgusta Welzerja prosil, naj poskrbi za čimprejšnjo postavitev »avditorija«, saj da zaradi raznih razlogov bogoslužij na betnavskem gradu ne more več dopustiti izvajati dlje kot pet tednov. Znova so se na Herbersteina obrnili poverjeniki in ga prosili, naj predikanta vendarle zadrži pri sebi, nenazadnje je imel v skladu s pacifikacijo kot vsak drugi gospod in deželan vso pravico do vzdrževanja lastnega predikanta. Nadaljevali so, da niti sami ne vedo za kakšne težave, ki bi jih kdo imel z vzdrževanjem lastnega predikanta, če pa bi ga zaradi hujskanja »zlomernih nasprotnikov« (*des ubel besunenen laidigen Gegenthails*) le doletele kakšne težave z dvorom, pa jim naj to brž javi. Herberstein je moral ostati v svoji odločitvi neomajen, saj so se poverjeniki novembra nanj znova obrnili s podobno prošnjo. Vnovič so mu pisali, da ne vedo, kje bi dravskopoljski evangeličani sicer lahko imeli bogoslužja ter da jih naj zato dovoli izvajati v svojem gradu, vsaj dokler ne bo zgrajen avditorij. Glede samega avditorija pa

poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 2. september 1589; StLA, Poverjeniški protokoli, k. 354, zv. 1103 (1588-1593), fol. 61).

²⁹⁹ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 8. julij 1589.

³⁰⁰ *Mit den obern ortt von pächeln so von schlos Windtnau fleüst, vermüg zwaier marchstain bey gemelten pächlen, mit den untern ortt, an zween stain gegen der Statt Marchburg, die obere lenge oder seiten gegen dem Pacher von pählen an vermüg dreier stain, die untere seitten auch von pächlen an, neben der lanndt strassen, inhalt zwaier marchstain* (Prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 31. julija 1589; prim. tudi Majcen, Kratka zgodovina, str. 43).

so zapisali, da bodo poskrbeli, da bo čimprej zgrajen ter da bi bila ukinitve bogoslužij zgolj v veselje katoličanov.³⁰¹

Herbersteina medtem tudi nove prošnje niso odvrnile od njegove odločitve in poverjeniki so začeli postajati nestrpni. Welzerju, na katerega so se naposled obrnili, so pisali, da jim Herberstein na zadnjo prošnjo sploh ni odgovoril in se spraševali, če bodo od njega sploh kdaj prejeli kak odgovor. S tem so se bili prisiljeni obrniti še na koga drugega kot na Wolfa Viljema. Zgolj dan po tem, ko so pisali Welzerju, so se s prošnjo, da bi evangeličansko bogoslužje vzpostavili na gradu Gornji Maribor, že obrnili na brata Ivana in Krištofa Stadlerja³⁰² ter na Ivana Franca pl. Neuhaus³⁰³. Dan zatem je poverjenikom naposled le odpisal tudi Herberstein, ki pa je vztrajal pri tem, da dlje kot do novega leta pridig na svojem gradu iz resnih (*erheblichen unnd bedenckhlichen*) razlogov ne bo več dopuščal, kot je že večkrat dejal tudi Welzerju, pa čeprav bi jim rad ustregel, saj je vendar šlo za »slavo boga« in »njegov sveti evangelij«. Kot nadomestilo za betnavsko kapelo je poverjenikom medtem predlagal »primernejše in udobnejše« (*teüglich unnd bequëembe*) kraje za izvajanje bogoslužja in ob gradu Gornji Maribor omenil še Rače in slivniški grad. Da pa poverjeniki ne bi morda mislili, da si želi kakorkoli ovirati versko življenje, se je ponudil deželi v last prodati tudi betnavski grad, s čimer bi bila »pridiga božje besede« v njem lahko bolje izvajana. Bolj odločne in hkrati diplomatske zavrnitve na deželo ni mogel nasloviti.³⁰⁴

Medtem sta se tudi brata Stadler opravičila pri poverjenikih, da brez odobritve Ivana Franca pl. Neuhaus, kljub temu da bi jim srčno rada pomagala, ne moreta storiti ničesar. Obenem tudi na Gornjem Mariboru ni bilo nobene cerkvice in bi jo bili morali šele

³⁰¹ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 31. julija 1589; prav tam, Wolf Viljem baron Herberstein Klemnu Welzerju, 12. avgust 1589; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 2. september 1589; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 9. november 1589; prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 20. november 1589; StLA, Poverjeniški protokoli, k. 354, zv. 1103 (1588-1593), fol. 60'.

³⁰² Brata Ivan in Krištof Stadler sta kot evangeličana prvič izpričana najkasneje leta 1580. Da se nista v primeru Gornjega Maribora bolj angažirala, pa gre vsaj deloma gotovo pripisati tudi temu, da sta se že najkasneje leta 1583 znašla v nemilosti pri deželnem knezu. V vzhodnoštajerski župniji Gleisdorf sta bila namreč odgovorna za protipravno oz. nasilno (*violenter*) nastavitev evangeličanskega predikanta (Loserth, Akten 1578-90, XCV; prav tam, št. 62, Odgovor in prošnja dežele na zadnjo izjavo deželnega kneza, 31. december 1589, str. 149; prav tam, št. 357, Nadvojvoda Karel Ivanu in Krištofu Stadlerju, 14. junij 1583). Rodbina je na gradu Gornji Maribor sicer izpričana od leta 1569 naprej (Curk, Grad Gornji Maribor, str. 246) in se je na njem tako ali drugače očitno obdržala še vsaj do konca leta 1589.

³⁰³ Plemiška rodbina z Dobrne, ki je tam izpričana že v 13. stol. (Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 220-221). Potrebo bratov Stadler po pristanku Ivana Franca pl. Neuhaus je verjetno treba razumeti tako, da je bil slednji v tem času lastnik ali pa imetnik gradu in gosposčine Gornji Maribor, brata Stadler pa zgolj še upravnika le-te.

³⁰⁴ StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Klemnu Welzerju, 20. november 1589; prav tam, poverjeniki Ivanu in Krištofu Stadlerju ter Ivanu Francu pl. Neuhaus, 21. november 1589; prav tam, Wolf Viljem baron Herberstein poverjenikom, 23. november 1589.

postaviti. Poverjeniki so se znova obrnili na Welzerja po nasvet, kje bi, vsled zavrnitve bratov Stadler, lahko Lierzer izvajal bogoslužje, saj se jim ni zdelo preveč umno na hitro zgraditi avditorija.³⁰⁵

Welzer je naposled znova dosegel enega svojih uspehov, pa čeprav je bil zgolj začasen. Herberstein se je namreč ponudil bogoslužje pri sebi dovoliti izvajati še do velike noči tudi zato, ker so z Gornjega Maribora sporočili, da slednjega ne bodo trpeli izvajati pri sebi. Do pomladi so se nato poverjeniki le odločili podpreti gradnjo preproste lesene zgradbe, ki bi služila kot začasna molilnica, in upali, da njena postavitvev ne bo povzročila viharja (*khein sturm erwekhen*).³⁰⁶

Aprila 1590 so naposled začeli s postavljanjem lesenega avditorija, ki je moral biti verjetno kmalu zatem tudi končan in vanj so lahko iz gradu prenesli tudi vso opremo, ki so jo nakupili že prejšnje leto. Mednjo so sodile lesena prižnica (*predigstuel*), štiri z lanom (*mit lannen*) prevlečene in 16 navadnih lesenih klopi³⁰⁷ (*lanngestüel*), ki jih je izdelal mariborski meščan augsburške veroizpovedi, mizar Abraham Salhofer³⁰⁸. Ob tem je avditorij imel tudi osem oken, ki so dobila celo zavese, za bogoslužje pa so nakupili in nabavili še dodatno opremo. Med slednjo so bili kelih, namizni prt iz nizozemskega sukna (*Niderlendisch Tischtuech*), medeninasta posoda za krst (*ain Messings zu der Tauff*) ter v belo usnje ovita cerkvena pesmarica, ki so jo kupili od deželnega tiskarja Ivana Schmida v Gradcu. Že naslednje leto pa so morali avditorij zaradi velikega obiska tudi prvič razširiti, nato pa še enkrat leta 1595.³⁰⁹

Predikantovo hišo so medtem že postavili, čeprav so prvotne načrte, ki so vsebovali še mostiček med hišo in avditorijem, opustili. Welzer, dr. Homelius in Mihael Näglitsch³¹⁰

³⁰⁵ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 22. december 1589, s prilogo Ivan in Krištof Stadler poverjenikom.

³⁰⁶ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 30. januar 1590; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 21. marec 1590; prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 26. marec 1590.

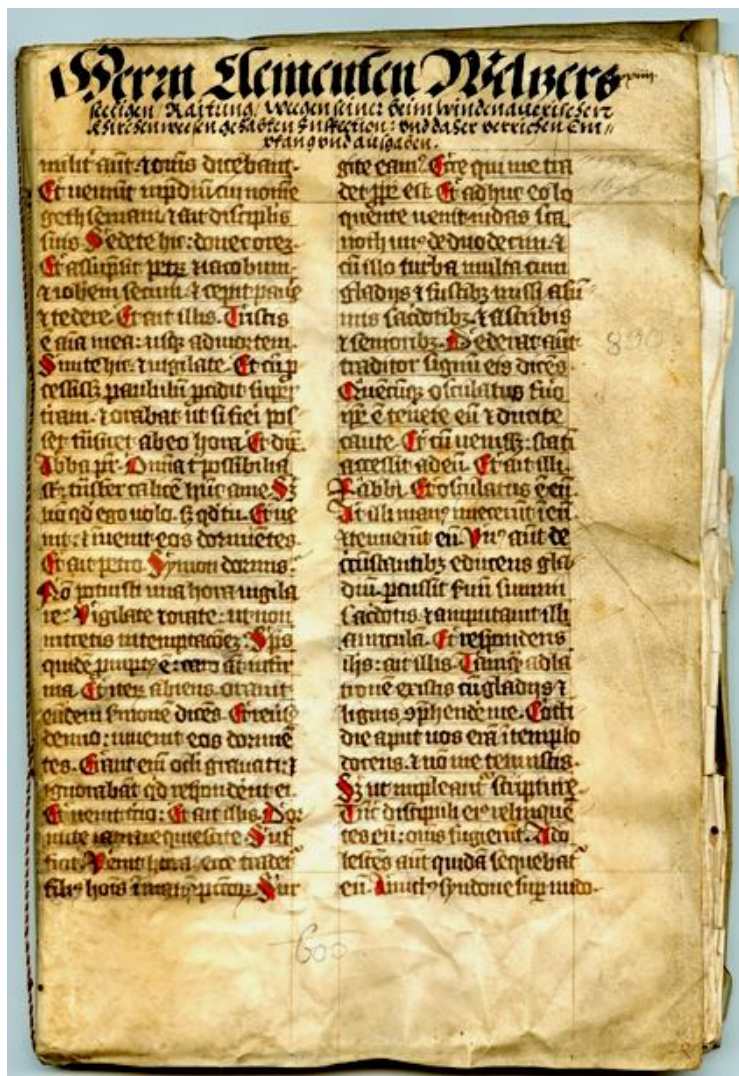
³⁰⁷ Klopji v evangeličanskih cerkvah in bogoslužnih prostorih so imele povsem drugačno vlogo kot v tedanjih katoliških cerkvah. Če so le-te v tem času še bile brez ustaljenega sedežnega reda, nekatere pa sploh brez klopi, se je v evangeličanskih cerkvah potreba po slednjih pojavila zato, ker so evangeličanske pridige lahko trajale zelo dolgo (Pahor, Protestantska cerkev v Govčah, str. 73-74).

³⁰⁸ Prvič se v virih pojavi že leta 1556 pri gradnji mariborske grajske bastije, zadnjič pa, kot evangeličan, na seznamu Mariborčanov augsburške veroizpovedi 1595 (StLA, Maribor, š. 45, meščani Maribora augsburške veroizpovedi, 1593 [po 27. aprilu 1595]; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 528-529).

³⁰⁹ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 48', 50-54' in 76'-77'.

³¹⁰ Eden najpomembnejših mariborskih evangeličanov. Med letoma 1582 in 1594 je bil upravitelj deželnoknežjega gradu in urada Maribor. Vse od leta 1589 je tudi zelo aktivno sodeloval in pomagal pri vzpostavljanju evangeličanske cerkvene organizacije na Betnavi. V letih 1592 in 1599 je bil tudi v deželni službi, mdr. v komisiji pristojni za gradbena dela na poti čez Plač. Malo pred Welzerjevo smrtjo poleti 1598 je iz njegovih rok začasno prevzel vodenje poslov na Betnavi, dokler nadzorništvo ni še istega leta šlo Adamu baronu Koloniću. V začetku leta 1600 mu je zaradi veroizpovedi grozil izgon iz dežele, razen

so namreč lahko že 25. maja 1589 z zidarskima mojstroma Khüttom in Riüarjem sklenili pogodbo o izgradnji le-te, v višini 370 gld, potem ko so jim poverjeniki konec aprila vendarle odobrili prepotrebno denarno pomoč zanjo.³¹¹

Slika 16 Naslovni folij obračunske knjige Klemna Welzerja za betnavsko cerkev.³¹²

če bi se spreobrnil v katoliško vero. Pritisku ni popustil in ob vizitaciji Maribora leta 1608 je znova izpričan kot evangeličan, čeprav v mestu ni več živel, je pa v njem še imel hišo. Pri tem je zanimivo, da je, svoji veroizpovedi navkljub, že najkasneje leta 1607 bil upravitelj deželskega sodišča v Radljah ob Dravi in še vsaj naslednje leto tam tudi živel (Prav tam, fol. 4', 23' in 89; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 6. junij 1598; prav tam, Franc Lang poverjenikom, 11. februar 1599; StLA, Maribor, š. 45, Jurij Creätsch poverjenikom, 1600 [januar]; StLA, Registratura, kn. 221, RE 1592, fol. 134' in 366'; StLA, Innerösterreichische Regierung (dalje: StLA, NA vlada), k. 3, Cop. 1607-V-135, Mihael Näglitsch dolnjeavstrijski vladi, 13. maj 1607; Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji 1608, str. 135; Koropec, Mariborski grajski zemljiški gospodvi, str. 273).

³¹¹ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 44'; prav tam, Klemen Welzer Viljemu pl. Gera, 1. december 1588; prav tam, š. 52, poverjeniki Klemnu Welzerju, 21. april 1589.

³¹² Prav tam, š. 51, Obračun, naslovni folij.

Hiša je bila pritlična in imela sobo, kamro (shrambo), kuhinjo in klet, Anton Philipp pa ji je iz kamna izklesal tudi vhod. Hiša je bila dolga deset klafter (ok. 18 m), široka tri klaftre in štiri čevlje (ok. 6,5 m) ter visoka poltretjo klaftro (ok. 4,4 m), s čimer je imela okoli 117 m² površine. Ker pa so ob zidarjih in kamnosekih pri gradnji seveda sodelovali tudi tesarji, mizarji – Abraham Salhofer je, denimo, izdelal dvojno posteljo z baldahinom (*Himmel Peth*) – kovači, ključavničarji, steklarji in lončarji, so stroški njene gradnje na koncu segli čez 450 gld.³¹³

V letih 1591 in 1592 so na Betnavi zgradili še šolo – več o njej v enem od naslednjih podpoglavij – na kateri je zidarska dela znova opravil oziroma vodil Benedikt Riüar. Do leta 1591 pa so že postavili tudi mežnarjevo hišo in osem klafter (ok. 14,3 m) globok vodnjak, ki pa so ga kasneje morali večkrat obnavljati.³¹⁴

4.2 Maribor in njegova bližnja okolica v času delovanja predikanta Sigmunda Lierzerja na Betnavi (1587-1593)

Kot je razvidno iz predhodnega poglavja, je leto 1587 v življenje tako rimokatoliškega kot evangeličanskega Maribora prineslo ključne spremembe. Prihod vikarja Antona Manicorja na čelo mariborske župnije, nastavitev predikanta Sigmunda Lierzerja na Betnavi ter uveljavljanje protireformacijskih ukrepov in zavoljo slednjih začetega vzpostavljanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju; vse naštetu je pomenilo popoln prelom s časom pred tem letom.

Mariborski in okoliški evangeličani so tega leta dokončno izgubili vsakršno zaslombo znotraj struktur mariborske župnije. Manicor ni več krstil njihovih otrok, ni jih poročal niti obiskoval, ko so zboleli ali umirali, preprečeval jim je pokopavanje umrlih na (katoliški) posvečeni zemlji. Tudi v mestu sicer še najverjetneje naprej delujoči evangeličanski učitelj zagotovo ni več mogel kot organist delovati v župnijski cerkvi, pa četudi je še naprej gotovo ostal na plačilni listi mesta.

Ker je Manicor o dogajanju v mestu hkrati vseskozi vestno poročal krškemu škofu, le-ta pa deželnemu knezu,³¹⁵ so v Maribor kaj kmalu začeli prihajati tudi deželnoknežji ukazi zoper tukajšnjo evangeličansko skupnost oziroma njeno javno izvajanje vere.

³¹³ Prav tam, fol. 44'-47.

³¹⁴ Prav tam, fol. 14' in 56-61'

³¹⁵ Richter, Maribor, str. 98.

Slednje se je bilo tako do konca osemdesetih let 16. stoletja dokončno prisiljeno preseliti k na Betnavi vzpostavljenemu cerkvenemu kompleksu.

4.2.1 Od Lierzerjevega prihoda na Betnavo do smrti nadvojvode Karla II. (1587-1590)

4.2.1.1 Konfesionalno dogajanje od Lierzerjevega nastopa do vnovičnega prihoda deželnoknežje komisije v Maribor

Prvi deželnoknežji ukaz zoper vtihotapljanje predikantov v mesto je v Maribor prispel kakšnega pol leta zatem, ko je predikant Sigmund Lierzer že začel izvajati evangeličanska bogoslužja v grajski kapelici na Betnavi.

Nadvojvoda Karel II. je tako Mariborčanom 28. decembra 1587 pisal, da mu je bilo »verodostojno sporočeno«, da se je v mesto vtihotapil »tuj« predikant, ki da s svojim delovanjem škoduje tako meščanom kot preprostim ljudem, pa tudi »naši pravi« katoliški veri povzroča mnogo »odpada in škode«. Hkrati so v ukazu kot vidnejši mariborski evangeličani že jasno navedeni Klemen Welzer, dr. Homelius, (Martin) Leuzendorfer, (Mihael) Näglitsch in Heinegger³¹⁶, slednji je dal pri »Stubenbergovem predikantu« – verjetno je mišljen vurberški – celo krstiti svojega otroka. Deželnemu knezu so bili znani tudi drugi primeri kršitev njegove volje, kljub temu da bi morala biti meščanom le-ta prav dobro znana, in sicer da je želel imeti svoja mesta in trge očiščene »vtihotaplajočih se novih zapeljivih naukov in mnenj«. Meščane je nadvojvoda obtožil, da so le-to v Mariboru dotlej dopuščali oziroma takšnemu dogajanju vsaj gledali skozi prste, zato jim je ukazal s tem prenehati. Obenem pa jim je ukazal tudi, da naj vsakega »naši pravi, edini zveličavni katoliški veroizpovedi zoprnega« predikanta, ki se bo pojavil v mestu oziroma mestnem pomirju, brž zgrabijo in zapro, nato pa počakajo nadaljnjih navodil, ker da sicer ne bodo ušli veliki nemilosti in kazni.³¹⁷

Ukaz deželi seveda ni ostal neznan, sploh ker so podobni leteli tudi na radgonske in ptujske meščane in tako je deželni zbor deželnega kneza opomnil, da bi zaradi njegovih

³¹⁶ Zagotovo je mišljen Tiburcij Heinegger. Leta 1587 omenjen kot stanujoč v Mariboru, leta 1590 pa že izpričan tudi na Pohorskem dvoru. Poročen je bil s Polikseno, roj. pl. Gallenberg. Posest je do leta 1588 imel tudi v Rošpohu in na Kozjaku. Umril je najkasneje leta 1594 (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 24; Mlinarič, GZM XII/85 in XII/87; isti, GZM XVI/5).

³¹⁷ StLA, Betnava, š. 51, ukaz deželnega kneza Karla mariborskemu mestnemu sodniku in svētu, 28. december 1587.

ukazov lahko prišlo do skrb vzbujajočega ravnanja.³¹⁸ Pri tem so v mislih gotovo imeli nadlegovanje evangeličanov s strani katoliških oblasti, tako cerkvenih kot posvetnih.

Medtem je sam ukaz v Mariboru moral naleteti na bolj kot ne gluha ušesa, saj so v mestu že 24. februarja 1588 prejeli naslednjega. Tokrat je deželni knez Mariborčanom najprej seveda očital, da se ne držijo njegovega prejšnjega ukaza, vendar jim je, ker da mu je bila »prirojena milina«, h kateri da je bolj nagnjen kot k ostremu nastopu, znova ukazal spoštovanje prejšnjega ukaza, h kateremu je dodal tudi prvo izrecno prepoved »uhajanja« k predikantu na Betnavi. Od mestnega sodnika in svétnikov je deželni knez obenem zahteval poročilo, zakaj so s silo in zoper voljo mariborskega vikarja pri podružnični cerkvi sv. Ulrika pokopali »nekatoliško« Hurnasinjo ter zahteval, naj se tovrstnega »nereda« odslej povsem vzdržijo.³¹⁹

Kot je bilo razvidno že iz predhodnega poglavja, se v mestu niti za vnovičen oster ukaz deželnega kneza znova niso kaj prida zmenili in so zato kaj kmalu prejeli še enega. Ob pokopu Leuzendorferjevega, nedolgo pred tem pri predikantu krščenega otroka, jim je deželni knez tokrat očital tudi siceršnje nespoštovanje pristojnosti in pravic župnijske cerkve, namreč spovedovanja in prejemanja obhajila pri predikantu ter odhode k slednjemu nasploh. Znova je Mariborčanom sicer zgolj ukazal, naj se ravnajo po njegovih ukazih ter jim zagrozil, da bo v nasprotnem primeru posegel po resnejših sredstvih, ki jih bodo meščani nato »z zakasnelim obžalovanjem občutili zgolj v lastno škodo«.³²⁰

Vse našteto dokazuje, da je bila potreba po evangeličanski duhovni oskrbi med meščani zelo velika, pa tudi da je versko življenje na Betnavi tudi zaradi slednjih zelo hitro zaživel.

Medtem ko deželnoknežji pritisk sprva v samem mestu očitno še ni kaj prida zalegel, je bil tem bolj uspešen v njegovi okolici. Kot je razvidno iz predhodnega poglavja, je bilo v tem času edino učinkovito protireformacijsko sredstvo prav prepovedovanje pokopov evangeličanov znotraj cerkvenih pokopališč. Hkrati je deželnemu knezu tudi Wolfa Viljema barona Herbersteina vsake toliko uspelo dovolj močno vzeti v primež, da je nekajkrat ukinil izvajanje evangeličanskega bogoslužja v svoji grajski kapelici na Betnavi in ga naposled tudi povsem odpravil, s čimer je naposled stekla gradnja betnavskega avditorija.

³¹⁸ Loserth, Akten 1578-90, št. 507, verske pritožbe dežele Štajerske, 4. februar 1588, str. 644.

³¹⁹ StLA, Betnava, š. 51, ukaz deželnega kneza Karla mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 24. februar 1588.

³²⁰ Prav tam.

Po večmesečnem zatišju je po 12. januarju 1589 v Maribor prispel vnovičen deželnoknežji ukaz. Vznejevoljeni nadvojvoda je meščanom še enkrat očital, da se ne držijo njegovih »očetovskih« navodil, ne glede predikanta niti glede sprejetja katolikov v mestni svét in urade. Ob vnovičnih pokopih, namreč tistih, ki jih je pri podružnični cerkvi sv. Ulrika dala opraviti Ana Luschnik³²¹, sta deželnega kneza v nejevoljo spravila tudi sprejem Leba³²² v mestni svét in neprimerno obnašanje Franca Langa³²³. Glede Langa mu je bilo namreč sporočeno, da ni v mestu vršil prepovedanega izvajanja evangeličanske vere zgolj s petjem »heretičnih« pesmi pri župnišču, kar je bilo v posmeh duhovni oblasti, temveč je s seboj potegnil tudi druge »dobrosrčne kristjane« in z vzpostavitvijo šole celo njihovo mladino ter jo omadeževal s svojim ravnanjem, ki da sedaj »strupeno hlasta naokoli«.³²⁴ Ker tega deželni knez ni nameraval trpeti, je Mariborčanom ukazal, naj brž odstavijo mestnega sodnika Zepeza³²⁵ in iz mestnega

³²¹ Prav tam, š. 52, Dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, pred 17. decembrom 1588.

³²² Krištof Leb, mariborski meščan ter sin nekdanjega mariborskega mestnega svetnika Martina in njegove žene Ane. V virih se prvič pojavi leta 1571 po očetovi smrti, ko je postal polnoleten. Sam je kot mestni svetnik izpričan v letih 1589, 1592 in 1593, v slednjem letu je bil tudi mestni davčni prejemnik. Kljub odstopu iz sveta leta 1593 je še naprej opravljal posle za mestne oblasti, zato je bil naslednje leto citiran v Gradec in tam nekaj časa tudi zaprt (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 354-356).

³²³ Dolga leta je bil deželni uslužbenec, svojo kariero pa je začel v tajništvu deželnoglavarskega kletarskega urada. Nadaljeval jo je v vojaški službi nadvojvode Karla II., po njenem koncu pa postal deželni komisar, na koncu orožarski in gradbeni v komisiji za dela na poti čez Plač. V slednji naj bi od leta 1594 deloval kar do leta 1621 (Jože Curk, O cestnem omrežju na slovenskem Štajerskem v 17. stoletju, Kronika, letnik 34, 1986, št. 1-2, str. 12), vendar se zadnja letnica ne zdi realna. Sicer je res, da je še leta 1624 v Mariboru omenjen bivši vojak Franc Lang (Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 41), vendar zagotovo ni šlo za isto osebo, kvečjemu za sina, vnuka ali kakšnega drugega sorodnika, če sploh. Lang je namreč bil vsaj enkrat poročen in imel iz zakona najmanj šest otrok, štiri sinove in dve hčerki, od katerih so trije sinovi umrli še pred njim. Posest je imel tako v mestu kot v bližnji Kamnici, kamor se je po izgonu iz mesta leta 1600 tudi zatekel. V naslednjih letih so ga skušali izgnati tudi iz dežele, vendar je Lang še vsaj do srede septembra 1609 ostal v njej in najverjetneje tukaj tudi umrl (StLA, Betnava, š. 52, poročilo Franca Langa na ukaz deželnega kneza, 10. februar 1589; StLA, Maribor, š. 45, Franc Lang mariborskemu vikarju in upravitelju deželnoknežjega gradu, 23. marec 1602; prav tam, Franc Lang poverjenikom, 1607; StLA, Registratura, kn. 77, E 1609-1610, fol. 85'-86; Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji v letu 1608, str. 135).

³²⁴ StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang poverjenikom, 7. junij 1589, s priložo deželnoknežji ukaz, 12. januar 1589.

³²⁵ Nikolaj Zepez ni bil rojen Mariborčan, meščan pa je postal še pred letom 1564. V letih 1584, 1592 ter 1594-1595 je nato izpričan kot mestni svetnik, leta 1593 pa je iz njega izstopil po ukazu regenta nadvojvode Ernesta. Sicer naj bi v mestnem svétu sedel že nekje od leta 1554. V letih 1588-1589 bil tudi mestni sodnik, medtem ko ponovne izvolitve leta 1593, znova zaradi ukaza nadvojvode Ernesta, ni več sprejel. Več let je bil lastnik posesti beneficija žusemske kaplanije (1592-1595), ki jo je kupil od dežele, naposled pa prodal žusemskemu beneficiatu in kasnejšemu mariborskemu vikarju Juriju Pileatorju. Slednjemu je leta 1595 celo posodil 200 gld za njegovo pridobitev polskavske župnije. Zepez je leta 1593 izpričan kot gorski sodnik vetrinjskega samostana, istega leta pa je bil začasno, zaradi davčnih zaostankov mesta, tudi zaprt v Gradcu. Do leta 1594 je opravljal posle za mestne oblasti (pobiranje obrtnega davka), zato je bil kar dvakrat ukazan njegov izgon iz mestnega pomirja. Evangeličan je ostal še vsaj do vizitacije leta 1608. Leta 1621 je izpričan še en mestni svetnik z imenom Nikolaj Zepez, ki je najverjetneje bil sin prvega. Vsekakor je imel Nikolaj Zepez (starejši) vsaj eno hčer, in sicer leta 1584 izpričano Rozino, poročeno z Wolfom Mlaskom (StLA, Maribor, š. 45, sodnik, svét in občina mesta Maribor, privrženi tako katoliški kot augsburški veroizpovedi, deželnoknežjemu gubernatorju, po 11. januarju 1594; Mlinarič,

svéta odstranijo Leba, Langa pa zaradi njegovega obnašanja nadvse resno opozorijo ter mu naložijo izdatno denarno kazen.³²⁶

Lang je nato z odgovorom na obtožbe, ki so mu bile naprtene, odlašal kar mesec dni, naposled pa je deželnemu knezu vendarle spisal ponižno opravičilo. V njem je zapisal, da ni bil zgolj vzgojen v evangeličanski veri od svojih pokojnih staršev, temveč da ji je povsem predan, zato je deželnega kneza prosil, naj mu v njej dovoli ostati tudi v bodoče. Glede heretičnih pesmi, ki naj bi jih v svoji hiši pel, se je medtem opravičil, da se tovrstnega početja ne spominja, saj da bi naj pel zgolj psalme, ki jih je »sveti in kraljevski prerok« David zapisal v Stari zavezi, ter da so se do župnišča, ki stoji v bližini njegove hiše, morali slišati prav ti. Vendar je zapisal, da jih ni pel vikarju v posmeh, temveč iz svojega krščanskega zanosa, da bi se vikar s poslušanjem psalmov, če bi jih le sprejel in zavrgel svoje »zlovoljno in neduhovniško« življenje, poboljšal, ne pa jezil. Hkrati je Lang zanikal, da bi kogarkoli kdaj spreobračal, še manj pa si je želel pri sebi vzpostaviti šolo, kar se mu po stanu in poklicu tudi ne bi spodobilo. Sicer je držalo, da ima za svoje majhne otroke – sina in dve hčeri – domačega učitelja, vendar se je zanj odločil zato, da bi njegovi otroci prejeli dobro izobrazbo in jih ne bi več doletele nesreče. Umrli so mu namreč že trije sinovi, eden prav med šolanjem stran od doma. Lang je še zatrdil, da je učiteljeve odhode na dom k drugim ljudem že ukinil, sicer pa naj bi do njih prihajalo zgolj zaradi prošenj slednjih. Prav tako naj bi učitelj druge otroke zmeraj poučeval le v času njegove odsotnosti, saj je imel sam precej dela v službi Székelyev.³²⁷

Kljub temu njegovo opravičilo pri deželnem knezu ni doseglo zelenega uspeha in Lang je bil kmalu citiran v Gradec, zato je Viljema pl. Gera prosil, naj pri poverjenikih doseže zaščito zanj.³²⁸

Deželni knez je namreč že 22. februarja 1589 v Maribor poslal nov, še ostrejši ukaz, zaradi katerega sta mariborski vikar in mestni sodnik v mestno hišo (rotovž) citirala kar 30 meščanov, ki so že pred kot tudi po objavi deželnoknežje prepovedi odhajali k bogoslužjem na Betnavo in jim naložila (gotovo denarno) kazen. Welzer je vsled tega tožil, da ne ve³²⁹ zakaj ni nekaj, kar je dovoljeno graškim meščanom, dovoljeno tudi

GZM XVI/18, XVI/30 in XVI/81; isti, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji 1608, str. 135; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 589-591; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 104).

³²⁶ StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang poverjenikom, 7. junij 1589, s prilogo deželnoknežji ukaz Mariborčanom, 12. januar 1589.

³²⁷ Prav tam, š. 52, poročilo Franca Langa na ukaz deželnega kneza, 10. februar 1589.

³²⁸ Prav tam, š. 51, Franc Lang Viljemu pl. Gera, 26. februar 1589.

³²⁹ Tega seveda ne gre razumeti, kot da Welzer ne bi poznal določil bruškega libela.

mariborskim ter da se boji, da bodo, ko bodo enkrat zadušena mesta in trgi, na vrsti tudi deželani.³³⁰

4.2.1.2 Deželnoknežja komisija pod vodstvom dr. Wolfganga Jöchlingerja v Mariboru

Deželni knez, že povsem vznejevoljen zaradi neposlušnosti Mariborčanov, je naposled v mesto ob Dravi poslal svojo komisijo³³¹ – prvo deželnoknežjo po skoraj natančno 61 letih – ki je imela nalogo pregledati verske in siceršnje razmere v njem. Načelovala sta ji dvorni svétnik in dolnjeavstrijski regent dr. Wolfgang Jöchlinger³³² ter dvorni svétnik in dvorni komorni prokurator dr. Adam Vischer³³³. Potem ko si je komisija ogledala stanje v mestu, je 28. marca 1589 sestavila zapisnik namenjen mestnim oblastem. Slednji vsebuje kar osemnajst točk, ki izčrpno pričajo o tedanjem stanju v mestu in v mariborski župniji.³³⁴

Komisija je najprej ugotovila, da je mariborska župnijska cerkev potrebna temeljite notranje in zunanje prenove. Oltar je bil slabo okrašen, orgle polomljene, vhodna vrata razbita in nasploh je bila notranjost cerkve polna nesnage, župnijska cerkev in njene podružnice pa so potrebovale tudi nova okna in preproste zavese. Prav tako je bil razmajan cerkveni stolp in komisija se je čudila, zakaj popravila niso bila izvedena pravočasno ter v deželnoknežjem imenu mestu izdala oster ukaz za obnovo cerkve. Hkrati s popravili je bila ukazana tudi pridobitev »božjega groba« za velikonočni teden, podobe (slike) vstajenja in baldahina za praznik rešnjega telesa.³³⁵

³³⁰ Prav tam, š. 52, [neznano kam sodeč] *post scriptum* Klemna Welzerja, po 22. februarju 1589.

³³¹ Podobne komisije so vizitirale celotno Štajersko, mdr. Radgono, deželi pa je morda še pred (pri datumu naj bi bilo nejasno, ali gre za 19. ali 29. marec) Jöchlingerjevim prihodom v Maribor na ušesa prišlo tudi, da je bil glavni namen komisije odstranitev evangeličanov iz mestnih svétov. Zato se je pri deželnem knezu čez slednje dežela tudi pritožila in grozila z neprispevanjem denarja za protiturško obrambo (Loserth, Akten 1578-90, št. 517, dežela augsburške veroizpovedi nadvojvodi Karlu, 19. (29.?) marec 1589, str. 658-659).

³³² V letih 1581-1589 je bil tudi dvorni komorni prokurator. Bil je tudi avtor kasnejšega deželnoknežjega dekreta zoper evangeličane, s katerim jim je od leta 1598 grozil izgon iz dežele, zato ne čudi, da je bil pri slednjih osovražen. Leta 1634 je prejel baronski naziv, medtem ko bi naj urad notranjeavstrijskega dvornega tajnika vodil vse do 1660 (!), doseči je torej moral zelo visoko starost (Andritsch, Landesfürstliche Berater, str. 87).

³³³ Dvorni komorni prokurator v letih 1589-1592 (Prav tam, str. 78).

³³⁴ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežjih poverjenih komisarjev Mariborčanom, 28. marec 1589.

³³⁵ Prav tam.

Po ogledu mariborskega špitala je komisija ukazala tudi izboljšavo tamkajšnjih ležišč, pravočasna popravila, dobro upravljanje špitala in kar najboljšo možno skrb za reveže, ki so bivali v njem. Špitalskima mojstroma Ahacu Hornerju³³⁶ in Mihaelu Tschähambu³³⁷ so komisarji ukazali opraviti inventuro in odtlej tudi pravilne letne obračune, začenši z obračunom za preteklo (1588) leto. Mestnim oblastem je bilo medtem ukazano obema nastaviti še katoliškega višjega nadzornika (superintendanta), ki bi se naj večkrat na teden pozanimal o stanju v špitalu in po potrebi posredoval, pa tudi špitalski mojstri naj bi v bodoče bili zgolj katoliki. Komisija je ob tem izdala tudi pri mestnih oblasteh skrajno nepriljubljeni ukaz, da naj bo pri sprejemanju obračunov, tako cerkvenih kot špitalskih, kot tudi obračunov cehov in bratovščin, v bodoče zmeraj prisoten tudi mestni vikar.³³⁸

V slabem stanju so še naprej bili tudi beneficiji, za katere je komisija ugotovila, da se bogoslužja pri njih le slabo vršijo, velik del njihove posesti pa je bil deloma odtujen, deloma pa zanemarjen. Tudi cehi in bratovščine so bili polni »zmot in sporov«, zato jim je bila ukazana vrnitev k običajnim pobožnostim ter k »starim, hvalevrednim navadam« in redu, beneficijem pa naj bi se povrnilo in znova obdelale njihove posesti.³³⁹

Na popolno razsulo pa je medtem komisija naletela ob obisku mestne (župnijske, torej katoliške) šole. V njej je bilo namreč toliko nesnage, da so se komisarji zbali, da bi lahko v poletni vročini med mladino, ki da je bolj kot ostalo prebivalstvo nagnjena k okužbam, izbruhnile nalezljive bolezni. Zato je bilo mestu ukazano poskrbeti za nastavitve dveh sposobnih katoličanov za šolska superintendanta, ki naj bi tedensko preverjala, če se mladino marljivo poučuje in slednja učitelja tudi spoštuje, obenem pa preverjala še čistočo v šoli.³⁴⁰

³³⁶ Leta 1596 je izpričan kot mestni svétnik, vendar pa evangeličan, kot je zapisal Weiss, zagotovo ni bil (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 320; prim. ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Ferdinand mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 30. junij 1596).

³³⁷ Po obrti je bil usnjar, leta 1573 pa je izpričan kot poverjeni gradbeni mojster, torej kot mestni gradbeni nadzornik. Nato je v letih 1594, 1596 in 1598 izpričan kot mestni svétnik, v drugi polovici leta 1597 pa je bil tudi mestni sodnik. Kot mnogi drugi katoliki je tudi Tschähamb zaslužil s prodajo gradbenega materiala za gradnjo betnavskega kompleksa, pa tudi sicer ni dovolj vestno izpolnjeval ukazov deželnega kneza zoper svoje evangeličanske someščane, zato je bil že leta 1594 citiran v Gradec. Drugič je bil na dvor nato citiran štiri leta kasneje, ko je v nemilost padel pri Ferdinandu II. Poročen je bil z neko Marjeto, morebitni otroci iz zakona pa medtem niso znani (StLA, Maribor, š. 45, zapis ustnega poročila Ivana Gladesa in Mihaela Tschähamba nadvojvodi Maksimiljanu, 11. januar 1593 [sic: 1594]; Mlinarič, GZM XXII, Obračun mestnega blagajnika za leto 1573, str. 25; Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 184-185).

³³⁸ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežjih poverjenih komisarjev Mariborčanom, 28. marec 1589.

³³⁹ Prav tam.

³⁴⁰ Prav tam.

Nič kaj bolje ni kazalo niti samemu rotovžu, čeprav so se mu posvetili šele v zadnji točki inštrukcije. Velik del stavbe je namreč bil v zelo slabem stanju, zato je komisija ukazala pravočasno obnovo njenih zidov in strehe, ki so bili tik pred tem, da se porušijo – pri tem se zastavlja vprašanje, kje so se organi mestnih oblasti v tem času sploh sestajali in delovali.³⁴¹

Mestnemu sodniku – položaj naj bi tedaj zasedal Nikolaj Zepez³⁴² – in svétu so znova morali resno naložiti tudi spoštovanje deželno knežjih ukazov glede obiskovanja »tujih zapeljevalskih« in »sektaških« učiteljev in predikantov, tako na Betnavi kot drugod. Prvič je bila za kršitelje, torej za vse, ki so hodili k pridigam, spovedi, obhajilu in drugim pobožnostim drugam kot v katoliške cerkve, zagrožena tudi denarna kazen. Slednja je tako znašala 10 tolarjev za prvi odhod, 20 za drugega in 30 za tretjega, nato pa bi – za tukajšnje kraje prvič po letu 1528³⁴³ – sledil tudi izgon iz dežele. Komisija je za vse kršitelje, »za kogarkoli se že imajo« (*sie sein wer da wöllen*), brez opravičila ukazala izvršitev deželno knežjih kazni, v nasprotnem bi bila »telesno, imovinsko in posestno« (*mit Irem leib, haab, und güettern*) kaznovana in bi v nemilost pri deželnem knezu padla tako mestni sodnik kot svét.³⁴⁴

Tudi predikant naj bi se še kar naprej tihotapil v mesto in mestno pomirje ter v njem »vzganjal svoj prekleti sektaški nauk« (*verdampfer Sectischen Lehr in einem und anderem treiben*), s čimer je »ubogo ljudstevce« (*arme Völckhl*) vodil v »zmoto in zmedo« ter ga »bedno trgalo« od katoliške cerkve. Zato je bilo Mariborčanom še enkrat ukazano, naj predikanta takoj, ko ga opazijo na ozemlju svojega deželskega sodišča in pomirja, primejo in čimprej predajo deželno knežjim oblastem.³⁴⁵

Nasploh naj bi se položaj v mestu zaradi prepovedi obiskov bogoslužij na Betnavi zaostрил do te mere, če ni šlo zgolj za govorice, da je bilo komisiji sporočeno, da so se nekateri meščani in njihovi »ničvredni hišni posli« (*Unnützen hausgesindl*) drznili celo oborožiti in nato v oboroženih skupinah (!) hoditi na Betnavo. V izogib hujšim sporom in deželno knežjim kaznim je komisija mestnim oblastem zato ukazala izdati oster ukaz zoper nošenje osebnega in drugega orožja (*wöhren und waffen*).³⁴⁶

³⁴¹ Prav tam.

³⁴² StLA, Maribor, š. 45, mariborski mestni sodnik, svét in občina augsburške veroizpovedi poverjenikom, 1594 [po 27. aprilu 1595].

³⁴³ Albrecher, Visitation 1528, str. 251.

³⁴⁴ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželno knežjih poverjenih komisarjev Mariborčanom, 28. marec 1589.

³⁴⁵ Prav tam.

³⁴⁶ Prav tam.

Komisarji prav tako niso nameravali v mestu še naprej trpeti »škodljivih in zoper slavo boga« ter policijski red razpaslih se zlorab v trgovanju in obrti, ki sta tudi ob nedeljah in drugih praznikih potekali kot ob delovnih dneh. Še bolj pa je komisijo prizadela ugotovitev, da so mariborski meščani, tudi tisti, ki so se prištevali med katolike in bi že zato morali zavzeto obiskovati župnijsko cerkev, tudi ob praznikih le redko odšli k bogoslužju. Če pa že, so odhajali kmalu po pridigi in pri maši niso več bili prisotni, temveč so se posvečali drugim (posvetnim) zadevam. Obenem po več let tudi niso šli k spovedi niti prejeli zakramentov. Vsled tega naj bi bili preprosti ljudje močno vznejevoljeni in komisija je zapisala, da je v njih »na sploh bilo čutiti le malo sreče in zdravja« (*dadurch dan der gmain man hefftig geergert, und bei gmainem nuz wenig glückh und haill gespürt wirdt*). Zato so mestnemu sodniku in svétnikom ukazali, naj bodo kot dobri kristjani preprostim ljudem za vzgled.³⁴⁷

Komisarjem so obenem iz mesta poročali, da se na ozemlju tukajšnjega deželskega sodišča nahaja veliko »škodljivih coprniških ljudi« (*schädlicher zauberischer Leüth*) – namreč skakačev – ki se pri svojih bogoslužjih, ki potekajo na večih krajih, mečejo (v zrak) in zbirajo visoke zneske vbogajme, nato pa lenarijo in »le s težavo gredo na delo, ko bi želeli delati« (*müesig gehen, So sie doch wol arbaiten möchten*). Mestnim oblastem so zato komisarji ukazali, naj večkrat pojezdijo na ozemlje svojega deželskega sodišča in se pozanimajo za skakači, jih zaprejo ter obravnavajo in z vso ostrino kaznujejo tako kot vse ostale zločince (*Malefiz Personen*), kot je bilo tudi določeno v deželnoknežjih ukazih. Obenem so morali denar, ki ga bi prejeli s kaznovanjem kršiteljev deželnoknežjega ukaza zoper odhode na Betnavo, nameniti v korist in za popravilo župnijske cerkve.³⁴⁸

Tudi tistim meščanom, ki so trdili, da se jih deželnoknežji ukazi zoper obiske Betnave ne tičejo in bi se morda v ta namen želeli celo odreči (!) svojim meščanskim pravicam, mestne oblasti tega nikakor niso smele odobriti. Napotiti so jih morale pred deželnega kneza, ki jim bi »že znal dati poduk«.³⁴⁹

Na tem mestu je potrebno opozoriti, da bi bilo kaj takšnega, sploh v času, ko do resnejšega pritiska vsaj na mariborske evangeličane še sploh ni prišlo, nepojmljivo. Stvar je potrebno prej razumeti kot govornice, nastale zaradi odpora (poplemenitenih)

³⁴⁷ Prav tam.

³⁴⁸ Prav tam.

³⁴⁹ Prav tam.

deželnih uslužbencev, zlasti Franca Langa in dr. Homeliusa, zoper deželnoknežje ukaze, ki jih pravno res niso zadevali, kar bo tudi razvidno iz nadaljevanja.

Med poskuse preprečevanja financiranja evangeličanskega cerkvenega kompleksa je brez dvoma potrebno prišteti tudi odredbo, da se naj vsem mestnim uradom, skrbništvom, cehom in bratovščinam čimprej in od leta 1589 naprej letno, brez nadaljnjih ukazov naloži, naj izstavljajo pravilne obračune. Hkrati je komisija mestnim oblastem ukazala tudi, da naj izterjajo precejšnje davčne zaostanke za pokritje mestnih dolgov.³⁵⁰

Komisarji so se naposled lotili ukazanih menjav v mestnem svétu, do katerih je naposled le prišlo. Zepeza in Leba sta tako zamenjala katolika Klemen Mairhold³⁵¹ in Peter Gönan³⁵². Ker pa naj bi zoper njuno nastavitev več svétnikov in drugih meščanov »močno mrmralo« (*starckh gemurmblet*), česar jim komisarji nikakor niso mogli spregledati, so mestnemu sodniku in svétu ukazali, naj ju vzameta v zaščito. Hkrati so morale mestne oblasti poskrbeti, da se »mrmranje« oziroma da bi na nova svétnika letele neprimerne besede ali celo dejanja, ne bi po odhodu komisije ponovilo. V zaščito je bilo mestnim oblastem obenem ukazano vzeti tudi duhovščino in ostale »staroverujoče kristjane« (*altglaubigen Christen*), ki da pred »novimi nekristjani« (*neüen Unchristen*) skoraj nikjer več niso bili varni.³⁵³

Dojemanje položaja je medtem s strani evangeličanov moralo biti diametralno nasprotno, če so se res počutili primorane oboroženi hoditi k bogoslužjem na Betnavo. V inštrukciji se namreč nahaja edina tovrstna obtožba v obravnavanih virih.

Mestnim svétnikom in ostalim meščanom je bilo na koncu naloženo, naj se prisege zvestobe deželnemu knezu marljivo držijo tudi v vsakodanem življenju, inštrukcijo pa preberejo pred mestnim svétom. Slednji je moral skupaj z mestnim sodnikom tudi poskrbeti, da bodo njena določila izvršena in uresničena.³⁵⁴

³⁵⁰ Prav tam.

³⁵¹ Mestni svétnik je ostal do leta 1592, ko so ga zaradi nedoraslosti položaju odstavili in ga zamenjali prav s Zepezom in Lebom. Znova je kot mestni svétnik nato izpričan leta 1598 (Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 104; Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 377-378).

³⁵² Kot mestni svétnik je nato izpričan še v letih 1590 in 1596, leta 1598 pa kot mestni pisar (Prav tam, str. 250). Umril je leta 1600, njegov nagrobnik se danes nahaja na zunanji steni mariborske stolnice (glej *Priloga 3*).

³⁵³ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežjih poverjenih komisarjev Mariborčanom, 28. marec 1589.

³⁵⁴ Prav tam.

Vendar pa, kot bo razvidno iz nadaljevanja, mestne oblasti ne le, da inštrukcije niso kaj prida upoštevale, ukaz o nastavitvi katoliških mestnih svétnikov so kasneje celo »razveljavile«.

Obisk komisije seveda ni ostal brez odzivov z evangeličanske strani. Tako je mariborski meščan Pavel Palbierär Welzerju poročal, da ga je 28. marca mestni sodnik dal poklicati predse in mu ukazal, naj predikantu sporoči, naj se ne »znajde v kakšni hiši v mestu«, saj je bilo sodniku ukazano, naj ga v tem primeru da zapreti in spraviti v Gradec. Če pa ukaza, k izvršitvi katerega je mestnega sodnika vzpodbujal tudi vikar, ne bi izvršil, bi bil ostro kaznovan tudi sam. Welzer je nato prosil Ammana, naj Palbierärjevo poročilo posreduje poverjenikom.³⁵⁵

Vendar pa bi bilo treba ukaz mestnega sodnika, ker je bil izdan istega dne, kot je bila spisana in pred mestnim svétom prebrana tudi inštrukcija deželnoknežje komisije, treba prej razumeti kot sodnikov »dokaz« komisiji, da so mestne oblasti njene ukaze vzele resno.

Kakršnenkoli je sicer že bil sodnikov pravi namen, edini odgovor, ki ga je od poverjenikov glede omenjene zadeve Welzer naposled prejel, z njim ni imel nobene zveze. Vseboval je zgolj opozorilo, da je bilo poverjenikom sporočeno, da sta se nihče drug kot Luka Hofer in David Pauli v verskih zadevah izkazala kot nezanesljiva.³⁵⁶

Poverjenikom je namreč Amman po svojem obisku v Mariboru pisal, da mu je več tukajšnjih gospodov in deželanov sporočilo, da ne Hofer ne Pauli nista bila deležna nobenega verskega preganjanja, medtem ko so ju bili poverjeniki pripravljene zaposliti kot deželna proviantna uslužbenca prav zaradi tega. Hofer naj bi namreč deželnoknežji komisiji »z roko in usti« prisegel, da se bo evangeličanske cerkve ogibal, nato pa ob veliki noči celo »vestno« odšel k maši v župnijsko cerkev. Tudi do Paulija so bili sumničavi, pa čeprav slednjega ob obisku komisije sploh ni bilo v mestu. Amman se je tako spraševal, če naj takšne »mameluke« (*Mamaluckhen*) vzamejo v deželno službo in poverjenikom predlagal, da naj raje vanjo sprejmejo druge »krščanske« ljudi, sicer bi lahko prišlo do »velikega škandala« (*grossen scandalo*). Kot primerne meščane za proviantno službo je Amman nato predlagal Zepeza, Maierja³⁵⁷, Willenrainerja³⁵⁸ in

³⁵⁵ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer Mateju Ammanu, 8. april 1589.

³⁵⁶ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 21. april 1589.

³⁵⁷ Krištof Maier, ki pa naj bi se, ironično, pridig na Betnavi udeleževal zgolj *pro forma*, je kasneje vsaj enkrat, po nareku mariborskega vikarja, tudi ravnal v škodo evangeličanov. V letih 1590, 1593, 1595 in 1597 je izpričan kot mestni svétnik, v letih 1593-1594 pa tudi kot mestni sodnik. Obenem je bil

Creätscha³⁵⁹, glede njihove zaposlitve pa se naj posvetujejo s proviantnim mojstrom v Mariboru, Melhiorjem Hueberjem.³⁶⁰

Hofer se je zaradi slednjega, očitno neutemeljenega suma (*des Ime in Religions sachen zuegemuetten verdachts*), poverjenikom konec junija naposled opravičil, kot kaže uspešno.³⁶¹

4.2.1.3 Konfesionalno dogajanje od odhoda komisije do smrti nadvojvode Karla II.

Vendar dogodkov nima smisla prehitevati. Kljub obisku deželnoknežje komisije so v Mariboru še naprej stavili na neupoštevanje ukazov z dvora in še pred Hoferjevim opravičilom poverjenikom je v Maribor prispel novi.

Nadvojvoda Karel II. je še enkrat ponovil grožnjo z denarnimi kaznimi za odhode na Betnavo, kamor naj bi meščani še naprej »trumoma« hodili in se vozili, grožnjo z izgonom iz dežele pa je medtem opustil. Vendar se je izrekanja denarnih kazni, kljub omalovaževanju »naše prastare, edine zveličavne, prave katoliške veroizpovedi«, tudi tokrat še vzdržal. Mariborčanom je še enkrat zgolj ukazal, naj kot »pobožne ubogljive ovčice« (*frumen gehorsamen schäfflein*) obiskujejo župnijsko cerkev in se držijo veroizpovedi, ki ji tudi sam pripada. Novost je bil tokrat ukaz, naj iz mesta v roku treh

uslužbenec – po Weissu pa podložnik (?) – admontskega opata (StLA, Maribor, š. 45, pritožba Klemna Welzerja in Krištofa pl. Prag pri poverjenikih čez mestnega sodnika Krištofa Maierja, 11. januar 1594; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 371-372).

³⁵⁸ Sigmund Willenrainer, bratranec Ivana Willenrainerja, zeta Luke Hoferja. Weiss ga zmotno enači z njegovim sorodnikom in soimenjakom, ki pa je do leta 1574 že umrl (Mlinarič, GZM XV/78; isti, GZM XVI/18; isti, Turki in Maribor, str. 269; prim. Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 61; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 571-573).

³⁵⁹ Jurij Creätsch, sin Ulrika (čigar svak je bil Franc Lang) in Francev brat. V mladosti se je sprva šolal v Gradcu in Celovcu, kasneje pa več let tudi študiral v Wittenbergu, od koder se je vrnil v rodni Maribor, da bi tukaj poučeval. Ko je bil iz službe odpuščen, je stopil v deželno vojaško-upravno službo. Najkasneje jeseni 1589 je prvič zaprosil za službo pri deželi, vendar ga, kljub njegovim sposobnostim, niso potrebovali. Šele julija 1596 so mu, ker je dežela v vojnih časih potrebovala sposobne ljudi, odobrili sprejem v deželno službo, za katero je prosil tudi zaradi lastne zaščite. Nenazadnje tudi zato, ker je bil pravkar oproščen aresta v graškem gradu. Januarja 1598 mu podobne prošnje za zaposlitev pri deželi niso več odobrili, je pa po Welzerjevi smrti pomagal skrbeti za izplačila volil betnavski cerkvi. »Prave« zaposlitve pa od dežele tudi leta 1599 še ni prejel. Januarja 1600 je bil iz Maribora naposled izgnan, njegova hiša pa je po njegovem odhodu pogorela. Še istega meseca se je nato odpravil proti Dunaju, da bi pri deželi Avstriji pod Anizo zaprosil za zaposlitev (StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang poverjenikom, 7. junij 1589, s prilogo deželnoknežji ukaz, pred 7. junijem 1589; prav tam, Jurij Creätsch in Mihael Sluga poverjenikom, 22. julij 1598; StLA, Maribor, š. 45, Jurij Creätsch poverjenikom, januar 1600; StLA, Registratura, kn. 218, RE 1589, fol. 154; prav tam, kn. 64, E 1596, fol. 124'-125; prav tam, kn. 66, E 1598, fol. 14-14'; prav tam, kn. 67 (E 1599), fol. 19'; StLA, Poverjeniški protokoli, k. 354, zv. 1103 (1588-1593), fol. 110; Loserth, Die protestantischen Schulen, str. 100; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 152, 157).

³⁶⁰ StLA, Betnava, š. 52, Matej Amman poverjenikom, 10. april 1589.

³⁶¹ StLA, Registratura, kn. 218, RE 1589, fol. 121'.

dni izženejo »nemškega«, torej evangeličanskega učitelja – najverjetneje je bil mišljen Adam Clemens, ki pa ni bil učitelj (več o njem v naslednjem podpoglavju) – ki se je vtihotapil v mesto in vztraja v »zoprni« veri, ali pa ga naj aretirajo. Enako jim je ukazal storiti tudi s Francem Langom, Luko Hoferjem in Krištofom Lebom, ki naj bi za vsem skupaj stali ter jih citiral v Gradec, saj se je zoper njih pritožil tudi vikar.³⁶²

Ker se je Hofer tedaj že mudil v Gradcu sta bila pred dvorno tajništvo citirana zgolj Lang in Leb. Tokrat je bil Lang, vsaj v pismu poverjenikom, odločnejši. Pisal je, da se bo zoper ravnanje, ki ga z dvora skušajo izvajati zoper mariborske meščane pritožil, sploh pa, da bi moral biti oproščen že prejšnjega citiranja v Gradec, saj da sam ni meščan in ne ve, zakaj je bil citiran. Zaupal je v svoj položaj pri deželi in predanost le-tej, poverjenike pa prosil, naj mu sporočijo, česa je bil od »nemirnežev« (*unruebigen leuthen*) obtožen in od koga, ter dajo splošen nasvet, kako naj v zadevi ravna.³⁶³

Poverjeniki so nato vsem trem citiranim svetovali, naj se pri deželnem knezu ponižno opravičijo in ga prosijo, naj ne verjame obtožbam, ki so jih zoper njih izrekli njihovi nasprotniki. Obenem pa mu naj dajo tudi ponižno vedeti, da so vsi trije uslužbenci dežele – vsaj Lang in Hofer – in s tem pod njeno pristojnostjo, zatorej jih naj pusti v verskih zadevah pri miru.³⁶⁴

Iz zgornjega je razvidno, da se, kljub tovrstnim poročilom, ki jih je zabeležila »Jöchlingerjeva« komisija, seveda noben meščan ni želel odpovedati svojemu stanu. Še manj zgolj zato, da bi imel tako mir pred deželnim knezom, katerega ukazov v Mariboru tako ali tako niso upoštevali, temveč je pri tem šlo zgolj za očitno izvzetost (vsaj poplemenitenih) deželnih uslužbencev iz pristojnosti ukazov, ki so zadevali svobodno izražanje in izvajanje njihove veroizpovedi.

Po poletnem zatišju so se zadeve jeseni znova zaostrile, vendar tokrat med deželo in njenim dravskopoljskim predikantom. Poverjenikom je namreč še pred koncem septembra prišlo na ušesa, da naj bi se Lierzer pogosto po nepotrebnem podajal v Maribor in se zadrževal po tamkajšnjih hišah, v katere naj bi odhajal celo popivati. Pri slednjem pa naj bi padale tudi takšne besede, ki jih niso v svojo korist takoj povzeli zgolj »zoprniki« (katoliki), temveč so tudi med »prijatelji« (evangeličani) sejale

³⁶² StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang poverjenikom, 7. junij 1589, s prilogo deželnoknežji ukaz, pred 7. junijem 1589.

³⁶³ Prav tam.

³⁶⁴ Prav tam, poverjeniki Francu Langu, 30. junij 1589.

nesporazume, zamere – morda je prav Lierzer zasejal oziroma pomagal zasejati dvom v Hoferja in Paulija – in druge »neprimernosti«.³⁶⁵

Zaradi naštetega so ga poverjeniki resno opozorili, da bo pri deželi padel še v nemilost, zato naj se drži svoje inštrukcije in preneha z nepotrebnimi odhodi v mesto, obrekovanjem in podobnim. V nasprotnem primeru bo moral vse posledice, ki bodo sledile njegovemu neprimernemu vedenju in nepazljivosti, pripisati zgolj sebi in nikomur drugemu. Iz pisma gre obenem sklepati, da ga je poverjenikom moral prijaviti eden od obeh betnavskih nadzornikov, skoraj brez dvoma Welzer.³⁶⁶

Manj kot dva meseca kasneje, enkrat v začetku novembra, sta bila v Gradec k dvornemu tajniku znova citirana dva v Mariboru živeča deželna uslužbenca, vnovič Franc Lang, prvič pa tudi dr. Homelius.³⁶⁷

Lang se je 10. novembra obrnil na Viljema pl. Gera, kateremu je priložil tudi na poverjenike naslovljeno pismo, da bi ga lahko slednji še pregledal in po potrebi tudi popravil, preden bi ga Lang naposled odposlal. Dvornemu tajniku dr. Wolfgangu Schranzu³⁶⁸ se je dotlej medtem že opravičil, da ga ne bo v Gradec, saj da ga je doletela »telesna šibkost«, torej zdravstvene težave. Dodal je, da sicer zaupa Schranzevi presoji, vendar je obenem želel, da Viljem pl. Gera o zadevi vendarle obvesti tudi kranjskega deželnega glavarja, pravnika Ivana Ambroža pl. Thurn³⁶⁹. Hkrati je Viljemu pl. Gera pisal, da sumi, da je bil pred dvorno tajništvo citiran zaradi prijave s strani mariborskega mestnega sodnika Krištofa Pisa³⁷⁰. Slednji naj bi od več »tukajšnjih« komisarjev (torej

³⁶⁵ Prav tam, š. 52, poverjeniki Sigmundu Lierzerju, 20. september 1589.

³⁶⁶ Prav tam.

³⁶⁷ Prav tam, š. 51, ukaz deželnega kneza Karla dr. Homeliusu, 3. november 1589; prav tam, Franc Lang poverjenikom, 7. november 1589.

³⁶⁸ V Gradec je prišel kot zaupnik nadvojvodinje Marije in leta 1574 postal dvorni tajni svetnik, nato pa v letih 1576-1591 vodil urad dvornega tajnika. Pri evangeličanih je bil skrajno nepriljubljen, vendar šele od prihoda jezuitov v Gradec, ko se je odločno postavil zoper prve. Evangeličani so ga kot avtorja končnega besedila bruškega libela kasneje, v času protireformacije, obtožili izkrivljanja njegovih določil in celo poneverbe samega dokumenta. Stanovom, ki so vseskozi pritiskali na deželnega kneza, naj Schranza odstavi, je to uspelo šele leto dni po Karlovi smrti, ko je Schranza 1591 v tajništvu nasledil Jurij Viktor Wagenring (Andritsch, Landesfürstliche Berater, str. 83 in 87).

³⁶⁹ Rojen je bil leta 1537 na Kranjskem. Bil je svetovljanski človek, ki je dosti potoval ter govoril več jezikov, med njimi tudi slovenskega. Kot veren katolik je postal protežiranec nadvojvodinje Marije in bil po bruškem deželnem zboru sprejet v dvorni tajni svet, od evangeličana Pankraca barona Windischgrätz pa je prevzel še urad dvornega maršala. Leta 1587 je prevzel tudi urad vrhovnega dvornega mojstra in postal kranjski deželni glavar. Z dvora, na katerem je bil cenjen kot učen pravnik, se je umaknil leta 1597, vendar ga je nadvojvoda Ferdinand II. kasneje znova poklical med svoje svetnike. Umril je leta 1621 (Prav tam, str. 79-80).

³⁷⁰ Kot mestni svetnik je izpričan v letih 1581, 1584 in 1593-1594, kot mestni sodnik pa v letih 1568, 1589 in 1594. Poročen je bil s Katarino (umrla najkasneje leta 1598), hčerjo mariborskega evangeličana Ivana Seckhla, sicer rojeno v Innsbrucku. Iz zakona z njo je imel dva sinova, Jurija in Krištofa mlajšega

gradbenih, cestnih in orožarskih (*zeugskomisar*), kar je bil v celjski četrti tudi sam Lang³⁷¹) namreč želel navodil, kako naj ravna glede njega (Langa), Welzerja in dr. Homeliusa. Našteto je Lang pripisal temu, da je pri mestnem sodniku zmeraj bila prisotna »dvorna« (*von hoff*) duhovščina, ki mu vseskozi prigovarja, in ker da je tudi sicer slab človek.³⁷²

V samem pismu poverjenikom je Lang medtem zapisal, da se sam ne spomni, da bi kaj storil narobe ter za citiranje v Gradec obtožil svoje »nasprotnike in skrite sovražnike«, citiranju pa pripisal izključno konfesionalno ozadje. Pred tem mu namreč ni bilo ukazano nič drugega, kot da se naj do katoliških meščanov obnaša mirno ter dodal, da ga, čeprav obiskuje pridige na Betnavi, z dvora ne morejo obtožiti nemirnega obnašanja, saj v mestu javno ne izkazuje niti ne izvaja svoje veroizpovedi. Poverjenike je obenem prosil, naj mu sporočijo, če je že prišlo do kakšnega podobnega primera, da se bo vedel ustrezno ravnati, saj gre vendar za poseg v pravice in ugled dežele ter pod njeno pristojnostjo stoječih uradnikov. Zanimivo je, da je poverjenikom, drugače kot Viljemu pl. Gera, pisal, da je od dr. Schranza pričakoval zaščito v verskih zadevah, vendar mu je slednji odvrnil, da deželni knez razen v v pacifikaciji izvzetih »štirih mestih treh dežel«, v ostalih³⁷³ ne bo trpel nobenega izražanja oziroma izvajanja evangeličanske veroizpovedi. Vsled tega se je Lang spraševal, če mu je bila s tem morda priporočena izselitev iz mesta. Nasploh je menil, da mu je bilo, ne le kot »gospodu in deželanu« temveč tudi kot deželnemu uslužbencu in uradniku, ukazano preveč, saj so slednji v vseh mestih izvzeti iz pacifikacijskih določil in da ga stranke, s katerimi ima opravka, lažje najdejo v mestu. Zaradi vsega naštetega je poverjenike prosil, naj ga pri dvornem tajništvu opravičijo.³⁷⁴

(Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 64-65). Oba sta bila vsaj do leta 1595 še evangeličana (Prav tam; StLA, Maribor, š. 45, mariborski meščani augsburške veroizpovedi, 1593 [po 27. aprilu 1595]), enako kot sta morala biti tudi bratranca njunega očeta, Ivan in Sigmund, ki sta leta 1584 študirala v Wittenbergu (Mlinarič, GZM XV/99), medtem ko je Krištof Piso starejši, sicer ne nujno tudi konfesionalno, vendar očitno vsaj politično (vsaj) leta 1589 že podlegel deželnoknežjemu pritisku.

³⁷¹ Položaj orožarskega komisarja v celjski četrti mu je na njegovo prošnji deželni zbor odobril v začetku leta 1589, svoja pooblastila pa je lahko prevzel konec februarja. Najkasneje enkrat poleti je moral slednja tudi prekoračiti, saj so ga poverjeniki opomnili, do kod se razteza njegov (komisarski) okraj (StLA, Registratura, kn. 218, RE 1589, fol. 27 in 309').

³⁷² StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang Viljemu pl. Gera, 10. november 1589.

³⁷³ Meščanstvo naj bi si bruško pomiritev nasploh razlagalo povsem po svoje in jo je imelo za napredek glede na prejšnje pridobitve evangeličanov. Tako meščani kot tržani so jo namreč vzeli kot sprejeto v njihovo dobro. Nič čudnega torej, če je bila deželnemu knezu poslana zahvala, da je tudi njim in njihovim sorodnikom, enako kot deželanom, zagotovil, da bodo v svoji vesti – vendar ne v izvajanju veroizpovedi – svobodni in varni (Losserth, *Der Huldigungsstreit*, str. 12-13). V tej luči je potrebno razumeti vse odgovore, ki so jih na deželnega kneza in njegove oblasti naslavljalje mariborske mestne oblasti in tudi Klemen Welzer.

³⁷⁴ StLA, Betnava, š. 51, Franc Lang poverjenikom, 10. november 1589.

Dan kasneje, na martinovo 1589, je poverjenikom v isti zadevi pisal tudi dr. Homelius. Tudi on je že pisal dvornemu tajniku in mu pojasnil, zakaj se pri njemu ni zglasil. Medtem je poverjenikom pisal, da meni, ker se, vsaj kot lahko sam sodi, v vsem svojem življenju ni še nikoli zoperstaval deželnemu knezu, da vzrok za njegovo citiranje v Gradec leži v njegovem obiskovanju pridig na Betnavi, h katerim pa je kot ostali hodil mirno in tiho. Vznejevoljeno je dodal, da je že 25 let v deželni službi in je bil še od cesarja Ferdinanda I. povzdignjen v plemiški stan, sedaj pa ga nadlegujejo in citirajo pred tajništvo in dvor. Poudaril je, da se v Gradec ne citira niti navadnih meščanskih obrtnikov, ki obiskujejo radgonsko in drugod stoječe (bogoslužne) zgradbe, medtem ko sam sploh nikoli ni bil meščan. Poverjenikom je še pisal, da bi zato morali vedeti, kako ga to kot starega moža boli ter jih prosil zaščite pred »mir črtečimi zlobneži« (*fridhässige böse leut*).³⁷⁵

Poverjeniki so mu tri dni kasneje odgovorili, da se strinjajo z njegovim opravičilom, sploh ker je bil v Gradec citiran zgolj zaradi »zlobnih poročil« in zoper veljavni red ter mu obljubili, da mu bodo v takšnih primerih tudi v bodoče stali ob strani.³⁷⁶

Težave so se nadaljevale tudi z Lierzerjevim ravnanjem. V času, ko je poverjenike skrbel že molk Wolfa Viljema barona Herbersteina glede ponovnega izvajanja bogoslužij v njegovi grajski kapelici na Betnavi, so namreč Lierzerju očitno bili prisiljeni pisati, naj se v izogib še večjim nevšečnostim vzdrži nepremišljenega ravnanja. Poroke, krste in obhajila naj tako izvaja v svoji novozgrajeni hiši ter se obnaša ponižno in ne počne ničesar »sumljivega«. Obenem je tudi Welzer, po govoricah, ki mu jih je prenesel Ivan Huebner, moral verjeti, da je zaradi predikantovega ravnanja še sam padel v nemilost pri deželnem knezu. Vendar so mu poverjeniki odpisali, da o čem podobnem niso ničesar slišali, hkrati pa menili, da za to tudi ni nobenih razlogov. Namreč, če mu s svojim »besnim propadlim ravnanjem« (*mit irem wüetenden verderblichen practicirn*) ne mariborski vikar ne mestni sodnik niti (graški) jezuiti nič ne morejo, potem mu tudi zadnja pritožba ne bo škodila, in ga ne bodo zaradi nje vrgli iz mesta niti odstavili Lierzerja. Poverjenikom se je prej zdelo, da je imel Huebner napačne informacije, če pa bi zoper Welzerja z dvora le kaj prišlo, pa jim naj slednje javi in preda.³⁷⁷

³⁷⁵ Prav tam, dr. Homelius poverjenikom, 11. november 1589.

³⁷⁶ Prav tam, poverjeniki dr. Homeliusu, 14. november 1589.

³⁷⁷ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 20. november 1589.

Lierzer se je medtem na pisanje poverjenikov odzval šele po dobrih treh tednih in v svojem odgovoru trdil, da se ni po nepotrebnem ali celo zgolj zaradi popivanja podajal v mesto in hiše meščanov. Prav tako mu je tudi Welzer, ki da je o njegovem življenju in delovanju dobro obveščen, dejal, da ni storil nič napačnega. Lierzer je nadaljeval, da bi se morali poverjeniki iz lastnih izkušenj zavedati, v kako težkem položaju je evangeličanska cerkev, zlasti pa »ubogi« predikanti, ki se jih vseskozi preganja, zaradi česar so »mnoga srca užaloščena in zmedena« (*vieler herzen betrübt unnd verwirt*). Tako so ga morali v mesto kar dvakrat vtihotapiti, da je lahko podelil poslednje zakramente Avguštinu pl. Siegersdorf in Seifriedu pl. Dietrichstein. Tudi ko je še živel pod Viltušem in je zaradi nezmožnosti uporabe brodu moral na Betnavo kdaj tudi skozi mesto, so mu bili sodnikovi uslužbenci, ob katerih sta zmeraj bila eden ali dva »farja«, ves čas za petami. Vendar pa je trdil, da se je pred njimi zatekal zgolj k Welzerju in Langu, k ostalim pa da ni želel. Prav tako je zanikal, da bi se potikal po krčmah in drugih sumljivih krajih, saj da se tam zadržujejo zgolj »farji« in »pomagači njihovih pomagačev«, »ki bi si dali iztakniti oko, da le sam ne bi več imel nobenega« (*unnd ein iedereder undter ihren ain aug aus ihren khopf geben, das ich kheines hette*) oziroma ga najmanj zasmehovali in mu škodovali. Še manj naj bi mu lahko kdo očital, da se je zoper njegovo voljo zglasil pri njemu in ga s tem pahnil v težave, saj se je, čeprav so ga pogosto klicali k sebi, zmeraj ponižno opravičil, da ne bo prišel. V Maribor se tudi ni hodil sprehajati, saj je bil vsak dan pri plemstvu, pa tudi pri preprostih ljudeh (podložnikih), ki ga pogosto potrebujejo ter da bi mu takšno početje brez dvoma prepovedal Welzer, pa tudi drugi gospodje.³⁷⁸

Lierzer je vznejevoljeno nadaljeval, češ da tudi ko je po nastopu svoje predikantske službe dve leti brez plačila obubožan živel v izgnanstvu, nikomur ni odrekel svojih uslug, ne revnim ne bogatim, pa četudi je bil pri tem sam v smrtni nevarnosti. Zatorej naj ga nihče nima za tako neprevidnega in lahkomiselnega, da bi sedaj, ko ga plačuje in ščiti dežela, bil len in nemiren, drugim pridigal, sam pa bil zaničevanja vreden. S tem bi zgolj obsodil samega sebe in se moral pred bogom na sodni dan zagovarjati s krvavim plačilom. Spraševal se je, da ne ve, kaj bi ga lahko, »ubogega moža« živečega pod zaščito dežele, sploh privedlo do nevhvaležnega ravnanja zoper slednjo in boga, da bi širil govorice, obrekoval in tako, ne kot razumen človek, temveč kot »en neumen zloben hudič« (*ein unnsinniger boshafftiger Teufl*), povzročal neslogo.³⁷⁹

³⁷⁸ Prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589.

³⁷⁹ Prav tam.

Lierzer je nasprotno trdil, da nikoli ni s čim podobnim nikogar obremenjeval, kar da lahko potrđita tudi Wolf Viljem in Jurij Kriřtof³⁸⁰, barona Herberstein, temveč prav nasprotno, da je zmeraj deloval v prid reševanja sporov, tako da sta se sprti strani hitro in brez večjega truda pomirili. Ni pa zoper svojo vest šel zato vsem na roko.³⁸¹ Nadaljeval je, da nedolžnost tako očitno ni varna pred tistimi, ki »pod svojimi ustnami nosijo gadji strup« (*die Nattergift unter ihren leffzen tragen*) ter da se je pokazalo, da ne živi med »zaupanja vrednimi kristjani«, kot je menil, temveč med »škorpionji in lažnimi brati« (*Scorpionen unnd falschen brüdern*). Kljub temu je še naprej nameraval delovati in »ostati z apostolom Pavlom v stanu in časti«, skozi dobro in zle govorice, potrpežljiv in trden. Tudi z razširjanjem evangeličanske veroizpovedi nikakor ni nameraval prenehati, prav nasprotno, še bolj marljivo je nameraval nadaljevati s svojimi molitvami, študijem in pridigami. Svoje že tako ne ravno ponižno opravičilo je sklenil s še manj ponižnimi besedami, namreč, da se v tej »razmajani koči« in »zlobnem svetu« ne bo nadejal ničemur razen svojemu gospodu Kristusu, ki je prav tako moral poslušati, da ga je obsedel hudič, da je Samaritanec in pijanec ter zapeljevalec ljudstva, enako kot so tudi apostolom očitali, da mislijo zgolj na vino.³⁸²

Zadeva je bila s tem (začasno) končana in na Dravskem polju je v verskih zadevah zavladalo zatišje, ki je trajalo vse do smrti deželnega kneza nadvojvoda Karla II. in še nekaj časa zatem.

³⁸⁰ Lastnik gosposčine Viltuš, rojen leta 1556, starejši brat Wolfa Viljema in mlajši hrastovškega gospoda Ivana Friderika. Jurij Kriřtof se je izkazal v turških vojnah in se leta 1585 poročil s Heleno Katarino, hčerjo Vida Hallegga in njegove žene Ane pl. Neuhaus. Iz zakona s Heleno Katarino je imel dva sinova, Vida Sigmunda, ki je kasneje postal poverjenik (umrl leta 1637), in Kristijana Ernesta, ki je očetu sledil v vojaško službo (umrl leta 1616). Jurij Kriřtof je medtem umrl 12. marca 1613 (Kumar, *Geschichte der Burg und Familie*, str. 87-88; Orožen, *Das Bisthum*, str. 37).

³⁸¹ *Das ichs aber nach ersehener gelegenheit nit allwegen, ohne verlezung meines gewissens einem iede seines gefallens gemacht habe, mus ich es nach dem Communi proverbio bey den Terentio verbleiben lassen.* Obsequium amicos, veritas odium parit (StLA, Betnava, š. 51, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. december 1589).

³⁸² Prav tam.

4.2.2 Maribor in njegova bližnja okolica od smrti Karla II. do Lierzerjeve odpustitve z Betnave (1590-1593)

4.2.2.1 Konfesionalna trenja od smrti deželnega kneza do intervencije regenta Ernesta

Manj kot mesec dni po Karlovi smrti se je v Mariboru znova začelo preganjanje tukajšnjih evangeličanov, ki je prvič neposredno zadelo tudi kompleks na Betnavi.

Na Betnavi je namreč 6. avgusta 1590 prišlo do prvega dokumentiranega incidenta. Istega dne pa so poverjeniki, da bi sebe in deželo vsaj deloma razbremenili stroškov, ki so jih imeli s podporo betnavske cerkve, tudi pisali Welzerju, da naj poskrbi za nakup kakšnega vinograda ali dveh z ostankom denarja, ki bi ostal od deželnih³⁸³ prispevkov.³⁸⁴

Kot je Welzer namreč poverjenikom na omenjeno pismo odpisal, je 6. avgusta več »Lahov« (*wallische*), torej katolikov, na Betnavi nadlegovalo služkinjo in sina Sigmunda Lierzerja, medtem ko je bil slednji odsoten. Za dodaten zaplet je že naslednji dan poskrbel tudi mestni sodnik Matej Petek³⁸⁵ (*Petteckh*). Petek je namreč stražarju pri mestnih vratih ukazal, naj Lierzerju sporoči, da naj ne hodi v mesto, ker se mu bo v nasprotnem še kaj zgodilo. Zaradi tega je Welzer 8. avgusta preko Näglitscha in Langa od sodnika želel izvedeti, po čigavem ukazu in odredbi je predikantu prepovedal prihod v mesto. V prisotnosti treh mestnih svétnikov, Adama Hallerja,³⁸⁶ sedlarja Davida Schmida³⁸⁷ in Petra Gönana, ki so bili tedaj pri Petku, je slednji dejal, da je z ukazom

³⁸³ Po drugem viru naj bi nakup medtem opravili z ostankom denarja, ki so ga za cerkev namenjali dravskopoljski evangeličani, nakar bi nakupno pismo izstavili v imenu dežele (StLA, Registratura, kn. 219, RE 1590, fol. 304).

³⁸⁴ StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Klemnu Welzerju, 6. avgust 1590; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 8. avgust 1590.

³⁸⁵ Že v letih 1572 in 1574 je izpričan kot član šesterice, kot mestni svétnik pa znova leta 1595. Dve leti pred tem je bil predlagan tudi za mestnega sodnika, vendar ni bil izvoljen. Poročen je bil z neko Kristino, ki se je po njegovi smrti leta 1595 vnovič poročila, z Jernejem Cosallom. Opozoriti velja še na Petkovega istoimenskega sorodnika, čevljarja, ki je prav tako bil mestni svétnik, vendar je umrl že leta 1571 (Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 50-51).

³⁸⁶ Najstarejši otrok Ivana Hallerja, nekdanjega mestnega sodnika in njegove žene Barbare, ki sta ob Adamu imela še devet otrok, Štefana, Ano, Wolfa, Ivana, Suzano, Elizabeto, Julijano, Lucijo in Kunigundo. V virih se Adam prvič pojavi leta 1565, ko je že bil polnoleten. Kot mestni svétnik je izpričan v letih 1574, 1580 in 1590, leta 1587 pa kot mestni zakladnik. Enako kot njegov oče je tudi Adam postal mestni sodnik, in sicer je v funkciji izpričan v letih 1574, 1578, 1582 in 1589-1590. Poročen je bil z neko Uršulo, vendar je zakon ostal brez otrok. Po Adamovi smrti (umrl je najkasneje leta 1590) je betnavski cerkvi šlo volilo 100 gld, njegova vdova pa je nato s Krištofom Pisom mlajšim stopila v zakon, za katerega so nekaj časa krožile govorice, da je krvoskrunski (Prav tam, str. 281-284).

³⁸⁷ Zanimivo je, da je leta 1578 izpričan tudi kot vrvar, če ne gre morda zgolj za osebo z istim imenom, saj je kot sedlar izpričan že štiri leta pred tem. Morda se je ukvarjal z obema obrtoma. Kot mestni svétnik

vratarju predikanta želel zgolj v njegovo dobro opozoriti, potem ko je izvedel, kaj nameravajo vikar in njegovi pristaši. Hkrati je Näglitschu in Langu dejal, da se je vikar dan prej, 7. avgusta, skupaj s svojim kornim mojstrom znova oglasil pri njem. Mestnemu sodniku je Manicor dal vedeti, da je bil, ko se je mudil v Gradcu, citiran pred deželnega namestnika, ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja³⁸⁸ (škof 1580-1597), ki mu je ukazal izvršiti ukaz pokojnega deželnega kneza, torej, da naj predikanta takoj, ko se pojavi v mestu, da zapreti. Nato je Manicor je od sodnika želel, naj gre z njim do mostu in predikanta zajame, saj je izvedel, da se le-ta mudi v mestu. Vendar naj bi sodnik glede tega imel pomisleke, zato ga je vikar prosil, naj mu dodeli vsaj nekaj mestnih uslužbencev, da bi se predikanta lotil sam. Petek pa se še kar ni dal, češ da zoper deželnega predikanta nima pristojnosti, pa tudi da slednji ni storil nič neprimernega. Vikarja naj bi nato odslovil, češ da naj kar sam izvrši svoje ukaze, nakar je Manicor zahteval, da se njegova prošnja protokolira v mestni knjigi. Petek se je naposled Langu in Näglitschu ponudil vso stvar še isti dan predložiti mestnemu svétu, ki naj bi jo uredil, kot se spodobi.³⁸⁹

Vendar je Welzer v sodnikovo zgodbo podvomil. Ničkolikokrat mu je namreč že bilo sporočeno, da naj bi Petek, ki da je »grob in nerazumen« usnjar, še preden je postal mestni sodnik, govoril, kaj³⁹⁰ bi storil s tistimi, ki so kljub prepovedim hodili na Betnavo. Enako naj bi tudi storil z vsakim, ki ne bi sedel v mestnem svétu. Tudi Lierzer je na omenjeni dan, že tri ure preden je vikar odšel k sodniku, zapustil Maribor, nakar je Manicor, ne vedoč za njegov odhod, k mostu poslal nekega dečka, da bi pazil, kdaj bo predikant zapustil mesto. Poverjenike je Welzer zato prosil, naj se pri deželnem namestniku pozanimajo, če je mariborskemu vikarju res ukazal, kar je slednji trdil, da mu je. Obenem pa dodal, da je Lierzerju že dejal, da se naj zaveda, da ne sme hoditi v mesto, sploh pa ne brez njegovega dovoljenja.³⁹¹

je izpričan tudi v letu svoje smrti, namreč leta 1593. Poročen je bil z neko Barbaro, ki se je po njegovi smrti poročila s Sigmundom Sinekovičem (*Sinehowitsch*) (Prav tam, str. 472-473).

³⁸⁸ Rojen ok. leta 1544 na Krasu, v kmečki družini, najverjetneje v Štanjelu. Izšolal se je pri jezuitih, leta 1571 je prevzel župnijo Komen na Krasu, tri leta kasneje pa mestno župnijo v Gorici. Tam je kasneje postal arhidiakon in bil leta 1580 posvečen v ljubljanskega škofa. Ves čas je vestno deloval v duhu katoliške prenove in protireformacije, leta 1582 je vizitiral tudi škofijske župnije na Štajerskem. Dve leti zatem je v Gradcu stopil med dvorne svétnike in postal deželni namestnik. Igral je pomembno vlogo tako pri sicer neuspelem ustanavljanju novih škofij na ozemlju oglejskega patriarhata, kot tudi pri vzpostavljanju novih jezuitskih kolegijev leta 1591 v Gorici in pet let kasneje v Ljubljani. Umril je leta 1597 v Gradcu (Franci Petrič, Ljubljanski škof Janez Tavčar, v: Katoliška prenova in protireformacija, str. 44-48).

³⁸⁹ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer poverjenikom, 8. avgust 1590.

³⁹⁰ Kaj natančno je Welzer s tem mislil, ni znano, predvidoma pa na denarne kazni, morda celo arest.

³⁹¹ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer poverjenikom, 8. avgust 1590.

Zgolj nekaj dni zatem so poverjeniki že ustregli Welzerjevi prošnji ter mu k svojemu odgovoru priložili kopijo pisma, ki so ga poslali deželnemu namestniku. Medtem so Welzerja prosili, naj Lierzerju prepove odhode v hiše v mestu ter sprehajanje po Mariboru in mu ukaže, da naj se nasploh mirno obnaša ter s svoje strani ne daje povoda za »nemir in spopade« (*unrhue und krieg*). Deželnemu namestniku so medtem pisali, da naj bi mariborski vikar prav na njegov ukaz želel dati zapreti deželnega predikanta, čeprav sami temu niso verjeli. Le kaj bi se namreč bolj nenavadnega in tujega imelo zgoditi v deželi, so zapisali, kot pa da bi deželni namestnik ukazal tako nezaslišano nasilno postopati z meščani in tržani, povsem v nasprotju z deželnimi svoboščinami in običaji »starega, hvalevrednega izvora«. Za vikarjevo ravnanje ga tako niso krivili in so vse skupaj imeli zgolj za neljub dogodek, hkrati pa so nanj le naslovili (retorično) vprašanje, ali naj iz vikarja »naredijo vzor«, torej ali ga naj kaznujejo. Nasploh so deželnega namestnika prosili za nasvet, kako se naj sedaj ravnajo in kaj naj gospodom in deželanom (z Dravskega polja) glede njegovega domnevnega ukaza sporočijo.³⁹²

Na odgovor deželnega namestnika so morali kar nekaj časa počakati in Welzer je poverjenikom kmalu neučakano pisal, kaj, če sploh, jim je Tavčar odgovoril. Lierzerju je sicer predal njihove ukaze, vendar je slednji od poverjenikov hkrati želel vedeti, kako naj ravna v primeru, če bi ga kdo, ki umira in je preslaboten, da bi prišel na Betnavo, poklical k sebi v mesto, da mu podeli zadnje zakramente. Predikant je namreč želel vedeti, če lahko v mesto odide vsaj k umirajočim, prav tako pa tudi, če lahko še naprej »z lučjo in s pesmijo«, svojih in drugih dečkov, iz mesta in čez most pospremi umrle evangeličane, najsi so bili deželani ali častni meščani. Welzer je k temu dodal, da je Lierzerju sicer odgovoril, da sam dobro ve, kaj je deželni knez glede tega ukazal in prepovedal, kljub temu pa je od poverjenikov tudi sam želel odgovor oziroma navodila, kako naj v omenjenih primerih ravnajo.³⁹³

Poverjeniki so mu poldrugi teden kasneje odgovorili, da naj predikant vsekakor ne zavrača prošenj za obisk umirajočih, temveč naj jih ponižno in vestno izpolnjuje, medtem ko so imeli glede spremljave umrlih iz mesta »z lučjo in s pesmijo« pomisleke. Odgovoril jim je že tudi deželni namestnik, ki se jim je opravičil za vikarjevo ravnanje,

³⁹² Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 11. avgust 1590, s prilogo poverjeniki deželnemu namestniku, 11. avgust 1590.

³⁹³ Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 21. avgust 1590.

češ da se je slednji v »pustolovščino« podal na lastno pest, za kar si bo tudi posledice moral pripisati sam.³⁹⁴

Hkrati se je Tavčar izrekel zoper nadlegovanje predikanta s strani vikarja, ki sploh ne sodi pod njegovo škofijo, ter zatrdil, da se ga ljudje poslužujejo za lastne namene, zato bo Manicorja tudi opomnil. Ob tem je še poudaril, da je kot miroljuben pripadnik domovine bolj nagnjen k svetovanju k miru in enotnosti.³⁹⁵

Pri pošiljanju zgornjega odgovora pa je medtem prišlo do zapleta, saj ga je poštni službi »uspelo založiti«. Welzer je zato moral še večji del novembra zaman čakati na odgovor poverjenikov na njegovo že tri mesece staro pismo, dokler se jim ni bil 23. novembra znova primoran javiti, tokrat glede druge zadeve. Ugotovil je namreč, da je slivniški gospod Adam baron Kolonič³⁹⁶ uspel Lierzerja prepričati, da bi ga slednji poročil kar v mariborski mestni hiši, potem ko je Koloniću uspelo dobiti dovoljenje, da lahko ima 2. decembra v njej svoje poročno slavje. Ker pa je dvomil v primernost izvedbe poroke na rotovžu, je Welzer poverjenike prosil za nasvet, saj da vsi vedo, kako sovražno nastrojeni so mariborski vikar in njegovi pristaši zoper evangeličane.³⁹⁷

Poverjeniki so mu tokrat hitro odgovorili in se čudili (!), da ni prejel njihovega pisma s konca avgusta. Zaradi tega so od pošte tudi zahtevali potrdilo, da je omenjeno pismo prispelo do naslovnika.³⁹⁸ Glede poroke so medtem imeli pomisleke tudi sami in svetovali, naj se Kolonič poroči na Betnavi. Enako je pred njim storil že baron Herberstein, ki je nato svoje poročno slavje imel v mestu, kar tudi Koloniću ne bi smelo

³⁹⁴ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 1. september 1590.

³⁹⁵ Loserth, Akten 1590-1600, št. 3, deželni namestnik poverjenikom, 11. avgust 1590, str. 2-3; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 102. Poverjeniki so Tavčarju odgovorili dva dni zatem (StLA, Registratura, kn. 219, RE 1590, fol. 305').

³⁹⁶ Lastnik gradu in gospodstva Slivnica. Decembra 1590 se je na Betnavi poročil z Ivano, roj. baronico Stadl. Grad in gosposčino je obdržal vse do leta 1608, ko sta ju bila z ženo zaradi neplačanih dolgov prisiljena za 31.000 gld prodati Ivanu Frideriku baronu Herbersteinu. Kolonič je avgusta 1598, po smrti Klemna Welzerja, prevzel cerkveno-šolsko nadzorništvo na Betnavi in ga vodil do leta 1602, ko je dal narediti zaključni obračun betnavske evangeličanske cerkve oz. skupnosti. Umril je leta 1612 (StLA, Betnava, š. 51, Adam baron Kolonič poverjenikom, 8. julij 1599; prav tam, betnavski obračun Adama barona Koloniča, 6. december 1602; prav tam, š. 52, Klemen Welzer poverjenikom, 23. november 1590; Koropec, Ob urbarju, str. 240; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 119; Wurzbach, BLKOe XII, str. 358 in 364).

³⁹⁷ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer poverjenikom, 23. november 1590.

³⁹⁸ Da se je pismo moralo »izgubiti«, kaže tudi registraturna knjiga, iz katere je razvidno, da za Klemna Welzerja med 1. septembrom in 26. novembrom 1590 s strani poverjenikov ni bilo odposlano nobeno pismo (StLA, Registratura, kn. 219, RE 1590, fol. 309, 324'). Tako je izključeno, da bi bilo pisanje poverjenikov z dne 1. septembra 1590 morda antedatirano, torej ponarejeno, in bi se slednji nato sprenevedavo čudili izginotju pisma, ki bi ga sami pozabili spisati oz. odposlati. Kot daleč najverjetnejšo možnost »izginotja« pisma je tako treba jemati deželnoknežjo cenzuro.

biti težko storiti. Obenem bi s tem predikant in ostali evangeličani v mestu imeli mir pred »mir črtečo farško drhaljo« (*fridhessigen pfeffischen hauffen*), so še zapisali.³⁹⁹

Proti koncu leta 1590 se je začelo zapletati še zaradi ene evangeličanske poroke, sicer še zgolj napovedane, saj je bila pravkar sklenjena šele zaroka. Vendar pa tokrat težava ni bila v tem, kje bo poroka sklenjena, temveč med kom.

Manicor je tako 28. decembra pri mestnem sodniku in svétu protestiral zoper z betnavske prižnice nedavno naznanjeno »krvoskrunsko poroko med bližnjimi sorodniki« in sicer zato, da bi preprečil še več jeze in nemilosti pri oblasteh, predvsem pa v izogib »božjemu srdu«. Vikarju je bilo namreč sporočeno, da je meščan in mestni svétnik Krištof Piso iz neznanih razlogov nedavno poročil svojega sina Jurija⁴⁰⁰ z vdovo pokojnega Wolfa Hallerja⁴⁰¹, sedaj pa je tudi svojega mlajšega sina Krištofa⁴⁰² obljubil v zakon »stari matroni« (*zu der alten Matrona*), vdovi Wolfovega brata Adama. Slednjega se vikar ni niti najmanj nadejal, saj naj bi bilo znano, da sta zaročenca »bližnja sorodnika v tretjem kolenu« (*in starckhs bluetfreundtschafft* in tercio gradu) in poroka med njima bi bila brez primerne dovoljenja tako zoper cerkveno kot posvetno pravo. Mnenje »predikantov v njihovem novem nauku ali vesti« o tem »najhujšem duhovnem grehu, prekršku in splošni ogorčenosti« je Manicor medtem prepustil vesti in odgovornosti slednjih. Mestnim oblastem je zato svetoval, naj poroke brez potrebne odobritve ne dopustijo izvesti, temveč naj Pisa prijateljsko opomni, da naj, kot se spodobi, brez nadaljnega odlašanja poskrbi za pridobitev slednje, da se bo lahko še naprej »mirne vesti veselil svojega stanu in ostal v njem«. ⁴⁰³

Ker se o poroki v naslednjih nekaj letih, vse dokler ni bila končno sklenjena, ni več govorilo oziroma vsaj v ohranjeni korespondenci ni več omenjena, gre sklepati, da je Manicorjeva pritožba ali naletela na gluha ušesa ali pa je vendarle dosegla svoj namen in sta si zaročenca priskrbela potrebno odobritev za sklenitev poroke.

³⁹⁹ StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Klemnu Welzerju, 26. november 1590.

⁴⁰⁰ V letih 1598-99 izpričan kot vojaški poveljnik v deželni službi (*Hauptmann der steierischen Landschaft*) (Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 66).

⁴⁰¹ Enako kot njegov brat Adam je tudi Wolf v virih prvič omenjen leta 1565, ko je že bil polnoleten. Za razliko od Adama pa ni izpričan v nobeni mestni ali siceršnji funkciji (Prav tam, str. 287).

⁴⁰² Umril je enkrat med 22. julijem in 14. decembrom 1598 (Prav tam, str. 65).

⁴⁰³ StLA, Betnava, š. 51, Anton Manicor mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 28. december 1590.

4.2.2.2 Vzpostavitev evangeličanskega šolstva na Betnavi

Spomladi leta 1591 se je betnavska cerkev naposled soočila s potrebo po rednem učitelju, ki bi deloval na Betnavi, zato so dravskopoljski gospodje in deželani na poverjenike konec marca naslovili prošnjo za denarno pomoč. Učitelju so na deželnem zemljišču namreč želeli postaviti leseno hišo, v kateri naj bi potekal tudi pouk, saj je predikantova hiša imela zgolj eno izbico, v kateri se je Lierzer lahko posvečal svojemu študiju. Obenem so potrebovali še zajemalni vodnjak (*ziehprunen*), saj so preteklo poletje zaradi pomanjkanja vode imeli težave. Vodo je bilo težko nositi od gradu, tista iz bližnjega potoka pa ni bila primerna ne za pitje ne za kuho in več dečkov, ki so jih na Betnavi dotlej že poučevali, je zaradi nje zbolelo. Obenem je bil tudi avditorij zaradi velikega obiska že potreben razširitve, zaradi kar naprej rastočih stroškov pa jim je na Betnavi tudi že primanjkovalo denarja za vse potrebno.⁴⁰⁴

Še pred tem jim je še isto pomlad na pomoč že moral priskočiti tudi Adam Haidfalk, ki je betnavski cerkvi kot edino nadarbino, ki jo je kdaj prejela, podaril svoj vinograd v Slivnici, ležeč na gorninski posesti Adama barona Kolonića. Vendar z vinogradom cerkev ni imela sreče in ji je vsa leta njenega obstoja prinašal le izgubo, zgolj prebrisani Haidfalk se je lahko z darilom morebiti ponašal kot veliki dobrotnik svoje verske skupnosti.⁴⁰⁵

Priprave na gradnjo šolskega poslopja so se medtem začele že jeseni 1590, ko so na Betnavi začeli z nabavo lesa, ki je med drugim prišel tudi iz Lovrenca na Pohorju. S samo gradnjo pa so seveda morali počakati do pomladi. Dela so se medtem zavlekla vse do poznega maja 1592, saj so se na koncu le odločili za zidano stavbo, z gradnjo katere so imeli skupaj čez 150 gld stroškov.⁴⁰⁶

Še preden pa je bilo šolsko poslopje leta 1592 končano, so se na Betnavi morali spoprijeti tudi s posledicami ukaza regenta nadvojvode Ernesta, ki je mariborskemu grobarju prepovedal, da bi svoje delo še naprej opravljal tudi na Betnavi. Tako so na

⁴⁰⁴ Prav tam, dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, 28. marec 1591.

⁴⁰⁵ Za podrobno analizo delovanja vinograda glej: Žiga Oman, »Mer schad als nuz« - vinograd betnavske evangeličanske cerkve v Slivnici po obračunskih zvežčičih iz let od 1591 do 1597, ČZN, letnik 80=45, 2009, zv. 4 (dalje: Oman, Mer schad als nuz), str. 38-59).

⁴⁰⁶ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 58-61'.

»božjem polju« 16. avgusta 1592 za letno plačilo osmih goldinarjev zaposlili Lamprechta Sichlerja⁴⁰⁷, prvega betnavskega mežnarja in grobarja.⁴⁰⁸

Medtem so se prvi zametki šolstva na Betnavi pojavili še pred začetkom zbiranja gradbenega materiala jeseni 1590. Sprva je šlo še zgolj za pevski pouk dečkov, ki so skupaj s svojim učiteljem s pesmijo spremljali bogoslužja na Betnavi in pogrebne sprevide iz mesta. Prvi učitelji so tako bili bolj ali manj zgolj zborovodje, dva izmed njih pa sta pred tem bila tudi domača učitelja Sigmunda Lierzerja. Kot prvi zborovodja je na Betnavi deloval Adam Clemens, *liberalium artium studiosus*, in sicer že med 6. oktobrom 1588 in 24. aprilom naslednjega leta, za plačilo šestih goldinarjev, vendar ni bil ne Lierzerjev domači ne siceršnji učitelj. Clemens je bil po deželno knežjem ukazu iz Maribora, kjer je bival, leta 1589 izgnan in šele od leta 1590 so na Betnavi znova izpričani učitelji, tedaj že izrecno in ne le kot zborovodje. Tako je službo učitelja in zborovodje na Betnavi tri četrletja, za plačilo treh goldinarjev, najprej opravljal Wolfgang Sobrius⁴⁰⁹, eno četrletje (med 29. julijem in 8. oktobrom) pa, za plačilo dveh goldinarjev, Boštjan Müller.⁴¹⁰

Tudi v naslednjem letu je učitelj sprva še zabeležen kot Lierzerjev dotedanji domači učitelj (*gewesten Schuelmeister*), in sicer je delo pol leta, med 8. oktobrom 1590 in 6. aprilom 1591, za plačilo štirih goldinarjev opravljal Simon Zern⁴¹¹. Serijo predikantovih domačih učiteljev je po Zernu prekinil tedanji mariborski – gotovo je nekako namreč moral biti na plačilni listi mesta – evangeličanski oziroma »nemški« (*Teütschen*) učitelj Nikolaj Sobrius⁴¹², najverjetneje Wolfgangov brat, in bil za delo na Betnavi do

⁴⁰⁷ Po odhodu z Betnave, 6. julija 1594, so ga, znova kot mežnarja, zaposlili pri evangeličanski cerkvi v Govčah pri Žalcu (Prav tam, fol. 74; StLA, Registratura, kn. 63, E 1595, fol. 76').

⁴⁰⁸ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 64' in 71.

⁴⁰⁹ Skoraj brez dvoma je bil Wolfgang v virih večkrat omenjeni v Radgoni živeči brat Nikolaja (Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 24. junij 1596).

⁴¹⁰ Prav tam, Obračun, fol. 48 in 54'.

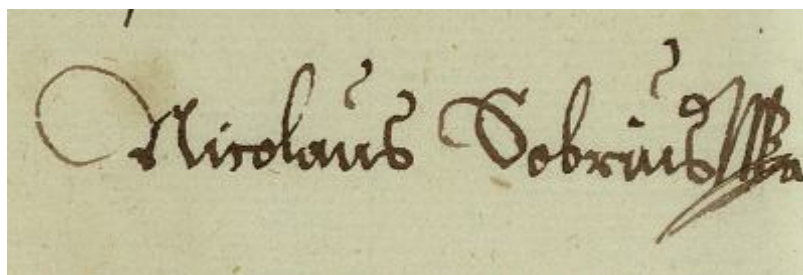
⁴¹¹ Izviral je iz Ohrdrufa v Turingiji (Prav tam, š. 52, št. rač. 74: prejennica Simona Zerna, 26. april 1591).

⁴¹² Tudi *Sobrio*. V virih je prvič izpričan leta 1588, kot oboleli *studioso*, vendar naj bi mariborsko evangeličansko šolo prevzel šele tri ali celo štiri leta zatem. Jeseni 1595 se je poročil ter si v Mariboru kupil manjšo hišo v Grajski ulici, nasproti Welzerjeve, za nakup katere se je moral zadolžiti za v primerjavi z njegovim letnim plačilom visokih 60 gld. Po drugem viru je 1595 stanoval v hiši v Ulici vseh svetih. Iz zakona je imel zagotovo enega, najverjetneje pa dva otroka. S poučevanjem se je vsaj leta 1597 ukvarjala tudi Nikolajeva žena, ki je deklice, ki so jih ji poslali v uk, učila šivanja. Nikolaj je bil zaradi svoje službe iz mesta prvič začasno izgnan 1596 in se je za kakšna dva tedna umaknil k bratu v Radgono, ženo in otroka pa pustil v Mariboru. Dve leti kasneje je bil na ukaz deželnega kneza nato dokončno pregnan iz Maribora in se je preselil v prazno mežnarjevo stanovanje na Betnavi, kjer je ostal do uničenja tukajšnjega kompleksa. V deželni službi je na Dravskem polju ostal do 17. junija 1602, ko je bil iz nje tudi dokončno odslovljen (Prav tam, š. 51, Obračun, fol. 88; prav tam, Nikolaj Sobrius poverjenikom, marec 1594; prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 18. junij 1596; prav tam, Klemen Welzer deželnemu sekretarju Speidlu, 2. julij 1596; prav tam, Klemen Welzer deželnemu sekretarju Speidlu, 8.

jurjevega 1592 plačan s šestimi goldinarji. Slednje je predstavljalo polovico njegovega letnega plačila (12 gld), saj so ga poverjeniki na Welzerjevo prošnjo – le-ta je k njim prav zaradi tega poslal svojega sla Jurico (*Juriza*) – sprejeli v službo in pod zaščito dežele.⁴¹³

Slika 17 Pečat Nikolaja Sobriusa iz leta 1595.⁴¹⁴

Slika 18 Lastnoročni podpis (*Manu Propria*) Nikolaja Sobriusa iz leta 1595.⁴¹⁵

Na tem mestu je potrebno opozoriti, da si samo zaposlitveno pismo Nikolaja Sobriusa pri deželi in protokoliranje le-te v registraturnih knjigah nasprotujeta v letnici. Datum obeh zapisov je sicer 24. april, vendar naj bi do Sobriusove zaposlitve, po pismu sodeč, prišlo leta 1592, o čemer pa registraturno-ekspeditna knjiga iz tega leta molči in

julij 1596; prav tam, Nikolaus Sobrius poverjenikom, pred 4. septembrom 1596; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 4. maj 1597; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 20. januar 1598, s priložo: Nikolaus Sobrius Klemnu Welzerju, 19. januar 1598; StLA, Maribor, š. 45, Nikolaus Sobrius poverjenikom, pred 17. oktobrom 1595; StLA, Blagajna, k. 26 (1588), fol. 119; Mlinarič, GZM XVI/42; Winkelmann, Vernichtung, str. 99).

⁴¹³ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 62-65'.

⁴¹⁴ Na njem je viden heraldični vodnar (StLA, Betnava, š. 52, št. rač. 102, potrdilo Nikolaja Sobriusa o prejemu letnega plačila, 18. marec 1595).

⁴¹⁵ Prav tam.

zaposlitev beleži šele tista iz naslednjega leta.⁴¹⁶ Iz tega sledi, da je bil Sobrius na Betnavi z odobritvijo dežele zaposlen 24. aprila 1593, leto dni pred tem pa zgolj na pobudo lokalne skupnosti. V prid slednji tezi obenem priča tudi Welzerjevo pismo Boštjanu Speidlu⁴¹⁷ z dne 19. marca 1593, naj Sobriusa dežela zaposli kot učitelja na Betnavi⁴¹⁸. Zaposlitveno pismo si vsekakor velja podrobneje ogledati.

Enako kot pri zaposlitvi Lierzerja je tudi sklep o zaposlitvi Sobriusa s strani dežele seveda bil sprejet na deželnem zboru. Prav tako je bilo prvemu in edinemu rednemu učitelju na Betnavi v inštrukciji naloženo podobno kot nekaj let poprej predikantu, na primer, da naj deluje in ravna, kot pristoji »krščanskemu, bogaboječemu, zvestemu, častnemu in pokončnemu« učitelju. Kot je pristajalo tudi njegovemu prirojenemu priimku⁴¹⁹ (*nichtern züchtigen leben welches seinem angebornen zunamen correspondiert*), je moral nadalje »z roko in usti« priseči tudi, da bo živel skromno in trezno ter kot takšen celotni verski skupnosti svetil kot dober vzor. Ogibati se je moral tudi lahkomiselnosti, neprimerni družbi in preprirom ter se nasploh v svojem pomembnem poklicu obnašati tako, da zoper njega ne bi prišlo do pritožb in dvoma dežele vanj.⁴²⁰

V pouk, ki je bil v prvi vrsti pevski, so mu z zaposlitvijo tako predali tiste dečke - medtem je v evangeličanski šoli v mestu poučeval tudi deklice⁴²¹ – ki so mu jih vanj zaupali in odredili gospodje in deželani ter njihovi sorodniki in soverniki z Dravskega

⁴¹⁶ Prav tam, š. 51, zaposlitev Nikolaja Sobriusa pri cerkvi na Dravskem polju pri Betnavi, 24. april 1592 [sic: 1593]; StLA, Registratura, kn. 221, RE 1592; Prav tam, kn. 222, RE 1593, fol. 288.

⁴¹⁷ Brat bolj znanega Štefana Speidla (umrl leta 1597), deželnega sekretarja, s katerim sta, izvirajoča iz Württemberga, konec 70-ih let 16. stol. skupaj stopila v službo dežele Štajerske. Leta 1592 je bila družina poplemenitena. Boštjan je bil pri deželi v letih 1597-1619 zaposlen tudi kot deželni prejemnik (blagajnik) in je ostal do svoje smrti leta 1619 pod njeno zaščito. Enako kot njegov brat je bil tudi Boštjan pri štajerskih stanovih cenjen kot zavzet in diskreten strokovnjak, ki je v tedanjem napetem ozračju znal uspešno delovati, brez da bi s tem povzročal dodatne napetosti. Leta 1602 je postal tudi štajerski deželni glavar. Poročen je bil dvakrat in imel iz prvega zakona sinove Mihaela, Boštjana mlajšega (slednja sta leta 1619 po očetovi smrti začasno prevzela prejemniški urad) in Janeza, iz drugega zakona z Afro Waldner pa sinova Friderika Sigmunda in Jurija Friderika ter hčerki Ano Suzano in Ano Salome. Afra je bila leta 1629 izgnana iz Štajerske in je tri leta zatem umrla v Nürnbergu (Loserth, Das Tagebuch des Steiermärkischen Landschaftssekretärs Stephan Speidl: geführt bei der i.-ö. Reichhilfsgesandtschaft am Regensburger Reichstage 1594, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, X. Band, 4. Heft, Graz-Wien 1931, str. 5-6, 8-9 in 23-24; Sittig, Landstände und Landesfürstentum, str. 192).

⁴¹⁸ StLA, Maribor, š. 45, Klemen Welzer Boštjanu Speidlu, 19. marec 1593.

⁴¹⁹ *Sobrius* namreč pomeni trezen oz. pameten, razumen (Fran Bradač, Latinsko-slovenski slovar, Ljubljana 1980, str. 490).

⁴²⁰ StLA, Betnava, š. 52, zaposlitev Nikolaja Sobriusa pri cerkvi na Dravskem polju pri Betnavi, 24. april 1592 [sic: 1593].

⁴²¹ Prav tam, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 19. junij 1596.

polja. Svoje učence se je obvezal poučevati s kar največjim trudom ter jih od prvega dne in predvsem v resničnem strahospoštovanju boga, ki je »vir vseh modrosti«, vodil, učil, priganjal in utrjeval (*erzigelt*) v dobrih navadah, vrlinah in častnih obrteh. Slednje je bil dolžan opravljati ne le nasproti svojim nadrejenim, temveč »vsemu svetu in vsemogočnemu bogu«. ⁴²²

Za trud in delo se mu je nato dežela obvezala izplačevati letno plačo v višini 24 gld⁴²³ ter mu, kot vsem ostalim deželnim uslužbencem in uradnikom, predati vso pripadajočo mu zaščito zoper vsakršno protipravno silo. ⁴²⁴

Na tem mestu gre opozoriti tudi na omembo še enega predikanta na Dravskem polju, »revnega in starega« Janeza Hardtmanna. ⁴²⁵ Slednji je, neznano kje, tukaj bival kot »izgnanec in nevreden pridigar« (*exul und unwirdiger prediger*), kot se je sam poimenoval. Oktobra 1591 mu je Welzer iz nabirke betnavske cerkve na njegovo prošnjo in po posredovanju dr. Homeliusa izplačal pomoč v višini dveh funtov denaričev. ⁴²⁶

Od leta 1591 naprej je evangeličansko šolstvo v Mariboru in na Betnavi, vsemu preganjanju navkljub, tako ne le delovalo, temveč se celo utrjevalo, kar se še v nekaj prihodnjih letih ni spremenilo. Glede na že omenjeno stanje župnijske šole, ki ga v mestu kljub več ukazom, v mestni maniri neupoštevanja slednjih, najverjetneje še kar niso uredili, pošiljanje evangeličanskih otrok v uk v mestno »nemško« šolo – kot je sicer imenovana zlasti v katoliških virih – ali zgolj v nedeljsko (pevsko) na Betnavi ne čudi. Sploh, ker je v mestu to bila praksa že vsaj od leta 1576, ko je bil celo župnijski učitelj evangeličan.

⁴²² Prav tam, š. 52, zaposlitev Nikolaja Sobriusa pri cerkvi na Dravskem polju pri Betnavi, 24. april 1592 [sic: 1593]

⁴²³ Glede višine Sobriusovega letnega plačila na Betnavi so viri sicer kontradiktorni. V Welzerjevem obračunu je tako v letih 1592-1597 zmeraj zapisan znesek v višini 12 gld, medtem ko odhodkovne knjige v letih 1598-1599 beležijo zneske v višini 24 gld, leta 1600 pa kar 48 gld. Letno plačilo v višini 24 gld 1597 omenja tudi Sobrius sam, medtem ko odhodkovna knjiga za to leto beleži le polovico tega zneska (Prav tam, š. 51, Obračun, fol. 64', 68, 72', 76, 79 in 83'; prav tam, Nikolaj Sobrius poverjenikom, 10. julij 1597; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 3. maj 1598; StLA, Blagajna, k. 32 (1597-1600), fol. 5', 26, 81 in 131').

⁴²⁴ StLA, Betnava, š. 52, zaposlitev Nikolaja Sobriusa pri cerkvi na Dravskem polju pri Betnavi, 24. april 1592 [sic: 1593].

⁴²⁵ Prav tam, š. 51, Obračun, fol. 62.

⁴²⁶ Pri tem je zanimivo, da je Hardtmann Welzerja imenoval za gospoda pod navedki: *Edlen und Gestrengen »herrn«* (Prav tam, š. 52, št. rač. 73: prejemnica Janeza Hardtmanna, 16. oktober 1591).

4.2.2.3 Nastop regenta nadvojvode Ernesta zoper dogajanje v Mariboru in njegovi bližnji okolici

Od vzpostavljanja šolstva na Betnavi se je potrebno vrniti nazaj k osrednjemu dogajanju, ki je potekalo sočasno z njim.

Še pred koncem maja 1591 je tako prišlo do dogodka, ki je gotovo kateremu evangeličanu, vsaj začasno, moral nagnati strah v kosti. Pri Sigmundu baronu Herbersteinu⁴²⁷ sta se namreč ustavila dva landsknehta, od katerih naj bi se eden sumljivo razgledoval po hiši – ni znano kje bi naj ta bila – drugi pa je baronu dejal, da med vojaštvom krožijo govorice, da naj bi evangeličane nagnali iz dežele, vendar pa da sam pri tem ni želel sodelovati. Že pred tem, če ne gre za isti dogodek, sta se morda ista landsknehta mudila na Betnavi in tudi tam bojda imela sumljive pripombe in vprašanja.⁴²⁸

Na Mariborčane se je 23. julija 1591 prvič obrnil tudi regent nadvojvoda Ernest in jim ukazal spoštovanje ukazov pokojnega deželnega kneza. Meščani naj bi torej prenehali z odhodi na Betnavo, naredili cerkveni in špitalski obračun, ki naj bi ju pregledal tudi mestni vikar, ter v mestne urade nastavili katolike. Obenem je bilo regentu sporočeno, da so meščani medse sprejeli tudi »zapeljivega, uporniškega [in] nevernega« (*verfierischen truzigen misglaubigen*) učitelja, zato jim je ukazal, naj ga zamenjajo s katoliškim in nasploh prenehajo z neredom, sicer bodo kaznovani.⁴²⁹

Mariborčani so se nato šele 16. avgusta poverjenikom pritožili čez nevšečnosti, ki so jih doživljali zaradi naštetih ukazov,⁴³⁰ češ da so mislili, da je sovraštvo zoper evangeličane umrlo skupaj s preminulim deželnim knezom⁴³¹.

Mestni sodnik, svét in občina, »privrženi augsburški veroizpovedi«, kot so se podpisali, so se v svojem ogorčenem pismu najprej pritožili čez – že leta 1589 – zapovedano prisotnost mariborskega vikarja pri sprejemanju cerkvenih in špitalskih obračunov. Pri slednjih, po mnenju piscev, namreč naj ne bi šlo za tako preproste

⁴²⁷ Tukaj ni povsem jasno, ali je mišljen sin betnavskega gospoda Wolfa Viljema, Vid Sigmund (kasnejši poverjenik, umrl leta 1637), kar se sicer zdi verjetneje ali sin hrastovškega gospoda Janeza Friderika, Wolfgang Sigmund, poročen s Suzano baronico Teuffenbach (Kumar, Geschichte der Burg und Familie, str. 77, 87-88).

⁴²⁸ Loserth, Akten 1590-1600, št. 41, Sigmund Herberstein poverjenikom, 23. maj 1591; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 102-103.

⁴²⁹ StLA, Betnava, š. 51, ukaz nadvojvode Ernesta Mariborčanom, 23. julij 1591.

⁴³⁰ Prav tam, sodnik in svét mesta Maribor, tudi občina privrženi augsburški veroizpovedi poverjenikom, 16. avgust 1591.

⁴³¹ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 103.

zadeve, da bi k njim lahko spuščali duhovnike, kot naj bi bilo v navadi na podeželju. Pri mestnih obračunih namreč ne duhovščina ne drugi tujci nimajo kaj iskati, temveč so le-ti v domeni meščanov. Enako so zapisali tudi za beneficije, saj naj bi jih ustanovili tukajšnji meščani, deloma tudi plemstvo, nato pa so bili prepuščeni v odvetništvo oziroma patronat mesta. Meščani so trdili, da so beneficiati doslej živeli mirno in da od njih niso nikoli zahtevali tega, kar sedaj zahtevajo tujci – kar seveda, kot je razvidno iz predhodnih poglavij, nikakor ni bilo res – ki k mestu niso ničesar prispevali in jim tudi ne gre zaupati. S podobnimi argumenti so se uprli tudi sprejemanju katolikov v mestne urade. Slednji naj bi namreč bili sami »Lahi« (*Wallchen*) in za te položaje zaradi nerazumevanja jezika sploh ne bi bili sposobni, čeprav so si nekateri želeli postati mariborski meščani. Pisci pisma jih kot takšne medtem očitno sploh niso priznavali. V omenjenih katolikih so videli zgolj zoprne tujce, ki se priseljujejo mednje, Nemce (*Teütschen*), in jim s svojim ravnanjem skušajo uničiti ter odvzeti vse svoboščine, ki so jih pridobili njihovi predniki. Tudi k špitalu, ki so ga vzpostavili za svoje revne someščane, so se Mariborčani uprli pripustiti tujce, še najmanj pa duhovščino, ki da se naj drži svojega stanu in uradov, posvetnih pa se naj vzdrži. Na poverjenike so zato naslovili tudi prošnjo, naj jim svetujejo, kako naj v bodoče »v primerih takšne stiske« ravnaajo.⁴³²

Slaba dva tedna kasneje so odgovor poverjenikov tudi prejeli. Slednji so do njihove stiske sicer izrazili svoje sočutje in naklonjenost, vendar so jim zgolj svetovali, naj mirno potrpijo⁴³³ in zaupajo v boga. Glede samih ukazov pa so jim svetovali, naj mestni pisar sestavi pokorno in ponižno opravičilo regentu, saj da je bil slednji o položaju v mestu gotovo zgolj napak poučen s strani »zoprnikov«.⁴³⁴

Čeprav tudi nadaljnjih regentskih ukazov v mestu niso upoštevali, pa se čeznje niso več pritoževali, verjetno tudi zato, da ne bi škodovali težkim pogajanjem dežele z regentom glede dedne poklonitve.⁴³⁵

Do naslednjega, prestopnega leta 1592 je nato, kot kaže, zavladalo zatišje in šele proti koncu januarja se je krški škof Krištof Andrej baron Spaur moral zavzeti za svojega

⁴³² StLA, Betnava, š. 51, sodnik in svét mesta Maribor, tudi občina privrženi augburški veroizpovedi poverjenikom, 16. avgust 1591.

⁴³³ T.i. »trpečo pokornost« je zagovarjal zlasti priznani in vplivni teolog Jakob Andreä iz Tübingena, ndr. eden od tvorcev *Formula concordiae*. Njegov nauk »trpeče pokornosti« je postal in ostal prava »mantra« deželne evangeličanske cerkve in stanov tudi v času najhujšega pritiska protireformacije (Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 153).

⁴³⁴ StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Mariborčanom, 29. avgust 1591.

⁴³⁵ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 103.

mariborskega vikarja, kot kaže prav zaradi opravičila, ki so ga Mariborčani poslali regentu Ernestu. Čeprav iz pisma ni razvidno, pri kom se je za Manicorja zavzel, je gotovo le, da ne pri regentu osebno.⁴³⁶

Tako je morda pisal deželnemu namestniku ali celo salzburškemu generalnemu vikarju, Martinu Brennerju, ki je enkrat leta 1592 mariborsko župnijo tudi vizitiral⁴³⁷.

Manicor se je pri krškem škofu namreč pritožil, da se predikant in (evangeličanski) učitelj ne vmešavata zgolj v njegove pristojnosti in pravice, temveč v mestu povsem brez strahu »delujeta v pogubo več sto duš«, zato je želel, da se s tem, kar je že tako bilo zoper izdane ukaze, preneha. Ker pa so Mariborčani istočasno poslali tudi svoje poročilo, ki je bilo vikarjevemu povsem nasprotujoče, je škof neznanega naslovnika pisma prosil, naj vendarle poslušata tudi vikarjevo. Slednji naj bi se dotlej namreč zmeraj vedel primerno in resnicoljubno ter pozval, naj se iz mesta odstrani predikanta in učitelja.⁴³⁸

Kdaj natančno je bila v mariborski župniji leta 1592 nato opravljena vizitacija salzburškega generalnega vikarja Martina Brennerja, ni znano, o njej je škof namreč zgolj ustno poročal svojemu nasledniku na sekovski stolici. Ob Brennerju sta vizitacijo vodila še salzburški štajerski arhidiacon (arhidiacon Zgornje in Spodnje Marke) in graški župnik Andrej Peyerer ter komisiji z dvora dodeljeni dr. Adam Vischer. Omenjeni so najprej vizitirali župnijsko cerkev, župnišče in vikarja, nato pa je Brenner ljudem podeljeval birmo, ponovno posvetil »onečaščeno« – zaradi pokopov evangeličanov – pokopališče ob župnijski cerkvi ter blagoslovil za njen stolp namenjen nov velik zvon.⁴³⁹

Znova so se Mariborčani v nemilosti znašli 29. februarja. Dvorni tajni svétnik Ivan Kobenzl baron Proßegg⁴⁴⁰ naj bi namreč tedaj prav vzrožil zaradi prisotnosti

⁴³⁶ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, krški škof neznanemu naslovniku, 22. januar 1592.

⁴³⁷ Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji v letu 1607, notici o vizitacijah 1592 in 1607, str. 76.

⁴³⁸ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, krški škof neznanemu naslovniku, 22. januar 1592.

⁴³⁹ Mlinarič, Prizadevanja, Poročilo škofa Jakoba Eberleina salzburškemu konzistoriju o jursdikciji nad mariborsko župnijo, str. 203.

⁴⁴⁰ Zaupnik deželnega kneza Karla II. je postal že leta 1565. Štiri leta kasneje je prevzel tudi vodenje dvornega tajništva in postal tajni svétnik. Po predaji tajništva dr. Schranzu leta 1576 je postal predsednik komore in na tem položaju ostal do leta 1591, vse do svoje smrti tri leta kasneje pa je, brez da bi opravljal kakšno funkcijo, ostal tudi v tajnem svétu. Nadvojvoda Karel ga je medtem že leta 1581 iz viteškega dvignil v baronski stan in mu podelil vzhodnotirolsko gosposčino Proßegg. Kobenzl je postal tudi komtur nemškega viteškega reda. Njegov sin Janez Rafael (rojen leta 1572) je medtem postal jezuit ter pomemben učenjak in rektor v Gradcu (Andritsch, Landesfürstliche Berater, str. 82-83). Pri Winkelmannu še zapisan kot dvorni tajnik in komorni predsednik, kar pa leta 1592 ni več bil (Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 103).

predstavnik mariborskih meščanov med deželnimi odborniki, med katerimi je bil tudi predstavnik Gradca. Ko so mu odborniki predali neko pisanje, se je namreč raztogotil, češ naj se Mariborčani že enkrat nehajo vmešavati, ter da če jim je bilo še za življenje nadvojvode Karla kaj ukazano, potem naj se tega tudi po njegovi smrti držijo.⁴⁴¹

Podobno jim je 18. junija pisal tudi nadvojvoda Ernest, ki je vztrajal pri tem, da se morajo ravnati v skladu z ukazi, ki jih jim je izdal še njegov predhodnik. Obenem pa je tedaj izvedel tudi, da sta se v mesto znova vtihotapila »sektaška« predikant in učitelj in ker tega nereda nikakor ni nameraval trpeti, je Mariborčanom še enkrat »milostno in resno« ukazal, naj s tem prenehajo.⁴⁴²

Pričakovano – in verjetno ne zgolj z današnjega gledišča – tudi novi ukaz ni zalegel in nadvojvoda se je nedolgo zatem, 4. avgusta, znova obrnil na mestnega sodnika in svét. Tokrat je meščanom očital, da ne hodijo k svojemu nastavljenemu duhovniku, torej k mariborskemu vikarju, temveč k »drugim, sektaškim zapeljivim naukom« in učitelju. Kaj več kot nov ukaz, da naj s tem prenehajo, pa nad Maribor, to pot z Dunaja, tudi tokrat ni prišel.⁴⁴³

Vendar so se v Mariboru ušteli, če so menili, da bo dolgotrajno neupoštevanje njegovih ukazov nadvojvodo Ernesta pripravilo do tega, da jih bo resignirano pustil na miru.

Slednji jim je namreč 15. oktobra še precej bolj ostro ukazal, naj se že enkrat pokorijo ukazom pokojnega nadvojvode, sicer jih bo doletela denarna kazen v višini 200 dukatov, enako kot v mesto vtihotaplajoča se predikanta in evangeličanskega učitelja. Ernest je moral biti besen, saj je cerkveni stolp že dve leti zaman čakal na ukazano popravilo, ne Zepez ne Leb še nista bila odstavljena iz mestnih uradov, cehi in bratovščine so še naprej opravljali »sektaške« pogrebne sprevode k betnavski, kateri so šla tudi (denarna) volila, in ne k župnijski cerkvi, in to še ni bilo vse. Sedaj so »sektaškemu« učitelju kar v samem mestu prodali hišo in da je bila mera polna, so celo v samem deželnoknežjem (!) gradu izpeljali tudi evangeličansko bogoslužje.⁴⁴⁴

Vendar se Mariborčani niti temu ostremu ukazu niso uklonili in so regentu glede izgonov predikanta in učitelja odpisali, da bi raje sami zapustili mesto, kot pa grešili zoper sv. duha. Tako jih je 5. novembra doletel nov, še ostrejši ukaz.⁴⁴⁵ Še naprej jim je

⁴⁴¹ Prav tam.

⁴⁴² ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 18. junij 1592.

⁴⁴³ Prav tam, nadvojvoda Ernest sodniku in svétu mesta Maribor, 4. avgust 1592.

⁴⁴⁴ StLA, Maribor, š. 45, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 15. oktober 1592.

⁴⁴⁵ Winkelmann, Die Zwischenregierung str. 104.

grozilo plačilo denarne kazni, ki pa jo je regent tokrat zagrozil dvigniti na 500 dukatov, če v roku treh dni predikant in učitelj ne bi bila izgnana iz mesta, Zepez in Leb pa ne zamenjana s katolikoma, tudi zato, ker mu je bilo sporočeno, da se je prejšnjemu predikantu sedaj pridružil še eden.⁴⁴⁶

Spor med regentom in mestom je jeseni tako dosegel vrhunec, vendar se je hitro pomiril. V odgovor besnemu nadvojvodi so v Mariboru namreč kmalu sestavili dolgo pismo, v katerem so se mu naposled deloma le uklonili.

V svojem odgovoru z dne 13. novembra so najprej izpostavili, da so bili deželnemu knezu ves čas turške nevarnosti – zagotovo so mislili na obleganje leta 1532 – zvesti in pri tem tudi sami imeli 13 žrtev, še več ljudi pa je bilo odpeljanih v suženjstvo. Tudi vojaštva naj bi zbrali več kot katerokoli drugo mesto ter celo zastonj opravljali prevoze streliva in druge vojaške opreme vse do Zagreba. Enako naj bi tudi vojaštvo in druge potujoče skozi mesto ves čas preživljali iz lastnih skromnih zalog, zvečine brez plačila, vse za »rešitev ljubljene domovine«.⁴⁴⁷

Nadalje so regenta spomnili na obljubo nadvojvode Karla, ki jo je ob sprejetju bruškega libela dal meščanom, namreč, da jih ne bo nadlegoval v njihovi vesti, predikant pa da je deželni in da zoper njega ne morejo nič. Tudi evangeličansko bogoslužje je bilo v mestu izvedeno zgolj enkrat in še to zgolj za skozi mesto potujoče vojaštvo,⁴⁴⁸ ki ga je v deželnoknežjem gradu izvedel njihov vojaški predikant. Mariborčani so se znova uprli tudi zoper ukazano prisotnost vikarja pri obračunih za špital in cerkev, saj da so jih že čez sto let potrjevali brez njegovega pristanka. Sploh za, kot so ga sami poimenovali, »meščanski« špital, za katerega so zapisali, da je že iz njegovega imena razvidno, da gre za izrecno meščansko ustanovo. Glede obnove cerkvenega stolpa so medtem prejeli gradbeniški nasvet, da bi ga kazalo podreti in sezidati novega. Slednje jim je moral predlagati gradbeni mojster Franc Marbl, za napotitev katerega v mesto so pomladi 1592 prosili poverjenike, le-ti pa so jim to tudi odobrili.⁴⁴⁹ Vendar mesto za popravilo ni imelo denarja, pa tudi prenevarno naj bi trenutno še bilo. Prav tako so bili še vsi mestni svétniki, ki jih jim je »vsilil« Karel II. na svojih položajih, zgolj Klemna Mairholdta so zaradi večih in večjih napak odstavili ter

⁴⁴⁶ StLA, Maribor, š. 45, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 5. november 1592.

⁴⁴⁷ Loserth, *Der Huldigungsstreit*, str. 147; Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 104.

⁴⁴⁸ Šlo je za iz dežele Avstrije nad Anižo (Zgornja Avstrija) v Zagreb in Varaždin napoteni praporc landsknehtov, ki so se v Mariboru mudili kak teden po 21. avgustu 1592. Poverjeniki so jim za spremstvo iz Maribora do Zagreba odredili Wolfa Viljema barona Herbersteina, za pot do Varaždina pa še Jurija pl. Stubenberg (StLA, Registratura, kn. 221, RE 1592, fol. 368-368', 372', 376-377' in 380').

⁴⁴⁹ Prav tam, fol. 36.

namesto njega znova nastavili Leba in Zepeza – dva za enega! Medtem so cehovske in bratovščinske pogrebne sprevode k betnavski cerkvi že ukinili, podeljevanja volil cerkvi pa niso mogli.⁴⁵⁰

Najbolj presenetljiv del odgovora nadvojvodi je medtem bilo – edino tovrstno – priznanje meščanov, da že več let obiskujejo betnavsko cerkev. Še več, slednje naj bi jim bilo dovoljeno celo po bruški pomiritvi! Tako so jih vsaj obvestili deželni odposlanci, ki so se za svoje sovornike v mestih in trgih zavzeli pri cesarju (!), namreč da se evangeličanskih meščanov in tržanov ne nadleguje in obremenjuje v njihovi vesti, če obiskujejo deželne ali plemiške cerkve.⁴⁵¹

Zares nenavadno, da je nadvojvoda Ernest Mariborčanom 27. novembra poslal, v primerjavi s prejšnjim ukazom, malce spravljevejši odgovor. Slednji je tako hvalil njihovo dobro voljo, vendar je še naprej zahteval tudi dejanja. Tako prisostvovanje vikarja pri obračunih, kar se mu je kljub nasprotovanju mesta zdelo nujno, kot tudi ponovno nastavitve Mairholdta ter odstavitev Zepeza in Leba. Zgolj glede cerkvenega stolpa so ga meščani uspeli prepričati, da se bo njegova obnova zavlekla.⁴⁵²

Kljub temu so meščani v svojem odgovoru z dne 15. decembra še naprej vztrajali pri obrambi svojih 300 let starih pravic glede sprejemanja špitalskih⁴⁵³ obračunov in mestnih uradnikov.⁴⁵⁴

Ukazi z dvora so se tako nadaljevali in 8. januarja 1593 je bil na Maribor po daljšem času naslovljen prvi ukaz zamenjave mestnega sodnika, tokrat Ivana Gladesa,⁴⁵⁵ ki naj bi ga zamenjali s kvalificiranim katolikom, češ da takšne v mestu zagotovo imajo.⁴⁵⁶ Sledila je nenavadno ponižna prošnja mestnih oblasti, da se Mariboru, ki da je bil prignan že na sam rob obstoja in da ne bi povsem propadel (*Ohne das auf den*

⁴⁵⁰ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 104.

⁴⁵¹ Loserth, Der Huldigungsstreit, str. 146-147.

⁴⁵² StLA, Maribor, š. 45, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 27. november 1592.

⁴⁵³ Špital je seveda bil ustanovljen leta 1348 (Mlinarič, Maribor od začetkov, str. 163) in ne že v 13. stol., kot bi se dalo sklepati iz omenjenega pisanja Mariborčanov.

⁴⁵⁴ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 105.

⁴⁵⁵ Glede na pečat je verjetno, enako kot njegov oče Gregor, tudi sam bil usnjar. Ivan je imel brata Kolmana in sestro Katarino, poročeno s Štefanom Hallerjem, bratom pokojnih Adama in Wolfa. Sam je v virih prvič izpričan leta 1563, nato pa kot mestni svetnik v letih 1593 in 1595. Njegove izvolitve za mestnega sodnika leta 1593 regent sicer ni priznal, je pa funkcijo, s prekinitvami, opravljal tudi še v naslednjih dveh letih. Do leta 1608 je vsaj formalno že moral prestopiti v katoliško veroizpoved, saj ni več omenjen kot evangeličan. Leta 1621 je kot član mestnega sveta znova omenjen neki Ivan Glades (Mlinarič, GZM XVI/81; isti, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji 1608, str. 135; Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109; isti, Die Bürger von Marburg II, str. 240-242, 284), vendar se zdi najverjetneje, da je šlo za kakšnega istoimenskega bližnjega sorodnika, npr. sina ali vnuka.

⁴⁵⁶ StLA, Maribor, š. 45, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 8. januar 1593.

eysseristen grad abkhumene Stättlein [...] zu grunt und zu poden gehen), odpišejo zagrožene kazni, menjave ljudi pa da bodo izvedli takoj, ko bodo lahko.⁴⁵⁷

Nadvojvoda je prošnjo seveda – povsem pravilno – razumel tako, da so v mestu želeli njegovo potrditev Gladesa za mestnega sodnika, vendar je tozadevno »dopisovanje« med obema stranema trajalo še vso pomlad.⁴⁵⁸

Tudi zadnji ukaz, ki ga je Ernest, preden je regentstvo prevzel nadvojvoda Maksimiljan, poslal v Maribor, se od prejšnjih ni razlikoval,⁴⁵⁹ sta pa naposled iz mestnega sveta le odstopila Zepez in Leb, vendar sta oba še naprej ostala v mestni službi.⁴⁶⁰

Čeprav se dravskopoljski evangeličani, vsem ukazom in grožnjam navkljub, svojemu predikantu nikakor niso želeli odreči, pa je Lierzerjevo ravnanje do začetka avgusta 1593 vendarle pripeljalo do tega, da je moral Betnavo zapustiti.

4.2.3 Lierzerjeva odpustitev z Betnave leta 1593

Dogajanje okoli Lierzerjeve odpustitve s položaja predikanta dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi, ki se je od začetka avgusta 1593 vleklo skoraj do konca leta, je bilo v zgodovinopisju doslej zmeraj odpravljeno zgolj s par stavki, ki se v podrobnosti niso spuščali.⁴⁶¹ Vendar pa si odpustitev prvega od zgolj dveh betnavskih predikantov brez dvoma zasluži bolj podrobno obravnavo.

Kot izhaja že iz reverza na Lierzerjevo zaposlitev, je lahko od nje ali odstopil sam, če se ne bi več počutil sposobnega opravljati svoje delo, ali pa bi mu jo ukinili, če ne bi živel in deloval v skladu z zaposlitveno inštrukcijo. V obeh primerih je bil tako betnavski cerkvi kot predikantu zagotovljen šestmesečni odpovedni rok.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Prav tam, mariborski mestni sodnik in svet nadvojvodi Ernestu, po 8. januarju 1593.

⁴⁵⁸ Prav tam, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 13. februar 1593; prav tam, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 4. maj 1593.

⁴⁵⁹ Prav tam, nadvojvoda Ernest Mariborčanom, 29. julij 1593.

⁴⁶⁰ Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 105.

⁴⁶¹ Še največ besed je Lierzerjevi odpustitvi namenil Orožen, vendar se tudi on v podrobnosti ni spuščal (Orožen, *Das Bisthum*, str. 331-332; prim. Richter, *Maribor*, str. 98; Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 105).

⁴⁶² StLA, Betnava, š. 52, reverz na zaposlitev Sigmunda Lierzerja, evangeličanskega pridigarja dežele Štajerske na Dravskem polju, s strani poverjenikov, 1. januar 1589.

Vendar vse kaže, da je do odpustitivne Lierzerja prišlo v bistveno krajšem času, saj o kakšnih pritožbah čez njegovo ravnanje, po poletju 1590, z evangeličanske strani ni znanega ničesar.

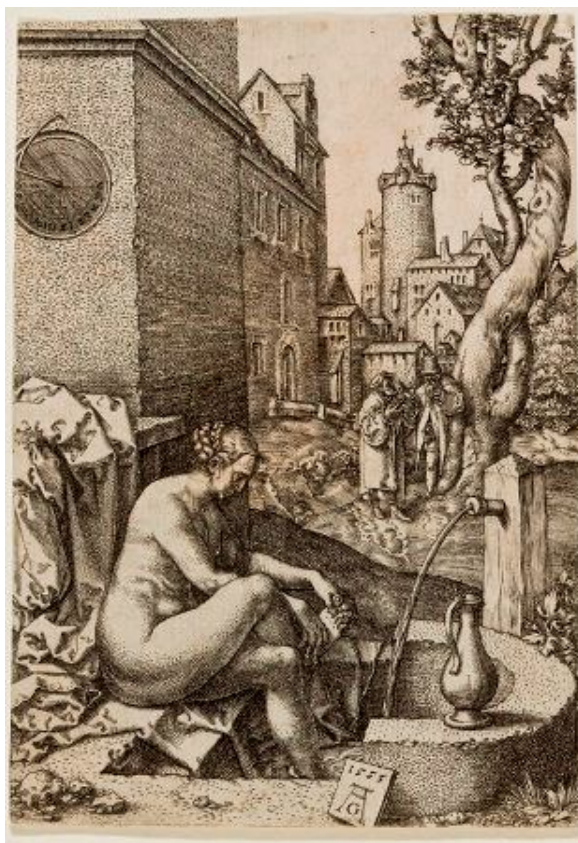
Prvega betnavskega predikanta sta 2. avgusta 1593 odstavila njegova nadzornika, Klemen Welzer pl. Tellerberg in Eberstein ter Krištof pl. Prag, v prisotnosti Tiburcija Heineggerja. Razlog: Lierzerjevo neprimerno ravnanje in vedenje, s čimer se je strinjalo tudi več tukajšnjih deželanov, verjetno kar večina. Natančneje vzeto je Welzer Lierzerju očital »šopirjenje in napihovanje« (*stolciern und pochern*) pa tudi izjave, da se nadzornikov njegovo početje nič ne tiče ter da Welzer bolje skrbi za svoj svinjak kot pa za cerkev. Predikantu sta nadzornika v prvi vrsti očitala provociranje katolikov ter »hud škandal« (*groben Excess*), ki naj bi ga povzročil s svojo poroko.⁴⁶³

Zgolj dan po svoji odstavitvi je Lierzer razloge, zaradi katerih ga je slednja doletela, vehementno zanikal in poverjenikom zatrdil, da je bil odstavljen prav zaradi vestnega sledenja zaposlitveni inštrukciji. Kljub Welzerjevim prepovedim se je namreč podajal v mesto, kjer je krstil otroke, obiskoval bolne in umirajočim podeljeval poslednje zakramente, spreobrniti (!) mu je bojda uspelo celo nekaj katolikov. Poverjenikom je obenem potožil tudi nad škodo v višini kar 70 gld,⁴⁶⁴ ki naj bi jo utrpel zaradi stalnega nadlegovanja s strani mimo Betnave po deželni cesti potujočega vojaštva. Glede škandala, ki naj bi ga storil s svojo poroko, se je medtem izjasnil šele proti koncu meseca. Kot kaže, so mu očitali, da je svojo ženo še pred sklenitvijo zakona »nezakonsko spoznal« (*unehelich erkhandt*) – torej imel z njo spolne odnose – kar pa je zanikal in trdil, da je v zakon stopila kot devica, kar naj bi potrdil tudi čas. Verjetno je mislil na rojstvo otroka. V svoji običajni maniri poseganja po bibličnih analogijah, nenazadnje je bil predikant, je glede zgornje obtožbe zapisal, da je bil kot »Suzana obtožen prešuštva s strani dveh starih zakonolomcev« (!) in da se mu enako kot njej »pred bogom in svetom« godi enaka krivica. Zato je upal, da bo tudi sam našel svojega Danijela, ki bo zaščitil njegovo čast.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Prav tam, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 17. avgust 1593, s prilogo D: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 17. avgust 1593; prav tam, Klemen Welzer in Krištof pl. Prag cerkveno-šolskemu ministrstvu, 23. avgust 1593.

⁴⁶⁴ Skupni znesek za popravilo vrat, ki so jih landsknehti tega leta polomili, je medtem znašal zgolj 52 kr (Prav tam, Obračun, fol. 70).

⁴⁶⁵ Prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, 3. avgust 1593; prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, pred 11. avgustom 1593; prav tam, Sigmund Lierzer cerkveno-šolskemu ministrstvu, 25. avgust 1593.

Slika 19 Heinrich Aldegrever, 1555: Suzana pri kopeli (vir: Wikimedia⁴⁶⁶).

Čeprav je sprva še vse kazalo, da bo Lierzer odstavitev mirno sprejel in da je vse skupaj še zgolj vprašanje njegovega izplačila, so se stvari začele zapletati. Welzer mu je tako sicer izplačal 150 gld plačila za prva tri četrtletja, od zadnjega, ki ga sicer ni odslužil, pa le polovico, torej 25 gld. Slednje je betnavski nadzornik utemeljil s tem, da so za Lierzerja že našli zamenjavo in bodo morali vzdrževati tudi novega predikanta, ki so ga na Betnavi pričakovali 22. avgusta. Krivdo za 70 gld škode, ki jih je Lierzer medtem imel zaradi nadlegovanja, pa je v celoti pripisal slednjemu. Predikant naj bi namreč les, predviden za obitje izpostavljenega dela njegove hiše, ki so ga, ker se ni počutil varnega, vzeli z gradbišča vodnjaka, uporabil za povsem druge zadeve, deloma celo za kurjavo. Welzer je visoki znesek medtem pripisal Lierzerjevemu »vlačenju« po mestu, kjer naj bi mu bojda bolje ustrezalo kot v njegovi hiši, predvsem pa stroškom, ki jih je imel s poroko. S predikantovimi dolgovi je bil nasploh križ. Tako je bil Lierzer »11 ali

⁴⁶⁶ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f6/Heinrich_Aldegrever_-_Suzana_ao_Banho_Surpreendida_pelos_Velhos.jpg (pridobljeno: 16. marec 2010).

13 gld« za žito dolžan Ivanu (Janezu) Frideriku baronu Herbersteinu⁴⁶⁷, dodatnih 25 gld pa vdovi Storch⁴⁶⁸ za štrtin⁴⁶⁹ vina, ki ga je »kupil« za svojo poroko. Pokojni Storch je namreč betnavski cerkvi volil 50 gld, Lierzer pa je vdovo nato z lažjo pregovoril, naj mu od omenjene vsote raje proda štrtin vina, saj naj bi mu Welzer znesek nato odbil od plačila, njej pa od volila. Welzer je moral vdovi nato pojasniti, da o takšnem dogovoru ni vedel ničesar in da se naj za denar obrne na predikanta, volilo pa v celoti izplača, saj da je vezano na pokojnikovo posest, katere imetnica je.⁴⁷⁰

Lierzer si je omenjene dolgove pričakovano tolmačil po svoje. Glede dolga Herbersteinu je Welzerju zabrusil, da se ga le-ta ne tiče, saj da zadeva le njiju z baronom. Tudi izplačilo za zadnje četrletje 1593 je zahteval v celoti. Njegov naslednik je s svojo službo »uradno« res začel šele s 1. januarjem 1594⁴⁷¹ in morda je Lierzer računal na izplačilo zaradi v zaposlitveni inštrukciji zagotovljenega šestmesečnega odpovednega roka. Popustil je zgolj pri povračilu s strani vojaštva povzročene mu škode in zahteval še »zgolj« 46 gld 6 kr. Vendar je znesek tudi po zadnjem »znižanju« bil za

⁴⁶⁷ Hrastovski gospod, starejši brat Jurija Krištofa in Wolfa Viljema, rojen leta 1551. Bil je uslužbenec tako nadvojvode Karla II. kot njegovega sina Ferdinanda II., pa tudi štajerski poverjenik. Od leta 1608 je bil tudi lastnik gradu Slivnica, ki ga je odkupil od Adama barona Kolonića in njegove žene Ivane. Kljub njegovi veroizpovedi, ki je glede na prispevke za Betnavo morala biti augsburška, je zanimivo, da naj bi njegovo poroko leta 1591 pomagala organizirati kar strogo katoliška nadvojvodinja Marija. Poročen je bil sicer dvakrat, prvič z Uršulo, hčerjo Wolfganga grofa Thurna in Rozine Inderseer, s katero sta imela tri sinove (Wolf Sigmund, Janez Jakob, Günther) in pet hčera (Marija Magdalena, Estera, Elizabeta, Suzana, Marija Salome oz. Sidonia (umrla leta 1627)). Od slednjih gre izpostaviti Janeza Jakoba (umrl leta 1643), ki je prav tako kot njegov oče postal uslužbenec nadvojvode Ferdinanda II. in poverjenik, pa tudi Güntherja (1594-1655), ki je kasneje postal lastnik Vurberka. Iz drugega zakona, z Rozino, roj. baronico Polhaim, je medtem imel zgolj sina Janeza Friderika, ki je leta 1627 ustanovil novo, hirschbachsko (Spodnja Avstrija) linijo rodbine Herberstein. Ivan Friderik je medtem umrl 9. maja 1615 (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 2'-31'; Koropec, Ob urbarju, str. 240; Kumar, Geschichte der Burg und Familie, str. 75-80; Orožen, Das Bisthum, str. 37).

⁴⁶⁸ Najverjetneje je mišljena vdova mariborskega meščana Andreja Storcha starejšega, umrlega najkasneje leta 1591. Slednji je bil po obrti krojač, obenem pa je opravljal še službo ključarja pri mestnih Dravskih vratih. Med letoma 1571 in 1572 bil poštar mariborske vojnopoštne postaje, tudi po zaslugi priporočil s strani Klemna Welzerja in Vida Hallegga. Čeprav je bil zaradi očitane mu nesposobnosti, kar mu je očital predvsem Nikolaj Zepez, konec leta 1572 iz službe odslovljen, je bil v času med in po slovensko-hrvaškem kmečkem uporu naslednjega leta odgovoren še za korespondenco, ki je zadevala urejanje razmer po uporu. Iz zakona je imel tri hčere in sina, Andreja Storcha mlajšega, kasnejšega mestnega sodnika. Dve hčeri sta se poročili na Ptuj, Marjeta z znanim evangeličanom Boštjanom Grübnerjem, Ana pa z Ivanom Schlättrerjem. Mož hčere Uršule medtem ni znan. Weiss je sicer menil, da bi naj šlo za nekega drugega Storcha, ki da je bil zgolj v sorodu z omenjenim in živel na Betnavi (Hozjan, Mariborska vojnopoštna postaja, str. 109-110; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 502-504), kar pa se ne zdi verjetno.

⁴⁶⁹ Neprimerno višja denarna protivrednost od odkupnih cen, ki jih je mesto plačevalo za štrtin mošta iz vinograda betnavske cerkve v Slivnici, v redkih letih, ko so ga sploh uspeli toliko pridelati (Oman, Mer schad als nuz, str. 53)

⁴⁷⁰ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom 13. avgust; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 17. avgust 1593, s prilogama A: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 13. avgust 1593 & D: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 17. avgust 1593.

⁴⁷¹ StLA, Lauttenschlager, š. 61, zaposlitev Jurija Lauttenschlagerja, 1. januar 1594

Welzerja nesprejemljiv, kvečjemu so mu bili pripravljene izplačati štiri ali pet goldinarjev.⁴⁷²

Spor je s prihodom novega predikanta začel nato dobivati nove razsežnosti, saj je moral Lierzer zapustiti hišo na Betnavi. Slednje naj bi storil v roku osmih dni in z Welzerjem naredil zaključni obračun, a se Lierzer ni dal, češ da od poverjenikov ni prejel nobenega roka. V prid betnavske cerkve vseskozi neutrudno delujočemu plemiču pa je celo očital, da ga želi z odpustitvijo, za katero naj bi stalo zgolj mnenje enega ali dveh ljudi, predati v roke katolikom in mu zato zagrozil celo s sodnim procesom. Nič čudnega, če se je sicer zmeraj mirni Welzer vsled teh obtožb naposled razsrdil. Lierzerju je zanj neznačilno ostro odpisal, da njegovo pismo sploh ni vredno pisnega odgovora in da bi si zaslužil takšnega »brez peresa in črnila« (!), saj je s tem, ko ga je imenoval za izdajalca in nekoga, ki bi predikanta predal v roke nasprotnikov, omadeževal njegovo čast. Povsem odveč mu je že tudi postalo ponavljanje ukazov, da naj hišo zapusti v predvidenem roku, do 12. ure v nedeljo 22. avgusta 1593, dan prej pa Welzerju preda tudi denar, ki ga je še bil dolžan. Medtem mu je na grožnje s sodnim procesom odvrnil, da ga »farško pravo« – Welzer je namreč menil, da bo sodbo zahteval od »farjev in menihov« (*pfaffen unnd münch*) – ne zanima, saj ga je odpustil v imenu svojih in njegovih evangeličanskih sovernikov.⁴⁷³

Grožnje s procesom tudi poverjeniki niso vzeli nič kaj resneje in so neposlušnemu predikantu odpisali, naj se že enkrat sprijazni s tem, da dežela ne sproža sodnih postopkov oziroma procesov, ko koga zaposli ali odpusti. Že prej so mu tudi grozeče ukazali, naj v predvidenem roku brez nadaljnjih sporov sam zapusti tudi hišo na Betnavi, sicer ga bodo prisiljeni odstraniti drugi, vendar je najkasneje do 26. avgusta Lierzer še vztrajal v njej.⁴⁷⁴

Nekje v tem času so se za svojega, sedaj že bivšega predikanta, tako pri poverjenikih kot pri cerkveno-šolskem ministrstvu, zavzeli tudi Mariborčani. Glede na zapisano gre

⁴⁷² StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom 13. avgust; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 17. avgust 1593, s prilogama A: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 13. avgust 1593 & D: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 17. avgust 1593; prav tam, priloga C: Sigmund Lierzer Klemnu Welzerju, 16. avgust 1593.

⁴⁷³ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom 13. avgust; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 17. avgust 1593, s prilogami B: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 15. avgust 1593, C: Sigmund Lierzer Klemnu Welzerju, 16. avgust 1593 & D: Klemen Welzer Sigmundu Lierzerju, 17. avgust 1593.

⁴⁷⁴ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 19. avgust 1593, s prilogo: poverjeniki Sigmundu Lierzerju, 19. avgust 1593; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 26. avgust 1593; prav tam, poverjeniki Sigmundu Lierzerju, 6. september 1593.

sklepati, da je imel pri pisanju obeh pisem Lierzer vsaj glavno besedo, če ju ni morda spisal kar sam. V kontekstu se ne razlikujeta kaj prida, je pa pismo poverjenikom precej bolj ostro in bistveno krajše kot precej daljše in zelo ponižno pismo ministrstvu, ki je obenem spisano v precej bolj učenem, »duhovniškem« jeziku, ozaljšanem z bibličnimi analogijami. Obe pismi sta tudi anonimni in kot njuni pisci so podpisani zgolj mariborski evangeličani oziroma »pripadniki občine in meščanov Maribora, privrženi čisti evangeličanski veroizpovedi«. ⁴⁷⁵

Kot zapisano, jima je skupno zagovarjanje Lierzerja z zelo podobnimi besedami in izrazoslovjem, kot ga je slednji v svojo obrambo že večkrat uporabljal tudi sam. Tako je tudi anonimno meščanstvo pisalo o »neprimerni odstavitvi«, za katero naj bi stala zgolj eden ali dva deželana. Sami naj bi namreč bili z Lierzerjem zelo zadovoljni, še več, boljše evangeličanske duhovne oskrbe, vključno s šolstvom, v Mariboru bojda nihče živ ni niti pomnil. Slednje je seveda držalo, saj je bil Lierzer njihov prvi predikant. Nadaljevali so, da je bila skupnost pred njegovim prihodom pod močnim pritiskom in tudi predikant sam je moral večkrat nevarnosti gledati v oči. Obenem so podpisniki menili, da bi morali tudi sami in ne zgolj tisti, ki so ga zaposlili, imeti besedo pri Lierzerjevi odstavitvi, saj so cerkev od dežele prejeli, za kar so tudi nadvse hvaležni, prav zaradi lastnih želja. Medtem pa naj bi ga nadzornika odpustila zato, ker se je kljub Welzerjevim prepovedim podajal k bolnim in umirajočim v mesto, utrjeval šibke v veri, katerim je z njegovim odhodom grozila izguba še te, spreobrnil pa naj bi celo nekaj katolikov. Prav slednji, spreobrnjenci, ki so bili nekoč njegovi najboljši *promotores*, pa so sedaj postali njegovi najhujši nasprotniki. Za Lierzerjevo odstavitev sami niso videli nobenega razloga, še več, imeli so jo zgolj za posledico »zlobne zavisti in besa« (*Besen Neyd und Zorn*) nadzornikov. Slednja so, čeprav so sebe označili za najnižji – morda z ozirom na določila bruškega libela – stan, v pismu ministrstvu obtožili celo prisvajanja denarja, ki so ga namenjali Betnavi, hkrati z volili, ki da so bila s strani meščanov tudi višja kot od kateregakoli tukajšnjega gospoda in deželana – slednje seveda nikakor ni držalo. Ministrstvu so podpisniki obenem potožili, da so nauku »čistega evangelija« tako privrženi, da bi se raje kot slednjemu odrekli ne le svoji časti in imetju, temveč celo svojim ženam in otrokom. V strahu, da pomeni Lierzerjev odhod propad (!) tukajšnje evangeličanske cerkve, so zato ministrstvo prosili posredovanja pri

⁴⁷⁵ Prav tam, mariborski evangeličani poverjenikom, pred 30. avgustom 1593; prav tam, občina in meščani Maribora predani čisti evangeličanski veri pridigarjem in profesorjem evangeličanskega ministrstva štajerske deželne cerkve, pred 30. avgustom 1593.

poverjenikih, v primeru uspešne odpustitve predikanta pa svarili, da se zna podobno zgoditi tudi predikantom in profesorjem samega ministrstva.⁴⁷⁶

Medtem ko je pismo pri slednjih doseglo vsaj delen uspeh, Lierzerja in oba nadzornika so namreč nameravali citirati predse na zaslišanje, pa poverjeniki podpisnikom niso nasedli. Nasprotno, pisali so jim, da bi pod obema pismoma zelo radi videli podpise, saj da je v njiju toliko »gnilobe, napuha in neosnovanosti« (*verwessens, unbschaidens, unnd zumal ungründtlichs*) – pri čemer se glede na neresnice in polresnice v pismu niso kaj prida motili – da večine sami sploh ne razumejo. Mestu in ministrstvu so zato odpisali, da si je Lierzer za odpustitev, oziroma za svojo »pustolovščino«, s svojim ravnanjem kriv sam, Mariborčane pa opomnili, naj se v bodoče vzdržijo podobnega »neprimerne oporekanja in vzvišene predrznosti« zoper poverjenike.⁴⁷⁷

Omeniti velja še pripombo, ki jo je na Lierzerja nekaj let kasneje naslovil učitelj Sobrius, češ da ima pri novem predikantu, Lierzerjevem nasledniku, več dela z vodenjem petja ob bogoslužjih in pogrebih, saj da slednji obhaja vse praznike.⁴⁷⁸ Lierzer jih – vsaj po Sobriusovem prihodu na Betnavo – očitno ni.

Naposled je moral Lierzer Betnavo le zapustiti, čeprav ni znano, ali so mu pri tem morali »pomagati«. Vsekakor hiše ni pustil povsem nedotaknjene, saj je njemu in njegovim »po nemarnem« (*unfleis*) uspelo polomiti celo lončeno peč v njej. Po odhodu z Betnave je nekaj časa bival v »uborni kmečki hiški in dimnici«, gotovo nekje v okolici Maribora, kjer pa naj bi ga *uncatollischen romanisten* vseskozi nadlegovali in mu javno grozili, da ga bodo s hišo vred zažgali. Morda je prav slednje pismo naposled le omehčalo poverjenike, ki so Welzerju naložili, naj Lierzerju izplača še preostalih 25 gld. Welzer je »samovoljni« odločitvi poverjenikov sicer nasprotoval, ker pa denarja od dežele (še oziroma več) ni bilo, mu jih je, samo da bi imel pred njim mir, le izplačal.⁴⁷⁹

Naposled sta Welzer in Lierzer 25. oktobra 1593 le naredila zaključni obračun. Lierzerju je Welzer tako povrnil stroške, ki jih je ta imel z raznimi popravili predikantove hiše, skupaj nekaj manj kot sedem goldinarjev, za beljenje stanovanja,

⁴⁷⁶ Prav tam.

⁴⁷⁷ Prav tam, poverjeniki mariborskim evangeličanom, 30. avgust 1593, s prilogo: cerkveno-šolsko ministrstvo poverjenikom in odgovor le-teh slednjim, 30. avgust 1593.

⁴⁷⁸ Prav tam, Nikolaj Sobrius poverjenikom, pred 4. septembrom 1596.

⁴⁷⁹ Prav tam, poverjeniki Sigmundu Lierzerju, 6. september 1593; prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, pred 24. septembrom 1593; prav tam, Obračun, fol. 70'; StLA, Lierzer, š. 61, Klemen Welzer poverjenikom, 23. november 1593; prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, 1593.

postavitev lesenega hleva in popravilo ure, ki jo je Ivan Haller⁴⁸⁰ podaril betnavski cerkvi.⁴⁸¹

Vendar pa zadeva še kar ni bila končana, saj je Lierzer očitno bil odločen, da si bo na tak ali drugačen način le pridobil še 25 gld, s katerimi je, kot kaže, želel poravnati štrtin vina, ki ga je »kupil« ob svoji poroki. Denar je namreč zahteval prav za ob njegovi zaposlitvi leta 1588 bojda obljubljeni mu štrtin vina, Welzer pa je seveda vedel, da mu kaj takšnega, četudi si je Lierzer morda to še tako želel, niso nikoli obljubili. Še preden sta s slednjim naredila zaključni obračun, je Krištof pl. Prag Welzerju namreč predal Lierzerjevo pismo, ki ga je slednji v več prepisih razposlal več gospodom in deželanom na Dravskem polju in od njih želel izplačilo 25 gld, menda po ukazu poverjenikov. Welzer je, razumljivo, imel že vsega dovolj in je na to zgolj odvrnil, da Lierzerju ne bo izplačal ne beliča (*haller*) ne denariča, ostali pa naj storijo, kakor jim je ljubo. Obenem je poverjenikom pisal, da bodo pred odpuščenim predikantom mir imeli zgolj, če mu ničesar več ne odobrijo.⁴⁸²

Konec novembra, po dolgih mesecih polnih prerekanj, izsiljevanj, laži in groženj, je bila zadeva končno le končana. Lierzer je sicer še vsaj v prvi polovici januarja leta 1594, morda celo vse do konca aprila, bival kar v samem Mariboru, kjer pa je kot vojaški predikant Wolfa Viljema barona Herbersteina, poveljnika (*Rüttmeister*) stotnije arkebuzirjev, zgolj čakal na plačilo in odhod na krajino, bogoslužij pa, razen seveda za vojaštvo, ni več izvajal.⁴⁸³

Na Betnavo pa je medtem, še pred koncem avgusta 1593, že prispel neprimerljivo mirnejši predikant.

Kljub začetnim ostrim protireformacijskim ukrepom, ki so sledili münchenski konferenci oktobra 1579, so slednji zaradi odvisnosti deželnega kneza od v veliki večini evangeličanskih stanov, kaj kmalu povsem zvodenedli. Tako se ne gre čuditi nezmožnosti deželnoknežjega nastopa zoper javno izvajanje augsburške veroizpovedi v

⁴⁸⁰ Mariborski meščan in mlajši brat pokojnih Adama in Wolfa Hallerja (Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 285). Kot evangeličan je, sicer kot Janez, izpričan še ob vizitaciji leta 1608 (Mlinarič, *Prizadevanja*, Zapisnik o vizitaciji v letu 1608, str. 135), umrl pa je štiri leta zatem.

⁴⁸¹ Natančno 6 gld 41 kr 2 d, od tega za beljenje stanovanja 3 gld, za postavitev hleva 2 gld 7 kr 2 d in za popravilo ure pri urarju 1 gld 34 kr (StLA, Betnava, š. 52, popis vsega kar je Sigmund Lierzer pri svoji betnavski hiši dal popraviti, 25. oktober 1593).

⁴⁸² StLA, Lierzer, š. 61, Klemen Welzer poverjenikom, 23. november 1593.

⁴⁸³ Wolf Viljem baron Herberstein je namreč še konec aprila od poverjenikov želel, naj mu za dva do tri mesece posodijo 50 tovornih konj in poskrbijo, da mu ne bo zmanjkalo provianta, če naj oddidejo na krajino (StLA, Registratura, kn. 223, RE 1594, fol. 111; StLA, Maribor, š. 45, zapis ustnega poročila Ivana Gladesa in Mihaela Tschähämba nadvojvodi Maksimiljanu, 11. januar 1593 [sic: 1594]).

Mariboru, vsem ostrim ukazom navkljub. Kaj več kot slednjih in prepovedi si deželni knez namreč niti zoper svoje mesto ni mogel privoščiti, oziroma je tako vsaj menil, ne da bi s tem izzval jezo dežele. Pritožbe le-te je prejemal že zavoľjo ukazov, ki so v Mariboru bolj ali manj naleteli zgolj na gluha ušesa. Položaj se tudi po Karlovi smrti in nastopu regenstva njegovih sorodnikov Ernesta in Maksimiljana seveda ni bistveno spremenil. Vsekakor pa je zanimivo – in v nasprotju z doslej uveljavljenimi tezami⁴⁸⁴ – da je nadvojvoda Ernest proti neposlušnim meščanom pravzaprav nastopil ostreje kot Karel, pa čeprav z bolj ali manj enakim uspehom. Če se je njen vzpon za življenja Karla II. šele začel, je z regentskim obdobjem za betnavsko evangeličansko cerkev in dravskopoljsko skupnost nastopil čas razcveta. Podobno kot je veljalo za deželo augsburške veroizpovedi kot celoto.

4.3 Evangeličanski Maribor in njegova bližnja okolica od zaposlitve predikanta Jurija Lauttenschlagerja pri betnavski cerkvi do predvečera njenega uničenja (1593-1599)

4.3.1 Konfesionalno dogajanje v času regentstva nadvojvode Maksimiljana (1593-1595)

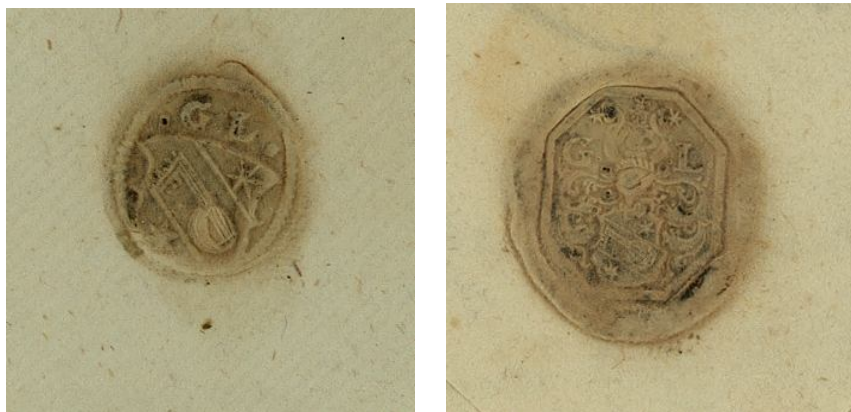
Približno v času zamenjave regentov, odhoda nadvojvode Ernesta in prihoda nadvojvode Maksimiljana, je prišlo tudi do zamenjave predikanta na Betnavi. Kljub temu da Lierzer še nekaj časa ni zapustil Dravskega polja, je njegov naslednik, kot predvideno, na Betnavi nastopil še pred koncem avgusta 1593.

Vročekravnega Lierzerja je 22. avgusta 1593 zamenjal v svojem ravnanju in vedenju neprimerno mirnejši predikant Jurij Lauttenschlager⁴⁸⁵, ki je dotlej služboval pri Francu

⁴⁸⁴ Prim. npr. Benedik, Protireformacija, str. 122; Richter, Maribor, str. 98-99.

⁴⁸⁵ V virih se prvič pojavi v pismu datiranem s 13. avgustom 1593, poimensko pa deset dni kasneje. Ker v štajerski pečatni knjigi za leta od 1592 do 1619 njegovega priimka ni gre sklepati, da ni izviral iz dolnjeavstrijskih dežel, saj mu je bil pečat enkrat v letih 1594-1595 izboljšán s šlemom. Enkrat sredi februarja 1595 se je poročil (morda z domačinko) in imel v zakonu vsaj enega otroka. Njegova žena, sicer morda ne ista s katero se je leta 1595 poročil, se je pisala Wagner. Leta 1601 je Lauttenschlager namreč zapisal, da ima svaka Jurija Wagnerja, ki je bil stražni mojster nekje na krajini, najverjetneje v Koprivnici. Tudi po zaposlitvi na Betnavi je Lauttenschlager še naprej deloval tudi na Ptuju. Po uničenju betnavskega kompleksa v začetku januarja 1600 se je sprva še izmenično po en mesec zadrževal in deloval pri tukajšnjem evangeličanskem plemstvu, dokler se ni znova (prim. spodnjo opombo) nastanil na Vurberku. Dežela ga je nato skušala zaposliti kot vojaškega predikanta na krajini, vendar se je Jurij pl. Stubenberg temu uprl. Ko so ga aprila 1602 naposled dokončno odslovili iz praktično že tako komaj

pl. Stubenberg,⁴⁸⁶ na prošnjo in priporočilo katerega je na Betnavo tudi odšel. Čeprav je Lierzer Lauttenschlagerja sprejel kot vsiljivca, so mu s strinjanjem poverjenikov in cerkveno-šolskega ministrstva najkasneje do konca meseca že predali službo predikanta dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi. Uradno ga je dežela nato zaposlila in vzela pod svojo zaščito s 1. januarjem 1594 z zaposlitvenim pismom, ki pa se od Lierzerjevega praktično v ničemer ne razlikuje.⁴⁸⁷

Slika 20 (levo) Pečat Jurija Lauttenschlagerja iz leta 1594.⁴⁸⁸

Slika 21 (desno) S šlemom izboljšan pečat Jurija Lauttenschlagerja iz leta 1595.⁴⁸⁹

obstoječe službe predikanta na Dravskem polju, je bil menda eden zadnjih deželnih predikantov na Štajerskem, če ne celo zadnji nasploh (StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 13. avgust 1593; prav tam, Klemen Welzer in Krištof pl. Prag cerkveno-šolskemu ministrstvu, 23. avgust 1593; prav tam, nadvojvoda Maksimiljan Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 9. februar 1595; prav tam, Adam pl. Kolonić poverjenikom, 28. januar 1600; prav tam, betnavski obračun Adama barona Kolonića, 6. december 1602; StLA, Lauttenschlager, š. 61, Jurij Lauttenschlager Albanu Grasweinu, 9. junij 1601; StLA, Blagajna, k. 30 (1594), fol. 103; Winkelmann, Vernichtung, str. 98; Reiner Puschnig, Gnaden und Rechte: Das steierische Siegelbuch, ein Privilegienprotokoll der innerösterreichischen Regierung 1592 – 1619, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 14, Graz 1984).

⁴⁸⁶ Trditev, da je Lauttenschlager prišel z Vurberka, je tako postavljena malce pod vprašaj (prim. Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 105), saj gosposčina ni bila v lasti Franca pl. Stubenberga, temveč njegovih bratov Jurija starejšega in Janeza Friderika. Franc je nato šele leta 1594 od slednjega prevzel vurberško novo grajsko zgradbo, dotlej pa je bil, od leta 1583, zgolj gospodar ptujskega Spodnjega dvora oz. Malega gradu (Jože Koropec, Srednjeveški Vurberk, ČZN, letnik 39=4, 1968, zv. 1, str. 122). Umrl je enkrat pred koncem oktobra 1599 (StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Juriju pl. Stubenbergu in Tomažu Steiblu, 29. oktober 1599). Potrdilo, ki ga je dal spisati za Lauttenschlagerja (StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer in Krištof pl. Prag cerkveno-šolskemu ministrstvu, 23. avgust 1593), se sicer ni ohranilo, je pa vsekakor povsem možno, da je že leta 1593 vedel, da predikanta ne bo več zmožni oz. želel vzdrževati na Vurberku in ga je zato predlagal Welzerju kot zamenjavo za Lierzerja.

⁴⁸⁷ Prav tam, Klemen Welzer in Krištof pl. Prag cerkveno-šolskemu ministrstvu, 23. avgust 1593; prav tam, poverjeniki Mariborčanom, 30. avgust 1593, s prilogo: cerkveno-šolsko ministrstvo in nadzorniki poverjenikom, 30. avgust 1593; StLA, Lauttenschlager, š. 61, zaposlitev Jurija Lauttenschlagerja, 1. januar 1594.

⁴⁸⁸ StLA, Betnava, š. 52, št. rač. 58, potrdilo Jurija Lauttenschlagerja o prejemu plačila za prvo četrtletje leta 1594, 1. januar 1594.

⁴⁸⁹ Prav tam, št. rač. 109, potrdilo Jurija Lauttenschlagerja o prejemu plačila za četrto četrtletje leta 1595, 24. december 1595.

Slika 22 Lastnoročni podpis (*Manu Propria*) Jurija Luttenschlagerja iz leta 1594.⁴⁹⁰

Novega predikanta je, po nekajmesečnem zatišju, še pred koncem leta 1593, doletel že dlje časa tleči spor glede domnevno krvoskrunske poroke med Krištofom Pisom ml. in vdovo Adama Hallerja.

Mariborski vikar Anton Manicor je namreč 28. decembra 1593 zadevo znova spravil na plan, ko je na mestnega sodnika in svét naslovil zahtevo, naj poroko preprečita. V začetku januarja 1594 se je zganil tudi regent nadvojvoda Maksimiljan, kateremu sta štajerski arhidiakon Andrej Peyerer in Manicor poročala o predstoječi krvoskrunski poroki,⁴⁹¹ ki da se ima, kljub arhidiakonovi prepovedi, zgoditi »naslednjo nedeljo«. Mariborčanom je namreč ukazal, naj poroko preprečijo, dokler se stvar ne razčisti, sicer jr zakoncema grozil odvzem imetja in posesti.⁴⁹²

Manicor je še istega dne, ko je v mesto prišel regentov ukaz, v zadevi pisal tudi Luttenschlagerju osebno, v edinem znanem ohranjenem pismu, ki ga je kdaj kak mariborski vikar naslovil na predikanta dravskopoljskih evangeličanov. Pismo je spisano povsem formalno, čeprav gre za svarilo in pritožbo. Luttenschlagerja je Manicor tako naslovil kar z »dragi gospod Jurij« (*Lieber Herr Georg*) ter nadaljeval, da mu je bilo sporočeno, da je bila omenjena poroka oklicana pri njemu – torej z betnavske prižnice – vendar da sta jo Peyerer in regent z ukazom prepovedala. Hkrati je Manicor predikantu očital in mu dal v vednost, da s svojim vmešavanjem v njegove duhovne pristojnosti krši določila bruškega libela ter da se bo čez njega pritožil tako pri deželi kot pri deželnemu knezu. To pa zato, ker »njegovih« meščanov in »zapovedanih mu

⁴⁹⁰ Prav tam, št. rač. 58, potrdilo Jurija Luttenschlagerja o prejemu plačila za prvo četrtletje leta 1594, 1. januar 1594.

⁴⁹¹ V pismu je sicer Krištof ml. imenovan za sina Jurija Pisa (Prav tam, š. 51, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 7. januar 1594), ki pa je bil njegov brat in ne njegov oče. Slednjemu je namreč prav tako bilo ime Krištof.

⁴⁹² Prav tam, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 7. januar 1594; prav tam, Anton Manicor mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 28. december 1593.

ovčic« (*meine Burgerschaft und anbefolchne Schafflein*) ni pustil pri miru in si jih je prisvajal.⁴⁹³

Naposled sta se na obtožbo krvoskrunstva 11. januarja odzvala tudi Welzer in Krištof pl. Prag ter jo predstavila v povsem drugačni luči. Spor je po njunem mnenju namreč ležal v tem, da poroka med Krištofom Pisom ml. in vdovo Adama Hallerja ni bila povšeči bratu in sestri⁴⁹⁴ pokojnega, Ivanu Hallerju ter ženi Martina Leuzendorferja, ki sta jo želela preprečiti zaradi dedovanja po vdovi Ivanovega brata, katerih zakon je ostal brez otrok. Zapuščine po njeni smrti naj bi si namreč oba zelo želela in vdovo že za življenja precej »oskubila« (*zimblichen massen berupfft*). Nato pa naj bi, ko sta ugotovila, da nimata nobene možnosti preprečiti njene vnovične poroke, mariborskemu vikarju natvezila, da je slednja krvoskrunska. Slednja trditev po mnenju nadzornikov sicer ni imela nobene podlage, že zato, ker so Pisi in Hallerji bili »mariborski otroci«, Adamova vdova pa da je bila rojena v Innsbrucku. Manicor je nato, bojda želeč zgolj »svoj jermen od kože« (*aines Reimbs aus der haut verhofft*), tozadevno pisal tako mestnemu sodniku kot predikantu, celo od dolnjeavstrijske vlade je v mesto prišel ukaz zoper poroko. Zgolj nekaj dni prej, 9. januarja 1594, je mariborski mestni sodnik Krištof Maier tukajšnjim evangeličanom namreč kar na lastno pest, brez posvetovanja z mestnimi svétniki, z dvigom dvižnega mostu vernikom preprečil odhod k pridigi na Betnavo. Zapora je trajala več kot uro, dokler ga naposled le niso uspeli prepričati, da se iz tega ne more izcimiti nič dobrega. Vendar sta nadzornika v svoji pritožbi poverjenikom kljub temu menila, da je pri tem šlo zgolj za »zli uvod« v bodoče ravnanje. Medtem sta za Maierja zapisala, da se mestni sodnik sam sicer šteje za evangeličana, vendar se je zelo redko in še to zgolj *pro forma* pojavljal pri pridigah na Betnavi ter svoje veroizpovedi nasploh ni jemal preveč resno (*dem unser Religion wenig ernst*). Poverjenike sta zato prosila, naj tako sodniku kot vikarju izdajo opomin. V nasprotnem sta se namreč bala, da bo deželni namestnik Mariborčanom ukazal vse, kar bo Manicor želel, slednje pa bo vodilo do zadužitve svobodnega izvajanja augsburške veroizpovedi.⁴⁹⁵

⁴⁹³ StLA, Maribor, š. 45, Anton Manicor Juriju Lautenschlagerju, 7. januar 1594. Manicorjevo pisanje bi medtem težko imenovali »nesramno grozilno pismo« (prim. Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 105).

⁴⁹⁴ Za katero od leta 1565 še nepolnoletnih hčera (Elizabeto, Julijano, Lucijo ali Kunigundo) Ivana Hallerja starejšega je šlo, ni znano (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 284-285).

⁴⁹⁵ StLA, Maribor, š. 45, pritožba Klemna Welzerja in Krištofa pl. Prag pri poverjenikih čez mestnega sodnika Krištofa Maierja, 11. januar 1594.

Vendar se je zadeva zavlekla še vsaj do sredine marca 1594. Krištofu Pisu ml. je sicer uspelo izdelati in pristojnim oblastem poslati rodoslovno deblo, ki je do četrtega kolena izkazovalo, da z vdovo Adama Hallerja ni v sorodu. Vendar je kljub temu bil 17. marca 1594 citiran tako pred deželnega namestnika kot pred dolnjeavstrijsko vlado, gotovo tudi zato, ker je Ivan Haller »še kar naprej gonil svoje« (*noch die Sachen treibt*). V svoj prav Piso sicer ni dvomil, vendar sta z ženo kljub temu prosila Welzerja, naj zanju posreduje pri poverjenikih, saj se je bal odziva mariborskega vikarja in štajerskega arhidiakona. Obenem sta zaročenca od poverjenikov želela poročilo, če sta se pred arhidiakonom sploh dolžna zagovarjati, saj da nista iste veroizpovedi kot le-ta.⁴⁹⁶

S tem je bila zadeva za zakonca verjetno uspešno končana, saj je v virih ni več moč zaslediti. Vsekakor pa celotna zgodba govori v prid dejstvu, da v premoženjskih sporih veroizpoved – »sorodstvo« ali »zoprnost« v slednji – ni igrala nobene vloge, kar je bilo razvidno že iz Lierzerjevih groženj s sodnim procesom zoper Welzerja.

V Mariboru so medtem imeli drugačne težave. Tako je 20. decembra 1593 nadvojvoda Maksimiljan predse citiral (med podpisniki ukaza je bil tudi deželni namestnik in ljubljanski škof Janez Tavčar) mariborskega mestnega sodnika Ivana Gladesa in katoliškega mestnega svétnika Mihaela Tschähämba, ki naj bi se na dvoru zglasila 7. januarja prihodnje leto. Do tega pa očitno ni prišlo, saj je prav na ta dan dolnjeavstrijska vlada mestnemu sodniku poslala enak ukaz.⁴⁹⁷

Najkasneje 11. januarja 1594 sta se Glades in Tschähämb nato le zglasila v Gradcu in deželnemu namestniku predala ustno poročilo oziroma odgovor na predane ukaze ter obenem prosila za zaščito mestnih svoboščin in običajev. Najprej sta izjavila, da sta bila Leb in Zepez že odstavljena iz mestnega svéta, da pa je obenem držalo, da sta oba še naprej bila v mestni službi, in sicer kot pobiralca zaostalih (Leb) oziroma obrtniškega davka (Zepez). Tudi za Lierzerja sta potrdila, da se je še mudil v mestu, vendar da kot vojaški predikant Wolfa Viljema barona Herbersteina v njem ni izvajal bogoslužij. Evangeličanski učitelj je medtem bil deželni uslužbenec in mesto zoper njega ni moglo ukrepati. Zaradi pomanjkanja denarja, mestu je namreč komaj uspelo poravnati davke, tudi cerkveni stolp še ni bil dokončno obnovljen, prav tako jim vanj še ni uspelo namestiti zvona. Glades se je obenem zavedal, da kot mestni sodnik ni bil potrjen, zgolj

⁴⁹⁶ Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 12. marec 1594.

⁴⁹⁷ Prav tam, ukaz nadvojvode Maksimiljana Mariborčanom, 20. december 1593; prav tam, ukaz dolnjeavstrijske vlade mariborskemu mestnemu sodniku, 7. januar 1594.

izvoljen, na položaj pa da sta ga predlagala Matej Petek in Luka Hofer. Zato je prosil, da bi mu na položaju le pustili ostati, saj bi njegova odstavitev pomenila veliko škodo za »ubogo mestece«. Slednjega so namreč zaradi nejasnosti glede statusa mestnega sodnika bremenili visoki stroški, ki so jih imeli z zaprtimi zločinci – katerim nihče ni sodil – pa tudi deželskemu sodišču ni bil več nihče poslušen, zato je »marsikaj propadalo«.⁴⁹⁸

Tajnik Grienberg⁴⁹⁹ jima je nato ustno predal dovoljenje deželnega namestnika, da se lahko do vrnitve deželnega kneza vrmeta domov, dotlej pa naj Leba in Zepeza le zamenjajo in nastavijo tudi katoliškega mestnega sodnika.⁵⁰⁰

Na ukaze, naslovljene na mestne oblasti, so se po odhodu Gladesa in Tschähämba iz Gradca naposled odzvale tudi te oziroma njihovi predstavniki, tako evangeličanske kot katoliške veroizpovedi. Najprej so izpostavili, da so ukaze pokojnega nadvojvode Karla izpolnili še v času, ko se je v Mariboru mudila zadnja deželnoknežja komisija – kar v večini točk seveda sploh ni držalo – zato se niso počutili krive kršenja le-teh.⁵⁰¹

V mestni svet so že pred letom dni sprejeli Gönana in Mairholdta, čeprav so slednjega morali zaradi neprimerne obnašanja kasneje odpustiti iz sveta. Prav tako so priznali, da sta Zepez in Leb resda še bila v mestni službi, vendar zgolj kot prejemnika obrtnega oziroma zaostalih davkov. Mestni svétniki in sodnik so tako menili, da ju je, ker sta pač imela obveznosti v mestni hiši, vikar verjetno zamenjal za mestna svétnika in ju zato prijavil. Meščane je slednje zelo užalostilo, saj so bili prepričani, da so svojemu vikarju le »poklonili več ljubezni kot tegob« in so se pri regentu zato tudi zavzeli, naj ju pusti na položaju, češ da sta častna moža in naj ju ne odstavi zgolj zaradi njune veroizpovedi. Obenem so se zavzeli tudi za potrditev Ivana Gladesa za mestnega sodnika, ki je položaj zasedal že poldrugo leto. Mestne oblasti so bile zelo nenaklonjene njegovi zamenjavi s katoličanom in so za precej pomembnejše šteje upoštevanje privilegijev svobodnih volitev mestnega sodnika in svétnikov, pri samem sodniku pa njegovo sposobnost in ne veroizpoved.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Prav tam, zapis ustnega poročila Ivana Gladesa in Mihaela Tschähämba nadvojvodi Maksimiljanu, 11. januar 1593 [sic: 1594].

⁴⁹⁹ Dr. Elija Grienberg je bil v letih 1586-1602 tajnik dolnjeavstrijske vlade (Andritsch, Landesfürstliche Berater, str. 78).

⁵⁰⁰ StLA, Maribor, š. 45, zapis ustnega poročila Ivana Gladesa in Mihaela Tschähämba nadvojvodi Maksimiljanu, 11. januar 1593 [sic: 1594].

⁵⁰¹ Prav tam, sodnik, svet in občina mesta Maribor, privrženi tako katoliški kot augsburški veroizpovedi, deželnoknežjemu guvernerju, po 11. januarju 1594.

⁵⁰² Prav tam.

Glede predikanta in evangeličanskega učitelja so se znova izgovarjali, da nimajo nobenih pristojnosti glede deželnih uslužbencev, niti jih ne bi zmogli zoper njiju izvajati, saj bi evangeličani v mestnih oblasteh s tem delovali zoper lastno vest. Vsaj cerkveni stolp naj bi bil medtem že skoraj povsem obnovljen, čeprav so Mariborčani hkrati tožili, da imajo z obnovo nevzdržne stroške, saj jih bremenijo že tisti, ki jih imajo z vojaškimi zadevami. Zgolj zvon naj bi še morali dvigniti v stolp, kar pa je bilo možno le z zunanje strani, torej s pokopališča, zato so čakali na les za postavitev potrebne konstrukcije.⁵⁰³

Medtem so mestne oblasti še naprej odločno zavračale prisotnost vikarja pri cerkvenih in špitalskih obračunih. Slednje se jim je zdelo primerno kvečjemu za podeželske cerkve, v mestu pa naj bi to bilo negospodarno. Pismo so zaključili s sklicevanjem na poročilo, ki sta ga v Gradcu podala Glades in Tschähamb, pozabili pa niso omeniti niti bruškega libela, češ da jim je bila v slednjem zagotovljena svoboda veroizpovedi (!) – kar seveda nikakor ni držalo – in vesti.⁵⁰⁴

Slika 23 Gradec proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Stiriae⁵⁰⁵).

⁵⁰³ Prav tam.

⁵⁰⁴ Prav tam.

⁵⁰⁵ Vischer, TDS 1681 I, slika 110.

Mariborčani so tako tudi pod novim regentom nadaljevali s svojo politiko pisanja opravičil in poročil v katerih so trdili, da ukaze ali izpolnjujejo ali so jih vsaj deloma že izpolnili ali pa jih zaradi takšnih in drugačnih razlogov ne morejo. Medtem pa jih v praksi niso kaj prida upoštevali in če sploh, potem zgolj tiste, ki so bili res nujni, denimo popravilo cerkvenega stolpa zaradi splošne nevarnosti, ki je grozila, če bi se sesul.

Nadvojvoda Maksimiljan se je tako 2. maja 1594 zaradi neposlušnih meščanov, čez katere se je znova pritožil Manicor, najprej obrnil na sekovskega škofa Martina Brennerja. Od njega je želel, naj v Maribor pošlje komisijo, ki bi mestne oblasti nekako prepričala v spoštovanje ukazov, saj dotlej niso še nobenega. Ne Karlovega ne Ernestovega ne njegovega. Maksimiljan si je sicer želel precej ostrejšega nastopa zoper Maribor, ki si ga je mesto po njegovem tudi zaslužilo, vendar naj bi mu vojne razmere to preprečevale.⁵⁰⁶

Še istega dne je sledil tudi ukaz samim Mariborčanom, katerim je očital, da se zgolj izgovarjajo in opravičujejo, ukazov pa ne le da ne izpolnjujejo, v večini primerov so mu glede njihovega izpolnjevanja kar naravnost lagali (*lauttern ungrundt furgebracht*). Zato bi jim moral naložiti kazen, ki so si jo zaslužili, ker pa da mu je bila »prirojena knežja milina« in je upal, da se bodo le poboljšali, jim je dal še nekaj časa za izpolnitev ukazov. Da pa njegovi ukazi le ne bi bili znova zgolj »vrženi v veter« (*im windt geschlagen*), jim je naložil v roku štirih tednov dolnjeavstrijski vladi in komori izplačati kazni zapisane v dotedanjih ukazih. Mestnim oblastem je bilo seveda znova ukazano tudi, naj končajo izvajanje »tujega nekatoliškega« nauka v Mariboru, medtem ko je zoper Leba in Zepeza prišel precej ostrejši ukaz. Nadvojvoda ju namreč ni več nameraval trpeti v mariborskem mestnem pomirju, zato je v roku osmih dni ukazal njun izgon iz slednjega. Kopija ukaza je bila še istega dne poslana tudi dolnjeavstrijski vladi in komori, da bi se znali po njem ravhati.⁵⁰⁷

V Mariboru so medtem, dokaj uspešno, vse še naprej stavili na neizpolnjevanje ukazov ter občasna opravičila. Tako je Maksimiljan mestnim oblastem za 5. julij ukazal zglasitev pred dolnjeavstrijsko vlado in ker tudi to ni zaleglo, znova še za 19. julij,

⁵⁰⁶ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Maksimiljan sekovskemu škofu in štajerskemu vicedomu, 2. maj 1594.

⁵⁰⁷ Prav tam, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 2. maj 1594; prav tam, nadvojvoda Maksimiljan dolnjeavstrijski vladi in komori, 2. maj 1594.

tokrat pred dvornim komornim prokuratorjem⁵⁰⁸. Nakar so Mariborčani regenta končno le prosili, naj jim kazen odpiše in se spraševali, zakaj lahko ima nadvojvoda svétnike obeh veroizpovedi, pač glede na sposobnost, sami pa ne.⁵⁰⁹

Tudi prošnja dolnjeavstrijski vladi, naj Gladesa vendarle potrdijo kot mestnega sodnika, ni prinesla nobenega napredka,⁵¹⁰ tako da se je tudi leto 1594 na konfesionalni »fronti« izteklo podobno kot prejšnja.

Medtem ko sta se nadzornika spomladi 1594 morala ukvarjati predvsem s »krvoskrunsko« poroko, sta morala poskrbeti tudi za pridobitev pomoči za mariborskega evangeličanskega učitelja Nikolaja Sobriusa, ki si je z nakupom hiše v mestu nakopal za 50 gld dolgov. Obenem so se poverjeniki morali ukvarjati še s 100 gld, ki so jih namenili Welzerju, zadrževal pa jih je mariborski mestni sodnik.⁵¹¹

Sobriusa med veliko nočjo in 18. majem 1594 – neznano zakaj – ni bilo na Betnavi, pri vodenju deškega cerkvenega pevskega zbora pa ga je zamenjal Herman Eisenhuet, za kar je bil plačan z dvema goldinarjema. Nato je 9. julija z Betnave odšel Lamprecht Sichler, prvi betnavski mežnar, ki ga je še istega dne, za en goldinar višje plačilo (9 gld/leto), nasledil Krištof Khobler, ki je po obrti sicer bil čevljar.⁵¹²

Precej pomembnejši je medtem podatek, da je 5. julija 1594 Welzer za betnavsko cerkev kupil v rdeč pergament vezano knjigo, ki je, v svojem sicer kratkem obstoju, služila kot na tem območju prva znana evangeličanska matična knjiga, krstna, poročna in pogrebna obenem.⁵¹³

Betnavski avditorij je, kot kaže enkrat poleti, doživel tudi prvi »napad«, saj ji je neki »zlobni« deček (*ain pesen pueben*) potrgal zamrežena okna (*Spinat Fenster*), nakar so morali platno za slednja kupiti v ne tako bližnjem Velikovcu in zanj odšteti poltretji goldinar.⁵¹⁴

⁵⁰⁸ Funkcijo je v tem času (1592-1595) opravljal dr. Maksimiljan Eder (Andritsch, Landesfürstliche Berater, str. 85).

⁵⁰⁹ StLA, Maribor, š. 45, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 21. junij 1594; prav tam, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 8. julij 1594; Prav tam, Mariborčani nadvojvodi Maksimiljanu, 13. julij 1594.

⁵¹⁰ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 107.

⁵¹¹ StLA, Betnava, š. 51, Nikolaj Sobrius poverjenikom, pred 23. marcem 1594; prav tam, poverjeniki mariborskemu mestnemu sodniku, 20. april 1594.

⁵¹² Prav tam, Obračun fol. 72', 74.

⁵¹³ Prav tam, fol. 74'.

⁵¹⁴ Prav tam.

Še pred koncem septembra 1594 je zaradi smrti Krištofa pl. Praga betnavsko nadzorništvo prišlo povsem v roke neutrudnega Klemna Welzerja, ki je že dotlej bil gonilna sila ne le nadzorniške dvojice, temveč mariborskih in dravskopoljskih evangeličanov nasploh.

Ob smrti Krištofa pl. Praga se je vsekakor potrebno ustaviti pri njegovi bogati bibliotečni zapuščini, ki je obsegala kar 45 knjig v štirih jezikih. Od teh jih je bilo 17 napisanih v latinskem in grškem jeziku, 25 jih je bilo v nemščini, tri pa je popis zabeležil kot slovenske (!) knjige. Zapuščinski popis je dve zabeležil še z nemškim imenom, namreč *Christliche Confession* ter *Windische Evangelia und Episteln*, tretjo, avtorja Boštjana Krelja,⁵¹⁵ pa z izvirnim naslovom *Postilla Slovenska*. Vsekakor pomenljiva zapuščina Krištofovima, tedaj sicer še mladoletnima sinovoma, Janezu in Juriju Krištofu.⁵¹⁶

Medtem je, za primerjavo, zbirka Mateja Ammana obsegala zgolj pet knjig več in med njimi je bila zgolj ena v slovenščini, Dalmatinov prevod biblije,⁵¹⁷ zabeležen kot *Biblia Sclavonica*.⁵¹⁸ Če omenjenih treh knjig betnavski nadzornik torej ni zgolj prejel v dar in se je na njih nekje bolj ali manj zgolj nabiral prah, potem je bil Krištof pl. Prag očitno precej več slovenskega jezika, katerega kodifikacija se je za časa njegovega življenja sicer komajda dobro začela.

Welzer se je tako morda moral že ob začetku septembra 1594 že povsem sam ukvarjati s kar 300 landsknehti, ki so se zadrževali v Mariboru in očitno že začeli »povzročati težave« (*zu relirn angefangen*).⁵¹⁹

V zadnje leto regentstva pa Welzer ni stopil zgolj kot betnavski nadzornik, temveč je prevzel tudi vodenje komisije za generalni sklic vojske (*aufpots General befurderung*), na poverjenike pa 23. januarja 1595 prvič naslovil tudi prošnjo, da bi se na predstojećem deželnem zboru zavzeli za pozidanje lesenega avditorija na Betnavi.⁵²⁰

Štiri dni pred tem se je zaradi Manicorjeve pritožbe po treh letih znova zganil tudi krški škof Krištof Andrej baron Spaur in regenta Maksimiljana prosil, naj vendarle že nekaj ukrene glede neposlušnih in predrznih meščanov ter predikanta in nemškega učitelja v mestu ne trpi več. Kaj novega nadvojvodi s pismom sicer ni sporočil, prvič po

⁵¹⁵ Lino Legiša, Alfonz Gspan, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I. Do začetkov romantike, Ljubljana 1956 (dalje: Legiša, Gspan, ZSS I), str. 234-235.

⁵¹⁶ Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice, str. 117-118.

⁵¹⁷ Legiša, Gspan, ZSS I, str. 240.

⁵¹⁸ Loserth, Matthes Amman, str. 66-67.

⁵¹⁹ StLA, Registratura, kn. 223, RE 1594, fol. 204.

⁵²⁰ Prav tam, kn. 224, E 1595, fol. 28', 30.

dolgem času je bilo v njem zgolj znova izrecno omenjeno, da gre meščansko izostajanje od katoliškega bogoslužja tudi v materialno škodo mariborsko župnijske cerkve in njene duhovščine.⁵²¹

Spauerjevo pismo medtem na začetku vsebuje – očitno gre za združeni kopiji, sicer pismo ne bi imelo pravega smisla – tudi oster ukaz selniškemu župniku Lenartu Obserju⁵²², ki je očitno povsem prenehal izvajati bogoslužja v podružnični kapeli sv. Nikolaja v Viltušu, in sicer naj izvajanje slednjih obnovi, kot se spodobi in se pri tem ne pusti ovirati.⁵²³ S slednjim je seveda moralo biti mišljeno oviranje s strani viltuškega gospoda Jurija Krištofa barona Herbersteina.

Naposled so 9. februarja⁵²⁴ 1595 podobno prošnjo kot dobra dva tedna pred njim Welzer na poverjenike naslovili tudi gospodje in deželani z Dravskega polja. Potožili so, da z izjemo Betnave in Vurberka ne morejo nikjer več pokopavati svojih pokojnikov in tudi bogoslužjem lahko prisostvujejo le na Betnavi, v Žalcu in Cmureku. Obisk Betnave se je zato zelo povečal, saj naj bi bogoslužja po njihovih trditvah obiskovalo že od 300 do 400 ljudi. Med njimi je bojda bilo tudi veliko slovenskih kmetov (*etlich vil Windischer pauern*) s celotnega Dravskega polja, ki naj bi jih augsburška veroizpoved zanimala. Želeli so si celo lastnega, slovenskega predikanta (*ainen Windischen predicanten*), da bi lahko, »v svojem verskem zanosu«, obiskovali in spremljali pridige. Dravskopoljske evangeličane sicer ni skrbela le velikost avditorija, temveč tudi njegova neobstočnost. Ker je bil v celoti iz lesa, vremenu namreč ne bi mogel več prav dolgo kljubovati, še večjo skrb pa so jim povzročale grožnje mariborskega vikarja s požigom. Poverjenike so zato prosili za pomoč v denarju ali pa, da bi jim poslali deželnega gradbenega mojstra, saj da so evangeličanske cerkve tudi v ostalih četrtil zidane.⁵²⁵

Istega dne je, prvič po več kot šestih letih, deželnoknežje pismo zaradi verskih zadev prejel tudi lastnik betnavskega gradu, Wolf Viljem baron Herberstein. Če je bil Maksimiljan zgolj slabo poučen o situaciji ali pa je deželi predano zemljišče za betnavsko cerkev namenoma še naprej štel za Herbersteinovo posest, sicer ni znano. Kakorkoli že, nanj je naslovil oster ukaz (v katerem ga je tudi vseskozi tikal), naj ukine

⁵²¹ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, škof Krištof Andrej selniškemu župniku Lenartu Obserju & škof Krištof Andrej deželnemu knezu, 19. januar 1595.

⁵²² Selniški župnik je bil v letih 1592-1602 (Mlinarič, Selnica pri Mariboru, str. 127).

⁵²³ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, škof Krištof Andrej selniškemu župniku Lenartu Obserju, 19. januar 1595; prav tam, škof Krištof Andrej deželnemu knezu, 19. januar 1595.

⁵²⁴ In ne decembra (prim. Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 107).

⁵²⁵ Loserth, Akten 1590-1600, št. 199, pritožba gospodov in deželanov na Dravskem polju, 9. februar 1595, str. 136-137; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 107.

predikantove odhode na Ptuj, kjer da je zapeljeval »krščanske ovčice«, kar mu ni bilo dovoljeno, kot tudi Wolfu Viljemu dopuščanje le-tega ne, ter da naj zato predikanta ostro kaznuje.⁵²⁶

Herbersteinov odgovor regentu ni znan, se je pa 25. februarja tozadevno na poverjenike obrnil tudi Welzer. Sporočil jim je, da je Luttenschlager na željo Davida pl. Idunspeug⁵²⁷ in Sigmunda pl. Tattenbach⁵²⁸ z njima obedoval, krstil pa je tudi otroka Karla Székelyja⁵²⁹ (Zekel) in ptujskega zdravnika – Krištofa Wexiusa⁵³⁰ – čeprav so mu Ptujčani slednje prepovedali. Welzer je k temu lahko še zgolj mirno dodal, da predikant ni Herbersteinova »last«, temveč da je v službi dežele, zato se naj pritožbe čezenj pošljejo slednji.⁵³¹

⁵²⁶ StLA, Betnava, š. 51, nadvojvoda Maksimiljan Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 9. februar 1595.

⁵²⁷ Sin Jurija pl. Idunspeug, od leta 1564 imetnika gosposčine Slovenska Bistrica, in njegove žene Barbare, ki je gosposčino, s svojimi petimi otroki, prevzela po moževi smrti osem let kasneje. David je ostal imetnik gosposčine do leta 1587, ko je bila naposled izvršena njena predaja Ivanu Vetterju, istega leta pa se je tudi poročil ter deželo prosil, da bi mu poroko dovolili imeti v deželni hiši v Gradcu. Leta 1592 je postal imetnik dotlej székelyskega Turnišča, obenem pa je tedaj že bil tudi imetnik ptujskega Gornjega dvora in Pfisterjeve hiše. Čeprav je bil evangeličan, za samo betnavsko cerkev očitno ni bil kaj prida zavzet, saj je zanj prispeval zgolj 4 gld leta 1590 (Prav tam, Obračun, fol. 14'; StLA, Registratura, kn. 216, RE 1587, fol. 74'; Hozjan, Vojak na krajini, str. 240-242; Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice, str. 114-115; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 67, 103).

⁵²⁸ Ker je Sigmund pl. Tattenbach, Ivanov sin, začetnik štajerske linije rodbine Tattenbach, in njegove žene Katarine (roj. Wucherer), umrl že 12. februarja 1594, gre sklepati, da je šlo za ali zelo zakasnelo pritožbo oz. odziv na slednjo ali pa je tukaj mišljen kak njegov istoimenski sorodnik. Sinov s tem imenom, iz leta 1571 sklenjenega zakona z Afro, roj. Gall pl. Gallenstein, leta 1594 medtem naj ne bi imel. Tedaj so namreč izpričani zgolj Ivan Krištof, Wolf Friderik in Gothard, ki so po očetu podedovali obsežno posest, ki je mdr. vključevala Podčetrtek, Slovenske Konjice, Kunšperk in Bizeljsko (Dejan Zadavec, Plemiška družina Tattenbach in njihove posesti na Štajerskem, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. VII, št. 14, 2008, str. 54-56).

⁵²⁹ Lastnik gradu in gospostva Borl, ki ga je nasledil po bratu Juriju (Zadavec, Gospostvo Borl, str. 78).

⁵³⁰ Tudi *Vuexio*, ob imenu Krištof je nosil še ime Janez. Kdo in kdaj ga je deželi »močno priporočal«, ni znano, so pa poverjeniki 22. aprila 1593 deželnim zdravnikom ukazali, naj preverijo njegovo znanje. Prav tedaj so ga tudi – edinokrat in verjetno pomotoma, če ni imel obeh imen – imenovali za Janeza. Preizkus znanja je do 7. maja istega leta uspešno končal in bil zaposlen kot deželni zdravnik, zato so ptujskega lekarnarja Boštjana Griebnerja, prav tako evangeličana, poverjeniki prosili, naj mu ob nastopu službe pomaga. Od dežele je za svojo službo prejemal 200 oz. po drugih virih 232 gld letno. Pomladi 1599 so ga s Ptuja izgnali, češ da je želel postati predikant, kljub temu da so poverjeniki to označili za laž – resnica gotovo ni bila – in se zavzeli zanj. Še isto jesen so ga nato, na njegovo prošnjo, zaposlili v Gradcu (StLA, Registratura, kn. 222, RE 1593, fol. 292', 297; prav tam, kn. 67, E 1599, fol. 136; prav tam, kn. 68, E 1600, fol. 69'; StLA, Blagajna, kn. 30 (1595), fol. 79; prav tam, kn. 31 (1595) fol. 117, 129; StLA, Poverjeniški protokoli, k. 355, zv. 1105 (1599-1601), fol. 67'; Loserth, Akten 1590-1600, št. 701, dr. Krištof Wexius poverjenikom, 27. marec 1599, str. 539; prav tam, št. 724, štajerski deželani Ferdinandu II., 24. april 1599, str. 556; isti, Die protestantischen Schulen, str. 98).

⁵³¹ Loserth, Akten 1590-1600, št. 196, nadvojvoda Maksimiljan Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 9. februar 1595, str. 130-131.

Kmalu zatem je nov Maksimiljanov ukaz – potem ko se je nanj »spravil« še krški škof – prispel tudi v Maribor in tokrat je bilo mestnim oblastem naloženo, naj iz mestnega sveta na zaslišanje v Gradec k deželnemu namestniku pošljejo dva do tri ljudi.⁵³²

V Gradcu so jih po poročanju meščanov nato pošiljali od deželnega namestnika do vladnega tajnika in nazaj, dokler jim naposled niso ukazali plačila kazni v višini 200 dukatov v zlatu zaradi konfesionalnih zadev. Ker bi sicer v Gradec citirani odposlanci morali na izplačilo kazni počakati v tamkajšnjem arestu, so mestne oblasti zaprosile za dvotedenski odlog plačila, ki jim je bil tudi odobren.⁵³³

Vendar so v mestu z izplačilom očitno zavlačevali, saj so dva meseca kasneje, 27. aprila⁵³⁴ 1595, prejeli nov in hkrati zadnji ukaz pred skorajšnjo vrnitvijo mladega deželnega kneza nadvojvode Ferdinanda II. v dolnjeavstrijske dežele.

Edina novost v ukazu je bila odobritev prošnje, ki so jo Mariborčani 31. marca⁵³⁵ glede denarne kazni naslovili na dolnjeavstrijsko vlado, in sicer, da bi jim odpisali 150 gld, ki so jih nameravali nameniti za dokončni dvig in namestitve zvona župnijske cerkve. Preostanek kazni je medtem še naprej *in suspensa* visel nad mestom, saj jim ga nadvojvoda Maksimiljan ni želel odpisati, vse dokler Mariborčani ne bi zares začeli z izpolnjevanjem že neštetokrat naloženih jim ukazov, na kar je regent tudi upal.⁵³⁶

Iz Maribora so zaradi zadnjih ukazov na poverjenike naslovili obsežno prošnjo, v kateri so jim z več kot 20 prilogami opisali dotedanje konfesionalno dogajanje v mestu, da bi se slednji zavzeli zanje. Najbolj zanimiva priloga je vsekakor seznam tedanjih meščanov augsburške veroizpovedi (*Priloga 2*), ki vsebuje imena kar 88 meščanov⁵³⁷ –

⁵³² StLA, Betnava, š. 51, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 27. februar 1595.

⁵³³ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 107-108.

⁵³⁴ In ne avgusta (ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 27. april 1595; prim. Loserth, Akten 1590-1600, št. 219, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 24. avgusta 1595, str. 155).

⁵³⁵ In ne, kot je pomotoma zapisano v viru, zadnjega dne aprila (ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Maksimiljan Mariborčanom, 27. april 1595).

⁵³⁶ Prav tam.

⁵³⁷ StLA, Maribor, š. 45, seznam meščanov Maribora augsburške veroizpovedi, 1593 [po 27. aprilu 1595]. Priloga je priložena viru, ki nosi kasneje pripisano letnico 1593, vendar slednja ne drži. Seznam 88 meščanov je bil namreč poslan kot ena izmed kar 25 prilog v pismu Mariborčanov poverjenikom leta 1595. Natančneje – po Winkelmannu, ki je povzegal in hkrati demantiral Losertha – poslanega po 27. aprilu 1595. Loserth je pismo sicer datiral v leto 1594, vendar je očitno spregledal lasten pripis k viru. Slednji namreč nekdanjega regenta Ernesta omenja kot pokojnega, nekdanji regent pa je umrl 20. februarja 1595 (Prav tam, mariborski mestni sodnik, svet in občina augsburške veroizpovedi poverjenikom, 1594 [po 27. aprilu 1595]; Loserth, Akten 1590-1600, št. 220, sodnik, svet in meščani augsburške veroizpovedi v Mariboru poverjenikom, str. 155; isti, Der Huldigungsstreit, Priloge, XVII. sodnik, svet in meščani augsburške veroizpovedi v Mariboru poverjenikom, str. 226; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 108).

od tega devet mestnih svétnikov – med katerimi naj bi, po njihovem lastnem pričevanju, prevladovali (!) »tujci«⁵³⁸ (*die wir maistes thails auslender*).⁵³⁹

Več folijev obsegajoča prošnja si, kljub ponavljanju že doslej predstavljenega dogajanja, vsekakor zasluži podrobnejšo obravnavo, saj izčrpno podaja stališča evangeličanskih Mariborčanov in njihove razloge za nespoštovanje deželnoknežjih ukazov.

V prošnji so Mariborčani tako najprej potožili, kakšna sloga da je vladala v verskih zadevah za časa pokojnega vikarja (Siechla), ki ne le da evangeličanov ni preganjal, temveč je vsakemu, ki je želel, zakramente podeljeval pod obema podobama. Šele po njegovi smrti, ko so ga nasledili »v življenju nemirni in v nauku napačni« ter so okoliški evangeličanski gospodje in deželani zaposlili predikanta, je bilo nato konec konfesionalnega miru. Medtem so Manicorjeve pritožbe čez meščane pri deželnem knezu pripisali temu, da se mestna duhovščina naj ne bi zmogla sprijazniti z izgubo dohodkov, ki so sledili zmanjšanemu obisku župnijske cerkve in tamkajšnjih »tako imenovanih« (*vermainte*) pridig. Deželnoknežjim ukazom, naj se odrečejo izpovedovanju lastne veroizpovedi, nehajo pokopavati svoje umrle na (katoliški) posvečeni zemlji in preženejo oziroma celo aretirajo deželnega predikanta, se tudi niso mogli ukloniti, češ da je »človeški zakon podvržen božjim« (*lex humana tanquam inferior legi divine tanquam superiori*). Predvsem zaradi preprečevanja pokopavanja umrlih, s čimer je po mnenju podpisnikov grozil odpad slabotno verujočih od vere, so nato gospodje in deželani z Dravskega polja v »svojem krščanskem zanosu« postavili na Betnavi pokopališče in avditorij. Tukaj so lahko sedaj, vsem prepovedim navkljub, poslušali božjo besedo in prejeli zakramente po »božjem redu«, za kar bo, kot so zapisali, »bog njihove ustanovitelje in zavetnike brez dvoma pravočasno in bogato obdaril«. ⁵⁴⁰

Nič čudnega, da je bil vsakokratni deželni knez oziroma regent besen na mesto, ki je izrecno priznavalo nespoštovanje njegovih ukazov. Še zlasti zato, ker so to počeli z upravičevanjem deželnemu knezu »zoprne« veroizpovedi, katere v svojih mestih in trgih nikakor ni nameraval trpeti.

Meščani so v poročilu nadaljevali, da je deželni knez nadnje pred leti poslal komisijo, da bi pregledala versko stanje v Mariboru in jim je nato naložila ukaze »zoprne starim

⁵³⁸ Torej v mestu, morebiti pa niti v deželi (oz. morda celo v dolnjeavstrijskih deželah) niso bili rojeni.

⁵³⁹ StLA, Maribor, š. 45, mariborski mestni sodnik, svét in občina augsburške veroizpovedi poverjenikom, 1594 [po 27. aprilu 1595].

⁵⁴⁰ Prav tam.

mestnim svoboščinam«. Komisija je, ker se ni želel spreobrniti, odstavila mestnega sodnika Nikolaja Zepeza, mestna svétnika Luka Hoferja in Krištofa Leba pa je, prav tako zaradi njune veroizpovedi, dala za nekaj časa celo zapreti na graškem gradu. Meščani so tožili, da so jim takšne »zoprnosti« zadajali vse do smrti deželnega kneza Karla, medtem ko so sami upali, da se bo deželi z njim le uspelo dogovoriti, da bo lahko vsakdo svoboden v svoji veri in vesti.⁵⁴¹

Vendar se razmere s Karlovo smrtjo niso spremenile in tudi regentu Ernestu, ki je medtem že tudi sam umrl, so njihovi nasprotniki takoj začeli »zoper evangeličane zlobno poročati in ga hujskati«, sami pa so k starim ukazom zgolj prejeli nove. Tudi Ivan Glades tudi tri leta po izvolitvi še kar ni bil potrjen za mestnega sodnika, zato so Mariborčani tožili, da imajo »nezaslišane« stroške z zaprtimi zločinci. Od slednjih naj bi se nekateri že izmuznili ali pobegnili, drugi pa so v ječi »propadli« ali celo umrli. Medtem naj bi se nad župnikovim nadzorom nad cerkvenimi in špitalskimi obračuni, s čimer so se po mnenju podpisnikov v mesto želeli vpeljati podeželski običaji, pritoževali celo mariborski katoliki. Prav tako sta bili z zahtevo po izgonu učitelja ogroženi tako vera kot mladina, ki da ne bi smela biti kaznovana za grehe odraslih. Zato ne učitelja ne predikanta niso zmogli izgnati iz mesta in mestnega pomirja, češ da bi raje sami zapustili mesto, kot pa storili tak greh. Zaradi tega so jih katoliki nato obkladali celo s »Turki«, »pogani«, »banditi« in podobnimi.⁵⁴²

Naposled so Mariborčani poverjenikom le priznali svojo taktiko! Deželnemu knezu so se namreč tako dolgo opravičevali in pojasnjevali svoja stališča zato, da bi pridobili na času – verjetno za dosego že omenjenega sporazuma med deželnim knezom in deželo. Obenem so poverjenikom priznali tudi, da so se posledic takšnega ravnanja ustrašili šele potem, ko jim je bila zavoljo njega naložena kazen v višini 200, nato pa celo 500 ducatov. Pri tem pa so se – sedaj poverjenikom – celo opravičevali, da sploh niso vedeli, kaj natanko sta se dežela in deželni knez glede mest in trgov dogovorila!⁵⁴³

Zadnje seveda nikakor ni moglo držati že zato, ker so sami priznali, da so z neizpolnjevanjem ukazov zgolj pridobivali na času in čakali, da medtem deželni knez in dežela skleneta za vse evangeličane ugoden dogovor.

Mariborčani so nadaljevali, da so tudi pod nadvojvodo Maksimiljanom, ki je kot nov regent nastopil z resolucijo dne 29. julija 1593, zoper mesto v veljavi ostali vsi

⁵⁴¹ Prav tam.

⁵⁴² Prav tam.

⁵⁴³ Prav tam.

dotedanji ukazi, hkrati pa so nadnje prišli novi in še hujši. Znova jim je grozila kazen v višini 200 dukatov v zlatu, za plačilo katere so si čez velikonočne praznike sicer uspeli izprositi dvotedenski odlog. Kljub temu pa so še naprej pričakovali raznovrstne nove grožnje, nadlegovanje in padec v najhujšo nemilost. Poverjenike so zato izrecno prosili vnetega zagovora, kolikor ga njihova neposlušnost pač lahko prejme. Sploh ker bodo s svojimi »ubogimi« ženami, z otroki in s posli lahko ostali pri »zveličavnosti svojih duš«, imetju, posesti, »predvsem pa pri bogu«, zgolj zaradi dobrote poverjenikov oziroma dežele, saj da so zvečine tujci in evangeličansko vzgojeni. V nasprotnem naj bi bili pripravljene posledice vzeti kot božje znamenje, da bo »prava vera« z njimi v mestu odmrta in ugasnila, njihovi potomci pa bodo padli nazaj v nekdanji čas »teme in zmote«. Maribora, »ubogega krajiškega mesteca« (*Armes Gräniz Stattlein*), kot so ga poimenovali, si sicer niso želeli zapustiti, vendar so ga bili pripravljene, če bi jim bilo tako ukazano.⁵⁴⁴

Kot že nekajkrat dotlej so znova poudarili, da bi mesto raje zapustili ter sprejeli »mržnjo« (*greiuel*) svojih nasprotnikov in se imeli za nevredne vseh časti in položajev, kot pa da bi se odrekli svoji veroizpovedi in izgnali svoje učitelje – s čimer je zagotovo moral biti mišljen tudi predikant. Poverjenike pa so posvarili, da če se bodo morali Mariborčani odreči božji besedi, evangeličanskim pridigam in »pravilnemu podeljevanju svetih zakramentov«, potem se bodo temu kmalu podredila tudi druga mesta, gospodje in deželani, preganjanje pa bo naposled »žrlo vse okoli sebe«. Zato so poverjenike rotili, naj premislijo, kako bodo ravnali, sicer bo iz vsega izšla zgolj »škodljiva ločitev in bo prava veroizpoved propadla« ter jih prosili zaščite in pomoči. Obenem so jih prosili tudi, naj se potrudijo, da bo verska pomiritev prinesla mir in konec tako verskega kot političnega nadlegovanja tudi drugim mestom, za pomoč k čemur so bili Mariborčani, kot so zapisali, vsako uro v sili pripravljene nuditi svoje življenje, lastnino, posest in kri, češ da njihova vera sicer ne bo preživela.⁵⁴⁵

Nato je vse do jeseni leta 1595, ko se je v Gradec že vrnil že skoraj polnoletni nadvojvoda Ferdinand II., v konfesionalnih zadevah v Mariboru in njegovi bližnji okolici, kot kaže, zavlada mir. Vprašanje, ki medtem ostaja neodgovorjeno je, kako je bila izpeljana in kakšen vpliv je imela vnovična nuncijska vizitacija leta 1595,⁵⁴⁶ katero

⁵⁴⁴ Prav tam.

⁵⁴⁵ Prav tam.

⁵⁴⁶ Rauch, *Die Tätigkeit des Grazer Nuntius Portia*, str. 13.

pa je moral graški nuncij Girolamo Portia⁵⁴⁷ v Mariboru opraviti v času po zgoraj navedeni prošnji meščanov, sicer bi se le-ti gotovo obregnilo tudi ob slednjo.

4.3.2 Maribor in njegova bližnja okolica v času od vrnitve deželnega kneza nadvojvode Ferdinanda II. v Gradec do smrti Klemna Welzerja (1595-1598)

4.3.2.1 Konfesionalni spori in »spopadi« od vdora v betnavski avditorij do ukinitve javnega evangeličanskega šolstva v mestu

Čeprav mladi in še neustoličeni deželni knez proti mariborskim in dravskopoljskim evangeličanom v letu 1595 še ni nastopil, miru na Betnavi niso imeli. Pred koncem novembra je prišlo do novih incidentov in tokrat ni šlo več »zgolj« za razsajanje mimoidočih landsknehtov, nad betnavskim cerkvenim kompleksom so se prvič znesli njegovi neposredni »konkurenti«, in sicer najprej neki mariborski menih – torej minorit – kmalu zatem pa še vrh mariborske duhovščine, z vikarjem na čelu.⁵⁴⁸

Omenjeni minorit se je na svoji poti od hočkega župnika Jurija Köbla⁵⁴⁹ verjetno nazaj v mesto ustavil na Betnavi. Menda »poln vina« se je pri predikantovi hiši spravil nad neko mlado lipo in jo posekal z osebnim orožjem (mečem oziroma podobnim), ki ga je imel skritega pod kuto, hkrati pa tudi predikanta z nesramnimi besedami izzival, naj pride iz hiše.⁵⁵⁰

Obenem se je v tistih dneh tudi več mimo Betnave potujočih »Lahov« fizično lotilo Herbersteinovega služabnika. Nasploh naj bi se nad sicer »krepkim fantičem« grobo znesli. Brez zadržkov so tukajšnji katoliki že začeli govoriti tudi o zaprtju avditorija in izgonu predikanta, samo evangeličansko cerkveno skupnost na Betnavi pa imenovali tudi »turški zbor«, »pesjak« in podobno.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Nuncij v letih 1592-1606. Bil je zaupnik tako deželnega kneza Ferdinanda II., katerega je leta 1598 spremljal v Rim, kot njegove matere Marije ter bil od obeh večkrat predlagan za kardinala. Obdobje njegove nunciature ni le najdaljše od vseh v Gradcu, temveč tudi najpomembnejše, saj je Portia pomembno prispeval k zmagi protireformacije (Rainer, Die Grazer Nuntiatur, str. 292-293).

⁵⁴⁸ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 109.

⁵⁴⁹ Rodil se je v Kranju, tamkajšnjemu meščanu Lenartu in njegovi ženi Evfemiji. Morebiti je bil brat ali vsaj kak sorodnik ptujskega župnika Boštjana Coblja. Jurij – in ne Boštjan, kot je menil Slekovec – je bil župnik v Hočah od okoli leta 1591 do leta 1599, medtem ko je bil v duhovnika posvečen leta 1580 v Velesovem (PAM, Slekovec, šk. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 483; Orožen, Das Bisthum, str. 307).

⁵⁵⁰ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 109.

⁵⁵¹ Prav tam.

Najhujši napad pred njenim uničenjem je betnavska cerkev medtem doživela 24. novembra 1595. Tega dne so namreč mariborski vikar Anton Manicor, njegov pomožni duhovnik in upravitelj polskavske župnije Jurij A(da)quaticus⁵⁵² ter pomožni duhovnik in prošt iz Straßburga, Matija Scolasticus, iz mesta »pojezdili« nad sam betnavski kompleks. Skozi dvoriščna vrata jih je po njihovem razbijanju spustil predikantov sin, nato pa so s še dvema služabnikoma odšli na dvorišče in tukaj razbijali po vratih predikantove hiše, vendar jim Luttenschlager ni ne odprl ne odgovoril. Bojda »opogumljeni« na enak način kot pred njimi na Betnavi razsajajoči minorit so nato vdrli v zaprti avditorij, kjer so žaljivo govorili in prepevali, na oltar pa z ogljem, ki so ga vzeli iz mežnarjeve hiše, napisali:

Stultus stultitiam stultis nisi predicat ipsis

Mentitur; Dei falso ministerium

*Non deus hic est nec corpus.*⁵⁵³

»Starinska« (*priscianisches*) latinščina, ki je bila, kot je Welzerju pisal Luttenschlager, prej v posmeh piscem kot pa tistim, ki jim je bila namenjena.⁵⁵⁴

Začuda – če Winkelmannova navedba datuma incidenta drži – je Welzer poverjenikom o dogodku, o katerem mu je poročal Luttenschlager, pisal šele konec januarja 1596 – če ni bil del virov izgubljen še pred letom 1945, kar je seveda povsem možno. Welzer je poverjenike zaradi napada prosil pomoči in jih spomnil na prošnje, ki so jih z Dravskega polja naslovili na deželni zbor leta že 1594, namreč da bi leseni avditorij pozidali. Za razsajanje duhovnikov v le-tem pa je obtožil Manicorja, saj da bi lahko prošta, ki so mu na pot bržkone morali dati vino, gotovo odvrnil od »obiska« predikanta, če bi to želel. Manicorju je obenem očital, da je, enako kot ptujski župnik, do Luttenschlagerja »brez razloga« zelo sovražno nastrojen. Hkrati je Welzer zasmehovanje predikanta vzela kot zasmehovanje celotnega dravskopoljskega evangeličanskega občestva.⁵⁵⁵

⁵⁵² Koropec ga je medtem zapisal kot dejanskega polskavskega župnika, izpričanega prav leta 1595 (Koropec, Spodnja Polskava, str. 19 in 67). Umrli je pred junijem 1598 (StLA, Registratura, kn. 66 (E 1598), fol. 98).

⁵⁵³ Neumnež pridiga neumnežem samim, (in) laže; tukaj poteka lažna Božja služba, tukaj ni ne Boga ne (njegovega) telesa.

⁵⁵⁴ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 109.

⁵⁵⁵ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 29. januar 1596.

A dogodkov ne gre prehitevati. Dolnjeavstrijska vlada se je namreč kmalu po božiču 1595 znova vmešala v postopek volitev mariborskega mestnega sodnika.⁵⁵⁶

Dne 18. decembra 1595 so bile v Mariboru volitve novega mestnega sodnika, s katerimi je mesto očitno opustilo upanje na potrditev Ivana Gladesa, obenem pa želelo odpraviti nevzdržen položaj, ki je zaradi nepotrditve mestnega sodnika nastal in se vlekel že od leta 1593. A zadeve so se še kar zapletale. Novi mestni sodnik, Štefan Hase,⁵⁵⁷ je sicer (že?) bil katolik, vendar je zaradi šibkega zdravja na položaj še pred božičem resigniral in upi meščanov, da bodo po več letih znova imeli od deželnega kneza potrjenega mestnega sodnika, so šli po zlu.⁵⁵⁸

Vendar je na zaplet mogoče pogledati tudi drugače. Prav tako še pred božičem je bil za Hasejevega naslednika tako s strani katoliških kot evangeličanskih mestnih svétnikov izvoljen Blaž Sekhel⁵⁵⁹, ki pa je bil evangeličan in posledično od dolnjeavstrijske vlade zato tudi zavrnjen.⁵⁶⁰ Na tem mestu je umestno vprašanje, če niso morda mestne oblasti, ki so bile še naprej v pretežni meri evangeličanske, na resignacijo Haseja in izvolitev Sekhla tudi računale. Nenavadno bi namreč bilo, da bi Hase šele z nastopom svojega novega položaja svétnikom obelodanil svoje slabo zdravstveno stanje in tudi, če mestni svét zanj res ni vedel – kar se zdi neverjetno – zakaj se ni tudi v drugo potrudil iz svojih vrst poiskati za sodniško funkcijo primerne katolika? Če je torej, kot kaže, šlo za načrt navidezne uklonitve deželnoknežjim ukazom, ki se je zaradi posredovanja »višje sile« izjalovil, potem se dogodek povsem vklaplja v dotedanje ravnanje mariborskih mestnih oblasti. A časi so se medtem že spremenili.

⁵⁵⁶ StLA, Maribor, š. 45, prošnja mariborskega mestnega sodnika, svéta in občine augsburške veroizpovedi poverjenikom, po 8. januarju 1596.

⁵⁵⁷ Tudi *Has* oz. *Haas*. O njem je le malo znanega. V virih je prvič izpričan leta 1565, nato pa je bil leta 1587 član šesterice in v letih 1592-1594 ter 1598 je znova izpričan kot mestni svétnik. Leta 1593 je bil tudi mestni zakladnik, dve leti zatem pa je postal še mestni sodnik, kar je ostal tudi leta 1596 (Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 290-291). Najverjeteje je nekoč bil evangeličan, vsekakor pa sta to bila njegova žena Barbara (umrla 9. maja 1628) in sin Matej, ki ji je še leta 1631 dal narediti povsem evangeličanski nagrobnik. Le-ta se danes nahaja na zunanji steni mariborske stolnice. Na njem je ob Štefanu, Barbari in Mateju upodobljena tudi Marija, vendar ni znano v kakšnem sorodstvenem razmerju do slednjih je bila (glej *Priloga 3*).

⁵⁵⁸ Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 110.

⁵⁵⁹ Sin Ivana Sekhla in njegove žene Magdalene, Kolmanov brat. Prvič je, še kot mladoleten, v virih izpričan leta 1569. Leta 1574 je še stanoval v Kamnici, medtem ko je kot mariborski meščan izpričan šele leta 1592, ko je bil eden od dveh poverjenih gradbenih mojstrov mariborske občine. Naslednje leto je že bil mestni svétnik, enako kot v letih 1595-1596. Leta 1596 je bil na deželnoknežji ukaz zaradi veroizpovedi odstavljen iz vseh mestnih uradov, mdr. tudi s položaja špitalskega mojstra. Poročen je bil z neko Uršulo, morebitni otroci iz zakona niso znani (Weiss, *Die Bürger von Marburg II*, str. 510-511).

⁵⁶⁰ StLA, Maribor, š. 45, prošnja mariborskega mestnega sodnika, svéta in občine augsburške veroizpovedi poverjenikom, po 8. januarju 1596.

Kot so zapisali poverjenikom, so od novega deželnega kneza namreč pričakovali več kot od njegovih predhodnikov, predvsem zato, ker jih je do božiča 1595 pustil pri miru – pri tem pa so očitno spregledali, da so tudi od obeh regentov imeli v prvih mesecih njune vladavine mir.⁵⁶¹ Nadvojvodo Ferdinanda II. so namreč prosili,⁵⁶² naj jim dolnjeavstrijska vlada Sekhla le potrdi, saj da nimajo primernejšega moža, nasploh pa naj ne bi bila v vojvodini Štajerski navada, da se mestne sodnike izbira glede na njihovo veroizpoved. Že od nekdanj so namreč sodnika volili izmed dveh svétnikov in dotedanjega sodnika, med katerimi je bil tokrat zgolj en katolik, ki pa jih je zaradi šibkega zdravja prosil, da ga oprostijo položaja. Drugega primernega katolika naj medtem v svétu ne bi imeli, zato so deželnega kneza prosili, da Sekhla le potrdi, saj da so tako njemu (deželnemu knezu) kot mestu prisegli, da bodo delovali v korist le-tega ter ga varovali pred škodo. Zato na položaj mestnega sodnika niso mogli izvoliti nekoga zgolj zato, ker je katolik, če pa funkciji ni bil dorasel. Obenem so Mariborčani trdili, da se sploh ne mislijo sklicevati na versko pomiritev – saj se niti niso mogli – temveč zgolj na spoštovanje mestnih svoboščin in izvajanje dobrih običajev, saj je šlo zaradi nepotrditve prejšnjega sodnika vse le še navzdol in da si v strahu za svoja življenja, čast in imetje želijo zgolj reda in miru.⁵⁶³

Ferdinand je prošnjo 9. januarja seveda zavrnil,⁵⁶⁴ zato so se meščani obrnili še na poverjenike. Slednjim so tožili, da dolnjeavstrijske vlade sploh ne zanima, če bo Sekhlova odstavitev v mestu povzročila zgolj propad ter da za spodbujanje »papistične stvari« (*papstischen wesens*) očitno več ne veljajo ne mestni privilegiji ne verska pomiritev. Čeprav naj bi rade volje nastavili katoliškega mestnega sodnika, so svarili, da takšno ravnanje ne bo ostalo brez posledic. Z mestnega sodnika se bo namreč preneslo na svétnike in od teh še na navadne meščane. Izključevanju iz uradov bo nato sledilo preprečevanje poslušanja »prave božje besede« in prejemanja zakramentov, naposled pa vodilo k nasilnemu vsiljevanju »papistične odvratnosti in malikovanja« (*papstischen abscheichlichen greuel unnd abgöttery*) ter morda celo do izgube življenj, najmanj pa do »prostovoljnega« izgnanstva (*voluntario exilio und proscription*). Glede tega, kot so zapisali Mariborčani, »so voli že prispeli na vrh hriba« (*Derowegen an jezo die Ochsen an den Perg stehen*), kar je verjetno pomenilo, da je že vse jasno. Poverjenike so zato

⁵⁶¹ Prav tam.

⁵⁶² Prošnja je na dvor dospela najkasneje 8. januarja 1596, kot datum, ko je bila spisana, pa sta medtem v literaturi navedena tako 4. (Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 110) kot 8. januar 1596 (Loserth, *Akten 1590-1600*, št. 256, Mariborčani Ferdinandu II., 8. januar 1596, str. 189).

⁵⁶³ StLA, Maribor, š.45, prošnja vseh mariborskih meščanov deželnemu knezu, prejeto 8. januarja 1596.

⁵⁶⁴ Loserth, *Akten 1590-1600*, št. 256, Mariborčani Ferdinandu II., 8. januar 1596, str. 189.

rotili, naj v tej nuji vendarle odprejo oči in jih prenehajo pustiti čakati, temveč naj se pri cesarju in deželnem knezu zavzamejo zanje, preden bodo »padli na beraško palico in bo propadel ves red«. Slednje naj bi poverjeniki storili iz krščanske ljubezni kot tudi zato, da bi preprečili »zlobni propad« in posledice, ki jih je prinašalo tlačenje (*unterdrugkung*) Mariborčanov. Na koncu so jih še enkrat opomnili, da se vse, kar je doletelo njih, že začenja razširjati na druge kraje in celo na same gospode in deželane, kar je bilo dotlej nezaslišano.⁵⁶⁵

Poverjeniki so se nato na deželnem zboru 23. februarja 1596, na katerem je bila predstavljena omenjena in praktično »preroška« pritožba mariborskih evangeličanov, pri deželnemu knezu pisno zavzeli, da naj Mariboru pusti njegove privilegije. Vendar je deželno posredovanje ostalo brez uspeha in Hase je moral, šibkemu zdravju navkljub, vendarle zasesti položaj mestnega sodnika.⁵⁶⁶

Kopijo pisma deželnemu knezu so poverjeniki še istega dne poslali kot prilogo k odgovoru dravskopoljskim evangeličanom na njihove pritožbe. V odgovoru so jim dali med drugim vedeti, da bi veljalo s postavitvijo zidane cerkve *pro nunc*, v času prehodne vlade, počakati, tudi zato, ker je imela dežela zaradi vojne že tako visoke stroške. Stroške, ki bi jih naj imeli s postavitvijo zidane cerkve, naj bi namreč ocenili kar na 2.000 gld,⁵⁶⁷ zato so predlagali, naj po koncu vojne⁵⁶⁸ deželo znova spomnijo na kakšno majhno pomoč (*an einer geringen hilf wolten erinden lassen*).⁵⁶⁹

Nov mestni sodnik, prvi potrjeni po celih treh letih, se je z izvolitvijo znašel v primežu med deželnim knezom in mariborskim vikarjem na eni ter večinoma evangeličanskim meščanstvom na drugi strani.

Potrditve novega, katoliškega sodnika v mesto sprva ni prinesla večjih sprememb in 11. maja 1596 je v Maribor že prispel prvi ukaz deželnega kneza.⁵⁷⁰ V njem pa Ferdinand ni zgolj ponovil ukazov zoper odhode na Betnavo in aretacijo predikanta ob

⁵⁶⁵ StLA, Maribor, š. 45, prošnja mariborskega mestnega sodnika, sveta in občine augsburške veroizpovedi poverjenikom, po 8. januarju 1596.

⁵⁶⁶ Loserth, Akten 1590-1600, št. 269, dežela Štajerska Ferdinandu II., 23. februar 1596, str. 196-197; prav tam, št. 308, mariborski sodnik, svet in občina augsburške veroizpovedi deželi Štajerski za deželni zbor 1596, str. 224-226; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 110.

⁵⁶⁷ Prav tam.

⁵⁶⁸ Ironija zgodovine je, da so jim to svetovali prav med t.i. dolgo vojno, ki se je vlekla kar 13 let, med letoma 1593 in 1606 (Heppner, Die Steiermark und die Militärgrenze, str. 218).

⁵⁶⁹ StLA, Betnava, š. 50, poverjeniki gospodom in deželanom na Dravskem polju, s prilogo: poverjeniki deželnemu knezu, 23. februar 1596.

⁵⁷⁰ Prav tam, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 24. junij 1596, s prilogo: ukaz nadvojvoda Ferdinanda mariborskemu mestnemu sodniku Štefanu Haseju, 19. junij 1596.

njegovem morebitnem prihodu v mesto, temveč je ukazal tudi zaprtje evangeličanske šole in izgon učitelja iz mesta, glede česar je na mestnega sodnika pritiskal tudi Manicor.⁵⁷¹ Mariborsko evangeličansko šolstvo je stopilo v zadnje mesece svojega obstoja v zgodnjem novem veku.

Po ukazu je namreč šola v mestu vztrajala še dober mesec – če gre zaupati Winkelmannovemu zapisu datuma – preden se je mestni sodnik do 15. junija 1596 vendarle odločil Sobriusa citirati predse. Slednji je nato Welzerju poročal, da mu je Hase ukazal zapustiti mesto in se pri tem po njegovem vprašanju, od kod mu takšna pristojnost nad deželnimi uslužbenci, skliceval na vikarja, ki da mu je pisal, da je prejel ustrezen deželnoknežji ukaz. Takšnih napadov v vsem času, odkar⁵⁷² je postal mariborski (evangeličanski) učitelj, Sobrius ni pomnil.⁵⁷³

Tukaj se postavlja vprašanje, ali se je Hase zgolj izmikal lastni odgovornosti pred svojimi someščani in predvsem pred v mestu živečim plemstvom, zlasti pred Welzerjem, in je zato »krivdo« prelagal na vikarja ali pa je slednji pri novem deželnem knezu užival takšno zaupanje, da mu je le-ta posredoval tudi ukaze za mestnega sodnika. Čeprav je verjetna tudi slednja možnost, se še verjetnejša zdi slika mestnega sodnika v precepu med obema stranema, v času, ko še ni bilo najbolj jasno, ali bo novi deželni knez, za razliko od svojih predhodnikov, svoje grožnje tudi dosledno izpolnjeval.

Vendar se nadvojvoda ni zadovoljil zgolj s pisanjem ukazov. Deželni namestnik je – neznano natančno čemu – 15. junija v Gradcu do nadaljnega dal zapreti štiri meščane, in sicer Jurija Creätscha, nesojenega mestnega sodnika Blaža Sekhla, Filiberta Merza⁵⁷⁴ in Andreja Sämiza⁵⁷⁵. Kljub temu pa je bil Ferdinand mesec dni star ukaz mestnemu sodniku primoran 19. junija 1596 ponoviti, pri čemer je Mariborčanom očital tudi, da ne le da predikanta še kar niso spravili iz mesta, sedaj se mu je pridružil še eden, ki biva

⁵⁷¹ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 110.

⁵⁷² Tedaj je zapisal, da leta 1592, v drugem viru pa, da že leto pred tem (StLA, Betnava, š. 51, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 18. junij 1596; prim. prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, pred 4. septembrom 1596).

⁵⁷³ Prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 18. junij 1596.

⁵⁷⁴ Kot mestni svétnik je izpričan v letih 1595 in 1596, ko je moral iz svéta zaradi svoje veroizpovedi odstopiti. Kljub temu je še vsaj ob vizitaciji leta 1608 vztrajal v augsburški veroizpovedi, ko je obenem izpričan tudi kot *procurator* (StLA, Maribor, š. 45, seznam meščanov Maribora augsburške veroizpovedi, 1593 [po 27. aprilu 1595]; Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji 1608, str. 135; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 390).

⁵⁷⁵ O njem je znano zgolj, da je bil več let v mestnem svétu. V slednjem je tako izpričan v letih 1590, 1592-1593, 1595 in 1597 (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 452).

kar pri meščanu Krištofu Hurnasu⁵⁷⁶, v samem mestu. Welzerja je obenem skrbelo za Lauttenschlagerja, ki se je moral znova podati na Ptuj.⁵⁷⁷

Položaj mariborskih evangeličanov se je do vnovičnega Welzerjevega poročila poverjenikom tako že precej zaostрил. Po manj kot letu dni njihova dotlej tako uspešna taktika neupoštevanja ukazov in odzivanja nanje zgolj s prošnjami ter pojasnili oziroma izgovori ni več delovala.

Sobrius je 24. junija zaradi pritiskov naposled zapustil tako šolo kot mesto ter odšel k bratu v Radgono, vodenje pouka pa prepustil svojemu sodelavcu Janezu Claviusu⁵⁷⁸. Meščani so sicer še naprej hodili na Betnavo, vendar je Welzer poverjenike kljub temu svaril, da bi lahko zaradi odhoda Sobriusa in s tem tudi prenehanja petja ob bogoslužjih, prišlo do odpada vernikov ter jih prosil, naj poskrbijo, da bo učitelj lahko ostal.⁵⁷⁹

Medtem je bil novi predikant, o katerem je deželnemu knezu po Welzerjevem mnenju moral poročati dvorni tajni svétnik Ivan Harrer⁵⁸⁰, ki se je tedaj mudil v mestu, bivši betnavski predikant Sigmund Lierzer. Slednji je z ženo pri Hurnasu bival v začetku junija, ko je kot vojaški predikant v službi poveljnika Sigmunda Friderika pl. Trautmannsdorf⁵⁸¹ potoval na krajino in se v Mariboru ni dolgo zadrževal. Vojaški predikant je Lierzer znova postal potem, ko je moral zaradi bamberškega pritiska oditi iz Beljaka, kamor je odšel z Betnave – oziroma s položaja vojaškega predikanta v službi Wolfa Viljema barona Herbersteina spomladi 1594. Med obiskom sta Welzer in Lierzer očitno že preseгла tudi stare zamere, saj je plemič za predikanta, ko je le-ta iskal novo zaposlitev, konec julija posredoval pri poverjenikih. Lierzer jo je nato dobil v evangeličanski cerkvi sv. Martina v Judenburgu, kjer je zvečer 1. septembra 1597 tudi umrl.⁵⁸²

⁵⁷⁶ Morda kakšen sorodnik Primoža Hürnassa, mestnega sodnika iz prve polovice 16. stol.

⁵⁷⁷ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 19. junij 1596; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 24. junij 1596, s prilogo: ukaz nadvojvoda Ferdinanda mariborskemu mestnemu sodniku Štefanu Haseju, 19. junij 1596.

⁵⁷⁸ Sobriusu je v šoli pomagal nekje od začetka maja 1596, do 15. julija pa je bil iz mesta izgnan tudi sam. Welzer mu je nato na predikantovo prošnjo izplačal 3 gld (Prav tam, Obračun, fol. 81; prav tam, š. 52, Janez Clavius Klemnu Welzerju, 15. julij 1596).

⁵⁷⁹ Prav tam, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 24. junij 1596.

⁵⁸⁰ Istega leta je izpričan tudi kot deželnoknežji dvorni sekretar (StLA, Poverjeniški protokoli, k. 355, zv. 1104 (1593-1598), fol. 145).

⁵⁸¹ Lastnik gosposčine Negova, ki jo je rodbina imela v lasti od leta 1542 (Mlinarič, Prizadevanja, Negovski gospod Žiga Friderik Trautmannsdorf intervenira za Benedikta Forchta, 24. januar 1614, str. 112; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 51).

⁵⁸² StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 24. junij 1596; StLA, Lierzer, š. 61, intercesija Klemna Welzerja poverjenikom za Sigmunda Lierzerja, 28. julij 1596; prav tam, Sigmund Lierzer poverjenikom, 29. julij 1596; prav tam, reverz na zaposlitev evangeličanskega predikanta Sigmunda

Poverjeniki so Welzerju sicer nemudoma odgovorili, vendar se njihovega pisma, ki ga je prejel 28. junija,⁵⁸³ plemič gotovo ni mogel razveseliti. Opomnili so ga namreč, da bi moral kot »stari zvesti član« dežele dobro vedeti, da imata pravico do lastne javne evangeličanske cerkve in šole na Štajerskem zgolj Gradec in Judenburg ter Celovec na Koroškem in Ljubljana na Kranjskem. Ker pa jim je že pisal o Radgoni, kjer so meščani resda imeli lastno evangeličansko šolo, so mu sporočili, da zavoljo tega tudi slednje mesto že doživlja »preganjanje in žalost«. Pismo so nejevoljno zaključili z besedami, da naj se zaradi predikanta, ki je bil v prvi vrsti nastavljen s strani dravskopoljskih evangeličanov in ne dežele, le-ti vsakokrat nemudoma ne obrnejo na deželo in se zanjo skrivajo, temveč naj se v bodoče kar sami obrnejo na deželnega kneza.⁵⁸⁴

Da ne bi očitno vznejevoljenih poverjenikov, h katerim so podobne prošnje za pomoč morale prihajati iz vse dežele, še dodatno obremenjeval, se je nato po pomoč k njim obrnil posredno in zaupno, preko deželnega sekretarja Štefana Speidla. Najprej ga je prosil, naj poverjenikom posreduje zahvalo meščanov, da so se zanje na deželnem zboru tako »očetovsko« zavzeli, kar je imel glede predikanta in učitelja sicer za samoumevno, saj jima je bila deželna zaščita obljubljena v njunih zaposlitvenih listinah. Znova se je zavzel tudi za Sobriusa, ki da je pobožen, vesten in časten mož. Zato je od Speidla želel, da se pri poverjenikih pozanima za nasvet, kako naj v zadevi ravna, saj je s Sobriusovim odhodom, v veselje katolikov, zastalo tudi cerkveno petje, ki ga je vodil. Obenem je Manicor tudi zaradi Sobriusovega pomočnika, ki ga je nasledil v šoli, pritiskal na mestnega sodnika, naj moža izžene. Mestni sodnik je tako 26. junija v šolo poslal tri mestne uslužbenke, da bi Claviusa spravili iz šole in mesta, vendar se slednji ni dal pregnati, češ da mu je Sobrius šolo in otroke v njej predal do njegove vrnitve, na katero je bil odločen počakati. Do vikarjevega nadlegovanja je prišlo tudi naslednji dan, ko sta se Welzer in predikant sešla v plemičevi hiši, da bi se dogovorila glede položaja šole in cerkvenega petja. Komaj pa se je Lautenschlager oglasil pri Welzerju – kar je sicer počel zelo redko – že je »brezbožni far« (*Gottlos Pfaff*) zaradi predikanta pisal mestnemu sodniku, slednji pa je pismo v opozorilo (!) posredoval⁵⁸⁵ Welzerju. Predikant je nato nemudoma zapustil mesto. Glede na to, kar si je vikar prejšnje leto

Lierzerja namesto gospoda Simona Sangerusija kot diakona v Judenburgu, 1. avgust 1596; prav tam, prošnja Marije Lierzer poverjenikom, pred 20. septembrom 1597.

⁵⁸³ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer deželnemu sekretarju Štefanu Speidlu, 2. julij 1596.

⁵⁸⁴ Prav tam, š. 51, poverjeniki Klemnu Welzerju, 25. junij 1596.

⁵⁸⁵ Manicorjevo pismo z dne 27. junija se ni ohranilo, k Welzerjevemu pismu Speidlu je priloženo pismo Manicorja z dne 5. julija (Prav tam, š. 52, Klemen Welzer deželnemu sekretarju Štefanu Speidlu, 2. julij 1596, s prilogo: Anton Manicor mestnemu sodniku, 5. julij 1596).

drznil, skupaj s polskavskim župnikom in krškim duhovnikom, ko so pisali po betnavskem oltarju, je Welzer menil, da bi si Manicor lahko tudi glede predikanta, če bi ga dobil v mestu, s svojimi pristaši drznil kaj storiti, saj da mu je postajal zmeraj bolj sovražno nastrojen.⁵⁸⁶

Tudi o mestnem sodniku Haseju Welzer, kljub zadnjemu opozorilu, ni imel dobrega mnenja. Imel ga je namreč za brezbožnega moža, ki že dolga leta ni bil privržen ne eni ne drugi veroizpovedi, ni ničesar razumel, njegovo ravnanje pa sta vodila zgolj pohlep in oderuštvo, ne pa sodniška funkcija. Za preproste meščane se naj ne bi brigal, v svojem ponosu in z zlobnimi odgovori jih je celo odslavljal, evangeličane zmerjal z »lutrovskimi fantiči« (*lutrische buebm*), ostale pa z »berači« in »potepuhi« (*strasperger*). Nasploh naj ne bi bil nič drugega kot vikarjev podložnik in svojega sodniškega položaja nevreden. Welzer je zato Speidla prosil tudi, če bi lahko poverjeniki pisali mestnima sodnikoma v Maribor in na Ptuj, da bi predikanta v obeh mestih, ko bi se moral vanju v nuji podati in se pri tem primerno obnašal, zavarovali in pustili pri miru.⁵⁸⁷

Vendar se je Lauttenschlager že 4. julija, na dan sv. Ulrika, enega izmed tedaj treh semanjih dni v mestu,⁵⁸⁸ znova mudil v Mariboru. Manicor je tako mestnemu sodniku vnovič pisal in ga rotil, naj že enkrat izpolni deželno knežje ukaze, za spoštovanje katerih so jamčili Tschähamb in ostali štirje – med njimi sam sodnik. Tudi pomožni učitelj je še vztrajal v mestu.⁵⁸⁹

Omenjeni »posebni« deželno knežji ukaz je medtem v Maribor prispel že 30. junija 1596 in kot njegovi izvršitelji (*verfertigten offnen Special Bevelchs zu executorn und handthabern*) so bili imenovani Tschähamb, Ahac Horner, Simon Schwarz,⁵⁹⁰ Peter Gönan in mestni sodnik. Slednje je pomenilo, da so osebno jamčili za njegovo izpolnitev, v primeru nadaljne neposlušnosti pa je mestu grozila kazen v višini kar 600 dukatov v zlatu.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ Prav tam.

⁵⁸⁷ Prav tam.

⁵⁸⁸ Do leta 1514 sta bila sejma na nedeljo pred svečnico ter na dan sv. Ulrika, odtlej pa še na dan sv. Luke, 18. oktobra (Mlinarič, Maribor od začetkov, str. 151-152).

⁵⁸⁹ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer deželnemu sekretarju Štefanu Speidlu, 2. julij 1596, s prilogo [napačno]: Anton Manicor mestnemu sodniku, 5. julij 1596.

⁵⁹⁰ Tudi za Schwarza so s tem – vsaj za leto 1596 – ovrženi vsi dvomi, ki jih je Weiss, enako kot za Ahaca Hornerja, še imel o njegovi veroizpovedi (prim. Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 496). Če ju je deželni knez določil za izvršitelja svojega ukaza, potem sta seveda morala biti katoličana.

⁵⁹¹ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Ferdinand mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 30. junij 1596.

Ferdinand je namreč Mariborčanom, preden je prešel na sam ukaz, najprej sporočil, da bo njihove v Gradcu, zaradi nespoštovanja 11. maja izdanega ukaza, zaprte someščane dal izpustiti šele, ko bo mesto plačalo kazen v višini 300 dukatov, kar naj sicer vzamejo kot veliko milost z njegove strani.⁵⁹²

Za mestne oblasti tako ni smelo biti več nobenega dvoma: časi so se nepreklicno spremenili, če je bilo plačilo denarne kazni z vladarjeve strani smatrano kot velika milost! Kaj je torej ta mestu ukazal?

Pravzaprav nič kaj novega. Mestnega sodnika je sicer »pohvalil«, da je izpolnil 19. junija izdan ukaz o izgonu učitelja, obenem pa ga okrcal, da učiteljevo delo še naprej opravlja njegov pomočnik. Zaradi tega ga zaenkrat sicer še ni nameraval kaznovati, zgolj učiteljevega pomočnika mu je ukazal za osem dni zapreti ob kruhu in vodi, nato pa izgnati iz mesta ter šolo dokončno zapreti. Ostale so tudi denarne kazni za odhode na Betnavo, čeprav so sedaj znašale pet tolarjev za prvi odhod ter po deset in dvajset za naslednja dva, kršitelji pa so jih morali plačati takoj in v gotovini. Vse, ki bi v neposlušnosti vztrajali še naprej, pa je moral mestni sodnik naznaniti, da bi bili še ostreje telesno in premoženjsko kaznovani. Prav tako je tudi duhovno oskrbo meščanom ukazal prejemati zgolj od njim lastnega vikarja, kateremu je, po njihovi pritožbi, že ukazal nastaviti novega pridigarja. Da pa se predikant ne bi več tihotapil v mesto, je deželni knez ukazal, naj k mestnim vratom postavijo zanesljivo posadko. Če pa bi v mestu kljub temu naleteli nanj, so ga morali zapreti in počakati na nadaljne ukaze. Hkrati so morali poskrbeti, da bodo ob nedeljah in cerkvenih praznikih trgovine in obrti zaprte ter da se v mestu ne bo poslovalo, kot jim je ukazal že 11. maja.⁵⁹³

Zamenjave evangeličanov s katoliki v mestnem svétu in uradih so bile ukazane s poimenskimi navedbami slednjih. Tako je bilo mestni svét ukazano zapustiti Martinu Leuzendorferju, Ludviku Himmelsteinerju⁵⁹⁴ in Filibertu Merzu, ki so jih morali zamenjati katoliški učitelj Jakob Stetter, Lamprecht Gottschan⁵⁹⁵ in »stari« Gabriel. Gotovo je prav zaradi zadnjega ukaz vseboval tudi določbo, da naj namesto tistega, ki službe zaradi starosti ali »drugih nevšečnosti« ne bi več zmožl opravljati, nastavijo

⁵⁹² Prav tam.

⁵⁹³ Prav tam.

⁵⁹⁴ Tudi *Hinglstainer*. V letih 1595-1596 je bil vrhovni gorski mojster šentpavelskih benediktincev v mestu, še prej pa je v letih 1593-1595 kot mestni zidarski mojster sodeloval tudi pri popravilu stolpa župnijske cerkve. Kot mestni svétnik je medtem izpričan v letih 1592 ter 1594-1596 (Curk, Urbana in gradbena zgodovina Maribora, v: Maribor skozi stoletja, str. 528; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 306).

⁵⁹⁵ Tudi *Katschan*. Njegov sin Gregor je leta 1594 izpričan kot solicator v Gradcu (Weiss, Die Bürger von Marburg II str. 244).

Erspergerja ali pa Mihaela Palbierärja⁵⁹⁶. Znova so bili ponovljeni tudi ukazi, naj gre denar za špital le-temu in njegovim oskrbovancem, ne pa za druge namene, nad njim pa naj kot nadzornik bdi Manicor oziroma vsakokratni vikar, saj da je bil doslej zelo slabo upravljan. Prav tako so morali ob Petru Gönanu kot drugega špitalskega mojstra zaposliti še enega katolika, Sekhla pa odstaviti. Pri cerkvi jim je bila medtem za prošta ukazana nastavitev Ivana Gönana⁵⁹⁷ in Klampfererja, cerkvene obračune pa tudi tukaj dati pod vikarjev nadzor.⁵⁹⁸

Kmalu zatem, ko je Manicor na zgornje ukaze, po vnovičnem prihodu predikanta v mesto, opomnil tiste, ki so bili imenovani, da poskrbijo za njihovo izpolnitev, je Welzer pisal Boštjanu Speidlu. Želel je vnovičen nasvet poverjenikov, čeprav se je zavedal, da jih je polovica odsotnih in da jim še ni mogel predati niti prošenj, ki jih je nanje Welzer, preko njegovega brata, naslovil komaj par dni prej.⁵⁹⁹

Pri tem je vnovično kršitev deželnoknežjega ukaza Welzer skušal prikazati kot povsem benignen dogodek in prav zanimivo je, kako je ukaz razumel oziroma kako si ga je razlagal. Manicorju je tako očital, da želi, enako kot ptujski župnik, vladati tako prižnici kot mestu in da je znova želel, da mestni sodnik predikanta, ki se je na semanji dan sv. Ulrika mudil v mestu, prime. Lautenschlager naj bi namreč prišel na sejem zgolj po nakupih, saj da sam ni imel skoraj ničesar – razen vrta ob hiši – s čimer bi se lahko preživljal ter da se je v mestu primerno in ponižno obnašal. Speidla je Welzer zato prosil, naj pri poverjenikih doseže, da bi slednji pisali mariborskemu mestnemu sodniku, naj si od »nemirnega laškega farja« ne pusti vladati, kot si tudi njegovi predhodniki niso, sicer ga bo slednji spravil še v »zlobno igro« (*in böse spill bringen*). Welzer je tako od poverjenikov želel, naj Haseju dopovejo, da je deželni knez v mestu prepovedal zgolj izvajanje evangeličanske veroizpovedi in šolstva, ne pa tudi pojavljanja predikanta in učitelja v njem – seveda se je tukaj motil Welzer. Sodniku je zato, povsem neznačilno zanj, naravnost zagrozil, naj se neha zaradi lastnega

⁵⁹⁶ Morda kak sorodnik Pavla Palbierärja.

⁵⁹⁷ Trgovec, leta 1597 izpričan tudi kot mestni svetnik (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 251). Umrli je 30. januarja 1600, njegov nagrobnik se danes nahaja na zunanji steni mariborske stolnice (glej *Priloga 3*).

⁵⁹⁸ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, nadvojvoda Ferdinand mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 30. junij 1596.

⁵⁹⁹ StLA, Betnava, š. 52, Klemen Welzer Boštjanu Speidlu, 8. julij 1596.

nerazumevanja (!) deželnoknežjih ukazov znašati nad deželnimi uslužbenci, saj bi se iz tega lahko razvilo še »kaj nevarnega« in ga, z ženo in otrokom vred, prizadelo.⁶⁰⁰

V svojem nasvetu mestnemu sodniku je Welzer nato še enkrat stavil na taktiko neupoštevanja deželnoknežjih ukazov, ki se je tukajšnji evangeličanski skupnosti že leta prav dobro obrestovala. Haseju je pisal, naj ima deželnoknežji ukaz seveda pred očmi, vendar naj se mu opravičuje – denimo, da ne more ničesar zoper deželne uslužbenca – in pošilja poročila, kot so to počenjali njegovi predhodniki. Slednji niti trenutnemu niti prejšnjemu predikantu niso nikoli grozili tako kot on, ki ga je moral zoper Lautenschlagerja nahujskati mariborski vikar. Le-ta se naj raje drži svoje prižnice, je pismo zaključil precej vznejevoljeni Welzer, ne pa da se vtika v zadeve mesta in rotovža.⁶⁰¹

Znova se je zavzel tudi za Sobriusa, ki je že 14 dni bival pri bratu v Radgoni in naj bi bil iz Maribora pregan tudi zato, ker je bil »ost v očesu« mariborskega latinskega, torej župnijskega učitelja. Na Sobriusovo vrnitev na čelo evangeličanske šole Welzer sicer ni več računal, želel je zgolj, da bi mu dovolili ostati v njegovi hiši v mestu. Še naprej so namreč tukajšnji evangeličani seveda potrebovali pevsko spremljavo pri bogoslužjih in pogrebih. Medtem so meščani zaradi nestrpnosti vikarja in njegovih pristašev že imeli pomisleke glede spremljave pogrebnih sprevodov iz mesta s petjem. Hkrati je Sobriusov odhod iz mesta otežil tudi preživetje njegovi ženi in otroku, ki sta se morala znajti brez njegovih dohodkov.⁶⁰²

Zgolj dva dni zatem je Welzer že prejel odgovor poverjenikov, ki so istega dne pisali tudi mariborskemu mestnemu sodniku. Od Haseja so želeli predvsem, naj Sobriusa pusti v njegovi hiši v mestu na miru, predikantu pa v Maribor dovoli hoditi po nujnih opravkih, dokler ne bosta oba v mestu opravljala svoje službe. Mestnemu sodniku so sicer očitali, da ničesar kriva »pobožna poštenjaka« (*fromben bidersleüten*) brez razloga nadleguje in ju spravlja v »največjo možno stisko«, medtem ko se, po »pravu vseh ljudi« (*aller Völkher recht*), vsakega poštenega moža pusti pri miru, se ga ne ovira in ne nadleguje. Ravnanja, ki so si ga zoper deželna uslužbenca dovolili mestni sodnik, vikar in njuni privrženci, poverjeniki niso nameravali trpeti in so jih posvarili pred nasiljem zoper njiju. Če pa bi imeli glede učitelja in predikanta kakšne pritožbe, se naj, v skladu s »pred časom« izdano deželnoknežjo splošno odredbo in redom (*lengst Publicirter*

⁶⁰⁰ Prav tam.

⁶⁰¹ Prav tam.

⁶⁰² Prav tam.

Landfürstlicher Generall und Ordnung), obrnejo na pristojno instanco, ki jo je za deželne uslužbenke predstavljala dežela oziroma poverjeniki. Obenem so mestnega sodnika posvarili, da bi lahko preganjanje vseh, ki niso rimskokatoliške vere zgolj zaradi tega, posledično povzročilo tudi preganjanje vseh katolikov na posestih evangeličanskih gospodov in deželanov, kar bi deželo vrglo v »zmešnjavo in nepovraten propad«. Zatorej so jih poverjeniki pozvali, naj se ogibajo »mir črtečemu« in nasilnemu ravnanju ter deželnemu in dravskopoljskemu predikantu in učitelju pustijo v miru po njihujih nujnih opravkih, da ne bodo s svojim ravnanjem dali povoda za »kaj hujšega«.⁶⁰³

Welzerju so poverjeniki medtem pisali, naj si skupnost za šolo poišče primernejši kraj in tudi glede pozidanja avditorija so menili, da bi slednje lahko prineslo nemalo nevarnosti ter upali, da jim bo, po dedni poklonitvi, bog na njihove roteče prošnje naklonil več miru in varnosti pred njihovimi nasprotniki.⁶⁰⁴

Dotlej se je na imenovane izvršitelje svojega ukaza znova obrnil tudi deželni knez, vendar vsebina pisma ni znana.⁶⁰⁵

Javnega evangeličanskega šolstva v zgodnjenovoveškem Mariboru je bilo naposled konec najkasneje 15. julija 1596, ko je Welzer Janezu Claviusu, ki je po Sobriusovem odhodu vodil evangeličansko šolo v mestu, izplačal še zadnje tri goldinarje za njegov trud.⁶⁰⁶

Dravskopoljski okraj augsburške veroizpovedi se je moral začeti ozirati za novim krajem, kjer bi verniki lahko nadaljevali s šolanjem svojih otrok.

4.3.2.2 Maribor in njegova bližnja okolica med poskusi ponovne vzpostavitve evangeličanskega šolstva do smrti Klemna Welzerja pl. Eberstein in Tellerberg

Ukinitve javnega evangeličanskega šolstva v Mariboru do srede julija 1596 v mesto seveda ni prinesla nič več miru. Katoliška stran, ki je dosegla svojo prvo veliko zmago v še zmeraj večinoma evangeličanskem mestu, pa je s tem nedvomno pridobila na pogumu in elanu. Kaj kmalu je tako v prvih urah istega dne, ko je Janez Clavius prejel

⁶⁰³ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, poverjeniki dežele Štajerske mariborskemu sodniku Štefanu Haseju, 10. julij 1596; StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Klemnu Welzerju, 10. julij 1596.

⁶⁰⁴ StLA, Betnava, š. 52, poverjeniki Klemnu Welzerju, 10. julij 1596.

⁶⁰⁵ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 112.

⁶⁰⁶ StLA, Betnava, š. 52, Janez Clavius Klemnu Welzerju, 15. julij 1596.

svoje zadnje plačilo, sledil nov incident, ki tokrat ni bil zgolj plod Welzerjeve interpretacije. Katoliški šolarji so prešli v »ofenzivo«.

Ob drugi uri ponoči 15. julija 1596 se je namreč nek učenec mariborske župnijske šole, z izvlečenim osebnim orožjem (*mit plosser wehr*), lotil hiš nekaterih mariborskih evangeličanov, med njimi tudi Welzerjeve in Sobriusove. Welzerju je tako sekal po zidovih, oknih in kletnih vratih, ki so gledala na ulico, enako kot njegovim najbližjim sosedom, prav tako evangeličanom, Ivanu Wotkhu,⁶⁰⁷ klobučarju Mateju Fritzu⁶⁰⁸ in usnarju Mihaelu Personu, pri tem pa zmerjal čez »lutrovce« (*Lutrischen*). Sobriusu, ki je medtem sicer že opustil vodenje šole in se hkrati tudi že vrnil v mesto, je medtem preluknjal in uničil (*zerstochen und verderbt*) vsa okna, tudi tista ob tleh. Welzer je sicer dvomil, da bo mestni sodnik napadalca, katerega je sicer vrgel v okove (*khelichen*), primerno kaznoval, čeprav se mu je s sosedi vred resno pritožil čezenj. Evangeličani naj bi namreč katolike puščali pri miru. K odgovoru (*via* Boštjan Speidl) na pisanje poverjenikov, ki ga je prejel dan po incidentu – morda tisto, ki so ga poslali 10. julija – je Welzer medtem še dodal, da so 17. julija v Gradec odšli, torej so morali biti citirani, »brezbožni« mestni sodnik, Luka Hofer in Krištof Mair.⁶⁰⁹

Preostanek leta 1596 se je Welzer moral ukvarjati z izboljšanjem prihodkov za Nikolaja Sobriusa, saj je slednjemu ostalo še zgolj plačilo, ki ga je dobival na Betnavi. Kako visoko plačilo je prejemal za učiteljevanje v evangeličanski šoli v mestu, kjer je služboval od leta 1591 ali 1592, medtem ni znano. Morebiti je bilo precej višje od zneska, ki so mu ga letno izplačevali na Betnavi, saj je Welzer poverjenikom predlagal, da bi Sobriusu plačilo dvignili na 50 ali 60 gld na leto. Do tega sicer ni prišlo, so pa obubožanemu učitelju, ki je po »starem pregovoru« tožil, »da nihče ne ve bolje, kje ga čevelj žuli, kot tisti, ki ga nosi« (*Es weis kainer besser, wo Im der schuech truckt, allain der, der in an hat*), le priskočili na pomoč s 15 gld enkratne pomoči. Denar je še isto jesen potreboval tudi zato, ker je nameraval nekam odpotovati – morda k bratu v Radgono. Več denarja pred koncem leta, kljub Welzerjevim prošnjam, ni dobil, medtem ko naj bi mu dežela dokončen odgovor glede njegovega plačila obljubila predati po predstoječem deželnem zboru.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ V virih je izpričan v letih 1593-1598 (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 581).

⁶⁰⁸ Poročen je bil z Barbaro, vdovo Mihaela Partauckha, prav tako klobučarja. Ko je leta 1597 umrla tudi Barbara, je Matej prevzel skrbništvo nad njenimi mladoletnimi otroki: Dofferjem, Marijo in Katarino (Prav tam, str. 31 in 229).

⁶⁰⁹ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer Boštjanu Speidlu, 17. julij 1596.

⁶¹⁰ Prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 18. junij 1596; prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, pred 31. avgustom 1596; prav tam, Nikolaj Sobrius poverjenikom, pred 4. septembrom 1596;

Že 11. septembra 1596 je v mesto prišel tudi nov ukaz deželnega kneza, vendar se ni ohranil.⁶¹¹

Decembra 1596 se je medtem vendarle, čeprav le začasno, pokazala tudi rešitev za evangeličansko šolstvo na Dravskem polju. Neki meščan je namreč predlagal, da bi za šolanje otrok »v božji besedi« sami postavili leseno hiško. Nato se je za postavitev šole, na prošnjo meščanov in Welzerja, svoje zemljišče deželi v last, proti ustreznemu potrdilu, ponudil predati Andrej pl. Neuhaus. Zemljišče je ležalo izven mariborskega mestnega pomirja, na ozemlju dravskopoljskega deželskega sodišča, s sedežem na Zbelovem⁶¹² (*Plankenstein*⁶¹³). Dežela je prošnji Andreja pl. Neuhaus, ki se vsaj od 10. decembra zadrževal v Gradcu, šest dni kasneje sicer ugodila, vendar se kaj več iz celotne zadeve očitno ni izcimilo.⁶¹⁴

Slika 24 Zbelovo proti koncu 17. stoletja (vir: *Topographia Ducatus Stiriae*⁶¹⁵).

prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 1596; prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 8. december 1596.

⁶¹¹ Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 112.

⁶¹² Na Zbelovski gori je bil že vsaj od 13. stol. naprej sedež dravskopoljskega deželskega sodnika. Grad Zbelovo je bil medtem leta 1518 že v ruševinah, zato so kasneje ob vznožju gore sezidali nov dvorec. Lastnik gosposčine je od leta 1580 naprej bil Jošt Friderik pl. Thurn (Dušan Kos, *Vitez in grad: Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana 2005, str. 404; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 149-150).

⁶¹³ Kraj je v obeh dokumentih (glej spodnjo opombo) sicer zapisan kot nad Dravo (!) ležeči *Prankenstein*, in zapis krajevnega imena je kasneje nekritično povzel tudi Winkelmann (*Winkelmann, Die Zwischenregierung*, str. 113).

⁶¹⁴ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 10. december 1596; prav tam, poverjeniki Andreju pl. Neuhaus, 16. december 1596.

⁶¹⁵ Vischer, TDS 1681 II, slika 309.

Vprašanje, ki se pri tem postavlja, na kar je opozoril že Winkelmann,⁶¹⁶ je, zakaj niso šole postavili na deželnem zemljišču na Betnavi, kjer je v učiteljevi hiši že dotlej potekal vsaj pevski pouk. Najverjetnejši odgovor nanj bi lahko nudila prostorska stiska v le-tej.

Obenem se je dežela, preden se je leto 1596 končalo, dan pred božičem pri deželnem knezu še enkrat zavzela za Mariborčane, znova neuspešno.⁶¹⁷

Medtem se deželni knez seveda ni mogel sprijazniti s še enim samovoljnim tolmačenjem njegovega ukaza v mestu. Mariborčanom je namreč 23. februarja 1597 znova moral »osvežiti« (*erfrischen*) spomin na ukaz, naj »sektaškega« učitelja ne našenejo zgolj iz mesta, temveč tudi iz mestnega pomirja.⁶¹⁸

Vendar se v mestu na njegove besede še nekaj naslednjih mesecev niso kaj prida zmenili, dokler se enkrat v začetku maja niso znašli pod dovolj hudim pritiskom, da so se bili za nasvet, preko Welzerja, prisiljeni obrniti na poverjenike. Do neke mere sta namreč Nikolaj Sobrius in njegova žena v svoji hiši v mestu znova vzpostavila šolanje otrok, ki so bili, po Sobriusovih besedah, vse odkar so julija 1596 ukinili evangeličansko šolo, »izgubljeni kot ovčice brez pastirja« (*und die kinder in der irre, wie die schaff one hirten, zerstreuter herumb gangen*). Sama šola je medtem propadala in bila v »žalostnem stanju«. Kljub Welzerjevemu nasvetu sta zato z ženo začela poučevati – brez dvoma tudi ali celo predvsem zaradi povečanja sicer bornih prihodkov. Sobrius je učil dečke moliti, medtem ko je njegova žena deklice, ki so ji jih poslali v uk, učila šivati. Mariborčanom je zaradi stopnjevanja pritiska Welzer lahko svetoval le, naj ravnajo po svoji vesti in ostanejo »trdni v božji besedi«. Hkrati se je že marca moral zavzeti za denarno pomoč v višini 100 gld za predikanta, ki si je moral vse, kar je za življenje potreboval, sam nakupiti, saj se je obenem iz leta v leto zmanjševala tudi pomoč, ki so jo tukajšnji evangeličani namenjali za Betnavo.⁶¹⁹

Poverjenikom je Welzer medtem predlagal, da bi bilo treba Sobriusu na desnem bregu Drave postaviti lastno stanovanje, vendar se slednji s predlagano – neznano katero – lokacijo niso strinjali, češ da se bo najverjetneje nahajala v mariborskem

⁶¹⁶ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 113.

⁶¹⁷ Loserth, Akten 1590-1600, št. 306, intercesija dežele za Mariborčane, 24. december 1596, str. 223.

⁶¹⁸ StLA, Betnava, š. 51, nadvojvoda Ferdinand Mariborčanom, 23. februar 1597.

⁶¹⁹ Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 18. marec 1597; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 4. maj 1597; prav tam, Nikolaj Sobrius poverjenikom, 10. julij 1597.

mestnem pomirju. Sami so zato predlagali postavitev zgradbe, ki bi obenem bila tudi učiteljev dom, na zemljišču izven mestnega pomirja, vendar v bližini mesta.⁶²⁰

Iz navedenega gre sklepati, da je bila stavba, ki so jo za pevski pouk na Betnavi uporabljali dotlej, resnično premajhna ali pa preveč dotrajana, da bi bila uporabna.

Še pred koncem aprila⁶²¹ 1597 so v Mariboru potekale tudi nove volitve za mestnega sodnika, na katerih je še zadnjič bil izvoljen kak evangeličan. Položaj je zasedel nekdanji »stanodajalec« prvega betnavskega predikanta, Luka Hofer, vendar deželno knežje potrditve seveda ni prejel in v začetku julija ga je »zamenjal« Mihael Tschähamb. Meščani so se znova ušteli v svojem prikrajanju dokumenta, s katerim jim je nadvojvoda Ferdinand 6. januarja 1597 potrdil pravico do svobodne izvolitve mestnega sodnika pod pogojem, da bo katoličan. Ugovori – ki so se jih zaman posluževali že od izvolitve Ivana Gladesa leta 1593 naprej – da za mestnega sodnika in svétnike preprosto ne premorejo dovolj primernih ljudi, da bi si jih lahko izbirali po veroizpovedi, tudi tokrat niso imeli željenega učinka. Enako kot tudi vnovično sklicevanje, da nekateri zločinci že dve leti zaprti čakajo na obsodbo, ne.⁶²²

Deželni knez je ostal neomajen in še pred jesenjo je bila v Maribor zaradi nespoštovanja njegovih ukazov znova odposlana verska komisija, med posledice obiska le-te pa je po Winkelmannovem mnenju sodil tudi Ferdinandov ukaz z dne 24. oktobra 1597⁶²³. Nadvojvoda je mestu naposled le naložil že pred časom zagroženo kazen v višini 600 dukatov v zlatu ter zahteval zamenjavo »škodljivih« oseb iz mestnega sveta Luke Hoferja, Andreja Sämiza in Krištofa Mairja s Tomažem Reichlom⁶²⁴, Benediktom Reintallerjem,⁶²⁵ in Ivanom Schlosserjem.⁶²⁶

⁶²⁰ Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 4. maj 1597; prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 12. maj 1597.

⁶²¹ Dotlej je na Betnavi prišlo do dveh zanimivih dogodkov: najprej je moral Lautenschlager moliti za Janeza Wotalobitscha, ki naj bi ga obsedel hudič (*so von den bösen feindt besessen*), za kar mu je Welzer izplačal 1 gld 30 kr; z umetnostnozgodovinskega vidika je medtem pomembneje, da je 1. aprila slikar Jurij Sutar od Welzerja prejel 10 gld, ker je v avditoriju poslikal oltar. Predikant mu je nanj namreč naročil naslikati podobi zadnje večerje in Kristusovega vstajenja (Prav tam, Obračun, fol. 84'-85).

⁶²² Mlinarič, GZM XX/51; Weiss, Die Bürger von Marburg I, str. 109.

⁶²³ Loserth, Akten 1590-1600, št. 357, Ferdinand II. Mariborčanom, 9. januar 1598, str. 255.

⁶²⁴ Morda sin Leona Reichla, graškega meščana, obrtnika in pevca z lastno pevsko šolo. Tomaž je svojo kariero začel na poštnem uradu deželno knežjega dvora v Gradcu leta 1590, kjer je ostal do leta 1594. V začetku naslednjega leta je prišel v Maribor in prevzel tukajšnjo vojnopoštno postajo, ki jo je vodil do leta 1606. Leta 1596 se je poročil (Hozjan, Mariborska vojnopoštna postaja, str. 114).

⁶²⁵ V virih je prvič izpričan leta 1566, v svoji zlatarski obrti pa leta 1580. Čeprav je sprva bil evangeličan, se je najkasneje do leta 1597 že spreobrnil v katoliško vero. Naslednje leto je tako že izpričan kot mestni svétnik in špitalski mojster. Poročen je bil z neko Uršulo, morebitni otroci iz zakona niso znani (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 432-433).

⁶²⁶ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 113.

Kaj kmalu so se zato mestne oblasti obrnile na poverjenike in jih ponižno rotile, naj poskrbijo, da predikant in učitelj v mestu ne bi več izvajala svojega poklica, saj da imajo ukaze, da lahko oba, tudi s pomočjo sodniških uslužbencev, vržejo iz mesta in mestnega pomirja. Sicer jih, »reveže«, kljub vsem opravičilom, ki so mu jih poslali, s strani deželnega kneza čaka boleča kazen v višini 600 dukatov, ki da je niso zmožni poravnati.⁶²⁷

Poverjeniki so meščanom in Welzerju odgovorili 15. novembra – morda celo dva dni kasneje⁶²⁸ – ter betnavskemu nadzorniku naložili, naj predikanta in učitelja opozori na »nove« deželnoknežje ukaze zoper njiju.⁶²⁹ Željeni odgovor so nato prejeli šele dober teden dni kasneje. Welzer je v njem zavrnil očitke zoper učitelja in predikanta, češ da so Mariborčani prejeli zvišano kazen tudi zaradi tega, ker mestne oblasti niso preprečile odhodov meščanov k Betnavi. Nasploh naj bi »laški far« zavajal deželnega kneza s poročili, da je predikant cele dneve in ure brez strahu v mestu, kamor pa naj bi hodil zgolj po nujnih nakupih. Malce naprej je Welzer le priznal, da Lautenschlager obiskuje tudi vse, ki si od njega želijo prejeti zakramente, cesar jim pač ne more odbiti. Prav tako naj ne bi ne meščanov ne kamniških kmetov »vlekel k sebi«, zgolj tiste, ki so hodili k njegovim pridigam. Predikant se namreč naj nikakor ne bi kar tako izpostavljal s strani deželnega kneza ukazani aretaciji, če bi v mestu izvajal svoj poklic – Welzer si je ukaz znova priкроjil za lastne potrebe, saj se po slednjem predikant v mestu sploh ni smel pojaviti. Poverjenike je na koncu prosil, naj Mariborčanom dopovejo, naj Lautenschlagerja, dokler se primerno obnaša, pustijo pri miru.⁶³⁰

Tudi Sobrius je medtem očitno že nehal tudi doma vršiti verski pouk, zgolj njegova žena je še »več mladih deklet« (*etliche junge diernlen*) učila šivati. Obenem jima je zaradi pritiskov, kot kaže, grozil že tudi izgon iz mesta, saj je Welzer poverjenikom potožil, kako bo to moralo pobožnega učitelja prizadeti. Tudi pevska spremljava umrlih iz mesta na betnavsko »božje polje« je bila zaradi pritiskov vikarja in župnijskega učitelja v mestu že nezaželena, tudi pri sprevodih umrlih plemičev. Od poverjenikov je Welzer zato tudi glede slednjega želel nasvet, saj da »bi bilo usmiljenja vredno, če bi naše, v bogu usnule sovernike, [iz mesta] odvlekli kot kak hlod« (*ware woll zu*

⁶²⁷ StLA, Betnava, š. 51, mariborski mestni sodnik in svét poverjenikom, 3. november 1597.

⁶²⁸ Loserth, Akten 1590-1600, št. 347, poverjeniki Klemnu Welzerju, 17. november 1597, str. 249.

⁶²⁹ Prav tam; StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 23. november 1597.

⁶³⁰ Prav tam.

*erbarmen, das man die unserer Religion verwandte In Gott endtschlaffne, also wie ain ploch hinaus schlaffen solle).*⁶³¹

Vendar se je odgovor poverjenikov zavlekel, vmes pa je v mesto, kot kaže, prišel tudi nov deželnoknežji ukaz, zato se je Welzer moral po dobrih dveh tednih nanje še enkrat obrniti za nasvet. Medtem so k zamujajočemu odgovoru poverjenikov očitno prispevali tudi deželni cerkveni in šolski nadzorniki, ki so jim – očitno na njihovo prošnjo – poslali pisno pooblastilo za betnavskega predikanta in učitelja. Slednje jima je s strani dežele zagotavljalo nemoten obisk mesta, dokler sta se vanj podajala zgolj zaradi nujnih potreb in se primerno obnašala. Nadzorniki so jim svetovali opustiti le petje ob sprevodih umrlih, vsaj dokler ne bi le-ti zapustili mesta. Odgovor nadzornikov so poverjeniki 22. decembra naposled lahko priložili svojemu ter Welzerju zagotovili, da bodo zadevo predložili na predstoječem deželnem zboru. Vendar pooblastilo nadzornikov proti ukazom deželnega kneza ni moglo kaj prida doseči in Sobrius je dan pred božičem 1597 Welzerja znova prosil, naj zanj posreduje pri poverjenikih.⁶³²

Welzer je medtem imel v začetku decembra tudi prve težave z izplačili denarnih volil, ki so jih v svojih oporokah betnavski cerkvi zapustili pokojni verniki. Njihovih dedičev namreč v izplačila volil očitno ni zmožal prepričati brez potrebnega pooblastila, za katero je poverjenike tudi prosil.⁶³³

Leto 1597 je bilo pri koncu in Sobrius je v svojem predbožičnem pismu Welzerju in njegovi ženi voščil za novo leto, ne vedoč, da bo za neutrudnega betnavskega nadzornika to tudi zadnje, ki ga bo še doživel: »želim vaši milosti s soprogo vred, dolgotrajno zdravje ter srečno, miru in veselja polno novo leto« (*wünsch Ich E. G. sambt derselben frauen Gemahel langwürdige gesundtheit undt ein glückhsaliges fried- und freudenreiches Neues Jar*).⁶³⁴

Kmalu po sv. treh kraljih je 9. januarja 1598 v Maribor prispel nov deželnoknežji ukaz, ki je med drugim vseboval določilo o »izvolitvi« primernega mestnega sodnika, tokrat

⁶³¹ Prav tam.

⁶³² Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 22. december 1597, s prilogo: cerkveni in šolski nadzorniki poverjenikom, 20. december 1597; prav tam, š. 52, Klemen Welzer poverjenikom, 10. december 1597; prav tam, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 24. december 1597.

⁶³³ Prav tam, š. 51, poverjeniki Klemnu Welzerju, 4. december 1597; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 10. december 1597.

⁶³⁴ Prav tam, š. 52, Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 24. december 1597.

Melhiorja Herbstbergerja⁶³⁵. Po prepričanju mariborskih evangeličanov je prejšnji sodnik – najverjetneje Tschähamb – namreč premalo goreče izpolnjeval vikarjeve želje, zato je bil na položaj imenovan nekdanji evangeličan Herbstberger. Čeprav komisarja, ki sta imenovala novega mariborskega mestnega sodnika, v deželnoknežjem ukazu nista imenovana, so Mariborčani v njiju prepoznali ptujskega župnika (1581-1599) Boštjana Cobla ter Maksimiljana Ederja.⁶³⁶

Obenem so morale mestne oblasti po ukazu nemudoma odstaviti tudi mestnega pisarja in na njegov položaj nastaviti Andreja Ziglfesta⁶³⁷, prav tako pa iz vseh mestnih uradov odstraniti tudi Ivana Gladesa in Ivana Supaniza⁶³⁸ ter ju zamenjati s Ziglfestom in Jakobom Stetterjem. Glades je bil dokončno odstavljen, ker je prekršil v Gradcu dano obljubo, da ne bo več obiskoval evangeličanske cerkve in sledil njenemu nauku. Tudi Luka Hofer se je znova poimensko znašel v deželnoknežjem ukazu. Tokrat zato, ker je dal na Betnavi poročiti svojo hčerko, predikanta pa nato javno povabil na svoj dom v mestu na malico. Kasneje naj bi se sicer izkazalo, da je šlo za nekega na poroko povabljenega vojaškega predikanta in ne za Lauttenschlagerja. Nadalje je deželni knez mestnim oblastem očital tudi, da na Betnavo odhajajočih meščanov še kar niso prijavile. Tako jim je bila naložena denarna kazen v višini 600 ducatov, ki so jo morale poravnati v roku 14 dni.⁶³⁹

Hkrati so bili na Gradec citirani Hofer, Zepez, Leuzendorfer in, edini katoličan med četverico, Tschähamb, vendar so v prestolnico dolnjeavstrijskih dežel prispeli le trije, ker Hofer zaradi zdravstvenih težav poti ni zmožel. Kljub vsemu pa se v Gradcu zanje ni nihče zmenil in so se, ob visokih stroških potovanja, lahko vrnil domov.⁶⁴⁰

⁶³⁵ Mlajši brat nekdanjega mestnega sodnika Baltazarja Herbstbergerja. Nekoč evangeličan se je do leta 1597 spreobrnil v katoliško vero in istega leta postal tudi mestni svétnik. Kot mestni sodnik je medtem izpričan tudi v naslednjem letu. Poročen je bil z neko Marjeto, morebitni otroci iz zakona niso znani (Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 303-304).

⁶³⁶ Loserth, Akten 1590-1600, št. 375, mariborsko meščanstvo stanovom dežele Štajerske augsburške veroizpovedi, predstavljeno na deželnem zboru, 14. februar 1598, str. 262; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 114.

⁶³⁷ Do leta 1600 je postal mestni sodnik. Leta 1598 je medtem izpričan tudi kot oskrbnik in gorski sodnik Ivana Jakoba pl. Khienburg, salzburškega svétnika in vrhovnega dvornega mojstra, devet let kasneje pa kot vrhovni gornik šentpavelskega benediktinskega samostana. Istega leta (1607) je izpričan tudi kot mariborski mestni svétnik (StLA, NA vlada, K.3, Cop. 1607-V-135, poročilo Andreja Ziglfesta, 2. april 1607; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 596).

⁶³⁸ Tudi *Suppanitsch*. Menda je bil trgovec, leta 1595 je izpričan tudi kot mestni svétnik, medtem ko ni znano s katerega položaja je bil primoran odstopiti dve leti kasneje. Najkasneje leta 1598 je tudi ovdovel (StLA, Maribor, š. 45, seznam meščanov Maribora augsburške veroizpovedi, 1593 [po 27. aprilu 1595]; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 530).

⁶³⁹ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 114.

⁶⁴⁰ Loserth, Akten 1590-1600, št. 375, mariborsko meščanstvo stanovom dežele Štajerske augsburške veroizpovedi, predstavljeno na deželnem zboru, 14. februar 1598, str. 264.

Meščani so medtem na februarškem deželnem zboru, kot vikarjeve privržence, ki da so skupaj z njim dosegli spremembo celotnega mestnega sveta in izgon učitelja, ob Herbstbergerju in še enem »odpadlem evangeličanu« (*ein abgefallener evangelischer*), Reintallerju, izpostavili Reichla in Ivana Schewa, upravitelja deželnoknežjega gradu.⁶⁴¹

Istega dne, ko je v mesto prispel Ferdinandov ukaz, se je na mestnega sodnika in svet znova obrnil tudi Manicor. Na njihovo željo jim je namreč nastavlil novega zborovodjo, češ da je Tschähämb v Gradcu dejal, da bo po zamenjavi slednjega ves magistrat s svojimi domačimi znova kot nekdanj prišel v cerkev. Ker pa se to še kar ni zgodilo, je Manicor od mesta želel plačilo 300 tolarjev za cerkvene dajatve (*Kirchengesellen*), ki mu jih naj ne bi plačevali že od leta 1590.⁶⁴²

Nedolgo za omenjenimi dogodki so se prenovljene mestne oblasti odločile tudi dokončno nastopiti zoper Nikolaja Sobriusa. Slednji je tako Welzerju že 19. januarja pisal, da ga je na rotovž citiral mestni sodnik Herbstberger in mu, ob prisotnosti mestnih svetnikov Tschähämba, Gönana in Ivana Giglerja, dejal, naj čimprej proda svoje imetje ter z ženo in otrokom(a) vred zapusti mesto. V Mariboru so mu sicer bili pripravljeni dovoliti ostati, dokler imetja ne bi prodal in si kje drugje poiskal novo domovanje, vendar le pod pogojem, da bi mu deželni knez tovrstno prošnjo odobril – na kar pa seveda ni šlo računati. Sobrius se je nato skliceval na dejstvo, da je deželni uslužbenec ter da je s prenehanjem poučevanja v mestu in pevske spremljave ob pogrebnih sprevodih izpolnil deželnoknežji ukaz, kar pa je Herbstberger zavrnil. Sobriusu je namreč očital, da je mesto prav zaradi njega že marsikaj prestalo ter da so jim bile sploh vse kazni naložene prav zaradi njega, češ da je prvi, ki gre na Betnava, s seboj pa nato potegne še ostale. Medtem ko mesto takrat, ko je za denarno pomoč prosilo deželo, te nikoli ni prejelo, zato je Herbstberger dvomil, da bo sedaj prav Sobriusu priskočila na pomoč. Slednji se je zato po nasvet obrnil na Welzerja ter obenem od njega želel dovoljenje, da bi smel po svoje polletno plačilo za preteklo leto osebno odpotovati v Gradec.⁶⁴³

Nobenega dvoma ni več bilo, da so bili Sobriusu in njegovi družini dnevi v mestu šteti, zato je Welzer poverjenike zanj prosil denarne pomoči. Obenem je od njih želel tudi, da bi mestnemu sodniku pisali, naj z učiteljem še malo potrpi, vsaj dokler ne bo

⁶⁴¹ Prav tam, str. 262.

⁶⁴² Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 114-115.

⁶⁴³ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 20. januar 1598, s priložo: Nikolaj Sobrius Klemnu Welzerju, 19. januar 1598.

prodal svoje hiške in njegova žena ne bo »vstala iz otroške postelje« (*bis sein weib aus der kindl peth*) – torej najverjetneje rodila. Tudi sama je medtem že ostala brez dohodkov, saj ji nihče ni več pošiljal svojih hčera v šiviljski pouk. Welzer je poverjenikom hkrati poročal, da je imel vratar pri mestnih vratih sodnikov ukaz, naj predikanta, tudi če bi slednji v Maribor odšel zgolj po nakupih, pridrži, zato je poverjenike prosil, naj ga dežela zaščiti – kot je bilo predvideno že ob njegovi zaposlitvi.⁶⁴⁴

Sobriusu so poverjeniki sicer izplačali zaprosenih 12 gld polletnega izplačila za leto 1597, vendar kaj več niso mogli storiti. Iz vse dežele so namreč nadnje prihajala podobna poročila o verski reformaciji (protireformaciji), zato tudi še ni mogel biti sklican deželni zbor, saj so bili gospodje in deželani zadržani. Vendar je le-ta kljub temu le »stal pred vrati« in Welzerju so obljubili, da bodo na njem predstavili tudi pritožbe z Dravskega polja. Mariborčanom so medtem svetovali, naj dotlej zaupajo v boga in potrpijo, predikantu pa, naj se po nepotrebnem ne podaja v nevarnost, torej v mesto ter naj svoje delo opravlja pravilno in ponižno.⁶⁴⁵

Kako si je medtem katera stran »pravilno in ponižno opravljanje« predikantovega dela predstavljala, se je znova pokazalo že na začetku naslednjega meseca, ko je prišlo do novega incidenta oziroma, bolje rečeno, zapleta.

Lautenschlager je namreč v nedeljo 1. februarja 1598 odšel v Viltuš k Juriju Krištofu baronu Herbersteinu, kamor je bil poklican, da bi njemu, njegovi ženi Heleni Katarini⁶⁴⁶ in poslom podelil obhajilo. Do zapleta je nato prišlo, ko sta za predikantov obisk izvedela mariborski mestni sodnik in vikar ter je slednji vratarju ukazal, naj Lautenschlagerja, ko se bo skozi mesto vračal na Betnavo, pridrži. Kaj kmalu je za ukaz izvedel tudi Welzer in v Viltuš sporočil, naj se predikant mestu na poti domov izogne in za prehod Drave uporabi viltuški brod. Ker pa uporaba slednjega zaradi sneženja ni bila mogoča, je moral mestnega sodnika prositi, naj predikantu pusti neovirano oditi skozi mesto in prečkati most.⁶⁴⁷

Herbstberger je Welzerjevo prošnjo medtem prejel, ko se je mudil na obisku pri mariborskem poštarju Tomažu Reichlu, ki so ga kasneje na deželnem zboru imenovali kot »neizkušenega in zlobnega človeka«, ki da ne zna drugega kot nadlegovati

⁶⁴⁴ Prav tam.

⁶⁴⁵ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 25. januar 1598; StLA, Poverjeniški protokoli, k. 355, zv. 1104 (1593-1598), fol. 309.

⁶⁴⁶ Kumar, *Geschichte der Burg und Familie*, str. 87.

⁶⁴⁷ Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 115-116.

evangeličane. Pri Reichlu so se istočasno mudili še Manicor, mestni pisar Gönan – ki je očitno že zamenjal Ziglfesta – ter neki menih – najverjetneje kak mariborski minorit, morda kar že omenjeni razgrajač na Betnavi. Mestni sodnik je Welzerjevemu služabniku sicer dejal, da se lahko predikant mirno vrne skozi mesto, njegov pisni odgovor pa da lahko služabnik za Welzerja kasneje prevzame v njegovi (sodnikovi) hiši. Vendar je imela zbrana družčina drugačne načrte. Herbstberger je namreč še dolgo časa ostal pri Reichlu, nato pa so se v času večernic organist, stražarji na stolpih (*Türmer*) in več »bakantov« iz župnijske šole, pa tudi Klemen Mairholdt in neki barvar, vsi dobro oboroženi, skupaj z »ostalo drhaljo« odpravili k mostu. Nakar jim je zvečer sledil še vikar in zbrana množica se je nato pri stražarju pri mostu pozanimala, če je predikanta kaj videl.⁶⁴⁸

Welzer, ki je 11. februarja o dogodku poročal poverjenikom, je zapisal, da se je vikar »poln sebe kot zmeraj« sprehajal naokoli, da bi predikanta dal aretirati ali pa mu s svojo družbo tako ali drugače škodoval, vendar so nanj čakali zaman. Posvarjen je Lautenschlager še en dan, do 3. februarja, ostal v Viltušu, nakar so ga skozi mesto na Betnavo spremljali – brez dvoma oboroženi – Herbersteinovi služabniki. Viltuški gospod je nato od mestnega sodnika zaradi dogodka zahteval pojasnilo, vendar naj bi se Herbstberger izgovoril, da o vsem skupaj ne ve ničesar ter se v splošnem skliceval na deželnoknežji ukaz, ki je predikantu prepovedoval vstop v mesto. Več uspeha so imeli Herbersteinovi služabniki pri Manicorju, ki se je, potem ko naj bi ga prisilili (!) v odgovor, ponižno opravičil, da o načrtovanem napadu na predikanta ne ve ničesar, češ da se je šel zgolj malo sprehoditi čez most, kar pa je Welzer imenoval za »gladko opravičilo«, torej laž.⁶⁴⁹

Pritisk mestnih oblasti na svoje evangeličanske someščane in sosede se je v začetku meseca nasploh okrepil. Tako je istega dne, ko je predikant odšel v Viltuš, dal Herbstberger v prisotnosti Benedikta Reintallerja popisati – za kar se je mestni sodnik menda kar sam javil pri deželnem namestniku⁶⁵⁰ – in nato 6. februarja k sebi citirati več meščanov, ki so želeli na Betnavo ter jih zato želel kaznovati s po desetimi tolarji denarne kazni. Vendar so ga citirani meščani zavrnili, češ da niso storili nič kaznivega in odšli domov. Natanko teden dni po začetku incidenta, 8. februarja, je mestni sodnik

⁶⁴⁸ Loserth, Akten 1590-1600, št. 375, mariborsko meščanstvo stanovom dežele Štajerske augsburške veroizpovedi, predstavljeno na deželnem zboru, 14. februar 1598, str. 265; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 115.

⁶⁴⁹ Prav tam, str. 115-116.

⁶⁵⁰ Loserth, Akten 1590-1600, št. 375, mariborsko meščanstvo stanovom dežele Štajerske augsburške veroizpovedi, predstavljeno na deželnem zboru, 14. februar 1598, str. 262-263.

znova želel kaznovati več meščanov, vendar ga nato ob njihovem prihodu na rotovž tam več ni bilo. Že prej istega dne, je Herbstberger, ki je nadzoroval popis meščanov, ki so kljub spuščnim rešetkam in zaprtem mostu želeli na Betnavo, posmehljivo nagovoril tudi Welzerja. Plemiča je sicer spustil iz mesta in mu voščil »blaženo jutro« (*ain saligen Morgen*), a ga je pri tem posmehljivo vprašal, če ima morda ukaze zanj, na kar mu je Welzer odgovoril, da naj »ne stori ne preveč ne premalo«. Na to naj bi mestni sodnik ostal brez odgovora, že naslednjega dne pa je v mesto prispel tudi nov deželno knežji ukaz.⁶⁵¹

O kakšnem težavnem položaju, ki bi naj bremenil Herbstbergerja, vpetega, kot je zapisal Winkelmann, med vikarja in deželno knežje ukaze na eni ter zvečine evangeličansko meščanstvo na drugi strani,⁶⁵² je medtem težko govoriti, medtem ko je za njegovega predhodnika, Štefana Haseja, to do neke mere še veljalo in je bil morebiti prav zato tudi zamenjan.

Medtem je dežela vendarle že lahko sklicala deželni zbor, na katerem je bila 14. februarja predstavljena tudi izčrpna prošnja mariborskih evangeličanov deželi, da bi leta zanje zavoljo nadlegovanja v verskih zadevah posredovala pri deželnem knezu.⁶⁵³

Ob že navedenih konkretnih pritožbah, so tako tožili, da je vse nadlegovanje, ki jim ga zadajajo katoličani, zoper augsburški verski mir, verske pomiritve in samo »krščansko ljubezen«. Obenem jim omenjeni »nekristjani« (*unchristlichen*), ki da »povečini ali pa sploh niso domačini« (*zu eher oder recht nit angesessen*), odvezemajo svoboščine, ki so jih priborili njihovi predniki. Prav tako naj bi si mestni sodnik, predvsem pa vikar, ki da je »zglied« (*auspundt*) preganjalca, prisvojila rotovž, vse cerkve, špital in lastnino »ubogega mesteca«, s katerim razpolagata po svoji volji. Hkrati sta »našim poštenim domačim« (*unsere ehrliche angesessene*) meščanom odvezemala njihove urade in jih dajala v roke svojim sovernikom, ki da so deloma berači in celo zločinci, ki bi jih bilo treba javno kaznovati. Nasploh so bili mariborski evangeličani prepričani, da se jim tako bedno, kot se jim je godilo pod trenutno vladavino, verjetno ne bi moglo goditi nikjer. Mestnega sodnika in svét so obenem obtožili, da se za zaostale davke, ki so jih bili dolžni, sploh naj ne bi brigali. Menili naj bi namreč, da si bodo tudi tokrat uspeli pridobiti opustitev plačila, kot so ga dobili po

⁶⁵¹ Prav tam, str. 263; Winkelmann, *Die Zwischenregierung*, str. 116.

⁶⁵² Prav tam.

⁶⁵³ Loserth, *Akten 1590-1600*, št. 375, mariborsko meščanstvo stanovom dežele Štajerske augsburške veroizpovedi, predstavljeno na deželnem zboru, 14. februar 1598, str. 261.

posredovanju deželnega kneza glede davčnih zaostankov župnijske cerkve⁶⁵⁴. Celo na deželni zbor nove mestne oblasti naj ne bi poslale nikogar, vendar tudi o tem mariborski evangeličani niso ničesar izvedeli, saj je šla vsa pošta preko zoper njih nastrojenega poštarja Reichla.⁶⁵⁵

Kot že večkrat doslej – s to razliko, da je v zadnjih dveh letih šlo že povsem zares – so se retorično spraševali, kam bo navedeno preganjanje privedlo ter da bo slednje gotovo prizadelo tudi druga mesta in trge, morda celo stanove same – kar se je dejansko tudi že dogajalo. Tožili so, da jim odrekajo »najvišje duhovno zdravilo« (*höchste seelen erzney*), krst in pogrebe, mladini so zaprli šolo in tudi predikant v mestu ni bil več varen, tako da so morali v svojih zadnjih urah umirati kot »neumno govedo« (*unvernünfftig viech*). Prav zato so deželo tudi prosili, naj zanje posreduje pri deželnem knezu.⁶⁵⁶

Na posredovanje so nato morali Mariborčani čakati do 10. aprila, vendar se jih deželni knez, katerega odgovor ni ohranjen, gotovo ni usmilil.⁶⁵⁷

Medtem se je betnavska cerkev še naprej soočala s pomanjkanjem denarja, saj so se prispevki evangeličanov z Dravskega polja zanjo še kar zmanjševali. Zaradi tega je Welzer 29. marca 1598 na poverjenike naslovil prošnjo, da bi mu od Herbersteinove – najverjetneje je mišljen Wolf Viljem – čepnine za cerkev predali 100 gld, kar so mu 4. aprila tudi odobrili.⁶⁵⁸

Hkrati je bil Nikolaj Sobrius, ki se je že leta 1597 znova začasno zatekel v Radgono, še pred 3. majem 1598 z deželnoknežjim ukazom dokončno izgnan iz Maribora. Tokrat z ženo in otrokom (oz. otrokoma) vred. Družina se je nato naselila v izpraznjeni mežnarjevi hiši na Betnavi, ki je morala biti pred vselitvijo temeljito »oprana, poribana in očiščena«, saj je mežnar Lenart Unrhue⁶⁵⁹, Khoblerjev naslednik, skupaj s svojo ženo, podlegel »odvratni bolezni« in službo zapustil. Za čiščenje je Welzer nato štirim

⁶⁵⁴ Manicor je deželo namreč prosil za odpis nekaj manj kot 160 gld davka in jim za poravnavo slednjega poslal zadolžnico. Vendar so nato poverjeniki 22. aprila 1597 njegovo prošnjo zavrnil, saj so ugotovili, da je zadolžnica veljala le za leto 1554 (!) in ne za poravnavo vseh župnijskih dolgov odtlej (StLA, Registratura, kn. 65, E 1597, fol. 59).

⁶⁵⁵ Loserth, Akten 1590-1600, št. 375, mariborsko meščanstvo stanovom dežele Štajerske augsburške veroizpovedi, predstavljeno na deželnem zboru, 14. februar 1598, str. 263-265.

⁶⁵⁶ Prav tam, str. 265.

⁶⁵⁷ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 116.

⁶⁵⁸ StLA, Betnava, š. 51, Klemen Welzer poverjenikom, 29. marec 1598; prav tam, Obračun, fol. 33'.

⁶⁵⁹ Betnavski mežnar in grobar je postal 9. julija 1595, za plačilo 9 gld/leto (Prav tam, fol. 76-76').

ženskam skupaj izplačal 36 kr. Sobrius je hkrati prevzel tudi mežnarjevo delo, zato je Welzer poverjenike prosil, da bi njegovo plačilo z 12 gld zvišali na 15 gld.⁶⁶⁰

Prav tako so tudi mariborski evangeličani še pred 3. majem prejeli nov udarec. Manicor je dotlej namreč postal tudi deželnoknežji odvetnik v mestnem svétu (*anwald in hierigen Stattrath*), s čimer se je pritisk na skupnost augsburške verozpovedi še okrepil. Vikarjeva najtesnejša sodelavca sta medtem bila upravitelj deželnoknežjega gradu in poštar mariborske vojnopoštne postaje, ki ju je Welzer imenoval kar za »sovražnega laškega farja tajna svétnika« (*des gehässigen wällischen Pfaffen geheime Räth*). Mestni sodnik je obenem 3. maja že četrto nedeljo zapored dal zapreti mestna vrata, tako da nihče ni mogel k pridigi na Betnavo, ne meščani ne kmetje z levega brega Drave. Zgolj Welzer in dr. Homelius sta smela skozi, ker nista sodila pod mestno jurisdikcijo in še njiju so katoliki pospremili s posmehljivo pripombo, zakaj gospodje plemiči tudi ne ostanejo zunaj. Za ostale evangeličane je Welzer nato šele z »moledovanjem in prošnjami« (!) sodnika uspel prepričati, da jim je odprl vrata, nakar so mu na Betnavo vendarle lahko sledili tudi mnogi meščani in njihovi posli. Mestni sodnik pa se je Welzerju izgovoril, da mu je vrata ukazal zapreti vikar, ki da deželnoknežjega ukaza za slednje resda še ni prejel, ga je pa v kratkem pričakoval. Zaradi zapiranja vrat ob nedeljah so v evangeličanski skupnosti začeli razmišljati celo o tem, da bi bogoslužja prestavili na ponedeljek (!) in tudi da bi od mestnega sodnika prejel odgovor na svojo pritožbo, Welzer ni več računal. Imel je prav, saj vse dopisovanje med njim in Herbstbergerjem ni doseglo ničesar – po Winkelmannovem mnenju pa je mestni sodnik tako ali tako pisal zgolj po vikarjevem nareku, kar je najverjetneje bolj ali manj tudi držalo.⁶⁶¹

Kakšen obrat je dosegel nenehen pritisk! Ne le pri nekoč trmoglavih mariborskih in okoliških evangeličanih, temveč tudi pri neuklonljivem, ponosnem in neumornem plemiču, da so v skupnosti začeli razmišljati celo o prestavljanju nedeljskega bogoslužja na druge dni, Welzer pa se je pred mestnim sodnikom ponižal do te mere, da ga je rotil, naj le-ta njegove sovornike spusti iz mesta! Ob vse močnejšem pritisku je tukaj, le par mesecev pred njegovo smrtjo, potrebno v zakup vzeti že tudi Welzerjeve zdravstvene

⁶⁶⁰ Prav tam, fol. 88; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 3. maj 1598.

⁶⁶¹ Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 3. maj 1598; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 117.

težave. Slednje so ga resda pestile že vse življenje,⁶⁶² vendar so, v kombinaciji z vse hujšim pritiskom na evangeličansko skupnost, počasi očitno le prevladale.

Še zmeraj se je skupnost medtem ubadala tudi s postavitvijo nove šole, za katero je Andrej pl. Neuhaus odstopil svoj vrt pri neki cerkvi ob dveh cestah, morda kakšni kapelici na križišču. Tam naj bi postavili tudi učiteljevo stanovanje in za postavitev obojega je Welzer predvideval 200 do 300 gld stroškov. S prostorsko stisko se je, ob Sobriusu, ki je v očitno premajhnem mežnarjevem stanovanju potreboval tudi klet in še eno nadstropje, ubadal tudi Luttenschlager. Le-ta je želel posebno sobo za svojo služinčad, tako da je bil Welzer poverjenike prisiljen zgolj za Betnavo prositi 300 gld pomoči.⁶⁶³

Poverjeniki pa so, kljub Welzerjevi zanj dotlej neznačilni črnogledosti, želeli odgovor mestnega sodnika na njegovo pritožbo, ki jo je le spisal in nanjo 13. maja prejel jezen odgovor. Mestni sodnik in svét sta Welzerju zabrusila, da nima mestu kaj ukazovati ter da so mestna vrata zapirali zaradi meščanov. Slednji namreč niso ubogali deželnoknežjih ukazov, temveč naj bi kot Turki, katerih »tiranska vladavina« jim je očitno bila bližje, »letali sem ter tja«, ne vedoč, kdaj je praznik in kdaj delovni dan. Konec meseca se je Welzer nato pri poverjenikih še enkrat pritožil čez mestnega sodnika. Pri tem je zanimivo, da se je Welzer slab teden pred vnovično pritožbo sam skliceval prav na to, da meščanom, ki so mu sledili na Betnavo, nima kaj ukazovati, ker da ni mestni sodnik.⁶⁶⁴

Poverjeniki so mu medtem že 5. maja odobrili zelenih 300 gld pomoči za Betnavo, Sobriusu pa enkratno znesek v višini 24 gld, medtem ko mu letnega plačila niso zvišali – kar pa učitelju verjetno ni povzročalo preveč skrbi, saj bi slednje (15 gld) bilo bistveno nižje od zneska enkratne pomoči.⁶⁶⁵

Welzer je poverjenike nato prosil le še, naj omenjenih 300 gld predajo njegovemu »sorodniku« (*vetter*) – torej svaku – Wolfu Paradeiserju, ki je tedaj potoval iz Judenburga v Gradec. Medtem je bil Welzer 6. junija že prešibak, da bi še naprej lahko učinkovito opravljal svoje delo kot že štiri leta edini nadzornik betnavske

⁶⁶² Stumberger, Die Welzer, str. 188.

⁶⁶³ StLA, Betnava, š. 51, Klemnu Welzerju, 3. maj 1598.

⁶⁶⁴ Prav tam, poverjeniki Klemnu Welzerju, 5. maj 1598; Loserth, Akten 1590-1600, št. 416, Klemen Welzer poverjenikom, 7. maj 1598, str. 284; prav tam, št. 418, mariborski mestni sodnik in svét Klemnu Welzerju, 13. maj 1598, str. 285.

⁶⁶⁵ StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Klemnu Welzerju, 5. maj 1598; prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 6. junij 1598.

evangeličanske cerkve. Zato je znesek predal v roke Mihaelu Näglitschu, sam pa poverjenike prosil, naj mu najdejo zamenjavo v nadzorniški službi. Za gradbena dela na Betnavi pa naj bi po njegovem, v sodelovanju z dr. Homeliusom in drugimi Mariborčani, poskrbel prav Näglitsch.⁶⁶⁶

Zaradi bolezni že priklenjen na posteljo je Welzer na poverjenike 12. junija 1598 naslovil še zadnje pismo pred svojo smrtjo. Znova zaradi preganjanja evangeličanov s strani deželnoknežjih in mestnih oblasti, ki se je to pot pokazalo v svoji najresnejši obliki dotlej.⁶⁶⁷

Ne le da so bili štirje meščani, med njimi – edina poimensko navedena – Luka Hofer in Ivan Glades, zaprti v Gradcu, Manicor in mestni sodnik sta za tri v Mariboru zaprte obrtnike celo zatrjevala, da jim bodo zagotovo »glave skočile čez rezilo« (*Khöpf über die khlingen springen*), torej da bodo obglavljeni. Mestni sodnik naj bi nedavno o tem ter da bo dal demontirati »opekarno« (*Ziegelstadl*) na Betnavi, govoril že »za mizo« (*über Tisch geredt*) na Ptuju. Sprva so v Mariboru sicer zaprli šest obrtnikov, vendar so bili trije dotlej že izpuščeni. V torek (*Erchtag*) pred Welzerjevim pismom je še štiri meščane, Mateja Fritza, Tomaža Perkholda, Ivana Pöglja in Ruepa Meüsla, k sebi citiral tudi mestni sodnik, ki jim je, v skladu s sicer že kak mesec starim deželnoknežjim ukazom, ukazal, naj se nemudoma odpravijo v Gradec. Welzer se je – upravičeno – bal, da bodo tam zaprli tudi njih. Ker so bili z izjemo Meüsla vsi zgolj »ubogi obrtniki«, bi bile, ker slednji niso imeli ničesar razen svoje obrti, s tem tudi njihove družine pahnjene v revščino. Zato je Welzer poverjenike prosil, naj se zavzamejo zanje, ko se bodo pojavili v Gradcu, enako kot jih je prosil za tam že zaprto četverico.⁶⁶⁸

Post scriptum je nato pripisal, da je 1. maja, v Gradcu zaprtemu, nesojenemu mariborskemu mestnemu sodniku Ivanu Gladesu umrl 16 tednov star otrok, ki ga je njegova žena nato dala pokopati na Betnavi. Zaradi tega jo je k sebi citiral mestni sodnik in jo »rotil«, naj odstopi od svoje vere, češ da je doslej svojim sosedom – namreč evangeličanom – zmeraj izkazoval le dobroto. Ker pa le-ti še kar naprej odhajajo na Betnavo, bo moral zoper njih, v skladu z deželnoknežjim ukazom, nastopiti »s kaznijo in na druge načine« (*mit Straff und in Anderweg fürzunemen*). Welzer v obstoj tako ostrega deželnoknežjega ukaza – vsem dokazom in dogajanju v preteklih mesecih

⁶⁶⁶ Prav tam; prav tam, neznano kam sodeč *post scriptum* Klemna Welzerja, maj/junij 1598.

⁶⁶⁷ Prav tam, Klemen Welzer poverjenikom, 12. junij 1598.

⁶⁶⁸ Prav tam.

navkljub – medtem še kar ni verjel in je za vso dogajanje obtožil vikarja, ki da z upraviteljem deželnoknežjega gradu in poštnim mojstrom vlada mestnemu sodniku in svétu.⁶⁶⁹

Svoje zadnje pismo je Welzer sklenil z besedami, naj omenjenim »bog izplača njihovo plačilo in nas v miru ohrani pri svoji božji besedi v ljubljeni očetnjavi«, poverjenikom pa potožil, da je ob vseh nevšečnostih priklenjen na posteljo, tako da ga morajo iz nje dvigati in ga vanjo polagati ter da se »kot najboljšega zdravnika poslužuje [le še] boga« (*Gott dem herrn als pesten Arzt bevelch*).⁶⁷⁰ Kdaj natančno je naposled »usnul v bogu« in zapustil »solzno dolino« tega sveta, ni znano, vendar je moralo biti proti koncu junija ali pa na začetku julija. Prvič je Klemen Welzer pl. Eberstein in Tellerberg kot pokojnik namreč omenjen 6. julija 1598,⁶⁷¹ v tem času pa so poverjeniki tudi že razmišljali o njegovi zamenjavi, ki dolgo ni mogla čakati nase.

4.3.2.3 Maribor in bližnja okolica mesta v zadnjem letu in pol obstoja evangeličanskega kompleksa na Betnavi

Poverjeniki so že kmalu, 8. julija 1598, pisali Offu baronu Teuffenbachu⁶⁷² in Adamu baronu Koloniću, da bi prevzela cerkveno-šolsko nadzorništvo nad Betnavo. Iz tega sprva ni bilo nič in verjetno sta posle začasno še naprej vodila Mihael Näglitsch in dr. Homelius. Šele 22. avgusta je nadzorništvo, kot zadnji na tem položaju, le prevzel Adam baron Kolonić.⁶⁷³

Kolonićeve prva skrb na Betnavi so postala neizplačana volila cerkvi ter dediča pokojnega Klemna Welzerja. Njegov brat Lenart⁶⁷⁴ in nečak Gebhard Welzer⁶⁷⁵ pl.

⁶⁶⁹ Prav tam.

⁶⁷⁰ Prav tam.

⁶⁷¹ Prav tam, poverjeniki Juriju Creätschu in Mihaelu Slugi, 6. julij 1598.

⁶⁷² Z nadzorniškimi delom je Offo (Krištof) imel izkušnje iz Judenburga, kjer je bil eden izmed treh cerkvenih in šolskih nadzornikov, in gotovo je tudi on pomagal pri Lierzerjevi zaposlitvi pri tamkajšnji evangeličanski cerkvi sv. Martina leta 1596. Preden je leta 1584 postal Lierzerjev šolski pomočnik na Dravskem polju, je pri Teuffenbachu bil v službi tudi Janez Jakob Reisner. Offo in njegov brat Karel sta si leta 1589 pridobila Judenburgu bližnjo gosposčino Reifenstein, leta 1595 pa je Offo od Wolfa Ditriha pl. Idunspeug kupil tudi polovico gosposčine Rače (Prav tam, š. 52, Sigmund Lierzer poverjenikom, 12. avgust 1584; StLA, Lierzer, š. 61, predikanti cerkvenim in šolskim nadzornikom v Judenburgu, 12. avgust 1596; Pirchegger, Die Untersteiermark, str. 91 in 124).

⁶⁷³ StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Offu pl. Teuffenbach, 8. julij 1598; prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 8. julij 1599; Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 118.

⁶⁷⁴ Starejši brat Klemna Welzerja. Že leta 1562 je izpričan kot cesarski svétnik, dve leti kasneje pa je postal celovski gradiščan in službo opravljal naslednjih deset let. Zaradi smrti svojega naslednika na položaju, ga je nato znova prevzel v letih 1578-1580, ko je zaradi šibkega zdravja z njega dokončno

Eberstein in Tellerberg sta namreč vso prenosljivo dediščino, z betnavsko obračunsko knjigo vred, odnesla s seboj na Koroško in s tem sprožila več let trajajoč spor z evangeličansko skupnostjo na Dravskem polju. Brez obračunske knjige in pripadajočih dokumentov pa si Kolonić s svojim novim položajem seveda ni mogel ničesar početi. Medtem so za ureditev izplačil volil betnavski cerkvi poverjeniki določili nekdanjega deželnega uslužbenca Jurija Creätscha in Mihaela Slugo⁶⁷⁶. Še naprej se je vleklo izplačilo volila istoimenskega umrlega očeta Andreja Storch⁶⁷⁷, ki pa na pozive Creätscha in Sluge ni odgovarjal, enako kot Wolf Haller⁶⁷⁸ in Ivan Supaniz ne. Zgolj Krištof Piso se je ponudil, da bi 50 gld volila predal v vinu. Neupoštevanje njunih pozivov, zavlačevanje in dajanje obljub, da bodo volila že izplačali, s strani ostalih treh pa sta Creätsch in Sluga pripisala njihovi mladosti in »nerazumnosti«. S tem naj bi bila, po njunem, njuna naloga zaključena, vendar so poverjeniki želeli, da bi poskrbela, da bodo volila tudi dejansko izplačana.⁶⁷⁹

Njuno vztrajanje je sredi februarja 1599 naposled le obrodilo sadove. Storch je še naprej vztrajal pri poravnavi volila 50 gld v vinu, in sicer v dveh štrtinah in pol, Wolf Haller in Ivan Brätschko pa z zadolžnicama po 100 gld. Ponudbe so poverjeniki sprejeli ter Creätschu in Slugi naložili, naj vino kar najdražje prodata, denar pa jim, skupaj z zadolžnicama, predata. Brätschkovo zadolžnico in Hallerjevih 110 gld so nato prejeli do konca aprila 1599, s čimer so bile zadeve začasno končane. Creätschu dobro opravljeno

odstopil. Poročen je bil s Suzano, roj. Obdach, s katero je imel šest otrok, od katerih je bil Gebhard najstarejši. Živela sta na njeni posesti pri Tellerbergu, za katero mu je nadvojvoda Karel leta 1575 razširil obseg grajskega pomirja, dve leti zatem pa podelil še pravico do obrambnega stolpa. Umrli je 24. decembra 1601, njegov nagrobnik je vzdan na zunanjo steno leve stranske ladje stolnice v Celovcu (Stumberger, Die Welzer, str. 180-183).

⁶⁷⁵ Najstarejši sin Lenarta Welzerja. Dne 19. januarja 1586 se je v Celovcu poročil z Regino, roj. Seenuß (StLA, Welzer, š. 1, zv. 1, biografija Welzerjev, 1574 [kasnejši prepis]).

⁶⁷⁶ Tudi *Schluga*. Leta 1591 je izpričan kot oskrbnik (*pfleger*) kranjskega deželnega glavarja v Radgoni, na Štajerskem pa je ostal še vsaj do leta 1605. V prvi polovici 16. stol. je v Mariboru sicer izpričan meščan Ivan Sluga, služabnik Krištofa Willenrainerja, vendar morebitne sorodstvene povezave z Mihaelom niso znane (StLA, Registratura, kn. 220 (RE 1591), fol. 36; prav tam, kn. 73 (E 1605), fol. 221'-222; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 524-525).

⁶⁷⁷ Sin Andreja Storch⁶⁷⁷ starejšega, postal je tudi mariborski mestni sodnik. Poročen je bil s Kordulo, hčerjo nekdanjega mariborskega mestnega sodnika Boštjana Wagnerja (Hozjan, Mariborska vojnopoštna postaja, str. 110; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 503-504 in 534).

⁶⁷⁸ Sorodnik – vendar ne že najkasneje leta 1590 pokojni brat z istim imenom – nekdanjega mariborskega mestnega sodnika Adama Hallerja, za katerega je moral volilo tudi izplačati. Wolf je živel v Gradcu, poročen z Elizabeto, vdovo poštarja (1586-1594) mariborske vojnopoštne postaje Karla Novaka, ki je postajo nekaj časa vodila tudi sama (1594-95). Wolf je moral biti kar premožen človek, saj je mdr. Wolfu Ditrihu pl. Idunspeug leta 1595 posodil znesek v višini 500 gld (StLA, Betnava, š. 51, Jurij Creätsch poverjenikom, pred 3. marcem 1600; Hozjan, Mariborska vojnopoštna postaja, str. 113-114; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 287).

⁶⁷⁹ StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Juriju Creätschu in Mihaelu Slugi, 6. julij 1598; prav tam, Jurij Creätsch in Mihael Sluga poverjenikom, 22. julij 1598; prav tam, poverjeniki Juriju Creätschu in Mihaelu Slugi, 15. avgust 1598; prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 8. julij 1599.

delo kljub temu očitno le ni šlo najbolj na roko, saj mu poverjeniki februarja, istega dne, ko so mu pisali glede betnavskih volil, zaprosene zaposlitve pri deželi niso odobrili.⁶⁸⁰

Evangelikičani na Dravskem polju so medtem še naprej imeli seveda tudi precej večje težave, namreč z deželnim knezom. Slednji je tako že oktobra 1598 pisal Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, naj predikantu prepove opravljati službo pri deželnoknežjih ljudeh in meščanih, sicer ga bodo čakale največja nemilost, kazni in večni izgon iz nadvojvodovih dežel.⁶⁸¹

Poverjeniki so se zaradi tega 27. oktobra 1598 pri Ferdinandu pritožili čez njegove ukaze zoper betnavskega in radgonskega predikanta, češ da so gospodje in deželani zaradi teh ukazov v hudem precepu. Če bi jih namreč izpolnili, se pred bogom ne bi mogli nadejati drugega kot večne kazni, če pa jih ne bi, bi jih zagotovo čakala zagrožena kazen in »grenak, boleč pregon«. Poverjeniki so deželnega kneza zato, »zavoljo božje slave in milosti«, rotili, naj predikantoma dovoli ostati, saj da nista nikogar silila k pridigam ali sprejemanju zakramentov pri njihovi, za vsakogar odprti cerkvi, najsi je bil plemič, meščan ali kmet. Kot so še zapisali, se je prisile in podobnih sredstev pri tem posluževala zgolj katoliška cerkev. Zares nenavadna argumentacija, če naj bi prepričala neomajnega nadvojvodo v njihov prav! Kakorkoli že, poverjeniki so ga prosili, naj ukaze zoper predikanta umakne in vsakega »pobožnega kristjana« pusti v njegovi vesti, v kateri je vezan zgolj na boga, pri miru. Nihče naj namreč ne bi mogel, pa če bi si še tako želel, braniti vere nekoga drugega, temveč se bo moral vsak na sodni dan pred bogom zagovarjati sam. Deželni knez je seveda v svoji odločitvi ostal neomajen, zato so poverjeniki nanj že 8. novembra naslovili novo prošnjo, ki pa prav tako ni dosegla svojega namena.⁶⁸²

Tik pred koncem leta 1598 so Betnavo dosegli še trije ukazi deželnega kneza, naslovljeni na barona Herbersteina, Lautenschlagerja in Sobriusa. Medtem ko je bil slednjima ukazani odhod iz vseh nadvojvodovih dežel v roku petih dni, sicer ju je čakala telesna oziroma smrtna (!) kazen, je bil Wolf Viljem »zgolj« osorno okaran.⁶⁸³

Deželni knez je baronu 29. decembra v pismu, v katerem ga je vseskozi vznejevoljeno tikal, namreč očital, da je vse ukaze, ki jih je glede predikanta naslovil

⁶⁸⁰ Prav tam, poverjeniki Juriju Creätschu in Mihaelu Slugi, 3. april 1599; StLA, Registratura, kn. 67 (E 1599), fol. 19'-20.

⁶⁸¹ Winkelmann, Die Zwischenregierung, str. 118.

⁶⁸² Prav tam, str. 118-119; Loserth, Akten 1590-1600, št. 517, poverjeniki Ferdinandu II., 27. oktober 1598, str. 388-391; prav tam, št. 541, poverjeniki Ferdinandu II., 8. november 1598, str. 402-403.

⁶⁸³ Winkelmann, Vernichtung, str. 86.

nanj, »vrgel v veter« (*in windt geschlagen*). Zato mu je sedaj ukazal, naj, preden pade pri njem v še večjo nemilost, preda njegova – zgoraj omenjena – dekreta predikantu in učitelju ter poskrbi, da bosta tudi izpolnjena. Če pa tega ne bo storil, bo iz njega naredil »vzor za njemu enake« (*die andern deines gleichen ain Exempl geben*) neposlušneže.⁶⁸⁴

Deželno knežje ukaze je Herberstein 8. januarja 1599 poslal poverjenikom in jih prosil za nasvet, kako naj ravna. Še istega dne so mu odgovorili, naj predikanta zaradi njegove varnosti vzame k sebi na grad, svojo službo pa naj Lautenschlager nemoteno opravlja naprej, vendar naj ga imajo zaradi njegove varnosti tudi tedaj na očeh. Obenem so Wolfu Viljemu predlagali, naj predikantu dodeli »dobro spremstvo«, da bo lahko brez nadlegovanja obiskoval gradove na Dravskem polju, kar je tudi storil.⁶⁸⁵

Herberstein se je medtem moral ubadati⁶⁸⁶ tudi z župnijo Spodnja Polskava, katere patronatski⁶⁸⁷ gospod in odvetnik je bil. Že leta 1597 je moral župniji priskočiti na pomoč s kar tisoč goldinarji denarne pomoči, da je lahko pokrila svoje dolgove, vendar je bil del njenega imetja že v zastavi. Dodaten zaplet je nato povzročila tudi župniška funkcija, ki se je še pred koncem junija 1598 »izpraznila«. Wolf Viljem je namreč, želeč za novega župnika predlagati Jurija Pileatorja, kasnejšega mariborskega vikarja, zaradi zastavljenega imetja spodnjepolskavske župnije prišel v spor s konjiškim župnikom in savinjskim – in s tem dravskopoljskim – arhidiakonom Gregorjem Ursom⁶⁸⁸. Zadeva se je nato zavlekla še v naslednje leto, ko so januarja poverjeniki znova zahtevali Ursovo poročilo. Slednji Pileatorja očitno še kar ni želel potrditi, hkrati pa tudi Herberstein konjiškemu župniku nikakor ni želel popustiti. Zadeva je bila, kot kaže, razrešena šele poleti 1600, ko se je Urs le odločil, da bo spodnjepolskavski župniji finančno priskočil na pomoč in sprostil njeno zaradi dolgov zastavljeno imetje, potem ko je Herberstein predal župnijski urbar in zastavnico (*Sazbrief*).⁶⁸⁹

⁶⁸⁴ StLA, Betnava, š. 51, nadvojvoda Ferdinand Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 29. december 1598.

⁶⁸⁵ StLA, Poverjeniški protokoli, k. 355, zv. 1105 (1599-1601), fol. 2; Winkelmann, Vernichtung, str. 87.

⁶⁸⁶ Winkelmann je celotno zadevo medtem povsem zmotno poimenoval kot »korektnost v verskih zadevah« (prim. Winkelmann, Vernichtung, str. 87).

⁶⁸⁷ Patronat je leta 1618 za 1.000 gld prodal krškemu škofu, k prodaji pa je pripomogel prav Jurij Pileator – več o njem v naslednjem poglavju – župnik, ki ga je za župnijo predlagal prav Herberstein (Jože Koropec, Pileatorjeve pritožbe zoper mariborski mestni svet, Kronika, letnik 31, 1983, št. 2-3 (dalje: Koropec, Pileatorjeve pritožbe), str. 138).

⁶⁸⁸ Tudi *Ursus*. Župnik v Slovenskih Konjicah je bil v letih 1594-1608. Leta 1598 je od nadvojvode Ferdinanda II. dobil prepoved vmešavanja v posvetne zadeve studeniškega samostana (Prav tam; PAM, Slekovec, št. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 1330).

⁶⁸⁹ StLA, Registratura, kn. 66 (E 1598), fol. 98; prav tam, kn. 67 (E 1599), fol. 8; StLA, Poverjeniški protokoli, k. 355, zv. 1105 (1599-1601), fol. 6; Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 138; Koropec, Spodnja Polskava, str. 19).

Z letom 1599 se je pritisk na evangeličane v Mariboru in na Dravskem polju sicer nadaljeval, vendar se, za razliko od prejšnjih let in dogajanja v bližnji Radgoni, pred jesenjo skorajda ni stopnjeval.⁶⁹⁰

Prvi ukaz v novem in obenem zadnjem letu obstoja betnavskega kompleksa, je deželni knez namenil Francu Langu. V nedeljo 4. februarja sta mu ga, nedatiranega, na dom posredovala novi mariborski mestni sodnik Andrej Ziglifest in upravitelj mariborskega deželnoknežjega gradu Ivan Schew. V ukazu je nadvojvoda Ferdinand zapisal, da naj bi bili Lang, Näglitsch, dr. Homelius, Jurij Creätsch in Mihael Sluga »ne najmanj pomembni, temveč predvodniki« (*nit die geringsten ursacher, sondern die meisten Raidelfeurer sein sollen*) mariborskih evangeličanov. Ker njihove neposlušnosti deželni knez ni več nameraval trpeti, je mestnemu sodniku in upravitelju gradu ukazal, naj poskrbita, da jim neposlušnost, torej odhode na Betnavo, v skladu z njegovimi pooblastili preprečita. Lang se je teden dni kasneje zato obrnil na poverjenike. Še naprej se je kot deželni uslužbenec sicer počutil varnega pred deželnoknežjimi ukazi, pod versko zaščito katere je videl tudi preostale v ukazu omenjene evangeličane, vendar je kljub tej zaverovanosti poverjenike le prosil za nasvet. Želel je namreč vedeti, kako naj ravna, če bi tudi deželni uslužbenci v Mariboru bili deležni zaslišanj s strani deželnoknežjih komisarjev, kot se je dotlej že zgodilo na Ptuju in v Radgoni.⁶⁹¹

Medtem se je moral Adam baron Kolonić, ki je bil že slabo leto betnavski nadzornik, ubadati z vračanjem betnavske obračunske knjige, ki sta jo s seboj odnesla dediča Klemna Welzerja. Kolonić je bil tako 8. julija 1599 prisiljen poverjenike prositi za pomoč pri vrnitvi obračunske knjige, saj mu brez te, kot kaže, nihče ni želel za Betnavo prispevati niti denariča. Obenem sta Lenart in Gebhard Welzer odnesla tudi 100 od 300 gld, ki jih je malo pred svojo smrtjo Klemen Welzer predal Näglitschu za izgradnjo novega predikantovega bivališča. Ker slednje še ni bilo končano, naj bi se Lautenschlager nahajal v življenski nevarnosti, po samem gradbišču nedokončane stavbe pa so se medtem potikale divje živali in bohotil plevel (*gätter*). Tudi predikantu so še bili dolžni polletno plačilo, torej 100 gld, zato je Kolonić poverjenike prosil, da bi jih predikantu izplačali iz njegove čepnine.⁶⁹²

⁶⁹⁰ Winkelmann, Vernichtung, str. 87.

⁶⁹¹ StLA, Betnava, š. 51, mariborski mestni sodnik in upravitelj gradu Francu Langu, 4. februar 1599; prav tam, Franc Lang poverjenikom, 11. februar 1599.

⁶⁹² Prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 8. julij 1599.

Hkrati je še pred 8. julijem 1599 umrla vdova Klemna Welzerja, Magdalena, rojena Paradeiser, ki je betnavski cerkvi volila 100 gld. Kolonić je poverjenike ob tem spomnil še na volilo njenega moža, ki je Betnavi zapustil 500 gld, vendar sta si denar prisvojila njegova dediča. Poverjeniki so se zganili šele tri tedne kasneje in Koloniću poslali kopijo pisma, ki so ga naslovili na Lenarta in Gebharda Welzerja. V njem so ju prosili, naj Koloniću predata obračunsko knjigo, 100 gld namenjenih izgradnji predikantovega bivališča in 500 gld volila svojega sorodnika za Betnavo pa predata prejemniškemu uradu.⁶⁹³

Težav z izplačevanjem volil betnavski cerkvi sicer še kar ni hotelo biti konec. Očitno je smrt Klemna Welzerja zapustila vrzel v avtoriteti nadzorništva, ki je Adam baron Kolonić ni zmožgel zapolniti, še posebej ne v časih vse močnejšega pritiska na celotno deželo augsburške veroizpovedi. Morda z zavlačevanjem izplačevanja volil tukajšnji verniki niso toliko želeli skopuško denarja zadržati zase, temveč ga preprosto niso želeli metati stran, morda v slutnji prihajajočih dogodkov, katerih obrisi so se že kazali na obzorju.

Najsi so bili vzroki za zavlačevanje takšni ali drugačni, 29. oktobra so se poverjeniki morali zaradi izplačila volil obrniti tudi na Jurija pl. Stubenberg in Tomaža Steibla. Vurberški gospod je namreč zadrževal 100 tolarjev, ki sta jih betnavski cerkvi volila njegova pokojna brata Ivan – najverjetneje je bil s tem mišljen Janez Friderik – in Franc. Jurij pl. Stubenberg je bil namreč njun dedič, Steibl pa poverjeni skrbnik njune posesti.⁶⁹⁴

Zgolj slab mesec dni kasneje so volila betnavski cerkvi za evangeličane na Dravskem polju morala postati drugorazredna tema, do njih so namreč dospele novice iz Poanižja (Ennstal). Adam baron Kolonić je, v luči dogodkov na Zgornjem Štajerskem, poverjenike 27. novembra zato prosil za nasvet, kako naj s predikantom ravnata, če bi tudi Dravsko polje doletela enaka usoda. Poverjeniki so medtem že sami prejeli poročila iz Poanižja, kjer deželnoknežji komisarji niso uničili le deželnih cerkva in pokopališč, temveč tudi tiste, ki so ležale na posesti bratov baronov Hoffman. Vendar pa je tudi Kolonić imel zanje podobno zaskrbljujočo novico. Jurij Creätsch mu je iz Maribora namreč sporočil, da se je pri Mihaelu Näglitschu oglasil mestni sodnik in mu »ves

⁶⁹³ Prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 8. julij 1599.; prav tam, poverjeniki Adamu baronu Koloniću, 29. julij 1599; prav tam, poverjeniki Lenartu in Gebhardu Welzerju, 29. julij 1599.

⁶⁹⁴ Prav tam, poverjeniki Juriju pl. Stubenberg in Tomažu Steiblu, 29. oktober 1599.

objokan« (*mit wainenden Augen*) povedal, da je prejel deželnoknežji ukaz, v katerem mu je bilo ukazano uničenje betnavskega kompleksa. S podložniki mariborskega deželnoknežjega gradu naj bi tako »eno nedeljo napadel in uničil tamkajšnjo cerkev, vse, ki bi jih na Betnavi našli, pa dal zadaviti« (*an ain Sontag zu uberfallen die Kirchen im prandt steckhen, die Personen so allda gefunden werden zu erwürgen*). Kolonić je Creätschevo poročilo v pismu poverjenikom sicer precej hladnokrvno odpravil, češ da bo resnost slednjega pokazal čas, kljub temu pa je Wolfa Viljema barona Herbersteina že prosil, naj predikantu dovoli prenočevati na svojem gradu, dokler poverjeniki ne bi ukazali drugače. Herberstein je to sprejel, njegov brat, hrastovski gospod Ivan Friderik pa je medtem predlagal, da naj bi predikanta pri sebi imeli dravskopoljski gospodje in deželani, vsak po štiri tedne, vse dokler na naslednjem deželnem zboru ne bi bila dosežena pomiritev (!) z deželnim knezom. Kljub temu pa je bil tudi sam za to, da bi na Betnavi še naprej izvajali bogoslužja.⁶⁹⁵

Tokrat poverjeniki niso izgubljali časa in so tako Koloniću kot Wolfu Viljemu odpisali že dva dni kasneje, odgovora pa poslali po konjeniškem slu - deželnem trobentaču. Strinjali so se s predlogom, da bi se Luttenschlager ponoči zadrževal na Betnavi, sploh ker so cerkve v Poanižju bile uničene ponoči. Napada čez dan pa se medtem, vsaj ob nedeljah in praznikih, niso bali.⁶⁹⁶

Slednje je bilo tudi logično, saj je bilo ob nedeljah na Betnavi največ ljudi in vsaj plemiči zagotovo niso k pridigi v tako nevarnih časih prihajali povsem brez oboroženega spremstva. Odkritega spopada s plemstvom pa si tudi deželni knez še nekaj naslednjih desetletij ni mogel privoščiti.

Pri tem je zanimivo, da so tako poverjeniki kot Kolonić imeli iz Poanižja poročila, da se je deželnoknežja komisija pri uničevanju tamkajšnjih evangeličanskih cerkva in pokopališč naslanjala na pomoč slovenskih kmetov (*bey sich gehabt windischen Paurn*).⁶⁹⁷

Glede »krvavega« deželnoknežjega ukaza, o katerem je pisal Kolonić, so se na poverjenike s skupnim pismom kmalu obrnili tudi dravskopoljski evangeličanski gospodje in deželani.

⁶⁹⁵ Prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 27. november 1599; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 29. november 1599.

⁶⁹⁶ Prav tam, poverjeniki Adamu baronu Koloniću, 29. november 1599; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 29. november 1599; Winkelmann, Vernichtung, str. 88.

⁶⁹⁷ StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Adamu baronu Koloniću, 29. november 1599; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 29. november 1599.

Tri dni preden bi se naj na posvetu 7. decembra zaradi dogodkov na Zgornjem Štajerskem zbrali tamkajšnji gospodje in deželani, so poverjenike prosili za poročilo o samem posvetu ter za nasvet, kako naj ravnajo, če bo tudi Dravsko polje doletela ista usoda. Poverjeniki so jim odpisali še istega dne, ko jih je pismo doseglo, namreč 9. decembra, in jim sporočili, da je z dvora prišel oster ukaz zoper četrtne predikante ter da je bilo tudi deželnemu predikantu na Betnavi prepovedano opravljanje bogoslužja.⁶⁹⁸

Preostanek leta 1599 je za tukajšnje evangeličane vsekakor moral miniti v napetem in mučnem pričakovanju prihoda deželnoknežje vizitacijske komisije, ki je, pod vodstvom sekovskega škofa in salzburškega generalnega vikarja Martina Brennerja, škofijski sedež v smeri proti jugu zapustila 17. decembra.⁶⁹⁹

Slika 25 (levo) Dominicus Custus, 1600-1602: nadvojvoda Ferdinand II. (vir: Wikimedia⁷⁰⁰).

Slika 26 (desno) sekovski škof Martin Brenner, na kovancu iz leta 1612 (vir: Wikimedia⁷⁰¹).

⁶⁹⁸ Prav tam, dravskopoljski gospodje in deželani poverjenikom, 4. december 1599; prav tam, poverjeniki dravskopoljskim gospodom in deželanom, 9. december 1599.

⁶⁹⁹ Winkelmann, Vernichtung, str. 89.

⁷⁰⁰ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7e/Ferdinand_II_HRR_MATEO.jpg (pridobljeno: 24. avgust 2010).

⁷⁰¹ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/22/Martin_Brenner_Coin_1612.jpg (pridobljeno: 24. avgust 2010).

5. MARIBOR IN NJEGOVA BLIŽNJA OKOLICA PO UNIČENJU BETNAVSKEGA KOMPLEKSA LETA 1600

5.1 Maribor v času od uničenja evangeličanskega cerkvenega kompleksa na Betnavi do razpustitve okraja augsburške veroizpovedi na Dravskem polju (1600-1602)

5.1.1 Usodni januar 1600: deželno knežja vizitacijska komisija v Mariboru in na Betnavi

Deželno knežja verska reformacijska komisija, ki je pod vodstvom sekovskega škofa in salzburškega generalnega vikarja Martina Brennerja vizitirala Štajersko, je bila ena izmed večih, ki so po nadvojvodovih deželah po pomembnejših evangeličanskih krajih in postojankah, zmeraj ob močnem oboroženem spremstvu, na terenu izvedle protireformacijo. Komisija je sedež sekovske škofije zapustila 17. decembra 1599, ob Brennerju pa so jo sestavljali še deželni tajni svétnik Andrej baron Herberstorff in njegova brata, dvorna mojstra Maksimiljan in Leopold, vsi iz sicer pretežno evangeličanske rodbine, nadalje deželno knežji svétnik in štajerski deželni vicedom Alban pl. Mosheim ter deželno knežji uslužbenec Ivan Friderik pl. Paar. Na njihovi poti⁷⁰² proti jugu, k prvemu in najpomembnejšemu cilju, praktično povsem evangeličanski Radgoni, jih je spremljalo 150 mušketirjev in 170 oboroženih škofovih podložnikov. Tik preden so še istega večera prispeli pred mesto, se jim je pridružilo še 300 do 500 oboroženih slovenskih kmetov. Medtem naj bi po drugi, sicer precej manj verjetni, razlagi šlo za oborožence (»milico«) iz slavonske vojne krajine.⁷⁰³ Na svoji poti v Radgono je komisija mimogrede in precej površno vizitirala še Cmurek, medtem ko se v Apačah, kot kaže, ni ustavljala. Vztrajanje radgonskega meščanstva v augsburški veroizpovedi medtem najbolje prikazuje predvsem čas, ki ga je v mestu porabila komisija, saj je v njem ostala skoraj polne tri tedne, vse do začetka januarja

⁷⁰² Na prvi poti, ki jo je komisija začela decembra 1599, je obiskala Cmurek, Radgono, Lenart, Maribor, Ptuj, Slovensko Bistrico, Slovenske Konjice, Celje, Žalec, Slovenj Gradec, Dravograd, Radlje ob Dravi, Arvež (Arnfels) in Lipnico. Iz slednje je na zagovor poklicala še predstavnike iz Ivnika, Lučan in Wildona. Druga pot je Brennerja marca 1600 vodila ob Muri do salzburške meje, tretja pa je iz Radgone odšla na pot po vzhodnem delu vojvodine Štajerske (Mlinarič, Vizitacije sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina na slovenskem Štajerskem, v: Katoliška prenova in protireformacija, str. 192; Winkelmann, Vernichtung, str. 89).

⁷⁰³ Heimo Halbrainer, Die Protestanten in und um Radkersburg, v: Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyev dvorec), Petanjci-Ljubljana-Murska Sobota 2000, str. 134; prim. StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Adamu baronu Koloniću, 29. november 1599; prav tam, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 29. november 1599; prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 9. januar 1600.

1600. Še dlje je v mestu ostala oborožena posadka, ki je sprva štela 150 mož in čeprav so jo sredi marca zmanjšali na 60 mož, je Radgona pod takšno »zasedbo« ostala še vsaj do leta 1607. Dne 5. januarja 1600 je komisija nato, kljub slabemu vremenu in globokemu snegu, nadaljevala svojo pot proti Mariboru, spotoma pa v Radehovi pri Lenartu uničila še skakaško kapelico.⁷⁰⁴

Naslednjega dne, 6. januarja 1600, je, nekaj pred poldnevom, komisija naposled dosegla Maribor. Število spremljajočega vojaštva in oboroženih kmetov se ob prihodu v mesto ni znatno zmanjšalo, vendar se število kar okoli tisoč⁷⁰⁵ oborožencev vendarle zdi pretirano. Vsekakor sta nad Betnavo dva dni kasneje odšla praporc vojaštva in »večje število« oboroženih slovenskih kmetov.⁷⁰⁶

Versko komisijo je ob njenem prihodu v mesto ponižno sprejel celoten mestni svét, ki je sicer bil že kar nekaj časa sestavljen izključno iz meščanov katoliške veroizpovedi, in jo pospremil na deželno knežji grad. Vsa mestna vrata so zaprli, mestu pa odvzeli vse privilegije in pravico do deželskega sodišča. Obenem so iz rotovža zmetali tudi vse evangeličanske knjige, ki so jih nato sežgali, bojda ob veselju oboroženih kmetov. Po sežigu knjig je bila pred komisijo sklicana celotna občina (*Gemain*) in Mariborčane je Brenner najprej z dvema pridigama skušal prepričati v zmotnost evangeličanske veroizpovedi, nakar je komisija meščane tudi posamič zaslišala in preverila v njihovi veri. Tistim, ki so pa še naprej vztrajali v evangeličanski veri, so medtem dali na izbiro, da naj ali v roku 14 dni sprejmejo obhajilo ali pa naj, ob plačilu desetega deleža svojega premoženja, zapustijo nadvojvodove dežele. Neposlušneže so nato iz mesta izgnali, nekatere posameznike kaznovali, preostali pa so morali priseči pri katoliški veroizpovedi.⁷⁰⁷

Iz Maribora naj bi poročali tudi o nekem zdravniku, ki da je zatajil svojo veroizpoved in prisegel pri katoliški, vendar naj bi bilo poročilo dvomljivo, tako da ni znano, če je bil v njem mišljen dr. Homelius.⁷⁰⁸ Res pa je, da drugi zdravniki v mestu v tem času niso izpričani.

⁷⁰⁴ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežje verske komisije Mariborčanom, 11. januar 1600; Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 161; Mlinarič, Vizitacije sekovskih škofov, str. 192; Winkelmann, Vernichtung, str. 89-93.

⁷⁰⁵ Richter, Maribor, str. 102.

⁷⁰⁶ Winkelmann, Vernichtung, str. 93.

⁷⁰⁷ StLA, Maribor, š. 45, Jurij Creätsch poverjenikom, [januar] 1600; Richter, Maribor, str. 102; Winkelmann, Vernichtung, str. 93.

⁷⁰⁸ Prav tam.

Kdo je torej moral mesto zapustiti? Izpričano so bili izgnani Jurij Creätsch, Franc Lang in Mihael Näglitsch ter bojda tudi neki Simon Gmainer⁷⁰⁹. Creätsch se je iz Maribora podal na Dunaj, kjer si je pri deželi Avstriji pod Anižo želel pridobiti zaposlitev. Na Štajerskem je, kljub temu da se je zanj zavzel sam Ehrenreich pl. Saurau⁷¹⁰, ni več dobil, čeprav je še v začetku marca izpričan v deželi. Lang in Näglitsch sta medtem ostala bližje domu, čeprav so vsi trije v Mariboru obdržali tudi svoje hiše in še to le začasno. Creätscheva je namreč še januarja 1600 pogorela, nedolgo zatem pa tudi Langova, kar napeljuje na misel, da sta bila požara morebiti podtaknjena. Lang se je umaknil na bližnje podeželje v Kamnico in še naprej ostal deželni orožni komisar, Näglitsch pa se je verjetno kaj kmalu preselil v Radlje ob Dravi, kjer je najkasneje leta 1607 postal celo upravitelj tamkajšnjega deželskega sodišča. Tudi nekaterim drugim opaznejšim mariborskim evangeličanom je uspelo ostati v mestu in nekaj jih je zabeležila še vizitacija leta 1607. Namreč Filiberta Merza, Martina Leuzendorfferja, Nikolaja Zepeza, Ivana Wotkha ter Ivana Hallerja.⁷¹¹

V mestu je komisija ostala vse do 15. januarja, ko se je odpravila proti Ptujju.⁷¹² Že dva dni po prihodu v Maribor pa se je posvetila tudi uničenju evangeličanskega kompleksa na Betnavi, pokopališču, avditoriju, predikantovi in učiteljevi hiši oziroma šoli. Ohranilo se je poročilo o uničenju, ki ga je dan zatem Adam baron Kolonić poslal poverjenikom.⁷¹³

Kolonić je poročal, da je komisija na Betnavo prispela 8. januarja 1600 okoli osme ure zjutraj, skupaj s praporcem vojaštva (*Vendl Knecht*) in večjim številom kmetov (*anzahl paurn*). Komisija je najprej dala z zemljo zravnati pokopališče, nato pa s smodnikom razstreliti predikantovo hišo, vendar so ga uporabili premalo, saj je večji del po razstrelitvi še stal. Naposled so s slamo napolnili še avditorij in ga skupaj s šolo zažgali. Pri požigu avditorija je medtem prišlo do štirih smrtnih žrtev na strani komisije. Dva iz njenega spremstva sta umrla takoj in so ju kmalu pokopali, tretji je medtem – v času, ko je Kolonić napisal poročilo – še ležal zasut med ruševinami, še eden pa je še

⁷⁰⁹ Majcen, *Kratka zgodovina*, str. 49.

⁷¹⁰ Od leta 1598 naprej je mladi podmaršal od Mateja Ammana počasi prevzel vodilno vlogo med štajerskimi evangeličanskimi stanovi (Dedic, *Der Protestantismus in Steiermark*, str. 109).

⁷¹¹ StLA, Maribor, š. 45, Jurij Creätsch poverjenikom, januar 1600; prav tam, Franc Lang mariborskemu vikarju in upravitelju deželnoknežjega gradu, 23. marec 1602; StLA, Betnava, š. 51, Jurij Creätsch poverjenikom, pred 3. marcem 1600; StLA, NA vlada, K. 3, Cop. 1607-V-135, Mihael Näglitsch dolnjeavstrijski vladi, 13. maj 1607; Mlinarič, *Prizadevanja*, *Zapiski o vizitaciji 1608*, str. 135.

⁷¹² Winkelmann, *Vernichtung*, str. 94.

⁷¹³ StLA, Betnava, š. 51, Adam baron Kolonić poverjenikom, 9. januar 1600.

naslednji dan ležal na smrtni postelji. So morda v jutranjem januarskem mrazu pozabili na previdnost ali pa bili v svojem početju preveč vneti in se goreči leseni stavbi preveč približali? Kakorkoli že, po uničenju kompleksa na Betnavi se je komisija vrnila v Maribor.⁷¹⁴

Še pred odhodom z Betnave pa je komisija na pogorišču dala postaviti vislice, menda kar trojne, vendar jih je takoj po njenem odhodu dal Wolf Viljem baron Herberstein – verjetno v navalu besa – posekati. Kaj kmalu je komisija nato ukazala na istem mestu postaviti še večje vislice, baronu pa zagrozila, da mu bo, če bo dal posekati tudi te, pred grad s Ptuja pripeljala »top« (*stück*), s katerim so osvojili Petrinjo. Ker se je pri njeni osvojitvi izkazal tudi sam, je moral prav dobro vedeti, kateri primerek topništva so komisarji imeli v mislih. Herberstein se je nato komisiji ponižno opravičil, češ da naj ne bi vedel, kdo je dal vislice postaviti. Le-te so nato na pogorišču stale še vsaj do začetka februarja.⁷¹⁵

Predikanta, učitelja, njunih družin in poslov medtem komisija na Betnavi ni več našla, le v predikantovi hiši naj bi v edini omari, ki je tam še ostala, našli njegov poročni list.⁷¹⁶ Lautenschlager se je namreč že dva tedna pred prihodom komisije zaradi boljše varnosti zatekel v Rače k Offu baronu Teuffenbachu, nedolgo zatem pa se je iz strahu h Koloniću na slivniški grad z Betnave zatekel tudi Sobrius. Kljub uničujočemu pohodu komisije pa je Kolonić vendarle ohranil nekaj optimizma. Poverjenike je namreč prosil za nasvet, kaj naj s še stoječim delom predikantove hiše stori, saj naj bi se jo dalo obnoviti in bi v njej lahko še kdo živel, sploh, če bi obdržali razsuto opeko in kamenje, pa tudi težke železne okenske mreže, ki so ostale od avditorija, preden bi jih raznosili podložniki. Obenem je od poverjenikov želel tudi nasvet, kaj naj storijo s predikantom in učiteljem.⁷¹⁷

Poverjeniki, v tem času preplavljeni s podobnimi poročili iz vse dežele, so sicer tudi poročilo z Dravskega polja predstavili 19. januarja na deželnem zboru med drugimi pritožbami dežele. Mednje je bila vključena tudi pritožba Wolfa Viljema barona Herbersteina, ki je za pogorišče na Betnavi dejal, da je na tamkajšnjem pokopališču pokopanih kar okoli tisoč (!) ljudi – brez dvoma hudo pretirano število – na njem pa so

⁷¹⁴ Prav tam.

⁷¹⁵ Prav tam, Adam baron Kolonić poverjenikom, 11. marec 1600; Loserth, Akten 1590-1600, št. 882, zapis radgonske vizitacije med 17. decembrom 1599 in 5. januarjem 1600, str. 655; Richter, Maribor, str. 102; Winkelmann, Vernichtung, str. 94.

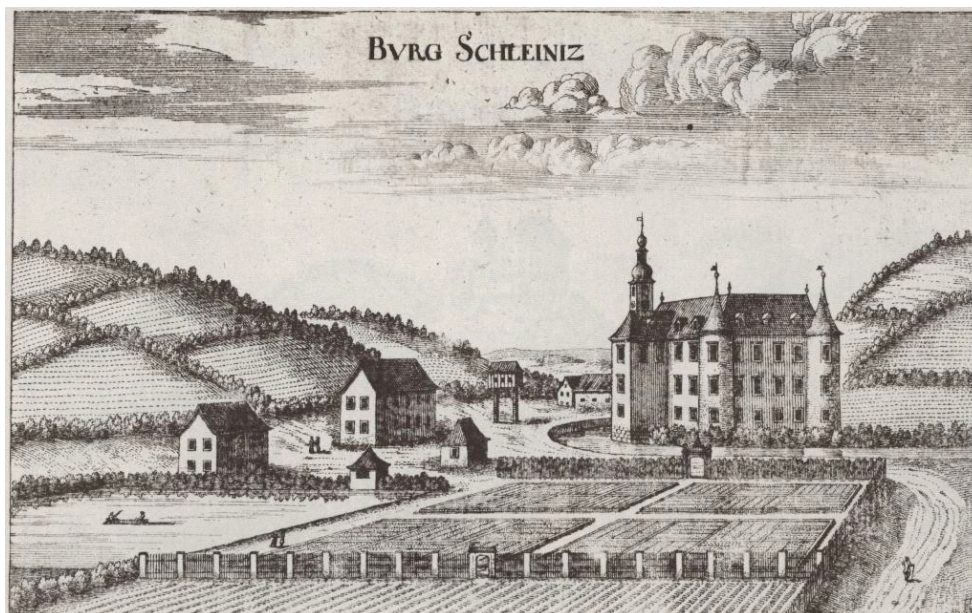
⁷¹⁶ Richter, Maribor, str. 102.

⁷¹⁷ StLA, Betnava, š. 51, Adam baron Kolonić poverjenikom, 9. januar 1600.

še zmeraj stale tudi vislice. Dravskopoljske evangeličane je bilo obenem strah, da bi umrle, pokopane na nezavarovanem pokopališču, lahko izgrebli psi in svinje.⁷¹⁸

Na poverjenike se je nato 28. januarja znova obrnil Adam baron Kolonić. Predikant in učitelj sta še naprej bivala pri dravskopoljskih gospodih in deželanih, ki so se medtem že dogovorili, da bo Lautenschlager pri vsakem bival po mesec dni. Na poverjenike pa je, kot cerkveno-šolski nadzornik, naslovil vprašanje, če lahko pokopališče da obdati vsaj z lesenim plotom ali morda celo pravim zidom, saj so bili na njem pokopani tudi mnogi plemiči. Hkrati ga je zanimalo tudi, če lahko Sobriusu znova postavijo kakšno bivališče.⁷¹⁹

Odgovor je prejel šele slaba dva meseca zatem.

Slika 27 Slivniški grad proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Styriae⁷²⁰).

⁷¹⁸ Loserth, Akten 1590-1600, št. 908, pritožbe deželnemu knezu na deželnem zboru, 19. januar 1600, str. 686.

⁷¹⁹ StLA, Betnava, š. 51, Adam baron Kolonić poverjenikom, 28. januar 1600.

⁷²⁰ Vischer, TDS 1681 II, slika 379.

Slika 28 Grad Rače proti koncu 17. stoletja (vir: Topographia Ducatus Styriae⁷²¹).

Medtem se je komisija v Mariboru zadrževala še natanko teden dni po uničenju betnavskega kompleksa ter 11. januarja 1600 mestnemu sodniku in svétu predala inštrukcijo, ki je bila meščanom naložena zaradi njihovega nespoštovanja deželnoknežjih ukazov, ki so bili izdani »zgolj zavoljo rešitve njihovih duš in ponovne vzpostavitve blagostanja v mestu«. Prav zato, ker ukazov že od nadvojvode Karla II. naprej niso spoštovali, je Ferdinand II. k njim poslal komisijo, ki jim je naložila inštrukcijo v 16 točkah, da se ne bi več mogli izgovarjati na svojo nevednost, kot so to počeli dotlej.⁷²²

V prvi točki so se komisarji posvetili duhovnim zadevam, kot so tudi sami zapisali. Čeprav je bil evangeličanski kompleks na Betnavi v ruševinah, predikant pa pregnan, je bilo obiskovanje božje službe pri slednjem še naprej prepovedano s starimi denarnimi kaznimi v višini 10, 20 in 30 tolarjev za prve tri odhode ter z grožnjo z izgonom iz dežele za četrtega. Prepoved hoditi, jezdit ali voziti se k predikantu, kjerkoli bi se slednji po pregonu z Betnave pač zadrževal, na gradu katerega od deželanov ali kje drugje, je veljala tako za meščane kot za gostače (*inwohner*), zlasti pa za člane mestnega svéta, »za kogarkoli so se že imeli«. Za svojo duhovno oskrbo so se meščani morali posluževati zgolj svojega vikarja in vestno obiskovati župnijsko cerkev ter tam poslušati

⁷²¹ Vischer, TDS 1681 I, slika 214.

⁷²² ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežje verske komisije Mariborčanom, 11. januar 1600.

pridige, se udeleževati bogoslužij, sklepati poroke, dajati krstiti otroke in prejemati ostale zakramente. Ob tem so se morali v času posta in ob ostalih zapovedanih postnih dneh tudi povsem odreči uživanju mesa. Kdor pa bi se zoper našteto prekršil, je moral biti s strani mestnih oblasti, v skladu z deželnoknežjimi ukazi, strogo kaznovan, za sta kar mestni sodnik in svet jamčila s svojim življenjem in premoženjem (*leib haab unnd guettern*).⁷²³

Nadalje so morali, po drugi točki inštrukcije, iz mesta pregnati škodljivo navado, da se je tudi ob nedeljah in praznikih pred mestnimi vrati in v mestu trgovalo kot ob delovnih dneh, v mestu pa so bile postavljene stojnice in delovale obrti. To so proti »božji slavi« in policijskemu redu počeli tako »preprosti ljudje« kot meščani, zato je komisija mestnim oblastem ukazala naj početje zatre, postopače (*müesiggenger*) in ostale spravi k bogoslužju, nadaljne kršitelje pa primerno kaznuje.⁷²⁴

Tretja točka se je medtem znova neposredno lotila samih evangeličanov. Prepovedovala je namreč vsakršno branje »sektaških« postil (*Sectische Postillen*), ki so si jih mnogi v mestu ob nedeljah in prazniki »drznili« na glas (*mit heller stimb*) ter tudi bolj zasebno brati svojim poslom in s tem tudi drugim omogočali, da so te »pridige« poslušali. Obenem je komisija prepovedala tudi petje katoliški veri »zoprnih« pesmi v in izven hiš, za vsako najdeno »sektaško« knjigo pa je bila zagrožena denarna kazen v višini desetih dukatov.⁷²⁵

Evangeličane je neposredno zadevala tudi četrta točka, v kateri je bilo mestnim oblastem naloženo, da naj nikakor ne dovolijo, da bi se sicer »za zmeraj« odstranjeni predikant pojavil v mestu oziroma na ozemlju tukajšnjega sodišča, še najmanj pa, da bi ga v Mariboru skrivali. Kot že skoraj poldrugo desetletje dotlej, je bila znova ukazana njegova aretacija in obvestilo deželnemu knezu o njegovem prijetju, je pa komisija tokrat dodala še hujšo grožnjo. Komisarji so namreč dali zapisati, da je predikantu opravljanje njegove službe, ki jo je dotlej vršil v betnavski »koči« (*Wündtnauerischen hütten*), prepovedano, saj so le-tam, tako za zastraševanje kot tudi za kaznovanje kršiteljev, postavili vislice.⁷²⁶

Pod peto točko se je komisija namenila urediti šolstvo v mestu. Vse »sektaške« šole, tako latinske kot nemške, za dečke in deklice, v mestu in mestnem pomirju, je ukazala zapreti, saj da je bila v njih »uboga« mladina zgolj vodena v zmote. Dečki so odslej

⁷²³ Prav tam.

⁷²⁴ Prav tam.

⁷²⁵ Prav tam.

⁷²⁶ Prav tam.

lahko obiskovali zgolj župnijsko šolo in tudi dekleta so lahko poučevali zgolj na »katoliških krajih«. Evangeličanske učitelje, ki bi jih našli v mestu, pa so morali, po prestanem arestu, izgnati iz mesta in dežele. Tudi domače učitelje so meščani odslej lahko zaposlili šele po njihovi preverbi in potrditvi s strani vikarja. Medtem je bila meščanska šola še zmeraj enako polna nesnage kot ob obisku komisije pod vodstvom dr. Jöchlingerja leta 1589. Nekaj manj kot enajst let kasneje je komisija znova morala zapisati, da bi lahko v šoli v poletni vročini zaradi umazanije med mladino, ki da je najbolj dovzetna zanje, izbruhnile nalezljive bolezni. Mesto še kar ni izpolnilo niti ostalih zahtev komisije iz leta 1589, saj je morala »Brennerjeva« znova ukazati nastavitev dveh katolikov za superintendenta šole, ki naj bi skupaj z vikarjem enkrat na teden preverjala tako pouk kot čistočo v šoli. Nič kaj bolje medtem ni bilo s splošno čistočo v Mariboru, saj je v 14. točki komisija zapisala, naj mesto poskrbi, da bo z ulic odpravljena nesnaga, zaradi katere je okužen (*Inficiert*) že sam zrak, kar bi lahko povzročilo »škodljive bolezni«. Odpadke, ki so očitno ležali vsepovsod, je komisija ukazala, kolikor je bilo pač mogoče, odlagati izven mesta, kot naj bi bila navada v vseh urejenih mestih.⁷²⁷

Posamičnih točk inštrukcije v nadalje medtem nima smisla preskakovati. Pod šesto točko je bila tako ukazana obnovitev vseh cehev in bratovščin, ki so že pred časom odpadli od katoliške vere. Mestni svet in vikar pa sta morala poskrbeti, da se bodo znova udeleževali procesij, v njihovih ustanovah – beneficijah – pa znova potekalo bogoslužje.⁷²⁸

Vsem dotedanjim zatrdilom mestnih oblasti o obnovi razmajanega cerkvenega stolpa navkljub tudi slednji še kar ni bil obnovljen. Ker je zato obstajala vse večja nevarnost, da se podre, je komisija mestnemu svétu in vikarju v sedmi točki ukazala, naj se nemudoma lotita njegove obnove. Vse mestne stolpe oziroma stražarje na njih (*Turmer*) je medtem zadevala osma točka. S svojimi glasbili – trobili – so bili namreč obvezani, da se ob nedeljah in praznikih udeležujejo svetih maš v župnijski cerkvi in jih, v slavo in čast boga, pospremijo z igranjem nanje.⁷²⁹

⁷²⁷ Prav tam.

⁷²⁸ Prav tam.

⁷²⁹ Prav tam; Richter je medtem stražarje (stolpničarje) zamenjal s stolpi, s katerih bi naj ob praznikih igrali vokalno (!) glasbo v božjo čast (prim. Richter, Maribor, str. 103).

Komisija se je v deveti točki posvetila še eni temi spora med veroizpovedima, namreč pokopavanju umrlih. Grobar je lahko tako odslej pokope opravljal zgolj z vikarjevo odobritvijo, le-temu pa so morali vse umrle v mestu tudi prijaviti.⁷³⁰

Tudi glede špitala se od zadnje inštrukcije, izdane 1. julija 1598, očitno ni nič spremenilo, saj je komisija mestnim oblastem izrecno ukazala, naj se drže prav slednje. Ob tem je deseta točka vsebovala še prisego (*Aidtsnotl*) za oba špitalska mojstra. Po njej sta morala priseči, da bosta skrbela za dobrobit svojih varovancev (*Pupillen*), da špitalu ničesar ne bosta odtujevala, da se bosta držala inštrukcije, koristno in pravočasno prodala vino in žito, pod nadzorom vikarja in mestnega svéta pa naredila obračun. Slednji je moral biti, enako kot obračuni za župnijsko cerkev in ostala »skrbništva« (*Gerhobschafften*), sprejet ob prisotnosti vikarja kot mestnega odvetnika.⁷³¹

Medtem je bila, kot že nekatere pred njo, tudi 11. točka posvečena izključevanju evangeličanov iz mestne skupnosti. Mariborčani namreč medse, ne med meščane ne gostače niti sicer, niso več smeli sprejeti nikogar, ki bi ne bil katoliške veroizpovedi. Hkrati pa je tudi tiste, ki bi jih le sprejeli medse, moral najprej preveriti in odobriti mestni odvetnik, za katerega je bil odslej tudi uradno postavljen vsakokratni vikar, začenši z Antonom Manicorjem. Mestnim oblastem je bilo obenem naloženo, naj prestopnike v katoliško vero zavarujejo pred nadlegovanjem in žalitvami preostalih »sektašev in heretikov«, omenjene »sramotilce časti« (*ehren schendern*) pa naj kaznujejo s telesno kaznijo. Meščanskih privilegijev se je komisija lotila tudi v 12. točki, v kateri je bil znova prepovedan izstop iz meščanskega stanu zaradi tega, ker morda komu ukazi deželnega kneza ali reformacijske komisije ne bi bili povšeči. Kdor pa bi kljub temu želel zapustiti svoj stan, je moral biti naznanjen deželnemu knezu kot mestnemu gospodu.⁷³²

O dotedanjem življenju mesta zanimivo priča tudi 13. točka, ki je mestnemu sodniku in svétu nalagala, naj poskrbita za vzdrževanje dostojnosti v Mariboru in v njegovem mestnem pomirju. Tako sta morala preprečiti preklinjanje, vriskanje, kričanje in siceršnje razgrajanje po gostilnah in ulicah, v mestu in njegovem pomirju. Povsod tam pač, kjer se je zadrževala »nedostojna in nepremišljena drhal« (*unzichtiges und leichtfertiges Gesindl aufhelt*), ki »s svojim bogokletnim ravnanjem nadse kliče božji srd in kazen« (*Welche grosse laster dardurch der Almechtig Gott zu Zorn und stroff*

⁷³⁰ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežje verske komisije Mariborčanom, 11. januar 1600.

⁷³¹ Prav tam.

⁷³² Prav tam.

bewegt). Tovrstnega ravnanja mestne oblasti nikakor niso več smele dopuščati, temveč so morale »prestopnike« (*verbrechern*) strogo kaznovati, »drhal brez gospodarja« (*herrn loste Gesindl*) pa spraviti iz mesta. Hkrati so jim morali gostilničarji naznaniti vse goste, ki se ne bi dostojno vedli.⁷³³

Predzadnja, torej 15. točka, se je prav tako posvetila še eni povsem posvetni zadevi, namreč skrbi za preprečevanje požarov. Po mnenju komisije so namreč slednji škodo v mestu povzročali predvsem zaradi nepazljivosti meščanov, zato je mestnim oblastem naložila, naj poskrbijo za nastavitev sposobnih ljudi ter postoritev vsega potrebnega, da se bo mesto škodi v bodoče izognilo. Do tega sicer še ni prišlo kmalu in že naslednje leto je Maribor prizadel eden od najbolj uničujočih požarov v zgodovini mesta, ki je med drugim uničil tudi rotovž, bastije, mestne stolpe, most in župnijsko cerkev, pri kateri se je kasneje z zvonovi vred zrušil tudi stolp. Kot zanimivost velja omeniti, da je ogenj izbruhnil v hiši nekdanjega evangeličanskega mestnega svétnika, Ludvika Himmelsteinerja na Koroški cesti, povročil pa ga je strel iz strelnega orožja njegovega hišnega hlapca.⁷³⁴

V zadnji točki se je inštrukcija znova posvetila urejanju verskih in političnih zadev v mestu. Še enkrat je komisija zapisala, da je bil Manicor nastavljen za mestnega odvetnika, da je lahko, tudi preko svojega vikarskega položaja, skrbel, da ne bi bilo v mestu kaj storjeno zoper katoliško vero in deželnoknežjo oblast. Obenem je moral, kolikor je le bilo mogoče, prisostvovati mestnemu svétu, katerega popolno zaupanje je moral imeti, ter skrbeti za strogo izvrševanje inštrukcije, obenem pa tudi, da je ne bi kdo kršil. Prav tako se mestni sodnik in svét nista smela ne na rotovžu ne drugod sestajati, posvetovati ali sprejemati sklepov brez vikarjeve prisotnosti.⁷³⁵

Z deželnoknežjo inštrukcijo je ne le Manicor, temveč odtlej vsakokratni vikar *de iure* postal vrhovna oblast v mestu, seveda vkolikor je za to imel, kot bo razvidno iz nadaljevanja, primeren značaj.

Inštrukcijo so morali vsakih šest mesecev v mestnem svétu tudi znova prebrati, da v bodoče ne bi več prihajalo do kršitev iz »nevednosti«. Vse omenjene točke je komisija v zaključku inštrukcije mestnemu sodniku in svétu ukazala strogo in brez popuščanja

⁷³³ Prav tam.

⁷³⁴ Prav tam; Mlinarič, Maribor od začetkov, str. 179.

⁷³⁵ ADG, Fond Alte Temporalien, k. 138, f. 1587-1600, inštrukcija deželnoknežje verske komisije Mariborčanom, 11. januar 1600.

komurkoli, izvrševati, če pa ne njihov ne odvetnikov pritisk ne bi zadostovala, so se po pomoč morali obrniti na deželnega kneza.⁷³⁶

5.1.2 Maribor in bližnja okolica mesta v zadnjih letih delovanja evangeličanske cerkvene organizacije na Dravskem polju pred njeno samoukinitvijo

Kljub požigu in uničenju betnavskega kompleksa sama cerkvena organizacija, ki je bila vzpostavljena v okviru dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi, s tem seveda ni kar čez noč prenehala obstajati. Prav nasprotno, vsaj del tukajšnjega evangeličanskega plemstva je bil namreč še kako zagret vsaj za delno obnovo kompleksa, predvsem pokopališča, ki je po dvanajstih letih znova postalo temeljno vprašanje skupnosti.

Adam baron Kolonić je po nekaj manj kot dveh mesecih čakanja na njihov odgovor 11. marca 1600 znova pisal poverjenikom. Mnogi gospodje in deželani na Dravskem polju so namreč imeli na z zemljo zravnanim pokopališču pokopane svoje žene in otroke, za katere je baron zapisal, da tam ležijo kot v kakšni klavčevi luknji (*schinder grueben*). Poverjenike je zato prosil, da bi jim zemljišče dovolili obdati s kakšnim zidcem (*maüerle*), da bi umrli lahko počivali v miru in tam svoj »večni mir« našli tudi tisti, ki še bodo umrli. Pri župnijski cerkvi so medtem očitno bili dokončno odpravljeni pokopi evangeličanov, saj je Kolonić potožil, da svojega pred petimi tedni umrlega sinčka (*Söhn*) tam ni več mogel pokopati. Šele Jurij pl. Stubenberg se ga je nato na njegovo prošnjo usmilil in mu pustil, da ga je pokopal pri njegovi grajski kapelici na Vurberku, potem ko ga je že nameraval pokopati kar na vrtu svojega gradu v Slivnici ali pa celo na Betnavi, kjer so tedaj sicer še zmeraj stale vislice. Tudi predikant se je v času pisma, bojda znova po šestih letih,⁷³⁷ mudil in pridigal na Vurberku, kjer se je tudi počutil bolj varnega pred »farjevimi očmi« kot na Ptujskem polju.⁷³⁸

Iz zgornjega gre sklepati, da je Lautenschlager, potem ko se je januarja zadrževal v Račah pri Offu baronu Teuffenbachu, februarja odšel na Ptujsko polje, morda prav na stubenberško Ravno polje,⁷³⁹ marca pa se preselil na Vurberk. Morda spočetka še v skladu z dogovorom, da bo vsak mesec bival pri drugem evangeličanskem plemiču na

⁷³⁶ Prav tam.

⁷³⁷ Winkelmann, Vernichtung, str. 98.

⁷³⁸ StLA, Betnava, š. 51, Adam baron Kolonić poverjenikom, 11. marec 1600.

⁷³⁹ Winkelmann, Vernichtung, str. 98.

in v okolici Dravskega polja, čeprav vse kaže, da je na Vurberku nato nepretrgoma bival vsaj do naslednjega leta,⁷⁴⁰ verjetno pa kar dokler ga dravskopoljska skupnost ni dokončno odslovila.

Vendar je bila pot na Vurberk, ki je vodila »čez vodo in navkeber« za mnoge preveč naporna, zato je Kolonić znova predlagal, da bi Luttenschlager pridigal enkrat pri enem, drugič pri drugem plemiču. Poverjeniki, ki so to pot z odgovorom zelo pohiteli, se s postavitvijo pokopališkega zidu iz opek in kamenja, ki je še ležalo na Betnavi niso strinjali in so Koloniću dovolili zgolj postavitev lesenega plota, kar naj ne bi bilo (!) v nasprotju z deželno knežjimi ukazi, medtem ko o bivanju predikanta niso zapisali ničesar.⁷⁴¹

Vendar s tem nekdanje in, kot kaže, znova delujoče pokopališče še ni bilo izven nevarnosti, da bo dokončno odpravljeno. Poverjeniki so zato Wolfa Viljema barona Herbersteina, na katerega nekdanjem prostolastnem zemljišču je razdejani kompleks stal, 20. junija 1600 prosili, naj ga od dežele znova vzame nazaj. Bali so se namreč, da bi v nasprotnem zemljišče s katerega so podložniki že brez dovoljenja začeli odnašati železje in kamenje, ki je na njem ostalo, v veselje »sovražnikov« in ob trpljenju »pobožnih krščanskih src« postalo zgolj navadna srenjska livada (*ein gmaine trätten*). Herberstein je zemljišče menda – tako je vsaj datirano – še istega dne od dežele sprejel nazaj ter sebe in vse svoje potomce obvezal, da ji ga bo (do slednji) vrnil(i), ko bo »vsemogočni v svoji milosti« znova dovolil postavitev betnavske in ostalih uničenih cerkva v deželi.⁷⁴²

Iz navedenega je razvidno, da je pokopališče na Betnavi vsekakor bilo obnovljeno že leta 1600, najverjetneje že približno pol leta zatem, ko ga je protireformacijska komisija dala zravnati z zemljo.

Viri tako pritrjujejo tezam o obnovljenem pokopališču, ki pa *de iure* nikakor ni več moglo, še manj pa smelo biti evangeličansko, čeprav je to *de facto* še nekaj časa ostalo, in tudi nikakor ni smelo biti v lasti dežele. Najdbe petih evangeličanskih nagrobnikov in dveh nagrobnih napisnih plošč iz pozlačenega bakra tako niso nič nenavadnega. Medtem ko so bili nagrobniki vzdani v vhod v betnavski grad, kjer so stali do leta

⁷⁴⁰ StLA, Luttenschlager, š. 61, Jurij Luttenschlager Albanu Grasweinu, 9. junij 1601.

⁷⁴¹ StLA, Betnava, š. 51, Adam baron Kolonić poverjenikom, 11. marec 1600; prav tam, poverjeniki Adamu baronu Koloniću, 13. marec 1600.

⁷⁴² Prav tam, š. 52, poverjeniki Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, 20. junij 1600; prav tam, potrdilo Wolfa Viljema barona Herbersteina glede predane mu posesti na kateri so stale betnavske deželne cerkvene zgradbe, 20. junij 1600.

1966, je napisni plošči, skupaj z drugimi predmeti, aprila 1939 na svetlo znova potegnilo izkopavanje Pokrajinskega muzeja Maribor, v katerem se danes, z nagrobniki vred, tudi nahajajo.⁷⁴³

Skupaj so na nagrobnikih in napisnih ploščah imena sedem pokopanih na betnavskem pokopališču in z eno izjemo so bili vsi pokopani po letu 1600. Leta 1601 je namreč Ana Dotting,⁷⁴⁴ za svojega že deset let pokojnega (umrl 24. junija 1591) moža Benedikta naročila izdelavo epitafa.⁷⁴⁵ Preostali štirje nagrobniki so medtem mlajši in posvečeni Juriju Krištofu baronu Herbersteinu (umrl 12. marca 1613), njegovemu bratu Ivanu Frideriku (umrl 9. maja 1615), vnukinji slednjega in ženi Wolfa Dietricha pl. Idunspeug, Mariji Sidoniji oziroma Salome (umrla leta 1627) ter Katarini Sarchk, ženi ernovškega svétnika Jurija Sarchka (umrla 27. februarja 1625). Na še mlajših, pozlačenih in graviranih bakrenih napisnih ploščah sta medtem imeni Ane baronice Schiffer, rojene baronice Sinzendorf (umrla 7. maja 1629, v starosti 65 let) in Helene baronice Herberstein, rojene baronice Schiffer (umrla 12. aprila 1636, v starosti 48 let), verjetno Anine hčerke.⁷⁴⁶

Obenem naj bi bili na Betnavi med drugimi pokopani tudi Klemen Welzer, nekdanji mariborski poštni uslužbenec Karel Novak in Ana Luschnik.⁷⁴⁷

Plemstvo je pred svojim izgonom očitno našlo luknjo v deželnoknežjih ukazih, ki se do tedaj v njihovo prostolastno posest niso vtikali, vsaj ne pretirano. Če je Helena baronica Herberstein še bila evangeličanske vere in glede na letnico njenega rojstva je to skoraj brez dvoma bila, je bil leta 1636 opravljen zadnji dokumentiran pokop osebe, ki je vsaj nekdanj bila evangeličanske veroizpovedi, na nekoč deželnem evangeličanskem pokopališču na Betnavi.

⁷⁴³ Cevc, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981 (dalje: Cevc, Kiparstvo), str. 102-104 in 134-135; Maja Lozar-Štamcar, Maja Žvanut, Katalog Theatrum vitae et mortis humanae: Prizorišče človeškega življenja in smrti – Catalogue Theatrum vitae et mortis humanae: The Theatre of Human Life and Death, Ljubljana 2002 (dalje: Lozar-Štamcar, Žvanut, Katalog Theatrum vitae et mortis), str. 145-147; Orožen, Das Bisthum, str. 36-37 in 340-341; Muzejsko društvo v Mariboru v l. 1939, ČZN 34 (1939), zv. 3-4, str. 245.

⁷⁴⁴ Iz Majšperka, v virih za betnavsko skupnost se pojavi šele leta 1592, po smrti njenega moža, ki je za vzdrževanje predikanta leta 1590 namenil 4 gld na leto. Ana je v svoji veroizpovedi vztrajala še vsaj do leta 1610, ko je v njej še naprej vzgajala več deklet, med katerimi naj bi bilo tudi več meščanskih hčera (StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 18', 21, 24', 26', 29', 32; Mlinarič, GZM XXXIV, str. 72; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 45).

⁷⁴⁵ Kot je kasneje pravilno ugotovil Cevc, epitaf seveda ni bil namenjen Ani kot se je zapisalo Orožnu (Cevc, Kiparstvo, str. 134; prim. Orožen, Das Bisthum, str. 37).

⁷⁴⁶ Lozar-Štamcar, Žvanut, Katalog Theatrum vitae et mortis, str. 146-147; Orožen, Das Bisthum, str. 37.

⁷⁴⁷ Sašo Radovanovič, Znani Mariborčani na mariborskih pokopališčih. Mariborska pokopališča: v mozaiku časa in evropske kulture (ur. Edvard in Marjana Glaser, et al.), Maribor 2009, str. 206.

Še pred vrnitvijo deželnega prostolastnega zemljišča Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu, se je dravskopoljska skupnost morala začeti ubadati tudi z neurejenimi financami, v prvi vrsti z neizplačanimi volili.

Do 3. marca 1600 so bila naposled le izplačana volila, ki so jih Andrej Storch, Krištof Piso, Wolf Haller in Ivan Supaniz dolgovali betnavski cerkvi oziroma tedaj le še dravskopoljskemu okraju augsburške veroizpovedi. Za Andreja Storcha in njegovo ženo Kordulo je zadolžnico za volilo v višini 50 gld, datirano z dnem 15. decembra 1593, poravnal Ivan Schubert, iz česar gre sklepati, da sta medtem ali umrla ali pa bila iz mesta in morda tudi iz dežele izgnana. Enako visok znesek je, z zadolžnice datirane z dnem 24. junija 1594, za svojo pokojno ženo Katarino, umrlo najkasneje leta 1598, poravnal tudi Krištof Piso, medtem ko je Wolf Haller za svojega sorodnika Adama Hallerja, poravnal zadolžnico za volilo v višini 100 gld, datirano z dnem 1. oktobra 1595. Ivan Supaniz je medtem volilo svoje pokojne žene v višini 15 gld poravnal, čeprav Jurij Creätsch, ki je skrbel za izplačilo volil, zadolžnice zanj ni imel.⁷⁴⁸

Precej več težav je Adam baron Kolonić medtem imel z izplačilom volila svojega predhodnika na cerkveno-šolskem nadzorniškem položaju, Klemna Welzerja. Lenart in Gebhard Welzer sta 18. junija 1600 sicer poverjenikom naposled le predala Klemnovo obračunsko knjigo, vključno z vsemi prejemnicami in zadolžnicami, z denarjem pa je bil še naprej križ. Prva težava je bila z zadnjimi 300 gld, ki so jih Klemnu Welzerju poverjeniki pred njegovo smrtjo poslali za pozidanje avditorija, slednji pa jih zaradi napredujoče bolezni in priklenjenosti na posteljo ni več uspel obračunati. Od omenjenega zneska je namreč ostalo še 100 gld in ker sta jih Klemnova dediča po njegovi smrti odnesla s seboj, so jih poverjeniki sedaj terjali nazaj. Vendar sta jim Lenart in Gebhard odgovorila, da so pravzaprav poverjeniki tisti, ki njima dolgujejo denar. Po odbitju razlike med betnavskimi odhodki in prihodki naj bi bila dežela Klemnu oziroma njegovima dedičema namreč dolžna 275 gld 34 kr 1 d, vendar sta na koncu zahtevala le še 174 gld 54 kr 2 d, ker so zadolžnico za zgoraj omenjenih 100 gld vmes, do 12. aprila 1600, že našli v obračunih deželnega prejemnika. Drugo in bolj perečo težavo je medtem, po vrnitvi obračunske knjige in k njej sodečih računov, predstavljalo Klemnovo volilo betnavski cerkvi v višini 500 gld. Lenart in Gebhard sta se namreč izplačilu slednjega upirala, češ da je bilo namenjeno betnavski cerkvi, ki pa je bila medtem že uničena, zato jima ga v skladu s 13. členom Klemnove oporoke –

⁷⁴⁸ StLA, Betnava, š. 51, Jurij Creätsch poverjenikom, pred 3. marcem 1600; Weiss, Die Bürger von Marburg II, str. 65.

ohranjen je le 17. člen – bojda ni bilo potrebno izplačati. Glede slednjega so poverjeniki zato 10. julija od nekdanjega deželnega cerkvenega in šolskega nadzornika dr. Adama Venedigerja želeli njegovo poročilo oziroma mnenje v zadevi.⁷⁴⁹

Venediger jim je najkasneje naslednjega dne odgovoril, da morata Welzerja volilo svojega pokojnega sorodnika vsekakor izplačati, pa čeprav betnavska cerkev ni več stala, saj je bil v oporoki denar v tem primeru namenjen mariborskemu špitalu. Štiri dni kasneje so se poverjeniki še enkrat obrnili na trmoglava plemiča in od njiju zahtevali izplačilo volila, glede denarja, ki sta ga sama zahtevala, šlo je za 174 gld 4 kr 2 d (50 kr manj kot je zapisano v obračunski knjigi!), pa jima zabrusili, da naj jih nihče več ne nadleguje, če ne bo ugotovljeno, da je bilo kaj spregledano. Razliko med dohodki in odhodki betnavske cerkve naj bi namreč poravnal že Klemen Welzer sam. Jurij Dörer, Lenartov in Gebhardov sekretar,⁷⁵⁰ ki je tedaj že tri tedne, zaradi odsotnosti dela poverjenikov in prezasedenosti deželnega knjigovodstva z drugimi zadevami, bival v Gradcu, je naposled lahko odšel domov. V Gradec sta ga Welzerja namreč napotila, da bi pregledal in pri deželnem knjigovodstvu dal potrditi betnavski obračun, potem ko od poverjenikov po 18. juniju nista dobila nobenega odgovora.⁷⁵¹

Po ostrem pismu poverjenikov sta se plemiča naposled le obvezala Klemnovo volilo »ob najboljši priložnosti« (*reichster gelegenhait*) predati mariborskemu oziroma, kot sta narobe zapisala, evangeličanskemu špitalu, vendar do tega tudi v začetku leta 1601 še ni prišlo, zgolj do nove obljube, da bo denar predan enemu (!) špitalu za vzdrževanje njegovih varovancev.⁷⁵²

Glede na položaj evangeličanov v Mariboru in na Štajerskem nasploh, se tako zastavlja vprašanje, če je volilo Klemna Welzerja sploh kdaj bilo predano v prave roke in zdi se, da je najverjetnejši odgovor nanj, da ne.

Ob obračunski knjigi in volilu, so se poverjeniki in Kolonić odločili lotiti tudi usode edine nadarbine betnavske cerkve, na Kolonićevi gorninski posesti v Slivnici ležečega vinograda, ki ji ga je leta 1591 podaril nekdanji mariborski mestni sodnik in zet pokojnega mariborskega vikarja Siechla, Adam Haidfalk. Ker so z vinogradom imeli »več škode kot koristi« (*mer schad als nuz*), zgolj v letih 1591-1597 skoraj 80 gld, so

⁷⁴⁹ StLA, Betnava, š. 52, Lenart in Gebhard Welzer poverjenikom, 18. junij 1600; Amon, Liebmann, Kirchengeschichte, str. 161.

⁷⁵⁰ Winkelmann, Vernichtung, str. 101.

⁷⁵¹ StLA, Betnava, š. 51, Obračun, fol. 90; prav tam, š. 52, dr. Adam Venediger poverjenikom, prejeto 11. julija 1600; prav tam, Jurij Dörer poverjenikom, pred 15. julijem 1600; prav tam, poverjeniki Lenartu in Gebhardu Welzerju, 15. julij 1600.

⁷⁵² Prav tam, Lenart in Gebhard Welzer poverjenikom, po 15. juliju 1600; prav tam, Lenart in Gebhard Welzer poverjenikom, 24. februar 1601.

Koloniću pisci nepodpisanega pisma, najverjetneje poverjeniki,⁷⁵³ zadnjega dne septembra 1600 predlagali, naj vinograd proda, denar od prodaje pa priloži k ostalim volilom cerkvi. Kdaj je do prodaje prišlo in za kakšen znesek je bil vinograd naposled prodan, medtem ni znano.⁷⁵⁴

Septembra 1600 so na ušesa poverjenikov prišle tudi govorice, ki jim sicer niso prav verjeli, da naj bi Jurij pl. Stubenberg Luttenschlagerja želel dokončno odsloviti z Vurberka, zato so ga prosili, naj mu vendarle dovoli ostati na gradu. Še naprej je predikant prejemal letno plačilo v višini 200 gld, v dravskopoljski službi pa je ostal tudi Nikolaj Sobrius. Učitelju so leta 1600 izplačali kar 48 gld letnega plačila in mu še pred koncem leta izplačali tudi enkratno pomoč v višini 18 gld.⁷⁵⁵

Vendar pa pravega upanja, da bi v doglednem času prišlo do obnove deželne cerkve, ni več bilo. Poverjeniki so zato Luttenschlagerja, želeč zagotoviti mu dolgoročnejšo zaposlitev, skušali kot vojaškega predikanta zaposliti na krajini, vendar naj bi se Jurij pl. Stubenberg temu uprl.⁷⁵⁶

Poveljnik Koprivnice Alban Graswein je namreč na Stubenberga, najverjetneje res na prošnjo poverjenikov, očitno naslovil prošnjo, da bi mu Luttenschlagerja kot vojaškega predikanta poslal na krajino. Le-ta se je nato 9. junija 1601 Grasweinu opravičil, da trenutno tam ne more sprejeti zaposlitve, obenem pa ga vendarle prosil, naj ga »ohrani v spominu«, saj naj bi bil pripravljen odstopiti od svoje zaposlitve, če bi koprivniški poveljnik, ob morebitni smrti vojaškega predikanta Magnusa, potreboval zamenjavo zanj. Luttenschlagerju so sicer ponudili tudi službo pri gospodih in deželanih v *Wagfeldtu*,⁷⁵⁷ vendar sta mu tako vest kot huda nevarnost, v katero bi se podal, če bi jo sprejel, preprečevala sprejetje le-te. Grasweinu je medtem zagotovil, da bi že našel način, da bi, če bi v Koprivnici prejel »resno službo« (*ordentlichen beruf*), od trenutne

⁷⁵³ Avtorjeva dosedanja domneva, da je pismo dal spisati Jurij Creätsch, medtem ne vzdrži. Creätsch je Maribor namreč zapustil najkasneje v začetku marca 1600 in četudi bi se morda vmes že vrnil, je Haidfalka preprosto moral osebno poznati. Tako se mu gotovo ne bi moglo zgoditi, da bi svojega someščana dal zapisati s priimkom *Raidthaubt*, s katerim je zapisan v viru. Kot univerzitetno izobražen mož je pisma svojega pisarja, če jih ni pisal kar sam, kar se hkrati zdi verjetneje, gotovo zmeraj pregledal (prim. Oman, *Mer schad als nuz*, str. 54-55).

⁷⁵⁴ StLA, Betnava, š. 51, neznanu kdo Adamu baronu Koloniću, 30. september 1600; Oman, *Mer schad als nuz*, str. 54-55. Vir je v avtorjevem članku po pomoti citiran kot ležeč v š. 52 (prav tam, str. 55).

⁷⁵⁵ StLA, Betnava, š. 51, poverjeniki Juriju pl. Stubenberg in Ehrenreichu pl. Saurau, 9. september 1600; prav tam, betnavski obračun Adama barona Kolonića, 6. december 1602; StLA, Blagajna, kn. 32 (1597-1600), fol. 131', 149 in 173'.

⁷⁵⁶ Winkelmann, *Vernichtung*, str. 100.

⁷⁵⁷ Za kateri kraj bi naj tukaj šlo, ni znano; morda Wagenfeld v današnji nemški zvezni deželi Spodnji Saški.

odstopil, zato ga je prosil za njegovo mnenje. Obenem je bil predikant pripravljen sam odjezditi v Koprivnico, brž ko bi imel od Ludbrega (*Lubring*) – na Hrvaškem, pri sotočju Mure in Drave – naprej spremstvo, da bi se o podrobnostih zaposlitve lahko z Grasweinom osebno pogovoril.⁷⁵⁸

Vendar Luttenschlager, kot kaže, na krajino le ni odšel, vsaj z Dravskega polja ne. Iz službe pri tukajšnjih gospodih in deželanih je bil naposled odslovljen 2. aprila 1602, 16 dni kasneje pa mu je Boštjan Speidl izplačal tudi končno izplačilo (*abfertigung*) v višini 200 gld. Drugi in obenem zadnji predikant dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi, je s tem, menda kot zadnji deželni predikant sploh, odšel tudi iz deželne službe in preko Gradca zapustil nadvojvodove dežele. Dva meseca kasneje, 17. junija 1602, je bil v celoti izplačan in iz deželne službe odslovljen tudi nekdanji mariborski in betnavski evangeličanski učitelj, Nikolaj Sobrius.⁷⁵⁹

Do konca leta 1602 je cerkvena organizacija evangeličanov na Dravskem polju naposled dokončno ugasnila. Kolonić, ki se je zadnja štiri leta ubadal z vodenjem verskega okraja, je še pred 6. decembrom istega leta dal narediti zaključni obračun in ga potrditi Frideriku Rauchenpergerju, očitno nekemu knjigovodji. Kljub temu da so nekatere zadolžnice obrtnikov manjkale, se Rauchenperger glede tega ni vznemirjal, temveč je dejstvo pripisal nepismenosti obrtnikov. Podobno je tudi Näglitschu verjel zgolj na besedo. Ob koncu obračuna je bilo ugotovljeno, da je imel Kolonić z vodenjem betnavske cerkve v zadnjem letu in pol njenega obstoja 286 gld 2 β 17 d lastnih stroškov, kar gre pripisati predvsem dolgotrajnemu vračanju Welzerjeve obračunske knjige. Krištof in Jurij Galler sta Boštjana Speidla 6. decembra zato prosila, naj Koloniću znesek odbijejo od njegovih davkov, vendar je le-ta znesek še istega dne slivniškemu gospodu izplačal kar v gotovini. Prejem denarja je Kolonić, ki se je očitno tudi sam mudil v Gradcu, prav tako še istega dne poverjenikom tudi potrdil.⁷⁶⁰

Okraj augsburške veroizpovedi na Dravskem polju je s tem postal zgolj skupnost evangeličanskih sovernikov, ki so bivali po tukajšnjih gradovih, dvorih in pristavah ter bolj ali manj na skrivaj še naprej vztrajali v obeh mestih. Cerkevna organizacija, katere

⁷⁵⁸ StLA, Luttenschlager, š. 61, Jurij Luttenschlager Albanu Grasweinu, 9. junij 1601.

⁷⁵⁹ StLA, Betnava, š. 51, betnavski obračun Adama barona Kolonića, 6. december 1602; Winkelmann, Vernichtung, str. 98-99.

⁷⁶⁰ StLA, Betnava, š. 51, betnavski obračun Adama barona Kolonića, 6. december 1602; prav tam, š. 52, Adam baron Kolonić poverjenikom, 6. december 1602.

vzpostavljanje se je začelo 15 let prej na Betnavi, je bila, potem ko je še skoraj dve leti po uničenju lastnega kompleksa zamirala, dokončno ukinjena v Gradcu.

Evangelikičanska cerkvena organizacija na Dravskem polju je bila s tem ukinjena, vendar to ni pomenilo, da so z njo čez noč izginili tudi tukajšnji evangeličani, čeprav naj bi svoj zaton najhitreje doživeli prav tisti iz Maribora.⁷⁶¹

Anton Manicor, ki je leta 1600 v mestu naposled le doživel zmago svojih življenjskih prizadevanj, je umrl 18. julija 1601. Njegov naslednik je 19. oktobra, potem ko so ga na položaj krškemu škofu, tudi zaradi znanja slovenskega jezika, le pet dni po Manicorjevi smrti predlagale mestne oblasti, postal Jurij Pileator.⁷⁶² Novi vikar je medtem imel opravka le še s posameznimi evangeličani in navideznimi spreobrnjenci v katoliško veroizpoved.⁷⁶³

Od najpomembnejših evangeličanov je v bližini Maribora ostal zgolj stari deželni uslužbenec Franc Lang. Protireformacijska komisija mu je januarja 1600 dala tritedenski rok za izselitev iz mesta, po katerem se je umaknil v Kamnico. Tukaj mu je ostala manjša posest, na kateri je z ženo in otrokom bival, medtem ko mu je hiša v mestu z vsem premoženjem vred pogorela. Potem ko je imel, kot kaže, v Kamnici kakšni dve leti mir, je v začetku leta 1602 znova prejel nadvojvodov ukaz, naj se ali spreobrne ali pa naj zapusti njegove dežele. Lang se je po pomoč obrnil na poverjenike,

⁷⁶¹ Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 38.

⁷⁶² Rojen je bil okoli leta 1565 v Kočevju. Njegov oče je bil Gregor, ki ga je kot župnika (!) v Črnomošnjicah (JZ od Novega mesta), šest let po Jurijeve rojstvu, z njegovo materjo Ano, v Kočevski Reki cerkveno (!) poročil tamkajšnji župnik Ivan Schneller. Gregor Pileator je bil kasneje (1594) tudi župnik v Zibiki, ob koncu stoletja pa je namesto svojega sina opravljal tudi duhovniške posle v spodnjepolskavski župniji. Medtem je Jurij svojo duhovniško pot začel leta 1590 v Kamnici, kjer je naslednja tri leta ostal kot kaplan, dokler ni postal slovenski kaplan v Mariboru. Štiri leta kasneje je v mestu prevzel tudi položaj nemškega pridigarja. Do svoje smrti februarja 1637 je nato vodil več župnij. V župniji Spodnja Polskava, nad katero si je od Wolfa Viljema barona Herbersteina uspel pridobiti patronat, je ostal do leta 1620, v letih 1599-1637 pa je bil tudi hočki župnik, s čimer je vodil tudi župniji Limbuš in Videm pri Ptuju, ki sta veljali za hočka vikariata. Mariborski vikar je sicer postal potem, ko so se zanj zavzele mestne oblasti, vendar je bil s slednjimi nato dolga leta v raznih sporih, tako zaradi verskih kot tudi zaradi političnih in gospodarskih zadev. Deželni knez ga je leta 1609, v skladu s tridentinskimi določili, pozval k resignaciji na hočko ali mariborsko župnijo, vendar mu je obe pustil obdržati, saj je hočko tudi z lastnim denarjem uspel rešiti iz dolgov, v mariborski pa obnovil cerkvene zgradbe po uničujočem požaru leta 1601. Še pred letom 1620 je od papeža prejel tudi častni naziv apostolskega protonotarja. S položaja mariborskega vikarja ga je, po dolgih letih sporov z mestnimi oblastmi, predvsem zaradi duhovniku neprimerne vedenja, nato odstavila salzburška vizitacija leta 1630. V Mariboru ga je še v njegovi prisotnosti nasledil vikar Andrej Anton Trost (PAM, Slekovec, šk. 14, Duhovniki do XVI veka, št. 846; Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 138-142; Mlinarič, Župnija sv. Janeza Krstnika, str. 164; Orožen, Das Bisthum, str. 561).

⁷⁶³ Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 38.

ki so mu jo 3. marca tudi zagotovili, 20 dni kasneje pa se je še sam obrnil na mariborskega vikarja Pileatorja in Ivana Schewa, upravitelja deželnoknežjega gradu.⁷⁶⁴

Slednjima je pisal, da so ga vse od prihoda protireformacijske komisije v mesto že marsičesa obtoževali, vendar je zatrjeval, da je nedolžen. Na podeželju v Kamnici, kamor se ni podal sam, temveč je bil tja izgnan zaradi svoje veroizpovedi, pa tudi ni nikogar nadlegoval v verskih zadevah, temveč je zgolj opravljal svoje delo deželnega orožnega komisarja. Nasploh pa je bil v svoji veri vzgojen in je v njej tudi odrasel, zato od nje ni nameraval odstopiti. Želel si je le, da bi ga na stara leta, ko mu je opešal vid in mu je nevšečnosti povzročala še putika (*pottigra*), pustili na miru. Za odhod iz dežele, ki mu je bil ukazan, in za bivanje v tujini ni imel denarja, posesti pa zaradi premalo interesentov tudi ni mogel dovolj hitro prodati, zato je prosil vsaj za podaljšanje roka za izselitev.⁷⁶⁵

Ob vsem naštetem ga je čakalo tudi veliko dela. Tako je bil poverjenikom dolžan triletni obračun za dela na poti čez Plač, za katero je bil tudi dolnjeavstrijski komori dolžan obračun za zadnjih 12 let, naložili pa so mu tudi (nadzor nad) gradnjo novega mostu čez Pesnico. Hkrati je bil vsak dan zaposlen z raznim delom za plemstvo, tako posvetno kot cerkveno. Med njim so bili Franc Galler, Vajkard baron Eck, Offo baron Teuffenbach, Inocenc Moscon, Wolf Dietrich pl. Idunspeug, Ivan Friderik pl. Hollenburg in drugi. Od cerkvenega plemstva je Lang medtem, sicer ne poimensko, omenil ljubljanskega škofa Tomaža Hrena⁷⁶⁶ (škof 1599-1630) in žičkega priorja. Poudaril je, da bi že za odstop od vseh zaposlitev potreboval več časa. Vendar uspeha sprva očitno ni imel in je poverjenike 4. junija znova prosil za pomoč, katero so mu naslednjega dne le obljubili, že 3. avgusta pa so se bili pri deželnem knezu znova primorani zavzeti zanj.⁷⁶⁷

Kljub temu kaže, da je Langu v deželi uspelo ostati vse do svoje smrti, ki ga ni doletela pred letom 1609. Dežela je tako 23. januarja 1604 pri vladi dosegla, da so Langu pustili ostati do jurjevega, medtem ko je bil tri leta kasneje menda⁷⁶⁸ znova

⁷⁶⁴ StLA, Maribor, š. 45, poverjeniki Francu Langu, 3. marec 1602; prav tam, Franc Lang mariborskemu vikarju in upravitelju deželnoknežjega gradu, 23. marec 1602.

⁷⁶⁵ Prav tam, Franc Lang mariborskemu vikarju in upravitelju deželnoknežjega gradu, 23. marec 1602.

⁷⁶⁶ O Hrenovem pomenu v okviru katoliške prenove in protireformacije glej: Bogdan Kolar, Ljubljanski škof Tomaž Hren in katoliška prenova, v: Katoliška prenova in protireformacija, str. 49-61.

⁷⁶⁷ StLA, Maribor, š. 45, Franc Lang mariborskemu vikarju in upravitelju deželnoknežjega gradu, 23. marec 1602; prav tam, poverjeniki Francu Langu, 5. junij 1602; Loserth, Akten 1600-1637, št. 1388, poverjeniki Francu Langu, 3. marec 1602, str. 219-220.

⁷⁶⁸ Letnica vira je pripisana s svinčnikom, vendar pisanje leži za folijem z zapisom *Franz Lanng betr. 1607* (Prav tam, Franc Lang poverjenikom, 1607).

citiran pred Pileatorja in Schewa. Slednja sta mu znova predala deželnoknežji ukaz, naj se že enkrat ali spreobrne ali pa naj zapusti deželo, Lang pa je spet prosil za podaljšanje roka, češ da pred njim leži še obračun za zadnja tri leta – verjetno za dela na poti čez Plač. Vsekakor je še v začetku decembra 1607 bil orožni komisar v celjski četrti, dokončno pa so ga, po trditvah dežele, izplačali januarja 1609, čeprav je še 18. septembra prosil za izplačilo že dve leti zamujajoče plače v višini 400 gld za čas, ko je bil komisar za gradnjo poti čez Plač. Poverjeniki so ga nato prosili, naj počaka do naslednjega leta, vendar ni znano, če je izplačilo naposled le doživel.⁷⁶⁹

Vsekakor pa Franc Lang ni bil edini, ki mu je izgon iz dežele uspelo za nekaj let zavleči, kot bo razvidno iz naslednjega podpoglavja.

5.2 Zaton evangeličanske skupnosti v Mariboru in njegovi bližnji okolici po letu 1602

5.2.1 Konfesionalno dogajanje do izbruha tridesetletne vojne

Dobrega pol desetletja po delovanju protireformacijskih komisij v letih 1599 in 1600, se je salzburška nadškofija odločila preveriti njihov uspeh, pri čemer naj bi preverba stanja na terenu omogočila čim bolj uspešen zaključek rekatolizacije nadškofijskega ozemlja. Iz poročil arhidiakonov in ostale duhovščine je bilo namreč razvidno, da proces še nikakor ni bil zadovoljivo končan in Brennerju je bilo še enkrat naloženo, naj se s stanjem na terenu osebno seznaní. Vizitacija se je začela 27. aprila in končala 2. novembra 1607, medtem ko se je komisija, ki jo je ob Brennerju vodil njegov kaplan Viljem Pauliti, na ozemlju današnje slovenske Štajerske mudila zgolj pet dni, med 8. in 13. junijem 1607.⁷⁷⁰

Od krajev v pričujočem delu obravnavanih že ob vizitacijah⁷⁷¹ v letih 1528 in 1544-1545 se je Brenner 9. junija ustavil le v Lenartu, Jarenini in Mariboru, že naslednjega dne pa je mesto zapustil, medtem ko je najverjetneje prav iz njega vizitiral še Selnico ob

⁷⁶⁹ Prav tam; prav tam, dolnjeavstrijska vlada štajerskim gospodom in deželanom augsburške veroizpovedi, 23. januar 1604; StLA, NA vlada, K. 5, Cop. 1607-XII-14; StLA, Registratura, kn. 77, fol. 47 in 85'-86; Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji v letu 1608, str. 135.

⁷⁷⁰ Mlinarič, Prizadevanja, str. 19-21.

⁷⁷¹ Za razliko od vizitacijskih protokolov iz prve polovice 16. stol., kjer so bili za pričujoče delo pomembni prvi pojavi nove vere, so pri zapisih iz prvih desetletij 17. stol. pomembni podatki o v deželi še vztrajajočih evangeličanih.

Dravi. Še pred 8. junijem pa so bile vizitirane tudi Lučane. V Lenartu je komisija ugotovila, da večina tržanov leta 1607 še ni bila pri spovedi, zato je tamkajšnjemu župniku ukazala naj le-te opomni, neposlušne pa prijavi. Prav tako je od mariborskega vikarja zahtevala seznam »heretikov« in mu, ker ni imel niti enega (!) kaplana, ukazala nastaviti minoritskega patra Nikolaja. Tudi v Jarenini je imel župnik – za duhovno oskrbo neprimerno večjega ozemlja – ob sebi zgolj dva kaplana. Najslabše jo je medtem odnesel selniški vikar⁷⁷², ki ga je Brenner odstavil, ker naj bi, ob mnogih drugih očitanih mu prestopkih, skupinsko spovedoval. Zaradi slednje odstavitve je nato prišlo do spora med sekovsko in krško škofijo, kateri je bila župnija inkorporirana.⁷⁷³

Manj kot tri tedne po obisku komisije v Mariboru, se je Pileator 27. junija obrnil na dolnjeavstrijsko vlado. Zatrdil je, da se je sam navodil komisije držal, manj pa meščani, ki da mu niso bili poslušni glede določil za špital in cerkev. Še istega dne je za mariborskega vikarja izšel deželnoknežji ukaz, da naj »sektaše« citira predse in jim po svoji vesti naloži rok za spoved in prejem obhajila, sicer pa jih naj da, ob izpačilu desetega denariča, izgnati iz mesta. Če je do tega prišlo je, kot bo razvidno iz nadaljevanja, sicer zelo vprašljivo. Vendarle pa je natanko štiri mesece kasneje deželni knez od vikarja in upravitelja gradu v mestu zahteval poročilo, kako je bilo z izplačilom desetega denariča in za kaj je bila vsota namenjena.⁷⁷⁴

Predvsem zaradi verskih koncesij v deželah Avstriji nad in pod Anižo je bilo že v naslednjem letu upanje na podoben razplet oziroma obrat znova obujeno tudi med evangeličani v dolnjeavstrijskih deželah. Na upanje, da bo tudi v deželah nadvojvode Ferdinanda II. razglašena splošna verska svoboda, je po Brennerjevih besedah kazalo zlasti nazadovanje števila obhajanih. Deželni knez je zato 9. julija 1608, leta ko je slivniško gosposčino zaradi dolgov izgubil Adam baron Kolonić, imenoval novo, tokrat znova deželnoknežjo vizitacijsko komisijo. V njej sta ob Brennerju bila še Jakob Rosolenz, prošt iz Stainza in komornik Karel Sinich. Z vizitacijo naj bi pričeli v Gradcu, nato pa bi pot nadaljevala povsod, kjer se bi jim to zdelo potrebno – kakšna razlika v

⁷⁷² Poimensko ni znan, očitno je župnijo vodil zgolj kratek čas leta 1607. Med letoma 1602 in 1607 je župnijo namreč vodil mariborski vikar Jurij Pileator, med letoma 1610 in 1626 pa Lenart Furlanitus. Slednji je sprva še živel v konkubinatu, vendar je žensko kasneje »odslovil«. Bil je izobražen človek, obenem pa menda tudi »malo vdan pijači« (Mlinarič, Selnica pri Mariboru, str. 127-128).

⁷⁷³ Mlinarič, Prizadevanja, str. 20-23.

⁷⁷⁴ Loserth, Akten 1600-1637, št. 1719, mariborski župnik Jurij Pileator vladi, 27. junij 1607, str. 435-436; prav tam, št. 1742, Ferdinand II. mariborskemu upravitelju in župniku; prav tam, št. 2800, ukaz deželnega kneza mariborskemu župniku, 27. junij 1607, str. 964-965; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 39.

primerjavi z nezaupanjem vladarja do cerkvenih oblasti leta 1528! Pozornost komisije je zato veljala predvsem mestom, medtem ko je podeželju namenila precej manj pozornosti.⁷⁷⁵

Tudi tokrat je komisija vizitirala po več župnij naenkrat, zagotovo nekatere znova zgolj posredno. Zaradi primerjave s prejšnjimi vizitacijami se gre tukaj znova posvetiti zgolj že v prvi polovici 16. stoletja vizitiranim župnijam.

Tako so bili Maribor, Malečnik, Kamnica in Selnica vizitirani 23. avgusta, Jarenina pa hkrati s Ptujem in drugimi kraji naslednjega dne. Potek vizitacije v župnijah je bil shematski. Najprej je škof v župnijski cerkvi imel bogoslužje s pridigo, v kateri je ljudi vzpodbujal ne le k spoštovanju božjih, temveč tudi cerkvenih zapovedi. Skupaj s proštom Rosolenzom je Brenner ljudem povsod tudi zabičeval, da deželni knez nikoli ne bo privolil v versko svobodo, na kar naj bi evangeličani ves čas upali in računali. Župljani, čeprav tudi v mestih verjetno ne vsi, so bili tudi znova zaslišani glede svoje vere, nakar je komisija župnikom in vikarjem izročila sezname tistih, ki so se obvezali, da bodo šli k spovedi in prejeli obhajilo. Kdor pa obljube ne bi izpolnil, je moral biti prijavljen, da bi bil citiran v Gradec. Prav tako so predstojniki župnij morali mestnemu sodniku poimensko naznaniti vse, ki se niso držali posta in cerkvenih zapovedi. V primeru, da prekrškarjev tudi mestni sodnik ne bi želel kaznovati, pa so bili župniki in vikarji oblastem obvezani prijaviti tudi slednje. Posebna skrb komisije je medtem veljala odpravljanju tajnega pridiganja po hišah, kar naj bi bil običaj predvsem na podeželju. Komisija je namreč še pred začetkom vizitacije grajskim oskrbnikom poslala navodila, ki pa jih slednji po pričevanju komisarjev niso želeli sprejeti ali pa jih podložnikom niso razglasili.⁷⁷⁶

Vsekakor je na mestu podrobnejši pregled stanja, na katerega je komisija naletela v mestu in okoliških župnijah.

V **Mariboru** je 23. avgusta naštela – številke v nadaljevanju so seveda približne – 550 stanujočih župljanov obeh spolov (*Angesessne pfarrleit weib, manspersonen*), izven mesta pa še 3.000 »preprostih« ljudi, skupaj torej 3.550 ljudi. Od teh jih v tekočem letu 40 še ni bilo pri spovedi, vendar so obljubili, da bodo k njej odšli. Kot neposlušne (*so nit gehorsam laisten*) so medtem našteli sedem »lutrovcev«, od katerih Franc Lang in Mihael Näglitsch nista več živela v mestu. Prvi je živel v bližnji Kamnici, drugi pa v Radljah ob Dravi, čeprav je v mestu še imel hišo. V mestu so medtem še naprej ostali

⁷⁷⁵ Mlinarič, Prizadevanja, str. 23-24.

⁷⁷⁶ Prav tam, str. 24-25.

tudi nekateri pomembnejši predstavniki zgolj desetletje poprej močne evangeličanske skupnosti v mestu. Med njimi so tako bili Martin Leuzendorfer, (Nikolaj) Zepez ter prokurator Filibert Merz, pa tudi Janez (oz. Ivan) Haller in Ivan Wotko⁷⁷⁷ sta še stanovala v mestu. Vsem omenjenim je bil dan desetdnevni rok, da se javijo (*sich ein zuo stellen*), verjetno pred vlado. Sicer se postopek vizitacije ni razlikoval od zgoraj navedenega. Meščani so se zavezali k poslušnosti, komisija pa jim je še najbolj strogo ukazala spoštovanje posta in je, čeprav je vse kazalo, da so se ga meščani vendarle držali, vikarju v njegovi funkciji mestnega odvetnika naložila, naj v tej zadevi še naprej pritiska nanje.⁷⁷⁸

V **Malečniku** medtem ni bilo težav, vseh 4.000 župljanov bi naj bilo pri spovedi in prejelo obhajilo. Enako je bilo z 2.500 – v viru napačen zapis 250 – župljani v **Kamnici**, za katero je komisija poudarila, da je bilo kršenje posta odpravljeno, ter z istim številom župljanov v **Selnici ob Dravi**.⁷⁷⁹

Precej bolj kritično je bilo z vidika komisije stanje v **Jarenini**. Pri župnijski cerkvi in njenih treh podružnicah je sicer naštel 4.400 – v viru napačen zapis 440 – župljanov, od katerih naj bi jih k spovedi in obhajilu sicer prišlo le 3.270. Še več, v župniji je bilo kar 40 »neposlušnih« in »lutrovcev«, torej nekajkrat več kot v Mariboru! Nič čudnega, če je komisija zapisala, da se v Jarenini posta slabo držijo. Slabo stanje v župniji gre pripisati predvsem njeni inkorporaciji admontskemu samostanu, s čimer Brenner nadzora nad župnikom praktično ni imel. Z jareninskim župnikom Adamom Preprostom so sicer nasploh imeli težave. Kaznovan je bil že leta 1607, tri leta kasneje pa ga je dal Brenner za nekaj časa celo zapreti, dokler ni obljubil, da bo izboljšal stanje liturgične opreme v župniji. Vendar tega ni storil vsaj do leta 1613, ko je bil zato tudi citiran v Gradec.⁷⁸⁰

Leto pred tem je medtem umrl zadnji nadzornik dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi, Adam baron Kolonić.

Kot razloge za vztrajanje ljudi v evangeličanski veri je Brenner v nekem nedatiranem pismu deželnemu knezu navedel predvsem nevednost in »brezbožnost«, ob slednjih pa tudi »hujškače« ter spoštovanje in strah podložnikov do oziroma pred svojo evangeličansko gospodo. Pri tem je zanimivo, da je za stanje krivil tudi dejstvo, da se za evangeličane nihče ne zavzame – s čimer je verjetno mislil, da se nihče ni potrudil, da bi

⁷⁷⁷ V viru sicer zapisan kot *Workho*, vendar gre brez dvoma za nekdanjega soseda Klemna Welzerja.

⁷⁷⁸ Mlinarič, Prizadevanja, Zapisnik o vizitaciji v letu 1608, str. 135.

⁷⁷⁹ Prav tam.

⁷⁸⁰ Prav tam, str. 25-26 in 136.

jih spreobrnili, temveč so jih vsi zgolj preganjali. Glavne podpornike evangeličanov je medtem videl v nekaterih zemljiških gospodih in oskrbnikih njihovih gradov, ki naj bi bili še hujši od njihovih lastnikov. Vendar je bila to predvsem težava Zgornje Štajerske in Radgone z okolico. Za te kraje je zato predlagal, da bi tamkajšnji župniki kar sami hodili k v evangeličanski veri vztrajajočim podložnikom in jih od nje odvrčali, tudi z grožnjo, da bodo v nasprotnem citirani v Gradec. Trmaste pa naj bi, enako kot so že počeli na Tirolskem, iz dežele izgnali.⁷⁸¹

Vendar tudi zadnji vizitaciji nista zalegli. V deželi še vztrajajoči evangeličani so se počasi prav »izmojstrili« v zavlačevanju z izgonom, pogosto pa je najbolj pomagala preprosta preselitev iz enega kraja v drugega.⁷⁸² Vzorčen primer slednjega je bil Mihael Näglitsch, ki je odšel v Radlje ob Dravi in bil tam vsaj leta 1607 celo upravitelj deželskega sodišča.

Že leta 1610 je sicer Brenner vsem predstojnikom župnij na salzburškem ozemlju Štajerske naročil, da naj na vlado pošljejo sezname župljanov, ki kršijo post, arhidiakonom pa ukazal, naj župnikom in vikarjem še posebej naročijo, naj vladi ob omenjenih prijavijo tudi vse »heretike«. Seznam obojih, kot tudi siceršnjih »sumljivih oseb«, je tedaj prišel tudi iz Maribora.⁷⁸³

Naslednja tozadevna omemba mesta se nahaja v deželnoknežjem ukazu mariborskemu vikarju z dne 28. februarja 1614, ko mu je bilo ukazano, naj preveri pristnost spovednih lističev Gabrijela Huberja in njegove žene.⁷⁸⁴ Ker pa je to edina omemba zadeve, gre sklepati, da je šlo zgolj za govorice.

Že leto poprej se je v Mariboru začela tudi gradnja kapucinskega samostana, katerega temeljni kamen je posvetil ljubljanski škof Hren. S tem so bila zlasti na okoliškem podeželju okrepljena rekatolizacijska in katoliško-prenovitvena prizadevanja. Kapucini so bili namreč priznani predvsem kot ljudski pridigarji in so v mestni okolici vsekakor morali delovati tudi v slovenskem jeziku. Samostansko cerkev (kapelo) jim je nato leta 1620 posvetil sekovski škof Jakob Eberlein.⁷⁸⁵

⁷⁸¹ Prav tam, str. 27-28.

⁷⁸² Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 41 in 45.

⁷⁸³ Mlinarič, Prizadevanja, str. 28.

⁷⁸⁴ Loserth, Akten 1600-1637, št. 1975, Ferdinand II. mariborskemu župniku, 28. februar 1614, str. 627.

⁷⁸⁵ Mlinarič, Župnija sv. Janeza Krstnika, str. 129. O pomenu kapucinov v okviru katoliške preнове glej npr. Metod Benedik, Kapucini v notranjeavstrijskih deželah, v: Katoliška prenova in protireformacija, str. 85-98.

Zadnja zadeva, znana še iz časa pred začetkom tridesetletne vojne (1618-1648), je bil dne 28. maja 1616 prvič omenjeni rok za spreobrnitev ali izgon (ob plačilu 50 ducatov), ki ga je deželni knez dal Martinu Stubenvollu,⁷⁸⁶ stanujočemu v Mariboru. Mestne oblasti so mu po deželnoknežjem ukazu dale šest tednov in tri dni časa za razmislek, vendar se je odločil za odhod, saj je že 13. junija prejel ukaz, naj še pred odhodom svojima posvojenkama najde katoliškega skrbnika.⁷⁸⁷

Kot bo razvidno iz nadaljevanja, se je tudi Stubenvoll prav »izmojstril« v zavlačevanju s svojim izgonom in s tem sploh ni bil edini v mestu.

Medtem je Brennerja po njegovi resignaciji leta 1615, tako na položaju sekovskega škofa kot tudi salzburškega generalnega vikarja, zamenjal njegov nečak Jakob Eberlein. Vizitacije, bodočo generalno je leta 1614 načrtoval še Brenner, ki jih je Eberlein izvedel v letih 1617 in 1619, so bile obenem tudi njegovo najpomembnejše delo.⁷⁸⁸

Kljub temu pa zapisniki le-teh vsebujejo le malo podatkov o vztrajanju mariborskih in okoliških evangeličanov pod rekatolizacijskimi pritiski.

Največjo težavo pri vizitacijah mariborske župnije je predstavljala njena inkorporacija krški škofiji. Slednja je bila, zaradi nasprotujočih si razlag bule o inkorporaciji, nenehno v sporu s Salzburgom, saj sta si jo obe strani razlagali v svoj prid. Kljub temu da je Eberlein pravilno trdil, da je bil krški škof zgolj mariborski župnik, krajevni ordinarij pa salzburški nadškof, si nekaj časa povsem na jasnem ni bila niti dolnjeavstrijska vlada. Krka je svoje vizitacije župnije tako izvedla v letih 1607, 1613, 1615 in 1616, medtem ko je Salzburgu šele 5. oktobra 1618 uspelo izprašati Pileatorja, sam mariborski distrikt pa vizitirati šele tri leta zatem.⁷⁸⁹

Več uspeha je imel Eberlein na bližnjem podeželju. Med svojo prvo vizitacijo, ki je potekala med 11. julijem in 4. decembrom 1617, je 8. oktobra vizitiral tudi Lenart in Jarenino. V Lenartu je moral ponovno posvetiti cerkev in zaradi pokopovanja »krivovercev onečaščeno« pokopališče. Medtem se župnik v Jarenini ni kaj posebej vznemirjal zaradi nezakonskega življenja, saj je očitno povsem prostodušno izjavil, da je pri njegovih župljanih pač v navadi, da po slovesni zaroki tudi po dve leti živijo

⁷⁸⁶ Leta 1624 je izpričan kot nekdanji skrbnik v službi Galla pl. Racknitz. Vladi njegov izgon sicer ni uspel pred letom 1627 (Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 41).

⁷⁸⁷ Loserth, Akten 1600-1637, št. 2128, Ferdinand II. Mariborčanom, 28. maj 1616, str. 699; prav tam, št. 2132, Ferdinand II. Mariborčanom, 13. junij 1616, str. 700.

⁷⁸⁸ Mlinarič, Prizadevanja, str. 35-36.

⁷⁸⁹ Prav tam, str. 48-50.

skupaj, preden se poročijo. Še več, niti zakrament poslednjega maziljenja v župniji naj ne bi bil več v navadi.⁷⁹⁰

Tudi v Mariboru zadeve medtem še kar niso bile urejene in mestne oblasti so še pred iztekom desetletja doleteli novi ukazi dolnjeavstrijske vlade. Na prvega, naj uredijo verske in politične zadeve ter vinsko trgovino v mestu, ki je bil izdan 16. decembra 1616, se sploh niso odzvali. Enako je bilo s ponovljenim ukazom izdanim 10. marca 1617, čeprav se je natanko mesec dni prej na mestnega sodnika in svét obrnil tudi Pileator.⁷⁹¹

Pileator, ki ga je mesto oviralo pri trgovanju z vinom, s katerim se je nadejal izboljšati cerkvene in špitalske dohodke ter odplačati davčne zaostanke, je mestne oblasti namreč posvaril, da se bo v tej zadevi obrnil na vlado, če ga ne bodo prenehali ovirati. Ob dohodkih iz vinske trgovine je namreč imel le malo drugih in zato se je 9. marca naposled obrnil na dolnjeavstrijsko vlado.⁷⁹²

Vendar ne Pileatorjevo prizadevanje ne vladni ukazi niso poželi uspeha. Mestne oblasti so se očitno vrnile k praksi iz devetdesetih let 16. stoletja in tako vikarja kot vlado preprosto ignorirale.

Tudi Stubenvollu se je že skoraj leto dni uspelo izogibati izgonu iz dežele. Navidezno odhajajoč iz nje je plačal celo deseti denarič, svoj odhod pa zavlačeval tako, da se je ponudil plačati tudi svoje zaostanke (*nachtrag*), če bi le lahko dobro prodal kakšno svoje polje. Deželni knez je Mariborčanom nato 1. aprila 1617 ukazal le, naj poskrbijo, da pri tem ne bo prišlo do navzkrižja interesov.⁷⁹³

5.2.2 Maribor in bližnja okolica mesta od izbruha tridesetletne vojne do izгона evangeličanskega plemstva (1618-1629)

Neurejene politične, verske in trgovske zadeve v mestu so se medtem nadaljevale in 3. januarja 1619, istega leta ko je umrl Wolf Viljem baron Herberstein, je bil iz Gradca v Maribor poslan nov ukaz. Ob ponovitvi ukazov za ureditev verskih, političnih in

⁷⁹⁰ Prav tam, str. 38, 40 in 43-45.

⁷⁹¹ StLA, NA vlada, K. 27, Cop. 1617-III-51, dolnjeavstrijska vlada Mariborčanom, 10. marec 1617; prav tam, K. 27, Cop. 1617-III-51, Jurij Pileator mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 10. februar 1617.

⁷⁹² Prav tam, K. 27, Cop. 1617-III-51, Jurij Pileator mariborskemu mestnemu sodniku in svétu, 10. februar 1617.

⁷⁹³ Loserth, Akten 1600-1637, št. 2193, Ferdinand II. Mariborčanom, 1. april 1617, str. 715-716.

vinskotrgovinskih zadev v mestu je vlada mestnim oblastem tokrat ukazala tudi spoštovanje nedelj in ostalih praznikov, končanje samovolje gostilničarjev in obrtnikov, ki so višali svoje »cene« ter slabega upravljanja skrbništev za sirote.⁷⁹⁴

Vendar je ukaz znova naletel na gluha ušesa in v začetku leta 1621 se je bil vikar znova prisiljen obrniti na vlado, vendar tudi vnovičen poziv mestnim oblastem 13. marca, naj o dogajanju v Mariboru poročajo, ni naletel na odgovor. Šele dve leti kasneje (!) je vznejevoljeni Pileator obtožbe naposled le konkretiziral. V očitnem nasprotju z inštrukcijami vizitacijskih komisij, naj bi mestne oblasti, znova na lastno pest in brez posvetovanja z vikarjem, nastavljale mežnarja, stolpničarja, učitelja in špitalskega mojstra. Prav tako sta se mestni svét in sodnik sestajala tudi izven rotovža in župnišča, meščani so sami odločali o obračunih, niso ukrepali zoper kršitelje posta in tiste, ki niso spoštovali praznikov, špitalski mojster pa ni ne prisegel ob nastopu službe niti ni bil pokoren vikarju kot špitalskemu superintendentu. Pileator se je obenem pritožil tudi čez dejstvo, da ne v špitalu ne v cerkvi ljudje niso bili ločeni po spolu. Vlada je nato 3. aprila 1623 mestnim oblastem vikarjeve pritožbe poslala v vednost – čeprav jih jim je brez dvoma že sam – ter od njih vnovič zahtevala poročilo. Vendar se v Mariboru še kar niso odzvali, morda računajoč na to, da se jim zaradi vojne vlada ne bo pretirano posvečala. Pileator se je nato še dvakrat pritožil pri vladi, pri čemer je bil najostrejši 2. novembra. V pritožbi je namreč zapisal, da so na dan sv. Uršule, v petek 21. oktobra, po vsem mestu jedli meso, medtem ko so se denarne protivrednosti za živila zaradi oduševanja močno dvignile. Denarna protivrednost soli je tako narasla za dvakrat, kruha pa kar za devetkrat in vikar je tožil, da objokani in sestradani ljudje na pomoč že kličejo neposredni božji poseg.⁷⁹⁵

Mestni sodnik in svét sta se zganila šele 17. novembra 1623 in vladi poslala svoje videnje dogajanja v mestu. Vikarjeve očitke so mestne oblasti pričakovano zavrgle, češ da politične in upravne zadeve v mestu dobro vodijo, urejajo razmerja med meščani in kmeti, skrbijo za napredek obrti in cehov, na rotovžu pa se sestajajo vsaj enkrat na teden, včasih celo trikrat in pri tem vikarja zmeraj vabijo k udeležbi ali obišejo v župnišču. Prav tako naj bi si Pileator izmišljal »gnilobo v verskih zadevah« (*religionis tabem*), ki da vlada v mestu, medtem ko so Mariborčani vladi zatrjevali, da si prizadevajo izkoreniniti »zmote prednikov« in da »krivovercev« med njimi ni. Hkrati naj tudi meščan ne mogel postati nihče, ki ne bi prisegel kot katolik. Nasploh pa naj bi

⁷⁹⁴ StLA, NA vlada, K. 44, Cop. 1617-I-64, dolnjeavstrijska vlada Mariborčanom, 3. januar 1619.

⁷⁹⁵ Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 140; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 39-40.

se trudili utrjevati katoliško vero in bogoslužja ter bili vikarju zmeraj na voljo, zato naj bi jih slednji po krivici obtoževal nespoštljivosti, če pa je kdo do Pileatorja le bil nespoštljiv, so ga kaznovali. Prav tako naj bi mestne oblasti dobro skrbele tudi za spoštovanje nedelj in praznikov, zato ob teh dnevih tudi nihče ni smel z vozom v mesto, kvečjemu naj bi do tega občasno prišlo zgolj na vikarjevo pobudo.⁷⁹⁶

Podobno naj bi bilo z mestnim učiteljem, ki so ga zaradi inšpekcijskih poročil želeli že večkrat odstaviti, vendar se je vikar temu uprl, medtem ko je želel mežnarja, ki je službo že 23 let vestno opravljal, odsloviti. Pileatorja so hkrati obtožili, da zapravlja župnijsko premoženje, čeprav naj bi cerkvene in špitalske obračune zmeraj potrjevali v njegovi prisotnosti, razen v primerih, ko se njihovemu pozivu ni odzval. Obenem so mestne oblasti zavračale obstoj posebne prisega za oba špitalska mojstra, češ da ju vežejo že druge, zaradi katerih ob nastopu službe tudi ne prisežeta.⁷⁹⁷

Po naravnost bizarni logiki mestnih oblasti v inštrukciji deželnoknežje komisije zahtevana prisega torej ni bila potrebna, saj sta oba špitalska mojstra že prisegla, pa čeprav posebne prisega za špitalske mojstre mesto sploh ni imelo!

Nasploh sta imeli glede špitala obe sprti strani povsem drugačne predstave. Mestne oblasti so tako še naprej zavračale nastavitve špitalskega superintendenta, medtem ko oskrbovanci v špitalu naj ne bi živeli ločeni po spolu zaradi prostorske stiske. Vikarju so Mariborčani obenem očitali, da želi od špitala zgolj razne služnosti in ga izkorišča, medtem ko so se zaradi draginje same odločile zgolj za njegovo »modernizacijo«.⁷⁹⁸

Teden dni zatem je vlada poročilo Mariborčanov poslala Pileatorju, slednji pa vladi 12. decembra še svoje, v katerem je trditve mestnih oblasti v skoraj vseh točkah zavrnil. Priznal je le, da je včasih, če je bila cerkev v hudi stiski, prevoze v mesto zanj dovolil tudi ob nedeljah. Sicer pa je trdil, da mu ni bilo znano, da bi se mestni svét kdaj sestel kar trikrat tedensko, kvečjemu se svétniki pogosto tudi po tri tedne niso sestali. Sam se medtem sej pogosto ni udeleževal, ker se je na njih počutil nezaželenega. Obenem pa ga tudi mestni sodnik nanje ni več pismeno vabil, kot so ga njegovi predhodniki, niti ga na predvečer pomembnejših sej ni več osebno obiskal, če so imeli v svétu namen razpravljati o zadevah, ki so zadevale deželnega kneza, njegove inštrukcije, cerkev ali špital.⁷⁹⁹

⁷⁹⁶ Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 140.

⁷⁹⁷ Prav tam.

⁷⁹⁸ Prav tam.

⁷⁹⁹ Prav tam, str. 140-141.

Nadalje je Pileator trdil, da je cehe po obisku vizitacijske komisije ponovno pomagal postaviti na noge sam, ne pa mestne oblasti. Nasploh naj bi se kvatrnih bogoslužij udeleževali zgolj krojači, mlinarji in kovači, zato se je spraševal, kje so ostajali bogati cehi mesarjev, usnjarjev in pekov. Meščani naj bi vikarju obenem izkazovali le malo spoštovanja in so njegove zahteve po ureditvi verskih zadev zavračali, češ da so zvestobo prisegli mestnemu sodniku in svétu, ne pa njemu. Glede meščanov se je v poročilu spraševal, »če sem vaš oče, kje je strah, če sem gospod, kje sta izkazovanje časti in potrpežljivost?« Pri tem pa ni šlo zgolj za post, saj je Pileator prvič poimensko naštel tudi v mestu še vztrajajoče evangeličane, katerih obstoj v Mariboru so mestne oblasti v svojem poročilu vladi zanižale. Med slednjimi so bili tedaj že ostarela Filibert Merz in vdova Marjeta Merz, iz dežele že vrsto let izganjani Martin Stubenvoll, nadalje Wolf Mosberger, Gordian Pusler ter nekatere ženske, ki naj bi, vključno z vdovo Merz, še naprej vsako leto potovale k spovedi in obhajilu k »sektaškemu« predikantu na Madžarsko, kar se je morda nadaljevalo še vsaj do leta 1627. Med njimi so bile tudi Marija Stromer,⁸⁰⁰ Eva Knechtl⁸⁰¹ in Näglitschevka – verjetno žena (vdova?) Mihaela Näglitscha.⁸⁰²

Prav tako naj gospodarske razmere v mestu ne bi bile tako rožnate, kot jih je skušal predstaviti mestni svét. Vikar je izpostavil predvsem oderuško preprodajanje in splošno draginjo. Tako so, denimo, peki kljub zasoljenim »cenam« kruha, ki so ga očitno tudi zelo malo napekli, na veliko kupovali žito in ga prodajali bistriškemu gospodu Frideriku Vetterju, od leta 1621 vrhovnemu štajerskemu deželnemu proviantnemu mojstru. Razmere naj bi bile kritične tudi v špitalu. Ob oskrbovancih so se tako v njem prehranjevali tudi mestni uslužbenci, krvni sodnik in njegovo spremstvo, celo jetniki mestne ječe. Ker naj bi mestne oblasti s špitalom ravnale kot s svojo lastnino, je ta že povsem obubožal, zato se je bil Pileator pripravljen odpovedati od nekdanj običajnim služnostim, ki jih je špital imel do župnišča. Še več, podobno kot pred desetletji v mestni šoli so sedaj tudi v špitalu vladale nevzdržne higienske razmere. Glede učitelja in mežnarja je Pileator medtem zapisal, da ju je zmeraj nastavljal vsakokratni vikar, najsi je to bil Manicor ali on sam, vendar zmeraj potem, ko sta bila predstavljena magistratu, tako Anton Molitor kot magister Bernard Bronberger in tudi trenutni učitelj Florijan

⁸⁰⁰ Verjetno žena (vdova?) vsaj leta 1595 še evangeličanskega meščana Jacoba Stromerja (StLA, Maribor, š. 45, seznam meščanov Maribora augsburške veroizpovedi, 1593 [po 27. aprilu 1595]).

⁸⁰¹ Tudi Eva je verjetno bila žena, morda pa že vdova, Mateja Knechtla, ki je 1595 zabeležen na seznamu mariborskih evangeličanskih meščanov (prav tam).

⁸⁰² Loserth, Akten 1600-1637, št. 2464, deželnoknežji ukaz sekovskemu škofu, 2. junij 1627, str. 783; Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 141; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 40.

Dominik. Spor okoli stolpničarja se je medtem sprožil, ker se mestni sodnik ni bil zmožen glede kandidata poediniti zgolj z vikarjem, temveč naj bi si tudi glede lastnih ljudi vsake toliko premislil.⁸⁰³

Pileatorjevo poročilo je pri vladi naposled doseglo svoj namen in 15. januarja 1624 je ptujskega župnika Janeza Ripscherja in vladnega tajnika Janeza Wolfa Poscha imenovala za svoja komisarja, ki naj bi preverila vikarjeve obtožbe. V Maribor sta dospela 26. in v njem ostala do 29. februarja.⁸⁰⁴

Tedaj že osemdesetletna vdova Merz se je komisarjema medtem že 1. februarja pisno opravičila, da je zaradi slabega zdravja ne bo na zaslišanje ter da si želi, da bi jo v njeni veroizpovedi pustili na miru. Ob tem sta bila oba njena sinova katolika in ju nikoli ni silila v svojo vero, župnijski cerkvi pa se je obenem odločila zapustiti volilo v višini 100 gld. Zaradi starosti je komisarja nista imela za »nevarno« in je od njiju prejela dovoljenje, da lahko v mestu ostane, sama pa se je obvezala, da bo za obnovo cerkve namenila deseti denarič, ob prihajajoči veliki noči pa vanjo tudi odšla k spovedi in obhajilu.⁸⁰⁵

Še preden sta komisarja začela z zaslišanji, 27. februarja sta jih opravila v Foreggerjevi hiši, jima je svoja stališča do zadnjih Pileatorjevih obtožb pisno predstavil tudi mestni svét. Le-ta je bil tokrat mnenja, da so napetosti, ki jih je imelo mesto z vikarjem, že popustile. Obenem so se mestne oblasti opravičevale za nepravilnosti svojih someščanov, zoper katere pa niso nastopale zato, ker jim naj ne bi bile znane ter se obvezale, da bodo v bodoče storile vse potrebno za njihovo prenehanje in bile vikarju v pomoč. Glede špitala so sicer še kar naprej vztrajale pri svojem, le v ločitev oskrbovancev po spolu so privolile. Vikarju so medtem pristojnosti nad učiteljem, mežnarjem in stolpničarjem priznale zgolj v cerkvenih zadevah.⁸⁰⁶

Dne 29. februarja sta komisarja nato vladi poročala, da so se Mariborčani obvezali, da se bodo držali vseh verskih zahtev, v mestu še vztrajajoče »nekatolike« pa da sta vestno zaslišala. Od teh so trije evangeličani kategorično izjavili, da bi raje zapustili deželo kot svojo vero, in sicer so to bili Stubenvoll, Mosberger in Franc Lang. Pri slednjem pa nikakor ne gre več za nekdanjega deželnega uslužbenca, čeprav bi, po imenu sodeč, morda lahko šlo celo za njegovega sina, v vsakem primeru pa sta verjetno bila sorodnika. Lang je namreč zabeležen kot samski moški, ki je odšel iz vojaške službe in

⁸⁰³ Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 141; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 40-41.

⁸⁰⁴ Prav tam.

⁸⁰⁵ Prav tam.

⁸⁰⁶ Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 141-142.

živel v Mariboru. Vsem naštetim in vdovi Merz sta komisarja nato naložila, da morajo v roku 45 dni, ob plačilu desetega denariča, narediti svoje obračune in prodati posesti, nato pa deželo zapustiti. Vendar je bilo stari vdovi nato dovoljeno ostati v mestu, Stubenvoll in Mosberger pa sta s svojim izgonom zavlačevala, slednji ga morda celo sploh ni doživel. Tako vse kaže, da je mesto moral leta 1624 zapustiti zgolj Franc Lang.⁸⁰⁷

Marjeta Merz se je medtem pridružila še šestim drugim evangeličanom, ki so se obvezali ob predstoječi veliki noči oditi v župnijsko cerkev k obhajilu in spovedi. Ostali meščani in meščanke, ki so se obvezali do predpisanega roka spreobrniti v katoliško veroizpoved, so medtem bili stari Filibert Merz, Gordian Pusler, Viljem Moller, Eva Knechtel, Marija Stromer in Näglitschevka. Spisek, datiran z dnem 27. februarja 1624, je obenem zadnji ohranjen seznam mariborskih evangeličanov. Novembra naslednje leto je bilo nato v Gradec znova citiranih več Mariborčanov. Enkrat v letih 1625-1626 je tudi Pileator vladi znova poslal spisek sedmih »nekatolikov«, 26. junija 1626⁸⁰⁸ pa enajstih, ki naj bi vikarju na njegove zahteve zmeraj le nevoljno odgovarjali z »da, da, jutri, jutri« (*ja, ja, cras, cras*). Seznama se sicer nista ohranila, kljub temu pa gre sklepati, da je povečini najverjetneje šlo za iste ljudi kot že leta 1624.⁸⁰⁹

Podaljševanje roka za izgon v nedogled se je nasploh precej razvilo, dober primer za to v mariborskem primeru, denimo, nudi prav Wolf Mosberger. Mosberger je tako deželnega kneza, tedaj seveda že cesarja Ferdinanda II. prosil, naj mu podaljša rok za odhod iz dežele, nakar mu je slednji 10. julija 1624 to za en mesec tudi odobril. Bojda v upanju, da se bo Mosberger le spreobrnil, pri čemer je v tem primeru moral računati na pomoč njegove žene, ki je bila katoličanka. Prav nanjo se je Mosberger tudi skliceval, češ da je ne more pregovoriti, da bi z njim zapustila deželo, kar glede na to, da je z njo, kot je poročala, zelo slabo ravnal, sploh ne čudi. Obenem naj bi tudi pravne zadeve njegovih posvojenk, za katere sta se z ženo bojda pravdala, zahtevale njegovo prisotnost v mestu. Nič kaj boljše kot do svoje žene se Mosberger ni obnašal niti do svojih sovornikov, vsaj do stare vdove Merz ne, saj je bila slednja leta 1625 za zaščito pred »brezbožnim človekom« prisiljena prositi kar samo vlado. Mosberger jo je namreč

⁸⁰⁷ Winkelmann, *Der Geheimprotestantismus*, str. 41.

⁸⁰⁸ Po Winkelmannu pa natančno leto dni kasneje (prim. prav tam).

⁸⁰⁹ Prav tam, str. 41-42; Loserth, *Akten 1600-1637*, št. 2337, citiranje več Mariborčanov pred vlado, 13. november 1625, str. 760; prav tam, deželnoknežji ukaz naj se Wolf Mosberger pojavi pred vlado, 2. januar 1626, str. 762; prav tam, št. 2368, Jurij Pileator vladi, 26. junij 1626, str. 778.

spravil ob precej denarja in ne le to, svojo sovernico je celo obtožil, da ob veliki noči prejšnje leto ni šla k spovedi in obhajilu, kot je obljubila!⁸¹⁰

Vdova je tako morala še enkrat pisno priseči, da bo spoštovala post, če ji bo le »ljubi bog dopustil«, ter da bo, ko bo topleje, prišla tudi v župnijsko cerkev. Zatem je bil v Gradec citiran tudi Mosberger, ki se je grožnji z izgonom izognil tako, da je šel še v deželni prestolnici k spovedi. Tudi Martinu Stubenvollu je še 6. maja 1627 že tretjič uspelo doseči, da mu je bil podaljšan rok za odhod iz dežele, tokrat za tri tedne. Zadnja evangeličanka naj bi medtem v zgodnjenovoveškem Mariboru vztrajala še vsaj do leta 1637, torej 109 let po prvi omembi reformacijskih idej v mestu.⁸¹¹

Vendar dogajanja nima smisla prehitevati. Zadnji trenutki evangeličanov v mestu in njegovi bližnji okolici so se namreč izpeli že leta 1628, ko je bil ukazan izgon evangeličanskega plemstva iz dežele. Ob stoti obletnici prvih omemb o prisotnosti reformacijskih idej v teh krajih, sta namreč bili na vlado iz Maribora naslovljeni dve anonimni pritožbi, ena izmed obeh neposredno zoper plemstvo.

Tako je bilo vladi 5. julija 1628 sporočeno, da je v mestu nedavno prišlo do škandala med mašo v eni od grajskih kapelic. Med mašo, pri kateri so bili tako pripradniki visokega kot nizkega stanu, naj bi namreč prav v trenutku, ko je duhovnik želel dvigniti hostijo, v kapelico vletel nek baron in glasno prdnil (*lasst grosse windt salvo honore gehen*), nakar je s smehom »skočil« nazaj v dvorano. Vlada je dober mesec dni kasneje, 8. avgusta, to »bogokletno dejanje« naročila preiskati predsedniku dvornega vojnega sveta in deželnemu upravitelju Juriju Gallerju pl. Schwanberg. Pri tem mu je izrecno naložila, naj vestno zasliši mladega Herzenkrafta, ki naj bi bil ob dogodku prisoten, vendar je preiskava ostala brez rezultatov, s čimer pa se deželni knez ni takoj sprijaznil. Tako je 23. avgusta znova ukazal preiskavo zadeve, tokrat mariborskim mestnim oblastem in vikarju. Pileator mu je že naslednji dan poročal, da grajskih kapel, v katerih bi maševali, v mestu ni, zgolj Herzenkrafti v Limbušu imajo takšno, vendar naj sam o dogajanju v tej ne bi ničesar vedel.⁸¹²

Čeprav preiskava v zgornji zadevi ni prinesla rezultatov, prijave nikakor ne gre odpraviti kot neverodostojne. Vsekakor pa je bila, kot je zapisal že Winkelmann,

⁸¹⁰ Prav tam, št. 2310, nadvojvoda Ferdinand II. Mariborčanom, str. 751-752; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 41.

⁸¹¹ Loserth, Akten 1600-1637, št. 2385, deželnoknežji ukaz Stubenvollu, 6. maj 1627, str. 778; Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 142.

⁸¹² Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 42.

bistveno pomembnejša in bolj pomenljiva druga prijava, ki je na vlado prišla skoraj sočasno s prvo.

Enkrat pred 4. avgustom je namreč vlada prejela prijavo, da se v kleti neke svobodne hiše v Mariboru, menda v lasti malteškega viteškega reda, skriva nek krojač iz Šlezije, skupaj s skrinjo srebrnine in skrinjo knjig, ter da naj bi v resnici bil predikant, ki se je že dlje časa naskrivaj potikal po mestu in podeželju. Mož naj ne bi imel ne dela ne obrti, zato je iz vseh naštetih in drugih razlogov pisec anonimne prijave menil, da gre za predikanta, h kateremu je, proti vsem cesarskim ukazom, hodilo veliko ljudi iz mest in gradov k spovedi – brez dvoma je bilo kvečjemu obratno, kot je prijavitelj sicer zapisal že na začetku. V prijavi je pisec vladi zato predlagal, naj zadevo čimprej in naskrivaj preišče, sploh omenjeno hišo, kjer da bi marsikaj našli, ker da »ptič že žvižga in želi odleteti, želeč drugod povzročati težave« (*der Vogel schon faift und sich begibt, mecht ausfliegen und anderstwo erger machen*).⁸¹³

Že leta 1627 je v Gradec prispela podobna prijava, gotovo glede istega krojača in najverjetneje celo od iste osebe. Tedaj je bilo vladi sporočeno, da je »zlobni heretik« po imenu Jurij in po obrti krojač že večkrat obiskal ženo Jurija Khindelpederja in jo skušal pregovoriti, naj se ne spreobrne v katoliško vero, kot je nameravala. Vlada je nato 22. aprila 1627 ukazala njegovo aretacijo, vendar brez uspeha, zato je ukaz prvega dne naslednjega leta ponovila, a stvari so se začele premikati šele po vnovični, zgoraj omenjeni prijavi.⁸¹⁴

Na tem mestu se gre vprašati, če ni »krojač« Jurij morda bil nekdanji dravskopoljski predikant Jurij Lauthenschlager. Vsekakor bi slednji, če bi se res vrnil, bil po 25 letih brez dvoma dovolj postaran, da bi ga tako »stari« katoliki kot spreobrnjenci le stežka prepoznali, če sploh, medtem ko bi sam užival popolno zaupanje tukajšnjih evangeličanov. Obenem bi se, poznavajoč teren, po njem lahko dovolj neopazno premikal, kar mu je, če je res šlo zanj, očitno tudi uspelo. Predikantov izvor iz Šlezije medtem ne govori nujno v prid Lauthenschlagerju, čeprav slednji očitno ni izviral iz dolnjeavstrijskih dežel, saj je šlo za govorce, ki so lahko v tem primeru držale ali pa tudi ne.

Kakorkoli že, vlada je 4. avgusta 1628 od Pileatorja zahtevala poročilo o zadevi, ki ji ga je dva dni zatem tudi poslal in v njem govorce o v mestu domnevno prisotnem

⁸¹³ Prav tam, str. 42-43.

⁸¹⁴ Prav tam, str. 43.

predikantu celo potrdil!⁸¹⁵ Namreč, da se je omenjeni »krojač« Jurij res pred časom zadrževal pri večih mariborskih »nekatolikih« in jim predajal svoj nauk ter govoril proti katoliški veri, vendar se je povečini zadrževal po okoliških gradovih in ne v mestu. Vikar se je obenem zavezal, da bo zadevo spremljal naprej, vendar le, če se bo mož znova pojavil v Mariboru. Poročilo je moralo v Gradec prispeti 7. avgusta, ko je vlada deželnemu profosu izdala ukaz, naj krojača aretira, do česar pa ni prišlo. Še v naslednjem letu se je »lutrovski krojač« sicer zadrževal v mestu, vlada pa je zahtevala poročilo o zadevi, vendar so do januarja 1629 našli zgolj njegove knjige.⁸¹⁶

Z izjemo omenjene evangeličanke, ki je v mestu izpričana leta 1637, se z zadnjo omembno »kriptopredikanta« leta 1629 zgodovina zgodnjenovoveške evangeličanske skupnosti v Mariboru, z odhodom izgnanega evangeličanskega plemstva v istem letu pa tudi na bližnjem podeželju, bolj ali manj konča. Manicorjevemu nasledniku, ki mu je na čelu mariborske župnije uspelo ostati skoraj tri desetletja, je tako še bilo dano doživeti – do dejanske zmage je pravzaprav prišlo že leta 1600 – zmagoslavje katoliške veroizpovedi v mestu in njegovi okolici. Leta 1630 ga je salzburska vizitacija nato z župnije odstavila, češ da ni živel ne za duhovnika spodobno ne do župnije gospodarno življenje. Pileatorju je tako ostala hočka župnija, mariborsko pa si je, vse do svoje smrti leta 1637, skušal na vsak način povrniti.⁸¹⁷

Lastno cerkveno občino so lahko (nemški) evangeličani v Mariboru nato ponovno ustanovili šele več kot dve stoletji kasneje, 81 let po tolerančnem patentu, leta 1862.⁸¹⁸

⁸¹⁵ Loserth je medtem, povsem nasprotno – in brez dvoma tudi napačno – zapisal, da je vikar domneve ovrge kot laž (prim. Loserth, Akten 1600-1637, št. 2470, Ferdinand II. upravitelju mariborskega gradu in mestnemu sodniku, 7. avgust 1628, str. 822).

⁸¹⁶ Prav tam, št. 2510, Ferdinand II. upravitelju mariborskega gradu in mestnemu sodniku, januar 1629, str. 834; Winkelmann, Der Geheimprotestantismus, str. 43.

⁸¹⁷ Koropec, Pileatorjeve pritožbe, str. 142.

⁸¹⁸ Zajšek, Die Gründung, str. 93.

6. PRILOGE

PRILOGA 1: Reverz na zaposlitev Sigmunda Lierzerja, evangeličanskega pridigarja dežele Štajerske na Dravskem polju, s strani poverjenikov, 1. januar 1589.

Revers herrn Sigmunden Lierzers einer Er: La: in Steyr Evangelischen Predigers im Traafeld, uber die Ime von den herrn Verordenten gefertigte Bstallung⁸¹⁹

- - -

Ich Sigmund Lierzer. Bekhenn

und thue kundt. Nachdem die Wolgebornen Edlen und Gestrengen herrn herrn N: einer Ersamen Landtschafft des Herzogthums Steyr Verordente, aus bevelh und verordnung einer Er: La: mich zw einem Pfarrer und Seelsorger, in das Trafeldt an- und aufgenumen, und mit mir nachvolgende Bstallung beschlossen und aufgericht, welche von wort zw wort also laut.

Wir N: einer Er: Landtschafft des Herzogthums Steyr Verordente, Bekennen und thuen kunt Jedermeniglich. Demnach aller Christlichen Obrigkeit zuesteht und gebürt, vor allen dingen ware erkenntnus und anruefung Gottes, und Unsers ainigen Trosts Heylands und Seligmachers Jhesu Christi, und sein bständig warhafftig heilig Evangelium, dardurch der Almechtig unns Menschen zw sich bekert, erleucht und allain ewig selig macht, rain und unverfelscht im Menschlichen gslecht zuerhalten, und in offentlichen ehrlichen versamblungen der Kirchen und gmain fürtrag^{en} lauter erclärn und ausbraiten zulassen.

Als haben wir in crafft unsers von Gott und obwoler-melter einer Er: Landtschafft unns anvertrauten

⁸¹⁹ StLA, Betnava, š. 52.

würklich tragenden Ampts, Gott zu ehren und zu er-
-halt- und fortpflanzung seines ainig warhafften

- - -

und seligmachenden worts, Den Ehrwürdigen gelerten herrn
Sigmunden Lierzer, zu einem Prediger und Seelhierten, im Traa-
-feld für die herrn und Landtleuth Ire angehörige und glaubens
verwante, ordenlich Christlich und mit dieser gmessnen *In-*
-struction und Bstallung, wie und was gestalt Er in solchem
seinem beruef sich verhalten solle, an- und aufgenumen, welche
Bstallung und *Instruction* Er unns bey seiner glüb Pflicht
und schriftlichen herein gegebenen gefertigten Revers zuge-
-sagt und versprochen war stät und vest zuhalten.

Erstlich sol Er herr Sigmund Lierzer, wie einem trewen
Christlichen und eüfrigen Kirchen diener wol ansteht, in
diesem heiligen hohen ambt, mit warer Gotts forcht glauben
und anruefung zu Gott fleissig diennen, ein niechtern und
zihtiges leben fiern, embssig in Gottes wort lesen *meditirn*
und sonderlich dise ainige gwise und allain seligmachende
Lehr, die Gott selbs durch seinen eingebornen Sohn unsern
herrn und Heilandt Jhesum Christum, aus unergrünt-
-licher güet und barmherzigkeit unns menschen geoffen-
-baret, in Prophetischen und Apostolischen Schrifften v^{er}fast,
recht und mit ordnung seinen zuehörern fürtragen und
Predigen, wie die Summa angeregter Göttlicher und in
heiliger schrift wolfundirten Lehr *in Simbolo Aposto-*
-lico Nyceno Athanasiano und der bständigen waren
Confession, so Khaiser Carlo Quinto Anno &c Dreissig,
auf dem Reichstag zu Augspurg durch die Stende des

- - -

Reichs uberantwort, und in einer Er: löblichen Landtschafft
dises Herzogthums Steyr, mit Gottes hilf und Beystandt
angerichten, und erhaltenen Kirchen ordnung *articulatim*

aus Gottes wort gezeichnet und beschrieben ist, zw
welcher rainen auch in dem Christlichen buech, genannt
Formula concordiae widerholten *Confession*, sich ein Er:
La: berürter *Confession* verwant, einhelig erkent und
bekennt, die sechs haubtstückh des heiligen *Catechismi*
als den inhalt und kern der ganzen Christlichen Lehr sol
Er seinen *Auditoribus* aufs aller verstendigist, ein-
-feltigist und kürzist fürhalten erclärn und einpilden,
und was der rainen Lehr des h. *Catechismi* entgegen
und zuwider, mit gebürlicher bschaidenhait sanfftmuert
und ernst straffen, die heiligen hochwürdigen *Sa-*
-cramenta nach Christi einsatzung und mit denen in
hieiger einer Er: La: Evangelischen Kirchen gebreüch-
-igen, und in der verfasten Kirchen ordnung fürge-
-schribnen *lectionibus* und *Ceremoniis* austhailen,
die Krankhen ohne alle waigerung und verzug
besuechen, und zw Inen sowol armen als reichen für
sich selbs aus aigner bewegnus sich verfüegen, und
mit hailsamen sprüchen aus Gottes wort trösten,
und all andere Kirchen geschefft, so Ime in seiner
Vocation gebürt, mit trew und fleis verrichten

- - -

unnotiges gezanckh, und *Disputationes* genzlich meiden, und
durchaus ohne vorwissen und erlaubnus nichts in druckh
verfertigen lassen.

Sein aufsehen sol Er fürnemlich auf unns, und auf die
herrn zw einer Er: La: Kirchen und Schuel *deputirte*
Inspectores, als seiner von einer Er: La: fürgesetzten
ordenlichen Obrigkeit, und denen herrn, so Ime aus dem
mitl der Traafeldtrischen herrn und Landleuth benent
und fürgestellt werden, nämlich den Edlen Gestreng^{en}
herrn Clementen Welzer zw Eberstain, &c und herrn

Christoffen von Prag zw Grünenperg, haben, unns und
Inen in alweg gehorsam sein, sein wohnung alda Sy Im
hernach ausgezaigt wirdet, haben, ohne vorwissen
und erlaubnus nindert hin verreisen, oder Ictes newes
fürnemen, und in Summa sich allenthalben, mit aller
Christlichen beschaidenhait, wie einen recht getrewen Christ-
-lichen Lehrer und Seelhierten gezimbt, mit aller messig-
-kait, niechtern wandl und eingezognem Gottseligen
leben, der gebür nach, verhalten, niemand ausrichten
ubel nachreden oder ergern, die lehr Christi in allen
stuckhen ziern, und sonderlich in seim anbevollhnen Kirchen
diennst und Ambt kainer *domination* gegen den Zue-
-hörern sich anmassen, unehrliche und dienern Gottes
ubel ansteunde handtirungen meiden, das volsauffen

- - -

öffentlicher Weinheüser leichtfertige geselschafft spiln
hadern schlagen Wuecher und dergleichen fliehen, und sovil
Ime durch Gottes gnad möglich, dem vorpild eines
Christlichen Kirchen dieners von S: Paulo 1. Timot: 3.
und *Tit*: 1. fürgeschriben gmäs sich erzaigen, Wan
Er von herrn und Landleuthen, welche seiner diennst
bedürfftig sein, erfordert wirdet, sol Er auf Iren ge-
-bürlichen uncosten und ergezligkait guetwillig
zuerscheinen schuldig sein.

Entgegen sein Ime damit Er seines *studirens* und
Predig Ambts trewlich und fleissig abwarten müge,
zw einer Järlichen underhaltung, sich in allem selbs
davon zuerhalten Zwayhundert gulden reinisch,
jeden gulden zw sechzig kreüzer oder funfzeh_{en} Pazen
zuraitten, ausgemacht, die Er von obberürten herrn
und Landleuthen im Traafeld zuempfangen haben,
und daneben auch sambt den seinen bey gleich und

rechten, wider unrecchten gwalt geschützt, gehandhabt
und sonst alle gnedige befürderung Ime und den
seinigen, solang Er sich diser unnserer bstallung
gmäs verhelte, in namen einer Er: La: sol erzaigt
werd^{en} und solle sich solche Bestalung heut dato den
Ersten tag Januarii, schwebenden Jars anfahen
und enden.

- - -

Im fal es auch aus hochwichtigen erheblichen ursachen, seiner
glegenhait, einer Er: La: bey disem sein Kirchen Ambt,
lenger zudienen nit sein, oder wir, do Er einen oder mehr
obgesezte Articl überschreiten, und nach beschehner ver-
-manung davon strakhs nicht ablassen wurde, Ine lenger
in unnserer Bstaltung zuerhalten bedenken hetten, so
soll Jedem Thail dem Andern ein halb jar zuvor *zure-*
-signiren frey stehn. Alles treulich und ungefärlich.

Des zw merer urkunt und gwisser versicherung, haben
wir dise Bstaltung, mit unsern hiefürgstelten hand-
-schrifften und Petschafften verfertigt. Beschehen
zw Grätz. Den Ersten tag Januarii
im fünffzehnhundert Neunundachzigsten

Jar.

Darauff Gelob zuesag und versprich Ich vorge-
-nanter Sigmund Lierzer, alle Articl in obangezog-
-ner Bstaltung begriffen, mit der hilf Gottes, bey
meinen Priestlichen Ehrn trawen und glauben aller
mülichait nach zuvolziehen zuverrichten, und den-
selben zugeleben und nachzukumen Treulich ohn

- - -

gevärde. In urkunt mit meinem
furgetrukhten Petschafft und und^{er}zognen handschrift
gefertigt. *Actum ut supra.*

Sigmund Lierzer
Ecclesiastes. M.P.

PRILOGA 2: Seznam meščanov Maribora augsburške veroizpovedi.⁸²⁰

**Burger zue Marchburg
Augsburgischer Confession**

Hanns Glades *Stattrichter*

Christoph Mair >

Andre Sämiz >

Mert Leuzendorfer >

Lucas Hofer >

Blasy Sekhel > *des Raths*

Ludwig Himmelstainer >

Philibert Merz >

Hanns Supaniz >

Sigmund Sinekhowitzsch >

Balthasar Knechtl *Viertlmaister*

Blasy Ausster

Hanns Matekho

Pangraz Tobi

Urban Part

- - -

Lucas Sussel

Georg Schwesser

Michael Schwart

Ruep Supaniz

Urban Wagner

Blasy Clementschitsch

⁸²⁰ StLA, Maribor, š. 45, priloga k: mariborski sodnik, svét in občina augsburške veroizpovedi poverjenikom, 1594 [po 27. aprilu 1595].

Andre Kapp
Pangraz Leis
Paul Gräzer
Lorenz Haus
Andre Storch
Bartholme Jaresch *Viertlmaister*
Erasm Mairhofer
Georg Albrecht
Sigmund Wildenrainer
Georg Piso
Hanns Haller
N. Stubenberger
- - -
Ruep Meusel
Michael Lobe
Georg Goldtschmid
Matthes Pinter
Conrad Spor^{er}
Georg Sinekhovitsch *Viertl-
maister*
Friderich Kopp
Bartl Cosall
Hanns Unterweger
Merth Werder
Georg Hundsdorfer
Thoman Paul
Christoph Pühler, *Schlosser*
Matthes Knechtl
Georg Winkhler
Peter Jörglitsch
Georg Lucatsch
Stephan Vrbania
- - -
Abraham Sallhofer

Anthoni Hermann
Andre Krempser
Michael Wagner
Matthes Slhodi
Hanns Glaser
Gregor Kurz *Viertlmaister*
Georg Weniger
Philipp Bekh
Hanns Baur
Georg Khiez
Michael Schepiz
Gregor Altenburger
Jonas Spengler
Friderich Kayser
David Strobelsperger
Benedict Clementschitsch⁸²¹
Ulrich Pinter
Timotheus Podenstein
Hanns Ircher
Sebastian Mazkho
Leonhart Weiland^{er}
Michael Persom
Georg Hoffman
Andre Dorfinger
Wolff Ganser
Lorenz Hurnass
Michael Wositsch
Hanns Zerer
Hanns Schaidenschnabel
Lorenz Werder
Mert Drexler
Sebastian Scherer

⁸²¹ Umrli 25. decembra 1604. Njegov nagrobnik se danes nahaja na zunanji steni mariborske stolnice (glej *Priloga 3*).

Matthes Schwarz
Franz Creatsch
Matthes Schuwan
Jacob Stromer

PRILOGA 3: *Nagrobniki v pričujočem delu omenjenih evangeličanov, ki se danes nahajajo na zunanjih stenah mariborske stolnice.*

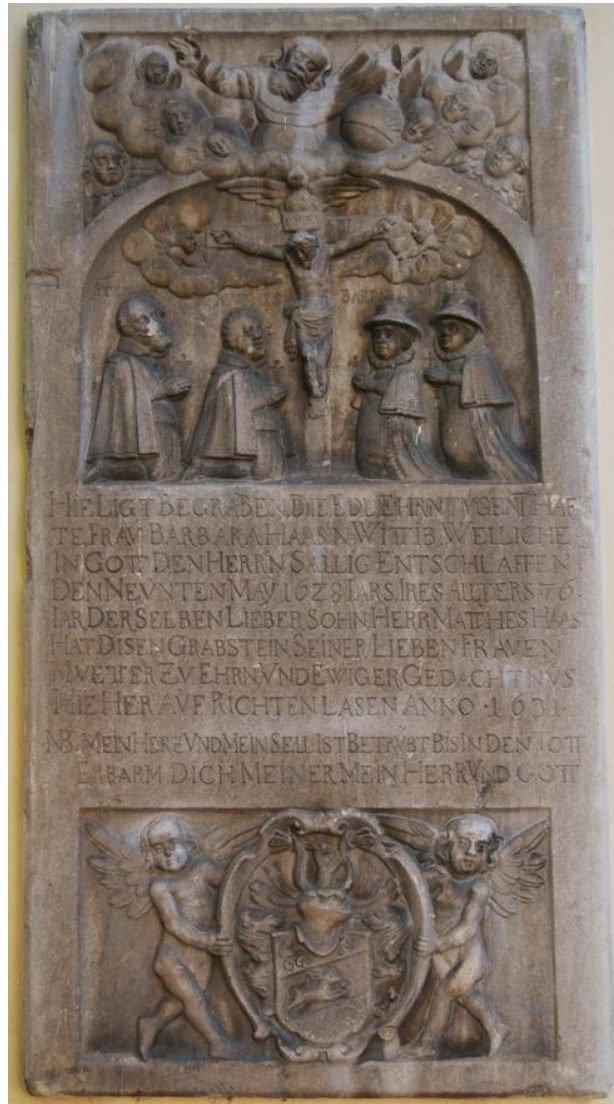
Slika 29 (*levo*) Nagrobnik bratov Blaža in Jurija Creätscha, umrlih leta 1555 oziroma 1569 (foto: Žiga Oman, 2010).

Slika 30 (*desno*) Nagrobnik Ivana Hallerja starejšega in njegove žene Barbare, rojene Zehentner, iz leta 1572, staršev Adama, Wolfa in Ivana mlajšega (foto: Žiga Oman, 2010).

Slika 31 Nagrobnik Vida Heineggerja in njegove druge žene, Ane rojene pl. Eibiswald (Ivniška), umrlih leta 1581. Levo od Vidove upodobitve se nahajajo upodobitve njegovih štirih sinov iz prvega zakona, ki so dotlej tudi že umrli: Adama, Valterja, Andreja in Ivana (foto: Žiga Oman, 2010). Zapis na spomeniku je naslednji:

DEN .7. TAG AVGVSTI DES / M. D. LXXXI. IAR IST GES- / TORBEN DER EDEL VNND
VEST / HER VEIT HEINEGGER, SA- / MBT SEINEM ZWAYEN EEGE- / MAHEL MIT
DER ERSTEN ER / VIER SONE ERZOIGT, DIE LEZTE / WAR ANNA, EIN GEPORNE
VON / EIWESWALT, DIE AVCH PEMEL- / TES IAR, DEN .5. TAG JANNARY /
VERSCHIDEN, WELICHEN DER AL- / MECHTIG BARMHERZIG GOTT / MIT
GENADEN EIN FRELICHE / AVFERSTEVNG SAMBT ALLE / CRISTGLAVBIGEN
SEELN / DVRCH JESVM CHRIST VM / VNTERN AINIGEN HAILANDT VER- /
LEIHEN WOLLE AMEN.

Slika 32 Nagrobnik Barbare vdove Hase, umrle leta 1628, ki ji ga je leta 1631 dal narediti sin Matej. Na levi strani križa sta upodobljena njen mož Štefan in sin Matej, na desni pa sama in Marija, njena hči ali pa morda snaha (foto: Žiga Oman, 2010). Zapis na spomeniku je naslednji:

HIE LIGT BEGRABEN DIE EDL EHRNTVGENTHAF / TE FRAV BARBARA HAASIN
WITTIB WELICHE / IN GOTT DEN HERRN SALLIG ENTSCHLAFEN / DEN NEVTEN
MAY 1628 IARS, IRES ALLTERS .76. / IAR DER SELBEN LIEBER SOHN, HERR
MATTHES HAAS / HAT DIESEN GRABSTEIN SEINER LIEBEN FRAVEN / MVETTER
ZV EHRN VND EWIGER GEDACHTNVS / HIE HER AVF RICHTEN LASEN ANNO
.1631. / NB. MEIN HERZ VND MEIN SELL IST BETRVBT BIS IN DEN TOTT/ ERBARM
DICH MEINER MEIN HERR VND GOTT.

Slika 33 Nagrobnik Benedikta Clementschitscha, umrlega leta 1600 (foto: Žiga Oman, 2010).

7. POVZETEK

Kako torej ovrednotiti mariborsko »evangeličansko stoletje«? Mesto vsekakor ni bilo nobena slepa pega v zgodovini evangeličanske Štajerske. Prav nasprotno, že zelo zgodaj se je Maribor postavil ob bok najpomembnejšim mestom v deželi, glavnemu mestu Gradcu, »viteški prestolnici« Judenburg in strateško izjemno pomembni in praktično povsem evangeličanski Radgoni.

Pri hitrosti uveljavljanja reformacijskih idej ne Maribor ne bližnje podeželje nista kaj prida zaostajala za večino dežele, ju je pa »prehitel« Slovenj Gradec. Deželnoknežja vizitacija leta 1528 oziroma njen protokol pričata o tem, da so bile nove ideje v mestu prisotne že zelo zgodaj. Ne vodilni meščani – med katerimi je bil tudi bodoči branitelj mesta Krištof Willenrainer – ne del mestne in okoliške duhovščine, ki so v posesti imeli reformacijsko čtivo, se z v slednjem zapisanimi idejami prav gotovo niso srečali šele v letu vizitacije. Želje po seznanitvi z novo vero so morale biti zelo močne, nenazadnje so iz Maribora, kmalu po sežigu večjega števila reformacijskih knjig v mestu, v Gradec poslali še en sveženj le-teh. Tudi tirolski trgovec s knjigami, ki se je v času vizitacije mudil v mestu, sem zagotovo ni prišel kar »na slepo« in verjetno tudi ne prvič. Same pojave reformacijskih idej v Mariboru in njegovi bližnji okolici je vsekakor treba postaviti v čas pred letom 1528, vprašanje ostaja le, kako daleč nazaj, čeprav pretiravati najverjetneje ne gre. V pomoč bi bil morda že datum, kdaj je v mariborski župnijski cerkvi prišlo do fizične odstranitve pridigarja iz cerkve, ob prvi izpričani evangeličanski pridigi v mestu.

V desetletju, ki je sledilo vizitaciji, se je nova veroizpoved v mestu še močneje zasedrala. Večkratni mestni sodnik Kolman Holzmann je mesto že leta 1541 zastopal na pogajanjih dežele z deželnim knezom, ko je prva od slednjega terjala priznanje augsburške veroizpovedi. Vendar evangeličani, kot kaže, še niso imeli potrebne (pre)moči v mestu oziroma potrebne verske gorečnosti. Inkorporacija mariborske župnije mestu (1545-1553) in s tem pridobitev mestu *de facto* lastne cerkve namreč ni prinesla – vsaj ne izpričane – konfesionalne »podreditve« župnije. Kljub temu je prav v tem obdobju najverjetneje že treba iskati prvo fazo naslonitve tukajšnjih evangeličanov na katoliške župnijske strukture. Vse namreč kaže, da je Maribor še pred sredino 16. stoletja že postal mesto, v katerem so vsaj med vplivnejšim meščanstvom že prednjačili tisti, ki so sprejemali načela augsburške veroizpovedi.

Podobno oziroma v prid evangeličanov še bolj nagnjeno konfesionalno podobo je najverjetneje kazalo tudi plemstvo na okoliškem podeželju.

Za uveljavljanje evangeličanske vere je bilo v Mariboru medtem brez dvoma najpomembnejše obdobje, ki je sledilo šele po koncu inkorporacije župnije mestu. Dobra tri desetletja (1554-1586), ko je mestno župnijo vodil iz Kranjske izviraajoči vikar Jurij Siechel, so pomenila čas utrjevanja augsburške veroizpovedi v mestu, pa čeprav leta v Mariboru ni nikoli povsem prevladala, za razliko od bližnje Radgone. Siechlovo medkonfesionalno delovanje je sledilo podobno strpni *via media*, kot tisto večine njegovih tedanjih stanovskih kolegov, s čimer so si evangeličani v mestu versko zaslombo zagotovili ne le v strukturah katoliške župnije, temveč celo v samem vikarju. Od podeljevanja zakramentov, obhajanja pod obema podobama, krstov otrok in njihovega šolanja, do sklepanja porok in pokopov umrlih, vse naštetu so mariborski evangeličani dobili pri vikarju oziroma župniji.

Leta 1576 je tudi mariborski mestni organist, funkcija, ki je zmeraj bila povezana z učiteljsko, izpričan kot evangeličan. Še pred bruškim libelom je torej v Mariboru delovalo evangeličansko šolstvo in to kar v okviru katoliške župnije.

Temu se niti ne gre čuditi, saj se je od sredine 16. stoletja naprej mesto zmeraj bolj v ospredje postavljalo tudi na političnem prizorišču, v politično-konfesionalnih sporih med deželo in deželnim knezom. Maribor je kot mesto augsburške veroizpovedi sicer prvič izpričan šele leta 1572, vendar pa še pred graško pacifikacijo. Vsi morebitni zadržki govoriti o mestu kot o »evangeličanskem Mariboru« odtlej za slaba tri desetletja odpadejo. Navzven izkazana konfesionalna pripadnost in predanost mesta tedaj že ne več »novi« veri je svoj vrhunec doživela leta 1578 ob bruškem libelu, ko je Maribor kot po vrsti drugo štajersko mesto (od zgolj štirih, za Gradcem ter pred Judenburgom in Radgono) pristopil k le-temu. Predstavnik mesta je tedaj vodil mestni sodnik Baltazar Herbstberger. Maribor je tako v enem najprelomnejših trenutkov tako štajerske kot tudi slovenske zgodnjenovoveške zgodovine sodil med najpomembnejša mesta v deželi. Kako sicer tolmačiti, da se je »prerinil« v zgoraj omenjeno družbo? Najverjetneje je prav v tem ležala sicer zmotna ter obenem tudi povsem oportuna in samovoljna razlaga mariborskih meščanov, da so jim po bruškem libelu šle enake konfesionalne pravice kot Gradcu in Judenburgu.

Prvi deželnoknežji in cerkveni posegi v konfesionalno življenje mesta so, podobno kot drugod po deželi, prišli kmalu po münchenski konferenci (1579). Pod drobnogled je padel predvsem Siechel, kateremu so predstojniki povsem upravičeno očitali, da ni

ukrepal zoper uveljavljanje nove vere v mestu. Celó ena od vikarjevih hčera (!) je bila poročena z mestnim sodnikom Adamom Haidfalkom, enim od vodilnih evangeličanov v mestu. Kmalu so tudi mestne oblasti zašle v škripce in se pod očitno močnim pritiskom deželnega kneza že leta 1581, zgolj tri leta po bruškem libelu, obotavljale Maribor in svoje someščane znova javno oklicati za mesto oziroma meščane augsburške veroizpovedi. Omahovanje zaradi previdnosti ali morda, kar se zdi verjetnejše, oportunitizma, jim je leto zatem prineslo tudi prvi spor z deželo. Siechla je leta 1582 zaslišal tudi graški nuncij Germanik Malaspina. Vendar ne le da vikar pred njim svojega konfesionalnega delovanja ni zanikal, z njim je po zaslišanju kar nadaljeval. Zavoľjo tega ga je nuncij naslednje leto želel odstaviti z župnije in zgolj zavzetje pretežno, če ne že povsem evangeličanskih mestnih oblasti za Siechla, je temu omogočilo, da je župnijo, seveda v enakem duhu kot dotlej, vodil vse do svoje smrti.

Obdobje Siechlovega službovanja je pomenilo čas mirnega sobivanja obeh veroizpovedi v Mariboru, morda se bi ga dalo opisati celo kot neke vrste *de facto* »ekumensko« obdobje. Vendar je slednje istočasno pomenilo tudi izredno močno naslonitev evangeličanov na katoliške cerkvene strukture in s tem odvisnost od le-teh, s čimer je bil Siechlov »ekumenizem« za mariborske evangeličane povsem medvedja usluga. Ker se jim več desetletij ni bilo treba ubadati z vzpostavljanjem lastne cerkvene organizacije, so bili slednjo nato prisiljeni po hitrem postopku vzpostaviti šele, ko je mariborsko župnijo prevzel dosledno katoliški vikar. Pred podobnim izzivom se je znašlo tudi okoliško plemstvo, ko je v približno enakem času tudi podeželske župnije že zajel prvi val protireformacije.

Obdobje, ki je sledilo Siechlovi smrti, je pomenilo popolno cezuro z njegovim. Leta 1587 ga je, sicer ne neposredno, zamenjal katoliški vikar »novega kova«, iz južne Tirolske izvirajoči Anton Manicor, ki je skoraj vse do svoje smrti leta 1601 bil edina stalna gonilna sila katoliške veroizpovedi in protireformacije v mestu. Na drugi strani konfesionalnega spora je tudi dravskopoljski okraj augsburške veroizpovedi v letu Manicorjevega prihoda v mesto začel z vzpostavljanjem lastne cerkvene organizacije. Njen začetek je pomenila zaposlitev lastnega pridigarja (predikanta), Sigmunda Lierzerja, menda Štajerca, ki je bogoslužja sprva vodil v grajski kapelici na Betnavi. Graščino je prej istega leta kupil Wolf Viljem baron Herberstein, plemič, ki je najverjetneje bil tudi najbolj zaslužen za Lierzerjev prihod.

Mariborska in dravskopoljska evangeličanska skupnost, izgnani iz zavetja mariborskih župnijskih struktur, na podeželju pa soočeni z zmeraj hujšim pritiskom glede pokopavanja svojih rajnkih, sta se bili zelo hitro primorani ozreti ne le za lastnim bogoslužnim prostorom, temveč tudi za zemljiščem za lastno pokopališče. Tukaj je konec leta 1587 nastopil v Mariboru živeči nekdanji deželnoknežji, v tem času pa deželni uslužbenec Klemen Welzer pl. Eberstein in Tellerberg. Skupaj s svojimi sovnikami, v prepričevanje katerih za denarne prispevke je vložil nemalo truda, se je obrnil na deželo po denarno pomoč. Slednja je namreč lokalnim skupnostim zmeraj priskočila na pomoč šele tedaj, ko so se le-te vsaj do neke mere že same organizirale in pričele z vzpostavljanjem lastnih struktur.

Dogajanje na Betnavi, kamor so mariborski meščani začeli kaj kmalu in v nemajhnem številu hoditi, je zelo hitro prišlo na ušesa deželnemu knezu, zagotovo preko vikarja Manicorja. Kakorkoli so si že meščani razlagali določila bruškega libela, deželnemu knezu je bilo ravnanje Mariborčanov trn v očesu. Še pred koncem leta 1587 so v Maribor začeli prihajati ukazi, ki niso jenjali do konca stoletja; zoper obiske evangeličanskega bogoslužja na Betnavi, pokope evangeličanov na katoliških pokopališčih ter ukazi za izgon oziroma aretacijo predikanta, če bi se le-ta pojavil v mestu. Sicer je najverjetneje treba vse z dvora izšle ukaze, ki so se podrobneje spuščali v mestne zadeve, jemati kot v osnovi vikarjevo delo.

Welzerjevo prizadevanje, tako pri sovnikih z Dravskega polja kot pri deželi, je leta 1588 naposled obrodilo sadove. Dežela je od barona Herbersteina prejela (leta 1589 še kot prostolastno) zemljišče, na katerem si je dravskopoljska skupnost, s precejšnjo in obenem odločilno finančno pomočjo dežele, do poletja naslednjega leta uredila svoje »božje polje«, pokopališče. Temelji cerkvene organizacije so bili vzpostavljeni leta 1589, že 1. januarja istega leta je namreč tudi Lierzer postal deželni uslužbenec, čeprav prav kot četrti predikant, za četrt med Muro in Dravo, ni izpričan nikjer.

Največ aktivnosti je na Betnavi potekalo v letih 1589 in 1590. Soočena z zmeraj hujšim pritiskom deželnega kneza nad baronom Herbersteinom se je skupnost leta 1589 morala začeti ozirati tudi za lastnim bogoslužnim prostorom. Znova je Welzerju uspelo deželo, ki je kot svojega pogajalca v mesto poslala Mateja Ammana pl. Ammansegg, pregovoriti v odobritev dodatne denarne pomoči, da bi si skupnost lahko postavila lastno leseno cerkvico oziroma molilnico (avditorij). Poskusi preselitve bogoslužij drugam, denimo na Ravno polje ali mariborski Gornji grad, so namreč klavrno propadli. Na deželnem zemljišču pri Betnavi je bil naslednje leto postavljen avditorij, svoje

bivališče pa je ob njem dobil tudi Lierzer, ki je dotlej bival v hiški v bližni Viltuša. Slednja je bila last kasnejšega mariborskega mestnega sodnika Luke Hoferja, saj predikanta ne v mestu ne po okoliških plemiških sedežih nihče ni želel vzeti pod streho, kot je bil sicer običaj drugod po deželi. Betnavski evangeličanski kompleks je bil leta 1590 že skoraj v celoti postavljen, za njegova nadzornika pa sta bila že najkasneje ob Lierzerjevi deželni zaposlitvi določena Welzer in Krištof pl. Prag iz Pragerskega. Manjkala je le še šola, ki je, v prvih letih delovanja zgolj kot pevska oziroma nedeljska, sledila spomladi 1592.

Evngeličanski pouk, ki je v mestu potekal dotlej, medtem ostaja bolj ali manj neznanka in tudi deželnoknežji ukaz o izgonu evangeličanskega učitelja iz leta 1589 je dejansko veljal prvemu učitelju pevskega pouka in zborovodji na Betnavi (od leta 1588), Adamu Clemensu. Več sledečih si betnavskih zborovodij, med katerimi sta bila tudi dva Lierzerjeva domača učitelja, ki so na Betnavi vršili (vsaj) pevski pouk, je leta 1591 dokončno zamenjal »pravi« učitelj, Nikolaj Sobrius. Slednji je po lastnih navedbah istega leta (ali pa, prav tako po lastnih navedbah, šele leto zatem) postal tudi mariborski evangeličanski učitelj. Odtlej so ukazi z dvora, tedaj že regentski, zmeraj vsebovali tudi določilo o izgonu oziroma aretaciji učitelja.

Vendar se že nadvojvoda Karel ni zadovoljil zgolj s pošiljanjem ukazov zoper mariborski konfesionalni »nered«. Leta 1589 je v mesto poslal komisijo pod vodstvom dr. Wolfganga Jöchlingerja, da bi na terenu preverila stanje v Mariboru. Komisija je v župnijskih strukturah naletela na popolno razsulo in nered, tako v cerkvi kot v šoli, podobno pa je bilo tudi v mestnih ustanovah, predvsem špitalu, a tudi rotovžu je grozilo, da se ga bo en del podrl. Obenem naj bi se tudi konfesionalni spor zaostрил do te mere, da sta se obe strani zbal za lastno varnost, evangeličani naj bi na Betnavo začeli hoditi celo v oboroženih skupinah. Medtem pri pregledu stanja v špitalu bode v oči, da nikjer ni omenjena tamkajšnja kapelica, enako kot ob nobeni vizitaciji, ki so sledile v naslednjem desetletju in celo v začetku 17. stoletja ne. So mar mestne oblasti, do prihoda Jöchlingerjeve komisije, kot kaže, že povsem evangeličanske, po Manicorjevem nastopu v celoti zanemarile župnijske strukture, na katere so bile dotlej naslonjene čez 30 let? Vsekakor je pri neurejenosti razmer v župniji vseskozi treba upoštevati tudi vse posledice, ki jih je s seboj prinesla njena inkorporacija krški škofiji.

Med raznoterimi člani komisijske inštrukcije, ki so bili naloženi meščanom, je bil še najpomembnejši – in edini, ki so ga spoštovali, pa čeprav ne dolgo – tisti, ki je zahteval zamenjave v mestnih organih zaradi veroizpovedi. S tem se je namreč konfesionalni

spor v Mariboru leta 1589 prvič prenesel tudi v mestno politiko. Zadnjega od deželnoknežjih oblasti očitno še potrjenega evangeličanskega mestnega sodnika, menda Nikolaja Zepeza, je komisija odstavila s položaja, nanj pa je prišel katolik, kot kaže, Matej Petek. Prve zamenjave po konfesionalni liniji pa so bile opravljene tudi v mestnem svétu. Politični prelom leta 1589 sicer ni tako močno zarezal v življenje mesta kot konfesionalni dve leti prej, predvsem zato, ker so katoliki v mestu še zmeraj bili v manjšini, kaj več podpore kot v vikarju in občasnem ukazu z dvora pa tudi niso imeli. Kljub temu se je z zamenjavami napetost med verama v mestu okrepila do te mere, da je do sumničenj glede konfesionalne pripadnosti prišlo tudi v evangeličanski skupnosti. Pri tem pa je naravnost ironično, da so »odpadništva« sumili celo Luko Hoferja.

Taktika, na katero so mariborski evangeličani vseskozi stavili, namreč neupoštevanje ukazov z dvora ter kakšno občasno opravičilo, zakaj je temu tako, če so bili ukazi bolj ostri, se je mestu medtem obrestovala vse do prvih protireformacijskih nastopov nadvojvode Ferdinanda II. Skoraj celo desetletje (1587-1596) je Mariborčanom namreč uspevalo, da so, ob hkratnem močnem pritisku dežele nanj, ukazi deželnega kneza praktično povsem zvedeneli. Vendar si kaj več kot ukazov in prepovedi zoper mesta deželni knez niti ni mogel privoščiti oziroma je tako vsaj menil, ne da bi s tem izzval jezo ali morebiti celo upor dežele. Pritožbe poverjenikov je prejemal že zaradi ukazov, ki so bili v Mariboru bolj kot ne zgolj bob ob steno.

Položaj se tudi po Karlovi smrti in nastopu regentstva ni bistveno spremenil, pa četudi sta tako nadvojvoda Ernest kot nadvojvoda Maksimiljan zoper Maribor nastopila še ostreje od svojega predhodnika, vendar s podobnim uspehom.

Kakšni so torej bili argumenti Mariborčanov zoper ukaze z dvora? Ves čas so se sklicevali predvsem na lastno tolmačenje določil bruškega libela. Svobodo vesti, ki je bila meščanom s slednjim sicer zagotovljena, so si razlagali kar kot splošno versko svobodo, torej do javnega izpričevanja svoje veroizpovedi in izvajanja le-te.

Kako gre medtem razumeti vztrajanje meščanov, da so katoliki v mestu zgolj »Lahi«, ki da ničesar ne razumejo, v nasprotju z nemškimi domačini? Med katoliki zagotovo ni bilo nemajhno število ljudi, ki so prišli iz jugozahoda (Goriške, Notranje Istre, Trsta, Gradiške, južnega dela Tirolske (Manicor)) ali italijanskih dežel, vendar pa zagotovo niso bili vsi katoliki v mestu tujci. Bolj verjetno se zdi, da so bili kot »Lahi« pojmovani vsi katoliki, najsi so bili domačini ali tujci, sploh, ker so mariborski evangeličani, ki so se pojmovali kot Nemci, tudi zase trdili, da so povečini tujci v mestu. Spor med

»Nemci« in »Lahi«, ki se sicer kaže kot (proto)narodni, gre tako razumeti kot konfesionalni spor in v prid tej tezi govorijo tudi poročila o »laških« vdorih na Betnavo oziroma o poskusih le-teh.

Deželni uslužbenci, stanujoči v mestu, ki so se prav tako znašli pod udarom dvora, zlasti dolgoletni orožni in cestni komisar Franc Lang, pa tudi deželni zdravnik dr. Janez Homelius Secundus, so medtem imeli zaščito dežele, na katero so se vseskozi tudi sklicevali. Njihovo citiranje pred dvor je najverjetneje izšlo predvsem iz njihovega izzivanja vikarja, če niso slednjemu preprosto šli v nos že s svojim bivanjem v mestu. Nič čudnega torej, da si je toliko evangeličanskih meščanov prizadevalo pridobiti deželno zaposlitev, četudi jim je to bolj redko uspelo.

Zaradi zunanjih pritiskov, pa tudi zaradi predikantovega ravnanja, je prišlo tudi do prvih sporov znotraj evangeličanske skupnosti. Le-ti so izšli iz Lierzerjeve vkipljivosti in nepremišljenosti, morebiti celo hujskanja znotraj skupnosti ter bojda celo zaradi uspešnih poskusov spreobračanja katolikov. Naposled so se vmešali poverjeniki, ki so do poletja 1590 morali nemirnega predikanta dvakrat opomniti, naj ne jezi nasprotne strani.

Povsem drugačnega značaja je bil medtem spor okoli domnevno krvoskrunske poroke Krištofa Pisa mlajšega z od ženina očitno precej starejšo vdovo Adama Hallerja. Spor, ki je bil povsem premoženjske narave, namreč glede dediščine, sta »opeharjena« Adamova dediča, njegova brat in sestra, kot poskus izpeljave krvoskrunske poroke predstavila kar Manicorju, očitno upajoč, da bo le-temu, s pomočjo dvora, uspelo vodo prepeljati na njun mlin. Vendar vse kaže, da na koncu ni bilo iz tega nič, zadeva pa je dokaz več, da kljub precej ostrim delitvam po konfesionalni črti, vera le ni pomenila dokončne ločnice med obema skupnostima. Vsaj če je bil posredi denar ne.

Večje spremembe je v mesto prineslo leto 1592. Medtem ko o vizitaciji, ki jo je izpeljal sekovski škof in salzburški generalni vikar Martin Brenner, ki je, med drugim, ponovno posvetil »onečaščno« župnijsko pokopališče, kaj bistveno več ni znano, je bil precej bolj pomemben zelo oster nastop regenta Ernesta zoper Maribor. Prvič odkar so predstavniki mesta z ramo ob rami stali z drugimi pomembnimi mesti v deželi, ko so skupaj z gospodi in deželani nastopali proti dvoru, so naleteli na besen odziv dvora. Ob predaji nekega pisanja, ko so bili ob graških hkrati edini meščani med odborniki, so Mariborčani namreč prejeli oster ukaz, naj se že enkrat prenehajo vmešavati in začno izpolnjevati deželnoknežje ukaze. Nadvojvoda Ernest je mestu prvič zagrozil z tudi

visokimi denarnimi kaznimi, vendar niti to ni privedlo niti do izpolnitve ukazov »Jöchlingerjeve« komisije. Še več, meščani so regentu povsem prostodušno odgovorili, da jim je bila pravica do odhodov na Betnavo zajamčena kar z bruškim libelom!

Leto dni kasneje je bil za mestnega sodnika znova izvoljen evangeličan, Ivan Glades, vendar potrditve z dvora v vseh treh letih svojega uradovanja ni prejel. Vsemu rotenju mestnih oblasti navkljub, češ da zaradi nepotrditve v propad drsi vse mesto, je Ernest ostal neomajen pri svoji zahtevi, da morajo za mestnega sodnika nastaviti katolika.

Približno v času menjave regentov je do menjave prišlo tudi v betnavski cerkvi. Vihravega Lierzerja, ki si je dokončno zapravlil preostali ugled (bojda predvsem zaradi poroke z žensko, za katero naj bi vsi vedeli, da ni bila ne devica ne vdova) in potrpljenje svojih nadzornikov, je poleti 1593 zamenjal neprimerno mirnejši predikant, Jurij Lautenschlager, ki je, kot kaže, v dolnjeavstrijskih deželah bil tujec. Vendar sta imela tako Welzer kot dežela z Lierzerjem težave še vse do konca leta, saj je le-ta ob odpustitivi zahteval precej več denarja, kot pa mu je šel. Svojo kariero v Mariboru je Lierzer zaključil spomladi 1594, kot vojaški predikant v službi Wolfa Viljema barona Herbersteina, človeka, ki je bil leta 1587 najverjetneje tudi najbolj zaslužen za njegov prihod na Betnavo. V Maribor se je Lierzer sicer vrnil še enkrat, leta 1596, ko mu je prav Welzer pomagal, da je znova dobil redno zaposlitev, to pot v Judenburgu, kjer je jeseni naslednjega leta tudi umrl. Z novim predikantom, za prihod katerega na Betnavo je, kot kaže, bil najbolj zaslužen Franc pl. Stubenberg s ptujskega Malega dvora (od leta 1594 z Vurberka), je imela skupnost nato mir.

Nič več miru na Dravskem polju medtem niso imeli pred novim regentom, nadvojvodo Maksimiljanom, ki je nastopil še ostreje kot Ernest. Pritiski na mestno avtonomijo so leta 1594 v Mariboru hkrati privedli celo do edinega znanega skupnega nastopa evangeličanskih in katoliških mestnih svétnikov zoper ukaz za zamenjavo Gladesa.

Na Betnavi je sočasno potekalo zelo živahno versko življenje. Poleti 1594 je skupnost, očitno dokončno izločena iz mestnih matičnih knjig, ki naj bi jih Siechel sicer vodil že od leta 1580, začela voditi lastno matično knjigo, ki je bila krstna, poročna in pogrebna hkrati.

Do jeseni 1594 je betnavsko nadzorništvo v celoti padlo v roke Welzerju, saj je Krištof pl. Prag umrl. Za seboj je pustil bogato knjižnico s kar 45 deli, med katerimi so bile tri v slovenskem jeziku, med njimi tudi *Postilla Slovenska* avtorja Boštjana Krelja. Čeprav je imela reformacija na Dravskem polju prevladujoč nemški jezikovni značaj, so

leta 1595, ko so zaradi naraslega obiska morali povečati avditorij, tudi bojda celo številni slovenski kmetje, ki so prisostvovali bogoslužjem, zase želeli lastnega, slovenskega predikanta.

Leta 1595 je medtem nadvojvoda Maksimiljan znova zaostрил svoj odnos do mesta in pritisnil tudi na barona Herbersteina, vendar je uspeh izostal, čeprav je morda, kot kaže, v mestu bil celo na dosegu roke. Ob nenehnem zviševanju zagroženih denarnih kazni, ki so dosegle že precejšnje vsote in grožnjah z aretacijami, so se očitno prestrašeni meščani obrnili na deželo po pomoč. Iz njihove prošnje poverjenikom je razvidno, da so bili evangeličani v mestu še naprej v premoči, saj se je pod njo podpisalo kar 88 meščanov, med njimi devet svétnikov, poverjenikom pa so prvič tudi priznali svojo taktiko do dvora, posledic katere so se ustrašili šele z Maksimiljanovim zviševanjem zagroženih denarnih kazni. Hkrati se je pritisk na meščane začel zrcaliti tudi v izjavah, da se raje izselijo kot pa spreobrnejo v katoliško vero.

Kako je vizitacija graškega nuncija Girolama Portie, ki je bila izvedena kasneje istega leta, vplivala na tukajšnje evangeličane sicer ostaja neznanka, vsekakor pa je bilo regentsko obdobje vendarle bolj neprizanesljivo do evangeličanov v Mariboru in na Dravskem polju, kot pa je bilo mišljeno doslej.

Že Maksimiljanov sčasoma vse bolj oster nastop proti mestu, predvsem pa Ferdinandova vrnitev v dolnjeavstrijske dežele je do jeseni 1595 katoliški strani dala dovolj samozavesti, da je Betnava v kratkem času doživela kar dva zaporedna vdora. Drugega je izvedel kar sam vrh mariborske duhovščine z vikarjem na čelu, pri čemer so oskrunili tudi oltar v avditoriju.

Težave, ki jih je mesto medtem imelo zaradi nepotrjenosti Gladesa za mestnega sodnika, so Mariborčani skušali, kot kaže, odpraviti z zvijačo. V začetku leta 1596 so tako na položaj sprva izvolili katolika, Štefana Haseja, ki pa je zaradi šibkega zdravja kmalu resigniral v prid zadnjega evangeličanskega mestnega sodnika, Blaža Sekhla. Vendar se je poteza izjalovila, Hase pa se je, kot naposled le »izvoljeni« mestni sodnik, znašel v primežu med vse ostrejšim nastopom dvora, zlasti preko Manicorja ter pretežno še evangeličanskim mestnim svétom, meščanstvom in v mestu živečim plemstvom.

Mariborske samozavesti je bilo dokončno konec poleti 1596. Več meščanov je bilo, sicer ni znano natančno zakaj, zaprtih v Gradcu, v Mariboru pa je bila julija ukinjena tudi evangeličanska šola, čeprav je Sobrius v mestu vztrajal – in nekaj časa, hkrati z

ženo, doma tudi skrivoma poučeval – še skoraj dve leti, dokler se z družino vred ni preselil na Betnavo.

Istočasno so dali tudi Welzerju, ki je vseskozi skrbel za stike med deželo in skupnostjo na Dravskem polju, poverjeniki nedvoumno »vedeti«, da Mariboru po bruškem libelu niso šle enake pravice kot Gradcu, Judenburgu, Ljubljani in Celovcu; skrivanja za deželo je bilo s tem konec.

Ukinitvev evangeličanskega šolstva v mestu je medtem za mariborske katolike pomenila prvo veliko zmago, hkrati pa so se višale tudi denarne kazni za odhode na Betnavo, ki niso več ostajale zgolj mrtva črka na papirju. Nov udarec za mariborske evangeličane je sledil v začetku leta 1598, ko se je deželni knez najbolj neposredno dotlej vmešal v mestno avtonomijo. Mestu je namreč kar poimensko, zagotovo po vikarjevih (pri)poročilih, za mestnega sodnika ukazal »izvoliti« Melhiorja Herbstbergerja, nekdanjega evangeličana in mlajšega brata medtem že pokojnega Baltazarja.

Kmalu zatem je v mesto, po skoraj polnih devetih letih, znova prispela deželnoknežja komisija; eden od obeh komisarjev je bil ptujski župnik Boštjan Cobel.

V začetku februarja 1598, ko so mestne oblasti bile že povsem v rokah katolikov, je nato skoraj prišlo do oboroženega spopada med konfesionalnima stranema. Oboroženi mariborski katoliki, z vikarjem, mestnim sodnikom in upraviteljem vojnopoštne postaje na čelu, so namreč želeli zajeti Lauttenschlagerja, ko naj bi se slednji iz Viltuša skozi Maribor vrnil na Betnavo. Pravočasno opozorjeni predikant se je skozi mesto podal šele naslednjega dne, v spremstvu viltuškega gospoda Jurija Krištofa barona Herbersteina, Wolf Viljemovega brata, in njegovih oboroženih služabnikov. Vznejevoljeni baron je kar osebno zaslišal in pritisnil na mestnega sodnika, njegovi oboroženci pa na vikarja, vendar sta se oba izgovarjala, da o zadevi ne vesta ničesar. Moč in iz nje izšla samozavest, ki so jo mariborski katoliki čutili in imeli, jim proti besnemu plemiču (še) ni pomagala in vprašanje je, kako bi se zadeve razvijale, če bi kateri od obeh strani tedaj popustili živci.

Odzivi na incident z dvora sicer niso znani, vendar so se zadeve v mestu zatem le še zaostrovale. Mestni sodnik, ki je sedaj lahko računal na podporo že povsem katoliškega mestnega sveta, je predse pričel citirati svoje evangeličanske someščane ter jim bolj ali manj neuspešno groziti, predvsem z denarnimi kaznimi, a tudi s smrtjo. Obenem jim je začel zapirati tudi mestna vrata, da ob nedeljah niso več mogli na Betnavo in Welzer je moral sodnika naravnost rotiti, da jim je vrata naposled odprl. Pritisk na evangeličane v

mestu je postajal tako nevzdržen, da je skupnost razmišljala celo o prestavitvi bogoslužij na ponedeljek! Sredi poletja 1598 so tukajšnji evangeličani izgubili še Welzerja, za nastanek in delovanje betnavske cerkve nedvomno najzaslužnejšega človeka. Welzer je dokončno podlegel ne le šibkemu zdravju, ki ga je pestilo vse življenje, temveč brez dvoma tudi vse hujšemu stresu in naporom, ki jih je moral doživljati ob vseh nevšečnostih, ki so se v zadnjih letih njegovega življenja zgrnili nad skupnost.

Iskanje novega nadzornika se je nato zavleklo za kar mesec dni, preden je položaj naposled prevzel Adam baron Kolonić s slivniškega gradu, medtem ko Offo baron Teuffenbach na želje poverjenikov ni pristal. Ob vseh težavah, ki so skupnost pestile, se jim je s smrtjo Klemna Welzerja pridružila še odtujitev praktično celotne dokumentacije in precejšnje vsote denarja za betnavsko cerkev, med drugim 500 gld Klemnovega volila le-tej, ki sta jo s seboj na Koroško odnesla njegova dediča, brat Lenart in nečak Gebhard. Težave, ki so iz tega izšle, zlasti pri izplačevanju ostalih denarnih volil cerkvi, so bile dokončno rešene šele po več letih.

Pred koncem leta je Ferdinand prvič pritisnil tudi na Wolfa Viljema barona Herbersteina in preko njega, češ da je bil zanj odgovoren, še na predikanta in učitelja, pa tudi v Mariboru živeči deželni uslužbenci so po več letih znova postali tarča dvora. Zaradi dogajanja v Poanižju, kjer se je že začelo rušenje evangeličanskih cerkva in pokopališč, postavljenih na plemiških posestih, so začele tudi po Dravskem polju krožiti govorice, da bo betnavska cerkev požgana, vsi, ki jih bodo pri njej našli, pa pobiti. Na uničenje betnavskega kompleksa ni bilo treba dolgo čakati.

Deželnoknežja vizitacijska komisija je pod vodstvom sekovskega škofa in salzburškega generalnega vikarja Martina Brennerja in ob spremstvu večjega števila oborožencev v Maribor prispela 6. in v njem ostala do 15. januarja 1600. Devet dni obiska protireformacijske komisije je dokončno zapečatilo usodo evangeličanov v mestu, katolikom, zlasti vikarju Manicorju, pa prinesla dolgo pričakovano zmago. Meščani augsburške veroizpovedi so sicer še nekaj desetletij vztrajali v Mariboru, vendar se jih je le še peščica javno prištevala k njej. Vodilni predstavniki skupnosti, kot sta bila Franc Lang in nekdanji upravitelj tukajšnjega deželnoknežjega gradu Mihael Näglitsch, so bili izgnani iz mesta, od pomembnejših je v njem nekaj let vztrajal le še Nikolaj Zepez.

Lang se je zatekel na svojo posest v Kamnici, Näglitsch pa je še sedem let kasneje deloval kot upravitelj deželskega sodišča v Radljah ob Dravi.

Nobene možnosti preživetja medtem ni imel kompleks na Betnavi, nad katerega je komisija odšla 8. januarja. Pokopališče je dala zravnati z zemljo, predikantovo hišo razstreliti, kar ji je sicer le deloma uspelo, ter požgati šolo in avditorij. Pri očitno preveč vnetem požigu le-tega so umrli štirje ljudje iz spremstva komisije, ki so s tem bili tudi edine znane smrtne žrtve konfesionalnega spopada v četrti med Muro in Dravo.

Predikant in učitelj sta se že pred prihodom komisije umaknila na bližnje gradove, verjetno najkasneje v času njenega prihoda v mesto. Lauttenschlager se je zatekel k Offu baronu Teuffenbachu v Rače, Sobrius pa k Adamu baronu Koloniću v Slivnico. Wolf Viljem baron Herberstein je medtem dal, kot kaže, v navalu besa, posekati vislice, ki jih je na pogorišču v svarilo po odhodu postavila komisija, vendar se je moral kmalu opravičiti, saj so mu zagrozili, da mu bodo s topništvom razstrelili grad.

Konec betnavskega kompleksa pa ni takoj pomenil tudi konca dravskopoljskega okraja augsburške veroizpovedi, saj je le-ta deloval še vse do samoukinitve poleti 1602. Predikant je sprva, kot kaže, še izmenoma vsak mesec bival pri drugem gospodu in deželanu na Dravskem polju in v njegovi okolici, dokler se ni ustalil na Vurberku, od koder naj bi leta 1593 tudi prišel. Kje je medtem bival Sobrius, ni znano, sta pa bila oba z Lauttenschlagerjem odpuščena leta 1602, učitelj junija, predikant pa že aprila. Še pred tem je baron Kolonić naposled le prejel tudi Welzerjevo obračunsko knjigo in pripadajočo dokumentacijo, medtem ko do vrnitve njegovega volila za betnavsko cerkev verjetno nikoli ni prišlo. Nenazadnje cerkve ni bilo več, špital, ki je bil v oporoki naveden kot druga možnost, če cerkve več ne bi bilo, pa je tudi že prišel v katoliške roke.

Precej dlje je, kljub temu da so ga zravnali z zemljo, medtem delovalo betnavsko pokopališče. Dežela ga je baronu Herbersteinu v prosto last vrnila že poleti 1600, nakar so na njem pokope evangeličanov opravljali še več desetletij, z zadnjim dokumentiranim pokopom evangeličanske osebe v letu 1636. Zadnji evangeličanski pogrebni obred pa je najverjetneje bil opravljen leta 1629, torej v letu odhoda izgnanega evangeličanskega plemstva.

Mariborski evangeličani so se medtem po odhodu komisije leta 1600 znašli pod vse hujšim pritiskom, vendar so nekateri še naprej vztrajali pri svoji veroizpovedi, predvsem ženske pa so se k bogoslužjem vozile na Madžarsko, najverjetneje nekam v Prekmurje

ali pa na Gradiščansko. Njihov izgon iz mesta se je vlekel desetletja, saj so uspešno nadaljevali s taktiko, ki se je mestu, ko so ga še vodile evangeličanske mestne oblasti, obrestovala skoraj poldrugo desetletje: z izgovori in zavlačevanjem. Pri tem jim je po letu 1618 na roko gotovo šla tudi k vojni usmerjena pozornost deželnega kneza. Tako ne čudi, da je na evangeličane v Mariboru naletelo še nekaj deželnoknežjih in cerkvenih komisij. Do izгона večine še vztrajajočih naj bi prišlo do najkasneje leta 1627, medtem ko je zadnja v mestu živeča evangeličanka umrla deset let zatem.

V tem času, vsaj med letoma 1627 in 1629, je v mestu oziroma iz njega, po okoliških plemiških sedežih, po četrto stoletja znova deloval predikant oziroma, bolje rečeno, kriptopredikant. Ta naj bi bil nek »krojač« Jurij iz Šlezije, morebiti celo Lanttenschlager. Predikanta sicer aretirali, kot kaže, niso in najverjetneje se je umaknil skupaj z leta 1629 dokončno izgnanim evangeličanskim plemstvom.

Z odhodom slednjega je bilo, po več kot stoletju od prve omembe prisotnosti tedaj še novih idej, naposled konec evangeličanske skupnosti tako v Mariboru kot na Dravskem polju, vse do druge polovice 19. stoletja, ko pa le-ta ni imela več le nemškega jezikovnega, temveč že tudi povsem nacionalni karakter.

8. VIRI IN LITERATURA

8.1 Neobjavljeni viri in ostalo arhivsko gradivo

- Archiv der Diözese Gurk / Arhiv škofije Krka.
 - o Fond Alte Temporalien:
 - Karton 138, Faszikel: 1580, 1587-1600.
- Pokrajinski arhiv Maribor.
 - o Fond Matej Slekovec:
 - Duhovniki do XVI veka.
- Steiermärkisches Landesarchiv, Graz / Štajerski deželni arhiv, Gradec.
 - o Fam. Archiv Welzer.
 - o Innerösterreichische Regierung:
 - Copialbücher: K. 3, K. 5, K. 27, K. 44.
 - o Landschaftliches Archiv, Antiquum:
 - III: Verordnetenprotokolle: K. 353-355;
 - V: Registratur, Bücher: 63-69, 73, 76-77, 214-223;
 - VI: Kasse und Rechnung, Ausgabenbücher: 26, 30-32;
 - XI: Reformationsakten, örtliche Reihe: Marburg, Sch. 45;
 - XI: Reformationsakten, örtliche Reihe: Windenau, Sch. 50-52;
 - XI: Reformationsakten, Predigerakten: Georg Lautenschlager, Sch. 61;
 - XI: Reformationsakten, Predigerakten: Sigmund Lierzer, Sch. 61.

8.2 Objavljeni viri

- Anton ALBRECHER, Die landesfürstliche Visitation und Inquisition von 1528 in der Steiermark: Edition der Texte und Darstellung der Aussagen über die kirchlichen Zustände. Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XIII. Band. Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1997.
- Karl AMON, Die Salzburger Archidiakonenvisitation von 1523 - 1525 in der Steiermark. Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XII. Band. Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1993.

- Rudolf Karl HÖFER, Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545: Edition der Texte und Darstellung zu Nachrichten über das kirchliche Leben. Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XIV. Band. Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1992.
- Johann LOSERTH, Acten und Correspondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. (1578-1590). Fontes Rerum Austriacarum, Diplomataria et Acta, Band L. Historische Commission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien 1898.
- Johann LOSERTH, Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II., Erster Theil - Die Zeiten der Regentschafft und die Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums in Innerösterreich 1590-1600. Fontes Rerum Austriacarum, Österreichische Geschichts-Quellen, Diplomataria et Acta, Band 58. Historische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien 1906.
- Johann LOSERTH, Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II., Zweiter Theil - Von der Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II. 1600-1637. Fontes Rerum Austriacarum, Österreichische Geschichts-Quellen, Diplomataria et Acta, Band 59. Historische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien 1907.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XII. zvezek. Listine 1551-1559. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1986.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XV. zvezek. Dokumenti 1526-1588. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1989.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XVI. zvezek. Dokumenti 1590-1748. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1990.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XX. zvezek. Dokumenti 1531-1747. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1995.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XXI. zvezek. Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika 1506-1680. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1996.

- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XXII. zvezek. Mestne obračunske knjige: 1573-1776. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1997.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XXXIV. zvezek. Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588-1600, I. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2009.
- Jože MLINARIČ, Gradivo za zgodovino Maribora, XXXV. zvezek. Evangeličanska postojanka pri gradu Betnava pri Mariboru 1588-1602, II. Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2010.
- Jože MLINARIČ, Prizadevanja sekovskih škofov Martina Brennerja (1585-1615) in Jakoba Eberleina (1615-1633) kot generalnih vikarjev salzburških nadškofov za katoliško versko prenovo na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617-1619. Acta ecclesiae Sloveniae, letnik 5, 1983, str. 9-225.
- Johann RAINER, Sabine WEISS, Die Visitation steirischer Klöster und Pfarren im Jahre 1581. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, XXX: Band. Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1977.
- Johann RAINER, Nuntiatur des Germanico Malaspina, Sendung des Antonio Possevino: 1580 - 1582. Publikationen der Abteilung für Historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom: 2. Abteilung, Quellen: 2. Reihe, Nuntiaturberichte, Band 1. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1973.
- Johann RAINER, Nuntiatur des Germanico Malaspina und des Giovanni Andrea Caligari: 1582 - 1587. Publikationen der Abteilung für Historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom: 2. Abteilung, Quellen: 2. Reihe, Nuntiaturberichte, Band 2. Böhlau, Graz 1981.
- Johann RAINER, Nuntiatur des Girolamo Portia und Korrespondenz des Hans Kobenzl 1592 - 1595. Publikationen der Abteilung für Historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom: 2. Abteilung, Quellen: 2. Reihe, Nuntiaturberichte, Band 3. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001.

8.3 Literatura

- Karl AMON, Abwehr der Reformation und Rekatholisierungsversuche in Innerösterreich unter Ferdinand I. und Karl II. Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesch). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 405-418.
- Karl AMON, Maximilian LIEBMANN, Kirchengeschichte der Steiermark. Verlag Styria, Graz Wien Köln 1993.
- Johann ANDRITSCH, Landesfürstliche Berater am Grazer Hof (1564-1619). Innerösterreich 1564-1619 (ur. Alexander Novotny, Berthold Sutter). Steiermärkische Landesregierung, Graz 1968, str. 73-117.
- Johann ANDRITSCH, Unser Judenburg: Eine kurzgefaßte Stadtgeschichte. Stadtgemeinde Judenburg, Judenburg 1975.
- Robert BARAVALLE, Zur Geschichte des Grazer Maßes. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, letnik 25, 1929, str. 47-78.
- Metod BENEDIK, Kapucini v notranjeavstrijskih deželah. Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesch). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 85-98.
- Metod BENEDIK, Protireformacija in katoliška prenova. Zgodovina cerkve na Slovenskem (ur: Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 113-152.
- Günther R. BURKERT, Landesfürst und Stände: Karl V., Ferdinand I. und die österreichischen Erbländer im Ringen um Gesamtstaat und Landesinteressen. Forschungen und Darstellungen zur Geschichte des Steiermärkischen Landtages, 1. Band. Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1987.
- Emilijan CEVC, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom. Slovenska matica, Ljubljana 1981.
- Jože CURK, Grad Gornji Maribor. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 58=23, 1987, zv. 2, str. 241-251.

- Jože CURK, O cestnem omrežju na slovenskem Štajerskem v 17. stoletju. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 34, 1986, št.1-2, str. 7-15.
- Jože CURK, Urbana in gradbena zgodovina Maribora. Maribor skozi stoletja (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec). Razprave I. Založba Obzorja, Maribor 1991, str. 511-563.
- Paul DEDIC, Der Protestantismus in Steiermark im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation. Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, letnik 28, zv. 2, št. 149. Verlag von M. Heinßius Nachfolger Eger & Sievers, Leipzig 1930.
- Theodor GRAFF, Die protestantische Landschaftsschule und das Jesuitengymnasium in Graz. Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesch). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 523-535.
- Matjaž GRAHORNIK, Prispevki k starješi zgodovini Miklavža na Dravskem polju do konca 16. stoletja. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 58, 2010, št. 2, str. 313-330.
- Josip GRUDEN, Zgodovina slovenskega naroda. Družba sv. Mohorja v Celovcu, Klagenfurt-Celovec 1912.
- Heimo HALBRAINER, Die Protestanten in und um Radkersburg. Protestantizem: zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyev dvorec). Ustanova dr. Štifterjeva fundacija ZRC SAZU, Petanjci, Ljubljana, Murska Sobota 2000, str. 131-143.
- Harald HEPPNER, Die Steiermark und die Militärgrenze in Kroatien. 800 Jahre Steiermark und Österreich 1192-1992: Der Beitrag der Steiermark zu österreichs Größe (ur. Othmar Pickl). Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1992, str. 213-222.
- Rudolf Karl HÖFER, Bischof Martin Brenner als Gegenreformer und katholischer Reform. Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell'

- Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 21-40.
- Andrej HOZJAN, Mariborska vojnopoštna postaja in poštarji v 16. stoletju. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 70=35, 1999, zv. 1-2, str. 101-120.
 - Andrej HOZJAN, Mariborsko mesto med 16. in 18. stoletjem. Studia Historica Slovenica, letnik 6, 2006, št. 2-3 (Maribor skozi čas III.), str. 309-323.
 - Andrej HOZJAN, Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja. Studia Historica Slovenica, letnik 2, 2002, št. 1 (Maribor skozi čas I.), str. 11-41.
 - Andrej HOZJAN, Vojak na krajini – Prispevek k biografiji Luke Kövendi Székelyja/Zekela, barona ormoškega (1500-1574). Ormož skozi stoletja V. (ur. Marija Hernja-Masten, Nevenka Korpič, Zdenka Kresnik), 1. knjiga. Občina Ormož, Ormož 2005, str. 227-245.
 - Bogdan KOLAR, Ljubljanski škof Tomaž Hren in katoliška prenova. Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 49-61.
 - Jože KOROPEC, Mariborski grajski zemljiški gospostvi v 16. stoletju. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 58=23, 1987, zv. 2, str. 252-302.
 - Jože KOROPEC, Ob urbarju gosposčine Slivnice pri Mariboru iz leta 1608. Zgodovinski časopis: Zwitterjev zbornik, letnik 19/20, 1965-1966, str. 235-241.
 - Jože KOROPEC, Pileatorjeve pritožbe zoper mariborski mestni svet leta 1623. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 31, 1983, št. 2-3, str. 138-143.
 - Jože KOROPEC, Spodnja Polskava v obdobju 550-1800. 750 let župnije sveti Štefan na Spodnji Polskavi (1249-1999) (ur. Franc Pajtler). Župnijski urad, Spodnja Polskava 1999, str. 13-76.
 - Jože KOROPEC, Srednjeveški Vurberk. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 39=4, 1968, zv. 1, str. 117-136.
 - Jože KOROPEC, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700. Zbornik občine Slovenska Bistrica I (ur. Janko Čar, Jože Koropec, Vojteh Osojnik, Ivan Sernek,

- Ferdo Šerbelj). Skupščina občine in Kulturna skupnost občine Slovenska Bistrica, Slovenska Bistrica 1983, str. 91-161.
- Jože KOROPEC, Vinogradništvo na Framskem do Francovega katastra. Ojnikov zbornik: cerkev, država, pravo, zgodovina, Historia iuris, 1. zvezek. Pravnozgodovinski inštitut Pravne fakultete Univerze v Mariboru, Inštitut za pravno zgodovino in evropski pravni razvoj Pravne fakultete Univerze Karla in Franca v Gradcu, Maribor 2002, str. 175-209.
 - Dušan KOS, Vitez in grad: Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja. Založba ZRC, Ljubljana 2005.
 - Marko KOŠAN, Reformacija in protireformacija v Slovenj Gradcu (1527-1629). Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 56, 2008, št. 3, str. 233-246.
 - Fran (= Franc) KOVAČIČ, Slovenska Štajerska in Prekmurje: Zgodovinski opis. Slovenska zemlja: Opis slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru, VII. del. Matica Slovenska, Ljubljana 1926.
 - Franc KOVAČIČ, Zgodovina Lavantinske škofije (1228 – 1928). Lavantinski kn. šk. ordinariat, Maribor 1928.
 - J. A. KUMAR, Geschichte der Burg und Familie Herberstein: In drei Theilen, Dritter Theil - Die jüngeren, von Andreas von Herberstein und Ursulen von Teufenbach entsprossen, Linien. Carl Gerold, Wien 1817.
 - Lino LEGIŠA, Alfonz GSPAN, Zgodovina slovenskega slovstva, I. Do začetkov romantike. Slovenska Matica, Ljubljana 1956.
 - Johann LOSERTH, Der Huldigungsstreit nach dem Tode Erzherzogs Karls II. 190-1592. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, II. Band, 2. Heft. Historische Landes-Commission für Steiermark, Graz 1898.
 - Johann LOSERTH, Matthes Amman von Ammansegg, ein innerösterreichischer Staatsmann des XVI. Jahrhunderts. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse, Historische Kommission, Wien 1918.
 - Johann LOSERTH, Die protestantischen Schulen der Steiermark in sechzehnten Jahrhundert. Monumenta Germaniae paedagogica, Band 55. Weidmann Verlag, Berlin 1916.

- Johann LOSERTH, Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert. Verlag Cotta, Stuttgart 1898.
- Johann LOSERTH, Das Tagebuch des steiermärkischen Landschaftssekretärs Stephan Speidl: geführt bei der i.-ö. Reichhilfsgesandtschaft am Regensburger Reichstage 1594. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, X. Band, 4. Heft. Historische Landeskommission für Steiermark, Graz, Wien 1931.
- Gabrijel MAJCEN, Kratka zgodovina Maribora. Cirilova knjižnica, XXI. zvezek. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru, Maribor 1926.
- Jože MLINARIČ, Beneficiji v mestu Maribor do konca 16. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 44=9, 1973, zv. 1, str. 60-91.
- Jože MLINARIČ, Gosposčina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 43=8, 1972, zv. 2, str. 220-253.
- Jože MLINARIČ, Graščina Betnava pri Mariboru. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 24, 1976, št. 1, str. 11-20.
- Jože MLINARIČ, Kamnica in njena župnija do prve polovice 18. stoletja. Glazerjev zbornik. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 48=13, 1977, str. 91-116.
- Jože MLINARIČ, Maribor od začetkov do sredine 18. stoletja. Maribor skozi stoletja (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec). Razprave I. Založba Obzorja, Maribor 1991, str. 147-194.
- Jože MLINARIČ, Mariborska župnija do leta 1600. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 44=9, 1973, zv. 2, str. 234-262.
- Jože MLINARIČ, Ptujška župnija v času reformacije ter protireformacije in katoliške preнове. Statut mesta Ptuj iz leta 1513: Mednarodni simpozij Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru, Ptuj 5.-7. november 1997. Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj, Gradivo in razprave, zv. 2, Zgodovinski arhiv, Ptuj 2003, str. 47-73.
- Jože MLINARIČ, Selnica pri Mariboru do začetka 18. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 50=15, 1979, str. 115-136.
- Jože MLINARIČ, Turki in Maribor v prvi polovici 16. stoletja ter družina Willenrainerjev. Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje (ur. Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Branko

- Marušič, Vincenc Rajšp). Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, str. 251-271.
- Jože MLINARIČ, Vizitacije sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina na slovenskem Štajerskem. *Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619* (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 191-201.
 - Jože MLINARIČ, Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadškofije XII. stoletje – 1786. Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228-1978 (ur. Anton Ožinger), Mariborski škofijski ordinarijat, Maribor 1978, str. 120-193.
 - Jože MLINARIČ, Župnija sv. Peter pri Mariboru do ustanovitve samostojnih župnij v njenem okviru v drugi polovici 18. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 45=10, 1974, zv. 2, str. 278-306.
 - Jakob OBERSTEINER, *Die Bischöfe von Gurk (1072-1822)*. Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, Klagenfurt-Celovec 1969.
 - Žiga OMAN, »Mer schad als nuz« - vinograd betnavske evangeličanske cerkve v Slivnici po obračunskih zveščicah iz let od 1591 do 1597. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 80=45, 2009, zv. 4, str. 38-59.
 - Ignacij OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 1: Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkowitz*. Verlag des F. B. Lavant. Ordinariates, Maribor 1875.
 - Anton OŽINGER, Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem. *Zgodovina cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 93-112.
 - Daša PAHOR, Protestantska cerkev v Govčah pri Žalcu. Zbornik za slovensko umetnostno zgodovino, Nova vrsta, letnik 41, 2005, str. 59-97.
 - Daša PAHOR, Protestantska sepulkralna kultura na območju današnje Slovenije v 16. stoletju. *Stati inu obstatu: revija za vprašanja protestantizma*, letnik 12, 2007, št. 5-6, str. 134-159.

- Franc PAJTLER, Frajštajnski in pragerski dvorec. 750 let župnije sveti Štefan na Spodnji Polskavi (1249-1999) (ur. Franc Pajtler). Župnijski urad, Spodnja Polskava 1999, str. 85-89.
- Franci PETRIČ, Ljubljanski škof Janez Tavčar. Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 41-48.
- Hans PIRCHEGGER, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 10. Verlag R. Oldenburg, München 1962.
- Reiner PUSCHNIG, Gnaden und Rechte: Das steierische Siegelbuch, ein Privilegienprotokoll der innerösterreichischen Regierung 1592 – 1619. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 14. Steiermärkisches Landesarchiv, Graz 1984.
- Johann RAINER, Die Grazer Nuntiatur 1580-1622. Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1619 – Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1619 – Riforma cattolica e controriforma nell' Austria interna 1564-1619 (ur. France M. Dolinar, Werner Drobesh). Mohorjeva-Verlag Hermagoras (Klagenfurt-Celovec, Ljubljana, Wien), Styria (Graz, Wien, Köln), 1994, str. 289-294.
- Sašo RADOVANOVIČ, Protireformacija v Mariboru in Radgoni. Glasilo, letnik XII, 2006, št. 1-2, str. 5-19.
- Sašo RADOVANOVIČ, Znani Mariborčani na mariborskih pokopališčih. Mariborska pokopališča: v mozaiku časa in evropske kulture (ur. Edvard in Marjana Glaser, et al.), Založba Pivec, Maribor 2009, str. 199-215.
- Andreas RAUCH, Die Tätigkeit des Grazer Nuntius Portia in den Jahren 1595/96-1600: Nach den Akten der Grazer Nuntiatur (neobjavljena doktorska disertacija). Theologische Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 1956.
- Jakob RICHTER, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 43=8, 1972, zv. 2, str. 203-219.

- Jakob RICHTER, Maribor v reformacijski dobi. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 45=10, 1974, zv. 1, str. 89-105.
- Wolfgang SITTING, Landstände und Landesfürstentum: Eine Krisenzeit als Anstoss für die Entwicklung der steierischen landständischen Verwaltung. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Band 13. Steiermärkisches Landesarchiv, Graz, Graz 1982.
- Matej SLEKOVEC, Sekelji - Rodoslovna in životopisna razprava. Samozaložba, Ljubljana 1893.
- Monika STUMBERGER, Die Welzer - Genealogie und Besitzgeschichte einer steierischen Adelsfamilie (neobjavljena doktorska disertacija). Philosophische Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 1979.
- Norbert WEISS, Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600: Prosopographische Untersuchung. Band 10/1, Darstellungs-, Register- und Bildteil. Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 1998.
- Norbert WEISS, Die Bürger von Marburg an der Drau bis 1600: Prosopographische Untersuchung. Band 10/2, Katalogteil. Geisteswissenschaftliche Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 1998.
- Erich WINKELMANN, Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich, zv. 54, 1933, str. 98-117.
- Erich WINKELMANN, Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, II. Die Zeit der beschränkt geduldeten öffentlichen Religionsübung, A. Die Regierung Karls. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich, zv. 55, 1934, str. 155-172.
- Erich WINKELMANN, Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, II. Die Zeit der beschränkt geduldeten öffentlichen Religionsübung, B. Die Zwischenregierung nach dem Tode Karls II. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich, zv. 56, 1935, str. 88-119.

- Erich WINKELMANN, Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, Vernichtung des lutherischen Kirchenwesens unter Ferdinand II. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich, zv. 57, 1936, str. 79-116.
- Erich WINKELMANN, Zur Geschichte des Luthertums im untersteierischen Mur- und Draugebiet, Der Geheimprotestantismus. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich, zv. 58, 1937, str. 35-69.
- Dejan ZADRAVEC, Gospostvo Borl od nastanka do leta 1801. Cirkulane: svet Belanov (ur. Martin Prašnički). Halo, Cirkulane 2005, str. 67-82.
- Dejan ZADRAVEC, Plemiška družina Tattenbach in njihove posesti na Štajerskem. Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. VII, št. 14, 2008, str. 52-74.
- Boštjan ZAJŠEK, Die Gründung der evangelischen Gemeinde in Marburg (1862) und ihre Entwicklung bis zum Ende des ersten Weltkrieges. Studia Historica Slovenica, letnik 4, 2004, št. 1, str. 89-111.
- Muzejsko društvo v Mariboru v l. 1939. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 34, 1939, zv. 3-4, str. 244-249.

8.4 Pomožno gradivo

- Fran BRADAČ, Latinsko-slovenski slovar. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1980.
- Maja LOZAR-ŠTAMCAR, Maja ŽVANUT, Katalog Theatrum vitae et mortis humanae: Prizorišče človeškega življenja in smrti – Catalogue Theatrum vitae et mortis humanae: The Theatre of Human Life and Death. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2002.
- Georg Matthäus VISCHER, Karte der Steiermark 1678: Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio (priređil Walter Neunteufel). Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz 1976.
- Georg Matthäus VISCHER, Topographia Ducatus Stiriae: 1681, Band 1: Stich 1-279: A-N. Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz 1976.

- Georg Matthäus VISCHER, Topographia Ducatus Stiriae: 1681, Band 2: Stich 280-495: O-Z. Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz 1976.
- Anton Alois WOLF, Deutsch-Slovenisches Wörterbuch: Erster Theil A-L. Fürstbisthum Laibach, Ljubljana 1860.
- Anton Alois WOLF, Deutsch-Slovenisches Wörterbuch: Zweiter Theil M-Z. Fürstbisthum Laibach, Ljubljana 1860.
- Constant von WURZBACH, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Zwölfter Theil: Klácel-Korzistka. Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1864.
- Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives (izd. Fritz Posch). Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 1, Graz 1959.
- Evangelisch in der Steiermark: Glaubenskampf – Toleranz Brüderlichkeit, Ausstellungsführer (izd. Gerhard Pferschy). Styriaca, Neue Reihe, Band 2, Steiermärkisches Landesarchiv, Graz 1981.

8.5 Pomožno gradivo na spletu

- Johann Christoph ADELUNG, Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen: Zweyter Theil, von Seb – Z. Breitkopf und Härtel, Leipzig 1801 (Elektronische Volltext- und Faximile-Edition nach der Ausgabe letzter Hand Leipzig 1793-1801). <http://www.zeno.org/Adelung-1793/L/Adelung-1793+Bd.+4> (pridobljeno: 20. marec 2009).

IZJAVA

Podpisani izjavljam, da sem magistrsko delo z naslovom izdelal sam, prispevki drugih so posebej označeni, uporabljeni viri in literatura so korektno navedeni.

Maribor, 21. oktober 2010.

Žiga Oman